CODEX

URBIS ROMAE TOPOGRAPHICUS.

EDIDIT

CAROLUS LUDOVICUS URLICHS.

WIRCEBURGI.

EX AEDIBUS STAHELIANIS.

1871.

Index.

Quae in hoc libro inchoato potius quam perfecto desiderantur, ex itinere Romano quod benevolentia IOH. DE LVTZ V. EXC. REG. MINISTRI adiutus suscepturus sum, redux annoproximo spero fore ut addam.

HEINRICO. ABEKEN

AMICO. CAPITOLINO

D.

I.

Regiones Urbis.

Curiosum.

A = Cod. Vaticanus n. 3321. Saec. VIII.
B = Cod. Vaticanus n. 1984. Saec. XI.
C = Cod. Vaticanus n. 3227. Saec. IX.
d = Cod. Laurentianus bibl. aedil. Flor. Eccl. n. 8 7. Saec. XIII.
e = Cod. Lugdunensis. Saec. XV.

De Regionibus.

A = Cod. Vindobonensis nov. num. 162. Saec. IX.
B = Cod. Laurentianus plut. 89, 67. Saec. X.
N = Notitiae dign. utriusque imperii codex Monacensis a. n. 794 fol.*).
C = Cod. Vindobonensis n. 3416. Saec. XV. ex optimo codice descriptus.
D = Codices recentiores (e familia cod. B).
d = Cod. Bruxellensis descriptus e libro saec. XII.
e = Cod. Vossianus. Saec. XV.
f = Cod. Burneianus. Saec. XV.
g = Cod. Mediomontanus. Saec. XVI.
h = Cod. Sessorianus. Saec. XV.

Curiosi codices Vaticanos contulimus Niebuhrius, Prellerus (Regionen der Stadt Rom), ego, inspexit a me rogatus Leo Ziegler, auditor olim meus, cod. Laurentianum Prellerus et Mercklinus in diurn. antiq. 1848 col. 67, cod. Lugdunensem ego. Libelli de regionibus cod. A contulimus Prellerus, Mercklinus, ego, inspexit a me rogatus Conzius v. cl. Cod. B contulerunt Prellerus et Mercklinus, cod. C Mommsenus in commentariis societatis litt. Saxonicae (Abhandlungen der k. sächs. Gesellschaft der Wissensch.) vol. II p. 604 sq., inspexit idem Conzius. Codicum deteriorum d collatus est a Reiffenbergio (bulletin de l'acad. de Belgique vol. X. XI, sed v. Bock lettre à M. Bethmann 1850), efg ego, h Prellerus contulimus.

*) Parthei itin. Ant. p. XXIV V. Inspexi etiam cod. U. p XXIII. Palat. 41. (N. b.)

Curiosum Urbis.

Incipit Curiosum Urbis Romae regionum XIIII cum brebiariis suis.

Regio prima. Porta Capena. Continet aedem Honoris et Virtutis. Camenas. Lacum Promethei. Balneum Torquati. Thermas Severianas et Commodianas. Aream Apollinis et Splenis. Vicum vitrarium. Aream pannariam. Mutatorium Caesaris. Balneum Abascanti et Mamertini. Aream carruces. Aedem Martis. Flumen Almonis. Arcum Divi Veri et Traiani et Drusi. Vici X. Aedes X. Vicomagistri XLVIII. Cur*atores* II. Insulae III CCL. Domus CXX. Horrea XVI. Balnea LXXXVI. Lacos LXXXI. Pistrina XX. Continet pedes XII CC XI S.

Regio II. Caelemontium. *) Continet Claudium. Macellum magnum. Lupanarios. Atrium Cyclopis. Cohort*em* V. vigilum. Caput Africes.

---

1 2 *Inscript. om.* C ncipit *d.* curiosit *e.* — INCIP CVRIOSV VRBIS ROME REGIONV QVATUORDECI CV BREVIARIIS SUIS. (VRBIS VRBIS — ROMAE — XIIII — BREBIARIIS *A*) *AB* cum — suis] *om. d.*

3 haedem *A* edem *Bd.*

4 prometei *ABd.* Severiaros *e.* **) Comodianas *d.*

5 Apollonis *BC.* ***) Appollinis *d.* spelnis *C.* area *e.* vitruvium *d* (*sec. M.*)

6 Cesaris *Cd.* Abascantis *ABCd* (ab ascantis *e*) eo *d* (*sec. M.*) mamartini *e.* — area *Ce.*

7 Carrucae sede *A'* carruce. sedem *BC* carruce aedem *d* carrucae hedem *e.*

8 Veri et] severi *C* Veri *ef.* — decem *et sic deinceps e.* — trusi *e.* — aed *A* hedes *Bd* edes *e et sic saepius.*

9 vicomag *A* (*B*?) vico magnu *C.* vico. magni *e.* XL octo *C.* — Curiae (curie *d*) *omnes.* — Insule *A.* — tria milia CC quinquaginta *C* tres milia ducenti quinquaginta *e.* dum; *C* dom *A* domos *B* (*et sic fere deinceps*).

10 orrea *BCde.* balnea septuaginta VI, lacos septuaginta unum *C* b. octuaginta *e.* — pristina *BCd* piscina viginti. macelli septem *e.*

11 continet] *om. C* pedes XII milia ducentos undecim *C* duodecim milia ducenti undecim summisales *e.*

12 secunda *Cde.* Caeleomontium *A* celeomontium *BCd* celium montiu *e.* Claudium mac. m. *Ce.*

13 luparios. *A* lupanarios atr. *Be.* — Cohortes *omnes et sic deinceps.* vigilium *C* africes arb. *C* africe arbores scas *e.*

---

*) Cf. *Orell.* Inscr. L. 716.

**) V et U non distinxi.

***) Cf. *Ritschl* opusc. II p. 498 sq.

De Regionibus.

Regio I. Porta Capena. Continet aedem Honoris et Virtutis. Camenas et lacum Promethei. Balineum Torquati et Vespasiani. Thermas Severianas et Commodianas. Aream Apollinis et Splenis et Calles. Vicum vitrarium. Aream pannariam. Mutatorium Caesaris. Balineum Bolani et Mamertini. Aream carruces. Balineum Abascanti et Antiochiani. Aedem Martis et Minervae et Tempestatis. Flumen Almonis. Arcum Divi Veri Parthici et Divi Traiani et Drusi. Vici X. Aediculae X. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIICCL. Domos CXX. Horrea XVI. Balinea LXXXVI. Lacos LXXXVII. Pistrina XX. Continet pedes duodecem milia CC. XVIIII.

Regio II. Caelemontium. Continet templum Claudii. Macellum magnum. Lupanarios. Antrum Cyclopis. Cohortem V. vigilum. Castra

---

1 *Sic A post folium primum.* Regiones Urbis (Urbis *om. e*) Romae cum breuiariis suis *Be.* Regiones urbis *f.* De regionibus Urbis Romae cum suis breviariis *g.* Urbs quae aliquando desolata nunc gloriosior piissimo imperio restaurata *N. Inscript. om. Na rell.*

2 I. *et sic deinceps AN* prima *et sic deinceps plerique.* hapenna *B.* — Camoenas *d* Camenarum *e.*

3 balineum *et sic deinceps A.* balneum *et sic deinceps rell.* torqati et] om. *BD.*

4 termas *N.* — comodianas *N.* — apollinis — aream] *om. sed post suppl. A* appolinis *C* appollinis *f.* et splenis] *om. C* et calles] *om. e.* plenis *AN.*

5 vitriarium *A* vitraiuorum *B* vitrariorum *efg* vitiorum *d* vicariorum *h.* — panariam *Ne.* — mutatorum *B.*

6 nolani *B* volani *D.* — mamertoni *e* mamertinii *f.* — carruce *O* carsucae *D* carsurae *N* barsucae *B.* — biclinium *B* bicliuium *d* bidinium *f* bidiniuum *e* bithinium *g* trichlinium *h.* — abastanti *C* abascantis *B* abascanii *dh* abstanii *e* ascanii *fg.* — antiociani *C* anthiochiani *g* antiochi *Na.*

7 flumen alnonis *B* fulmen ammonis *df* fulmen hammonis *g* hulmen amoris *e.* arcum] *om. N.*

8 partici *N* patricii *CD* (vera p. *e*). — trusi *A.* — vici decem edicule. decem *B.*

9 edicule *et sic deinceps B* XLVIIII *Bf* XL noue *d* ILX *e.* — vicomagri *A* — duo *AN.* n. *f* et *e.* — tria milia CCL *AN* IICCL *Bdfh* insulas 2250 *e.*

10 domos CXX] *om. N.* — horrea XUI *Na* XIII *Nb* orrea *et sic deinceps f.* — balnea LXXXVII *BD.* — lacus LXXXI*BD* lacus LXXXUII *N.* lacos LXXXIX *C.*

11 continet autem *et sic deinceps BD.* pedes] *om. B.* — XII *Na* XIICCXVIIII S *C* IICCXL *d* II. CCXI *ef* XIICCXI *B.*

12 caelemontium *ACN* celiom. *Bh* celium montiu *e* caelio monte *d* celio monte *f.* — maccellum *C* cludi *C.*

13 luparios *ANC.* — ciclopis *Bf* cohortem vigilum *AN* cohortes V vigilum *BD* (uigulum *Na*) (vigilium *B*).

Arborem sanctam. Castra peregrina. Domum Philippi. Victiliana. Ludum matutinum. et Da*c*icum. Spoliarium. Sa*m*iarium. Micam auream. Vici VII. Aedes VII. Vicomag*istri* XLVIII. Curatores II. Insulae III DC. Dom*us* CXXVII. Horrea XXVII. Balnea LXXXV. Lacos LXV. Pistrina XV. Continet pedes XII CC.

Regio III. Isis et Serapis. Continet monetam. Amphitheatrum qui capet loca LXXXVII. Ludum magnum. Domum Britti Praesentis. Summum c*h*oragium. Lacum pastorum. Scolam qu*a*estorum et caplatorum. Thermas Titianas. et Traianas. Porticum Libies. Castra Misenantium. Vici XII. Aedes. XII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae II DCCLVII. Domos LX. Horrea XVIII. Balnea LXXX. Lacos LXV. Pistrina XVI. Continet pedes XII CCCL.

---

1 castra *B.* victialiana *d.*

2 daticum *ABCd.* matitunum eddaticu *e.* — saniarium *omnes.*

3 aed VII *A* edes VI *Be* VI *de* sex milia *C.* vico. magn̄. *A* vico magno *Bd* vicomagnu' *C* vicomagnu *e.* — XL octo *C.* — curat̄. *A* curat. *C* curatoria *Bde.* — insule *BC* IIII DC *A* duo milia sexcenti *e.*

4 dom̄ *A* dom. *BCd* domos *e* horrea uiginti octo *e.* balnea LXXV *C.* — XLV *C.*

5 pristina *Bd* — duodecim milia ducentos *C* d. m. duocenti *e.* sequitur de toia regione *e.*

6 tertia *BCd* tercia *e.* — ysis *Ce.*

7 q capet loca LXXVII *C.* — octuaginta septem *e.* — Bruti *e.* — presentis *Bd* pn̄tis *e.*

8 coragū *AB* coragu' *C* coragium *e.* — scola *ABde* scolam *C* questorum *omnes.*

9 ituanas *d sec. M.* — libicum *d* — mysenantium *A* misenacium *e.*

10 edes *Bde* aed. *A.* — vicomag *A* vicomagno *Bd* vicomagnu' *C* vicomagnos *e.* — XL octo *C* XLVII *d* — curat̄. *A* curat. *C* curatoria *Bd* curtes *e.*

11 domos *omnes* (o *pro* u, *ut in* lacos) — orrea X et octo *C.* — octoginta *C* LXXXI *d.*

12 pristina *Bd* — continet] *om. C.* — XII mil. CCCL *C.*

peregrina. Caput Africae. Arborem sanctam. Domum Filippi. Victiliana. Ludum matutinum et Gallicum. Spoliarium. Samiarium. Armamentarium. Micam auream. Vici VII. Aediculae VII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIIDC. Domos CXXVII. Horrea XVII. Balinea LXXXV. Lacos LXV. Pistrina XVI. Continet pedes duodecem milia CC.

Regio III. Isis et Serapis. Continet monetam. Amphitheatrum qui capit loca octoginta septem milia. Ludum magnum et Dacicum. Domum Bryti Praesentis. Summum choragium. Lacum Pastoris. Scholam quaestorum et caplatorum. Thermas Traianas et Titianas. Porticum Liviae. Castra Misenatium. Vici XII. Aediculae XII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIDCCLVII. Domos CLX. Horrea XVII. Balinea LXXX. Lacos LXV. Pistrina XVI. Continet pedes duodecim milia trecentos quinquaginta.

---

1 caput hastae *h* caput haste *f* caput amitae *d* campum hastae *e* caput Africe *Na.* — philippi *rell.* philipi *f.*

2 Victiliana *N.* — samarium *ANdef* saniarium *BCh.*

3 mica auream *B.* — vici IIII aediculae septem *A* — vicomag *B.*

4 curatorum *B.* — insulae tria milia DC *A Na* 1600 *e* I DC *f.* domos CXXVII *una littera post* C *erasa A* domos CXXXII *C* domus CXXIIII *N* dom. hor. bal.] *om. D.* — hornea *A.* — XUU *Na* XXIIII *Nb* XXVII *B.*

5 balnea LXXXII lacus LXII pistrina XII *N* lacus *BD* pistrina XV *BCD.* — IICC *Bde* IICCXX *f.* duodecim *N.*

7 tercia *B* ysis *h* — et] *om. e* continet et *df.* — amphiteatrum *ANC* (*in quo interdum* t *pro* th) araphi theatrum *f.* — quod c. *BNdfh.*

8 CCLXXXVII *BCD.* — matutinum *ANC.* — daticum *AN**) dacium *de* datium *f.*

9 brytti *N* bruti *BD.* — praesentis sum mucoragu *Nb* psentissu mucoragu *Na* praesentis samum *dfh* praesentis samnium *e.* — coragum *AN* coracum *Ceh* choragum *B* choracum *d* coratum *f.* — pastorum *praeter ANg omnes.* — scola *e.*

10 questorum *ABNf* pistorum *e.* — caplatorium *C.* — *Sic AN* ti. et tr. *rell.* ticianas *Bf Na* thicianas *d.* — et Trai.] *om. f.* —

11 lui *A* luii *N* libie *Cf* libiae *de* lybiae *B.* — misenanatium *Na.* vicomag. *B* magistri XLVIIII *N.* —

12 curat. *B.* — duo *AN.* — insulas *BD.* — IIDCCLXXVII *C* duo milia septingentae quinquaginta septem *AN.* — domus *N.* — LX[ta] *N* sexaginta *A*[1] sexaginta *A*[2]. — hornea *A* orrea *f.* — XIIII *N.* —

13 octoginta *A.* — lacus *BDN.* — pistrina XVIII *B* pistrina XIX *efh* XVIIII *d.*

14 *Numeros hic et deinceps habent praeter AN omnes.* XIIICCCL *C.*

---

*) Datia etiam in Not. dign.

Regio IIII. Templum Pacis. Continet porticum absidatum. Aur*eum* bucinum. Apollinem sandaliarium. Templum Telluris. *Tigil*lum sororium. Colossum altum pedes CII S, habet in capite radia VII, singula pedum XXII S. Metam sudantem. Templum Romae. Aedem Iobis. Viam sacram. Basilicam novam et Pauli. Templum Faustinae. Forum transitorium. Siburam. Balneum Dafnidis. Vici VIII. Aedes VIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae $\overline{II}$ DCCLVII. Domus LXXXVIII. Horrea XVIII. Balnea LXV. Lacos LXXI. Pistrina XV. Continet pedes $\overline{XIIII}$.

Regio V. Exquiliae. Continet lacum Orfei. Macellum Livian*um*. Nymfeum Alexandri. Cohort*em* II. vigilum. Hortos Pallantian*os*. Herculem Syllanum. Amphitheatrum castrensem. Campum Viminalem.

---

1 quarta *Ce.* — CO$\overline{N}$T *A* cont. *C* — aura. bucinum. apollinem. *C* aura. bucinum apollinem. *AB* aura bucinum. Appollinem *d* aura bu^c^cin$\overline{u}$ appoline *e.*

2 sandaliarum *omnes.* — Vigilum sororum *omnes.*

3 Colosum *ABd.* — alto *Ae.* — CII. Set *B* C. II. et *C* CII. Sed *d* centum quinquaginta unum sumissalem *e.* — capita *C* capitae *B sec. Pr.* — XXII. Set *B* XII. Sed *d* singulas pedum uiginti quiq; sumilante *e.*

4 Romi *AC* Rome *d* Romuli *e.**) edem Iouis *de.*

5 via sacra *BCd* uiam sacra *e* — et] om. *d.* — faustine *ABd.*

6 siburam *A* sibura *C* suburam *rell.* — Dafiuidis *AB* defundis *d* dafilidis *e.* — edes *Bde* aed$\overline{e}$ *A.* — vicomag *A C* vicomagn̄ *Bd et sic deinceps* uicos magnos *e.*

7 curat. *AC* curatoria *Bde.* — insule *ABCde* (*sic deinceps A*). — IICCLVII *d* duo milia septicenti sept$\overline{e}$ *e* (*cum AB consentit C*). — dom; *C* domos *Bde.* — LXXX novem *C.*

8 horr. *A* orrea *C.* — X et VIII *C.* — balnea XLV *C* b. septuaginta quinque *e.* lacos LXI *C* l. septuaginta quatuor *e.* — pristina *Bd* (*sic deinceps B*). continet] om. *C.*

9 $\overline{XIIII}$ C. continet pedes VIII *d* continet pedes quindecim milia sexcenti *e.*

10 quinta *BCde. In e reliqua regionis desunt.* — exquilie *Bd.* — Orphei *d.* — Liviani *AB* Laviniani *Cd.*

11 nimfeum *C* nympheum *Bd.* cohortes *C* coortes *ABd.* — ortos *A.* — pallatianum *AB* pallacianum *d* palatianum *C.*

12 sillanum *BCd.* — uiminalem sub ager *ABd* (subager *d*?) uiminalem. sub ager *C.*

---

*) Fortasse Romae et Romuli?

Regio IIII. Templum Pacis. Continet porticum absidatam. Aream Vulcani. Aureum bucinum. Apollinem sandaliarium. Templum Telluris. Horrea chartaria. Tigillum sororium. Colossum altum pedes centum duo semis habet in capite radia numero septem, singula pedum viginti duorum semis. Metam sudantem. Templum Romae et Veneris. Aedem Iovis Statoris. Viam sacram. Bassilicam Constantinianam. Templum Faustinae. Bassilicam Pauli. Forum transitorium. Suburam. Balineum Dafnidis. Vici VIII. Aediculae VIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIDCCCLVII. Domos LXXXVIII. Horrea XVIII. Balinea LXXV. Lacos LXXVIII. Pistrina XV. Continet pedes tredecim milia.

Regio V. Esquiliae. Continet lacum Orfei. Macellum Livianum. Nymfeum Divi Alexandri. Cohortem secundam vigilum. Herculem Sullanum. Hortos Pallantianos. Amphitheatrum castrensem. Campum

---

1 absidatum *BN* apsidatum *C* assidatam *f* assidatum *de.* — auro *BD.* — auram *BC* auream *d* aream *f* aureatam *e.* — buccinum *e* buernum *f.* —

2 apollonem *B* sandalarium *Bd* sandalarum *f* saldalarium *e.* — templum] *om. CN.*

3 hornea A orrea *f.* — castaria *B* castraria *d* castralia *e.* — tigillum sororum *ACN* vigilum sororum *Bd* vigilsorum *e* fugilum sorum *f.* — colosum *f.* — *Sic AN* pedes CIIIS *C* pedes CCII, habens in capite radios septem, singulos pedum XXII *B* CCII habens *rell. ut A d.* CCII *f.* — numero] *om. C.*

4 *Sic AN* (*nisi quod* XXII^orum^ *ut supra* VII *Na*) pedum XXII *d* pedes XXIIS *C* pedes 202. habens i. c. badia et singula pedum 22 *e* radia — semis] *om. f.*

5 Romi *B* Remi *D* Rome *N.* — edem *BNef.* —

6 uisitatoris *N.* — basilicam *hic et mox praeter A omnes.* — basilicam Constantinianam, basilicam novam et Pauli *BD.* —

7 fastinae *B.* faustine *Na.* — b. Pauli] *hic om. BD.* subura *N* subura *D* suburam *BNb.* —

8 dafinidis *C* daphnidis *BNe* damphnidis *df.* — octo *utroque loco AN* edicule *N num. om. e* ediculas VIIII *f.* — vicomag. *B.* — magri *ubique Na* XVIII *f.* — curat. —XVIII] *om. C* curat. *B.*

9 duo, insulae duo milia septingentae quinquaginta septem, domos (domus *N*) octoginta octo, horrea decem et octo *AN* (*ins. ubique plene script. N*) — insulas *Bdf* et insulas *e.* — II. DCCLVII *d* IIDLVII *f* 2557 *e.* — domos CXXXVIII *BD.* — balnea LXV *B* b. XV *f*, *num. om. e.* —

10 lacus LXXXVIII *Be*, *num. om. f.* — fistrina *sine num. f* pistrina XII *N.* — XIII milia *N* — contiact autem XIII *B.* —

11 esquilia *B* exquilia *h* exquilia cum turri *ef* esquilia conturri *d.* — *Sic A* Orphei *rell.* liviani *ABN* libia *C* liviam *f* luvani *d.* —

12 *Sic A.* mempheum *B* niphaeum *d* nipheum *f* niphem *e.* nympheum *rell.* — cohortes II *df* cohortes duo *B* cohortes duas *N* cohortes et *e.* — ortos *B.*

13 pallatianum *BD* sillanum *BND ordinem curiosi sequuntur BD.* — ampitheatrum *A* — castrense *BD* castrensecam lu mulminalem *C.*

Sub ager. Minervam medicam. Isidem patric*iam*. Vici XV. Aedes XV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae $\overline{\text{III}}$ DCCCL. Domus CLXXX. Horrea XXII. Balnea LXXV. Lacos LXXIIII. Pistrina XV. Continet pedes $\overline{\text{XV}}$ DC.

Regio VI. Alta semita. Continet templum Salu*tis* et Serapis. Floram. Capitolium antiquum. Thermas Constantinianas. Statuam Mamuri. Templum Dei Quirini. Hortos Salustianos. Gentem Flabiam. Thermas Diocletianas. Cohort*em* III. vigilum. X tabernas. Gallinas albas. Vici XVII. Aedes XVII. Vicomagistri XLVIII. Balnea LXXV. Lacos LXXIII. Pistrina XVI. Continet pedes $\overline{\text{XV}}$ DCC.

Regio VII. Via lata. Continet lacum Ganymedis. Cohort*em* I. vigilum. Arcum novum. Nymfeum Iobis. Aedicula capraria. Campum Agrippae. Templum Solis et castra. Porticum Gypsiani et Constantini. Equos

---

1 Minerbam *ABd.* — Insidem patricium *omnes etiam A.* — aedes XV] om. *d.* aed̄ *A* edes *B* (*et sic deinceps*).

2 vicomag̃ *A* vicomagñ *B* vicomagnum *C* (*sic fere deinceps*) — curat̄ *AC* curationes *Bd.* II] *om. C.* — domos *B* dom̄ *A.* — centum LXXX *C.*

3 orrea *C* orrẽ *A.* — balnaea *B.* — LXV *C.* — LXIIII *C.* — continet] *om. d.* XVD *d.*

5 sexta *BCde* — alto *ABCe* alta *B*². — Salusti *ABde* Salustii *C.* — Saerapis *A.* — folorā *e*¹.

6 Constatianas *e.* — statumamyri *A* statum mamyri *C* statum m̄amuri *B* statum mammuri *d* statum mamirini *e.*

7 ortos *Ae.* — Flaviam *B* flauia *e.*

8 Dioclitianas *C* Dioclecianas *e* diodenanas *d.* — cohortes *omnes.* — taberna gallicanas albas. *C.*

9 X et VII *C utroque loco.* — edes *C.* — XLVIIII *C.* — balnea LXV *C* balnea septuaginta septem *e.*

10 pist̄ *A* pristinas *B.* — continet] *om. C.*

11 septima *BAe.* — continet ualata (*sic*) *C* vilata *B m. 1.* — Galymedis *A* Galimedis *Bde.* — cohortes *omnes.* — I] om. *C* unā *e.* —

12 Nimpheum *BCe* nympheum *d* — Iouis *d* louis *e.* — edicula *omnes.* — capraria *omnes.* (Agrippe *A*?) —

13 Gipsiani *Bd* egypsiani *e.* — aequos *A.*

Viminalem. Subager. Minervam medicam. Isidem patriciam. Vici XV. Aediculae XV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIIDCCCL. Domos CLXXX. Horrea XXVI. Balinea LXXV. Lacos LXXIIII. Pistrina XV. Continet pedes quindecim milia DC.

Regio VI. Alta semita. Continet templum Salutis et Serapis. Templum Florae. Capitolium antiquum. Statuam Mamuri. Templum Dei Quirini. Malum Punicum. Hortos Salustianos. Gentem Flaviam. Thermas Diocletianas et Constantinianas. Castra praetoria. X tabernas. Gallinas albas. Aream Candidi. Cohortem tertiam vigilum. Vici XVII. Aediculae XVII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIICCCCIII. Domos CXLVI. Horrea XVIII. Balinea LXXV. Lacos LXXXIII. Pistrina XVI. Continet pedes quindecim milia DCC.

Regio VII. Via lata. Continet lacum Ganymedis. Cohortem primam vigilum. Arcum novum. Nymfeum Iovis. Aediculam caprariam. Campum Agrippes. Templum Solis et castra. Porticum Gyptiani et Con-

---

1 uiminalem. subager (*sic*) *AN* viminalem subager *C* sub ager *B* stagem *e.* — patricia (*sic*) *A.* — vicos *BD.*

2 aediculas XV] *om Na. habet Nb* — aediculas *BD* — vicomagistros *d* quadraginta octo, curatores duo, insulae tria milia octingentae quinquaginta *AN.* — caratores *B.* — insulas *BD.* — IIIDCCC *C*[1] IIIDCC *C*[2]. —

3 domus *N.* — domos LXXX *C.* — *Sic A.* horrea XXIII *N* horrea XXV *C* h. XXII *rell.* — laci *Na* lacus *Nb* lacos LXXXVIII *BD.*

5 sesta *Na f.* salusti *B* salustii *df* salustri *e* — templo *A.*

6 florignu *N* flore, Kapitolium *B.* — mamuri (*sic*) *A* mamori vel amoris *B* mamiri vela moris *d* mamurii vel amoris *h* mamiri vel amoris *e* mamiris vel amoris *f* statua mamurte[3]// plumbea dei qrini *Na* mamuri te // plumbea diquirini *Nb.*

7 malani *d.* — puniculu *A.* — horstos *f.* —

8 termas *B.* — dioclitianas *BNf* diocletianus *d.* — constantianas *Nb C* cõstantinas *Na* constantinianae *d.* — castra praetoria *A om. rell.*

9 gallianas *D.* — III *A* cohort. III. *N* cohortes III *D* cohortes *B.* — vicos —

10 aediculas — (edic. *f*) — insulas *D plerique* insulas *B* aediculas 13 *e.* — vicomag. — curat. *B.* — v. XIIII *Na* XV *Nb* 47 *e* XLVII *f.* — curatores duo, insulae tria milia quadringentae (quadrangentae *A*) tres, domos (domus *N*) centum quadraginta sex *AN* — insulae III. CCCC III. *C* insulae centum IIICCCIII *BD plerique.* —

11 d. 167 *e.* — horrea XVII *N.* — lacus LXXII *D* lacus (lacos *C*) LXXIII *NC* lacos LXXV *B.*

12 pistrina LXVI *C.* — continet autem *hic quoque D plerique.*

13 et 14 Ganymedes *C* ganimedis *BD.* — cohortes primorum (primarum *ef*) vigilum *BD* cohõt. VII uigilu *Na.* coort. uigilu VII *Nb.* — nympheum *NC* nypheum *e* nimpheum *Bf* nipheum *d.*

15 agrippae *praeter A omnes.* — catra *D plerique.* — gypsiani *BCNb* gipsiani *d* gispiani *f* gispisiani *e.*

Tiridatis regis Armeniorum. Forum suarium. Mansuetas. Lapidem pertusum. Vici XV. Aedes XV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae $\overline{\text{III}}$ DCCCV. Domus CXX. Horrea XXV. Balnea LXXV. Lacos LXXVI. Pistrina XVI. Continet pedes $\overline{\text{XIIII}}$ CCC.

Regio VIII. Forum Romanum magnum. Continet Rostras III. Genium P. R. Senatum. Atrium Minervae. Forum Caesaris. Augusti. Nervae. Traiani. Templum Traiani et columnam coclidem altam pedes CXXVII S, grados intus habet CLXXX, fenestras XLV. Cohortem VI. vigilum. Basilicam argentariam. Templum Concordiae et Saturni et Vespasiani et Titi. Capitolium. Miliarium aureum. Vicum iugarium. Gr*a*ecostadium. Basilica*m* Iulia*m*. Templum Castorum et Minervae.

---

1 trigridatis *A* tigridatis *BCd* trigidatis *e*. — lapides *e*.

2 edes *Ce* — XV] *om.* *C*. — vicomag̃. *AC* vicomagñ *Bd* uicos magni *e*. — curat. *AC* curationes *Bd* curatoria *e*.

3 insule *A* tres milia octingenti *e*. — domus *C* dom̄ *A* domos *Be* — orrea *C*. — balnea LXV. *C*.

4 balnea et lacos] om. *Bd* pist. *A* pristinas *Bd*.

5 octava *Ce* octaba *B*. — magnum] *om.* *C*. — geniū *B* genū *d*.

6 p. r. *A* pr. *BCd* portun. *e*. — Minerve *A*. — cesaris (caesaris *e*) augusti. *BCe* (*d*?) caesaris. aug. *A*. neruę. traiani. *e*. nerve *AC* templum trianū *e*.

7 columna coclidem alta *A* colupna c. alta *B* columpnam c. altam *d* columnas. c. altam *C*. columna c. altitudine *e*.

8 centum viginti septe sumitatem *e*. — gradus *Be*. — fenestra *e*. — Cohortes *omnes*.

9 basilica argentaria *A* argentaria *e*. —

10 Vespasiani. et Titi *C*. — miliarium aur. *C* aur. miliariu aur. *AB*[?] miliarium aur. *d*. — Iugarium *Ce*.

11 grecosstadiu. *vel* — um *ABde*. — basilica Iulia *ABCe*. — castrorum *d*. — minerve *A*.

stantini. Templa duo nova Spei et Fortunae. Equum Tiridatis regis Armeniorum. Forum suarium. Hortos Largianos. Mansuetas. Lapidem pertusum. Vici XV. Aediculae XV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIIDCCCV. Domos CXX. Horrea XXV. Balinea LXXV. Laci LXXVI. Pistrina XV. Continet pedes quindecim milia septingentos.

Regio VIII. Forum Romanum et magnum. Continet Rostra tria. Genium Populi Romani aureum et equum Constantini. Senatum. Atrium Minervae. Forum Caesaris. Augusti. Nervae. Traiani. Templum Divi Traiani et columnam coclydem altam pedes CXXVIII semis, gradus intus habet CLXXXV, fenestras XLV. Cohortem sextam vigilum. Basilicam argentariam. Templum Concordiae. Umbilicum Romae. Templum Saturni et Vespasiani. Capitolium. Miliarium aureum. Basilicam Iuliam. Templum Castorum. Graecostadium. Vestam. Horrea Germaniciana et Agrippiana. Aquam cernentem. Quattuor scauros.

---

1 et] *om. d* — templa — Fortunae] *om. C* templum *d* — aequum trigidatis *A* equum tigridatis *N* equum tigri datis *C* equos tiridatis *Bf* equos tyridatis *e* equos tiridati *d.*

2 vicos *cf.* — aediculas *BD* (edic. *f*). — XII—XII *utroque loco N. num. om. d.*

3 et 4 curatores duo, insulae tria milia octingentae quinque *AN* insulas *Bef* CXX] *om. C.* — balnea 76 *e*, *om d.* — laici *in* laci *ab ead. m. corr. A* laici*) *priore i erasa Na.*

5 XVI *BD.* — *Num scrib. et sic deinceps BCD* D XIIICCC *C.*

6 et 7 et] *om. BD* — tria] *om. N* rostras III *C* nostra ui *f* — gentium *def.* — aequum *A.* — rostra III, genium p. r., senatum, aureum equum Constantini, atrium (antrum *f*) Minervae *BD* *varia interpunctione.* atrium Minervae] *om. C.* senatu ᵃtriu *A* senatatriu *N.*

8 Caesaris augusti *ND* augnervae *B* nervae traiani *N*, *om. efg.*

9 coclidem *BD* cochlidem *C* cochlydem *N* columna concidem *d.* — pedum *BD.* — centum XXVIII *Bde* XXXVIII *f* CLXVIIIS *C.* —

10 habentem intus gradus centum octoginta quinque, fenestras quadraginta quinque *BD*, *nisi quod* habente *d* et fenestras *e*, fen. XLV] *om. f.* — cohortem uiam *A* cohort. VI. *N* cohortes VI *BD.*

11—14 *Hoc ordine ACN.* — Saturni. Vespasiani et Titi *C.* — miliarium aureum Iulie *N* miliarium aureum basilicam grecostadiu iuliam *A grecost. expuncto.* — gręcostadium *A. hic om. N, hic et infra om. C.* — vesta *C* vestae *N.* — *Turbatum ordinem sic restituunt codd. rell.:* templum concordiae (coclide *e* concide *f* concidae *d*) et Saturni umbilicum (umbelicum *e*) Romae, templum Saturni et Vespasiani (Vespat. *d*) et (et *om. de*) Titi (hic om *f*), Capitolium (Kap. *B*), miliarium (*om. ef*) aureum (*ante* aur. *infra addit* Mineruę et Vestę *f*), vicum iugarium, (ligurium *e f* lugurinum *d*), grecostadium (graecost. *e* graeco stadium

---

*) Itaque ex eod. cod. descr.

Vestam. Horrea Agrippiana. Aquam cernentem. IIII scaros. Sub aedem. Atrium Caci. Porticum margaritarium. Elefantum herbarium. Vici XXXIIII. Aedes XXXIIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae III. CCCCLXXX. Domus CXXX. Horrea XVIII. Balnea LXXXVI. Lacos CXX. Pistrina XX. Continet pedes XIIII LXVII.

Regio VIIII. Circus Flaminius. Continet stabula IIII factionum VI. Porticum Philippi. Minuciam veterem. et frumentariam. Cryptam Balbi. Theatra III. In primis Balbi, qui capet loca XI. DX. Pompei capet loca XVII. DLXXX. Marcelli capet loca XX. Odium capet loca X DC. Stadium capet loca XXX. LXXXVIII. Campum Martium. Trigarium. Ciconias nixas. Pantheum. Basilicam Neptuni. Matidies. Marcianes. Templum Antonini. et columnam coclidem altam pedes CLXXV S.

---

1 orrea *ACe.* — agripiana *A* aogrippiana *B* agrippina *C.* — IIII. sgaros. sub eade atriu. *A* IIII sacros. sub eadem atrium. *C* IIII sacros sub eadem atrium *Bd*, quatuor scaros sub eadem atrium *e.*

2 caciporticu. *C.* — helepantum *A* helefantum *B.* — erbarium *e.*

3 aedes] *om. e.* — *Vic. et cur. ut supra.*

4 insulas *d* — domos *BCde* dom *A.* — orrea X et VIIII *C.*

5 lacos XXX *C.* — pristina *B* pristinas *d* pistrin IXX *A.* — continet] *om. C.*

6 nona *BCde.* — circu *e.* — Flammineus *A* Flamineus *Be.*

7 grypta *A* griptam *Bde* criptam *C.*

8 V *Bd* duo *e.* — q *C. Sic omnes, non XI. DC* (*d?*) — pompeii *e.*

9 X et VII. D LXXX *C.* Macelli *e.*

10 Stadium capet loca XXXLXXXVIII. Odium capet loca X DC *B*, pompeii capet loca XX, Stadium *rell. ut B, d.* — marciu *e.* — trigrarium *C.*

11 cyconias *AB* — basilica *ABde.* — Maltidies *d* Marciani *C* Martiani *d.* Mat. Marc.] om. *e.* —

12 Antoniani *omnes.* — columna *Ce.* — alta *ACe.* — CLXXV sumitate *e.*

Sub aede. Atrium Caci. Vicum iugarium et unguentarium. [Graecostadium.] Porticum margaritarium. Elefantum herbarium. Vici XXXIIII. Aediculae XXXIIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIIDCCCLXXX. Domos CXXX. Horrea XVIII. Balinea LXXXV. Laci CXX. Pistrina XX. Continet pedes tredecim milia LXVII.

Regio VIIII. **Circus Flaminius.** Continet stabula numero IIII, factionum VIII. Aedem Herculis. Porticum Philippi. Minucias duas, veterem et frumentariam. Cryptam Balbi. Theatra tria, in primis Balbi, qui capit loca octo milia LXXXVIII, Marcelli capit loca XVIDLXXX, Pompei capit loca XXIIDLXXX. Odium capit loca XIDX. Stadium capit loca XXXIIIDCCCLXXXVIII. Campum Martium. Trigarium. Ciconias

---

d), basilicam Iuliam, templum castrorum (astrorum *def*), Minervae et Vestae (*ante* aur. *scribenda fuisse indicat e*), horrea (orrea *f*) Germaniciana et Agrippiana *C* germanici, alia agrippiniana *df* et alia agr. *e*). *Sic BD.*

1 quatuor scauros *N* IIII scauros (*sic d*) aquam cernentem sub aedem *Cd* IIII scaros*) *Bh* quatuor stauros *e* (*haec om. videtur f*). — antrum Caci *Bdh* antrum cacchi *e* antrum uaci *f*. — lugarium A^1 lugularium A^2 iugularium *N* vigarium *e*. — vicum unguentarium *BD*. — et ungentarium *C* et] *om. N*. — graecost.] *om. BCD*.

2 port. marg. *post* eleph. herb. *collocant Bh*. — elephantum *BCD*. — ebarium *Bh* erbarium *f*. — vici tringinta quattuor *A* XXXIIII[or] *Na* vicos *de*. — XXXIII *d* 33 *e*.

3 aediculas *de*. — XXIX *N*. — duo, insulae tria milia octingentae octoginta *AN* *cum curioso consent. rell.* insulas *rell. Bd*. — cur. ins. dom.] *om. e*. — horr. LXXV *C*.

4 balnea LXXXIII *N* b. LXXXVII *C*. — lacos *BC* lacus *e*. — l. LXXXV *C*.

5 pistrina XV *C*. — pedes XXXLXVII *C* pedes XIIII. LXVII *BD*.

6 flammis *A* flammeus *d* flamineus *ef* falminius *B*. — fabula numero *A* stabula numero *N* — factiones *A* VII *C* numero. VIII. factiones VIII (V *in ras.*) *Na* numero IIII factiones V *Nb*.

7 *Sic N*. aedes port. *A* edes port. *C* aedem] *om. rell.* — philipi *f* filippi *d*. — minucia *AN* minutias *C* minuitias *d* mimitias *e* munitias *f*. — duo *AN*.

8 criptam *BD*, *nisi quod* triptam *e*. — theatra III vel IIII *Be* teatra tres vel quatuor *f* theatrum iu vel IIII *d* theatra IIII *Na* th. quattuor *Nb*. — imprimis *d*. — *Sic A* quod *BD*.

9—11 capet *ubique C*. — XIDX, Pompei, quod capit loca XVIIDLXXX, Macelli, quod capit loca XXD, Odium, quod capit loca XDC, Stadium, quod capit loca XXXLXXXVIII *B* XIDC Pompei capet loca XVIIDLXXX Marcelli capet loca XXD odeu capet loca XDC stadium capet loca XXXLXXXVIII *C* Balbi. q c. ab ea triginta milia LXXXIIII. *reliquis quae intermedia sunt omissis N*. balbi quod capit loca 11500, pompeij, quod capit loca 30088 *rell. om. e*. b. q. c. l. XI d X, Pompei quod capit loca XXX LXXXVIII *rell. om. df*. — martis trigarium *BD*. — cycomas *e*.

---

*) *Brambach* orthogr. p. 91.

gradus intus habet CCIII, fenestras LVI. Thermas Alexandrinas et Agrippianas. Porticum Argonautarum. et Meleagri. Iseum et Serapeum. Minervam Calcidicam. Divorum. Insulam Felicles. Vici XXXV. Aedes XXXV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae II DCCLXXVII. Domus CXL. Horrea XXV. Balnea LXIII. Lacos CXX. Pistrina XX. Continet pedes XXXII D.

Regio X. Palatium. Continet casam Romuli. Aedem Matris Deum et Apollinis Ramnusii. Pentapylum. Domum Augustianam et Tiberianam. Auguratorium. Aedem Iobis. Curiam veterem. Fortunam respicientem. Septizonium Divi Severi. Victoriam Germanianam. Lupercal. Vici XX. Aedes XX. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae II DCCXLII. Domus LXXXVIIII. Horrea XLVIII. Balnea XLIIII. Lacos XC. Pistrina XX. Continet pedes XI. DX.

---

1 gradus habet intus *e.* — LIII *d.* — termas *B.* Agripianis *AC* agrippianis *Be.* arconauparu *A* arco nauperu *e* arcum nauparum *Cd* arcu nauparu *B.*

2 meleagriiseum *AC* meleagri iseus *B* meleagriseus *d* mele agriiseum *e.* — seradeum *ABd* sera deum *C* Seradm *e.*

3 calcididam *d* calcidica *lineola partim truncata B.* — Divorum mensule felicles *A* divorum msulę felices *C* divorum. Mensulem felices *Bd* divorum mensules felicles *e.*

4 aedes XXXV] *om. C.* — vicomag *AC* vicomagno *B* (*d?*) vico magni *e.* — curat *A* curatoriae *C* curatoria *e* curatorie *Bd* — insule *e.* — dom *A.* dom; *C* (*ut ubique*) domos *Bde.*

5 orrea *e.* — pristinas *Bd.*

6 XXXII qngentos *C.* —

7 decima *codd. praeter A.* — Palatium] *om. Bd.* — casa *e* edem *e* appollinis *de.*

8 ramnus. sypentadylus *A* ramnus sypentadalius *B* ramnus sypentadalins *d* ramnus sipentadalius *C* ramis. Isipentadilus *e.* — Augustinianam *BCd* angustinianam *e.* — tyberianam *BC* thiberianam *e.*

9 Iob. *C* Iovis *de* (edem *e*). — respicientem septizonium *e.* septitonium *d.*

10 lupercam *ABde* lupca̧ *C.*

11 aede *A* ędes *e.* — *horreorum num. corruptus. an scr. v. XVIII.* — aede. XXVI *repetitis proximis litteris* A^1 a. XX *in rasura* A^2, — vicomag. *A* vicomagnu̧ curatoriae *C* vicomagn. curationes *Bd* uico magni curatoria *e.*

12 domos *Be* domas *d.* — octuaginta octo *e* LXXXIX *B.* — orrea *e.* — balnea quindecim lacos undecim *e.*

13 pristina *B.*

nixas. Pantheum. Basilicam Matidies. Martianes. Templum Divi Antonini et columnam coclidem altam pedes CLXXV semis, gradus intus habet CCIII, fenestras LVI. Hadrianium. Thermas Alexandrianas et Agrippianas. Porticum Argonautarum et Meleagri. Iseum et Serapeum. Divorum. Insulam Felicles. Vici XXXV. Aediculae XXXV. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae ĪIDCCLXXVII. Domos CXL. Horrea XXV. Balinea LXIII. Lacos LXIII. Pistrina XX. Continet pedes triginta duo milia quingentos.

Regio X. Palatium. Continet casam Romuli. Aedem Matris Deum et Apollinis Ramnusii. Pentapylum. Domum Augustianam et Tiberianam. Aedem Iovis Victoris. Domum Dionis. Curiam veterem. Fortunam respicientem. Septizonium Divi Severi. Victoriam Germanicianam. Lupercal. Vici XX. Aediculae XX. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae ĪIDCLXIII. Domos LXXXVIII. Horrea XVIII. Balinea XLIIII. Lacos LXXXVIIII. Pistrina XX. Continet pedes XI milia sescentos.

---

1 pantheon *D nisi quod e habet* perantheon. — Neptuni, Matidies et Marciani *BD* (martiani *ef*) Matidies. Martianes *A* Matidi et Martiani *N* matidiae et marciane *C* — antonii *d.* —

2 *Sic ACN* (coclydem *Na* cochlidem *C*) — grados intos *A* alta pes CLXXV, habentem gradus intus *BD*, *nisi quod* altam pedes *D* habente *d.*

3 Hadrianium] om *BD* Hadrianum *A* hadriani. vm. *corr. ex* hadrianum *Na* Adrianeum *C.* — termas *f. Sic A* alexandrinas *rell.* — *Sic ACNf* agrippinas *rell.*

4 argonautorum *d* argonautiocarum *e.* — Meleagriseum. Isium et Serapium. Minervam calchidicam (alcidicam *f*) *BD.*

5 divorum] *om. N* duorū insulā felices *A* divorum insula felicles *B* insulam felicis *N* divorum insula feliole *C* divorum insula, felides *df* divorum insula, elidis *e.* — vicos — aediculas *de.* —

6 duo, insulae duo milia septingentae LXXVII (LXXIIII *N*) *AN* — insulas II DCCLXXXVIII *BD.* — curatores, et *e* — domus *N* domos XL *f.* —

7 et 8 horrea XXU *N.* — balnea LXVI *BD.* — lac' LXIII *N* lacos LXIII] *om. ef* lacos CXX *BCd.* —

9 continet et *D.* — edem *BN.* — martis deum *f.*

10 appolinis *f.* — namnusi, *sed ad reg. XI.* ramnusi *AN* ramnusi *C* (*ib. N.* ramnusii) *N* sannunsi *B* samnusii *e.* samnisi *df.* — pentapilum *BD.* — augustiana *C* augustinianam *e.* — tiberiana *C* tiberinam *ef.* — *Post Tiberianam* auguratorium. aream Palatinam *BCD* auguratoriam. aream palati novam *d.*

11 edem *B.* — dyonisii *Bdf* dionysii *e* dyonisii *h.* — curia *d.*

12 Germanitianam *Bf* germantianam *e.*

13 lupercam *AC.* — aediculas *d.* — curatores – horrea] om. *B.*

14 duo, insulae duo milia DCLXIII *A* insulae duo milia DCXLIII *N* insulae ĪIDCXLI *C* insulas II DCCXLII *D.* — domos LXXXIX *CD.* — *Sic C* orream XLVIII *A* horrea XLVIII *ND*, *nisi quod* orrea *f.* — balinea XLIIII] om. *f* balinea (balnea *N*) XIIII *AN.*

15 lacos LXXXIX *C* laci LXXXVIIII *N* lacus LXXXX *ef* lacos XC *B.* — XI mil. DC *N.* Continet autem pedes XIDX *rell.*

Regio XI. Circus maximus. Continet templum Solis et Lunae. et templum Mercurii. Aedem Matris Deum. et Iobis. Cererem. XII portas. Portam trigeminam. Apollinem caelespicem. Herculem olivarium. Velabrum. Arcum Constantini. Vici XXI. Aedes XXI. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae $\overline{\text{II}}$ D. Domus LXXXVIII. Horrea XVI. Balnea XV. Lacos XX. Pistrina XVI. Continet pedes $\overline{\text{XI}}$ D.

Regio XII. Piscina publica. Continet ariam radicariam. Viam novam. Fortunam mammosam. Isidem A*th*enodoriam. Aedem Bonae Deae subsaxaneae. Clevum Delfini. Thermas Antoni*ni*anas. VII domos Partorum. Campum lanatarium. Domum Cilonis. Cohorte*m* IIII. vigilum. Domum Cornificies. Privatam Adriani. Vici XVII. Aedes XVII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae $\overline{\text{II}}$. CCCCLXXXVII. Domus CXIII.

---

1 *Sic etiam* undecima *non* decima *B* — lune *d.*

2 aed̄ *e* edem *d* — Iob. Iovis *B* et *BC* — portas *e* portam] *om. e.* — trigoninam *d.*

3 apollidem *Bd* caelespicem *AB* celespicem *Cde.* — Hercul̄e olivariū *A* Herculem. olivarum *C* hercul̄e. olibarium *e* Erculem olivarum *Bd.*

4 Velabrum] *om. C.* — vicomagn̄. *B* vico magni *e.*

5 et 6 curatoriae *C* curatorie *Bd* curatoria *e.* — ed̄e *A* edem *Bd.*

7 duodecima *BCde.* — puplica *B.* — aream *C* area radicaria *e.*

8 ysidem *BC.* — apenodariam *omnes* [*de d tac. Pr*]. — edem *e* — subsaxanee *d.* —

9 clivum *B* devium. *C* dibum *e.* — Antonianas *ABCe* anthonianas *d.* — VII dom; parto♃ *C.*

10 *Sic AC* ianatarium *Bde.* — domo *C.* — cylonis *e.* — cohortes *omnes.* quatuor *e.*

11 cornifices *BCd.* — privata *A* (*B*?) — ędes totidem *C* edes. q. *e.*

12 vicomaḡ. *A* vicomagnų³ *C* vicomagno *B* vico magi *e.* — curat̄. *ABC* curatoria *e.* — $\overline{\text{II}}$ CCCCLXXXVIII *C.* — domus — lacos] *om. e.*

Regio XI. Circus maximus, qui capet loca quadringenta octoginta quinque milia. Continet *templum Solis et Lunae. Aedem Matris Deum et Iovis arboratoris.* XII portas. Templum Mercurii. Aedem Ditis patris. Cererem. Portum trigeminam. Apollinem caelispicem. Herculem olivarium. Velabrum. Arcum Divi Constantini. Vici XVIIII. Aediculae XVIIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIDCL. Domos LXXXVIIII. Horrea XVI. Balinea XV. Laci XX. Pistrina XV. Continet pedes undecim milia quingentos.

Regio XII. Piscina publica. Continet ariam radicariam. Viam novam. Fortunam mammosam. Isidem Athenodoriam. Aedem Bonae Deae subsaxanae. Clivum Delfini. Thermas Antoninas. Septem domos Partorum. Campum lanatarium. Domum Chilonis. Cohortem IIII. vigilum. Domum Cornificiae. Privatam Hadriani. Vici XVII. Aediculae XVII.

---

1 Sic *AN* (capit *N*) qui capet loca CCCCLXXXV *C* qui capit loca trecenta octoginta quinque (*num. ef*) *BD*.

2 continet autem *D*. continet casam Romuli, aedem matris deum et apollinis ramnusi, pentapylum *e reg. X repetita A*. — templum Solis — arboratoris] *om. AN*

3 arbitratoris *egh om. f*. — XII — portam] *om. d*. — mercurii, cererem, ditu patrem *B* merc. ditem (dite *f*) patrem *ef*.

4 trigoneninam *C* trigemmam *f*. — pollinem *A*. appollinem *f*. — celispicem *A* celum (coelum *de*) respicientem *BD* (respitientem *f*).

5 Erculem *f* olivarum *A* oliuarinum *e*. — uelabrum. fortunium *BD*. Velabrum — Constantini] *om. Na*.— vicos XVIII *B* vicos — aediculas *BD*.

6 vicomag. XVIII *A* vicomag. XVVIII *N* vicomag. XVIIII *d* XIX *h*. — duo, insulae vicomagistri 19 *e* vicomagistri XLVIIII *f* — duo milia sescente (sexcentae *N*) *AN* insulae IIDC *C* insulas IIDCL *Bde*. — domus LXXXVIIII *N* domos LXXXLVIIII *d*.

7 et 8 lacos (lacus *de*) LXXXVIII *num. e super. versu adsumpto BD*. lacos XX *C*. — pistrina XVI *C* pistrina XVIII *BD*. pistr. XII *N*.

9 et 10 piiscine *A* pistrina *e*. — *Sic A**) ariam] *om. e* aream *rell*. radacariam *e* fortuna mammosa, ysidem, aram noclariam *e* fortunam, Mammosa, Isidem, Antenodoriam *f* fort. mam., fidem Athenodariam *d*.

11 subsaxane *AN* subsaxanae *B* subsaxaneae *C* subaxanae *d* subsaxpre aream *e*. — *Sic AN***) (*non* signum) cliuum *BC*, clivium *d* diuum *f* delphyni *e*. — termas *f*. — antonianas *D* antenouianas *B* antoninianas *C*. — Sic *ANd* partorum *C* et domos praetorum *e* parthorum *rell*.

12 laratarium *e*. — *Sic AN****) Cylonis *B* Cilonis *rell*. — coh. IIII uici *A* cohortes quatuor (vel IIII) vigilum *BD* (*C*?).

13 cornificis *ANf* carnificis *d* cornificiae *C* cornificii *e*. — privatum hadrianus *A* privatum hadriani *N* privata Adriani *BCD*. — vici XIIII *N* vicos — aediculas *Bde nisi quod d om*. XVII.

---

*) *Brambach* p. 138.

**) *Brambach* p. 92.

***) *Brambach* p. 290.

Horrea XXVII. Balnea LXIII. Lacos LXXX. Pistrina XXV. Continet pedes XII.

Regio XIII. Adventinus. Continet armilustrium. Templum Dianae et Minervae. Nymfea III. Thermas Syres et Decianas. Dolocenum. Mappa aurea. Platanonis. Horrea Galbes et Aniciana. Porticum fabarium. Scalam Cassi. Forum pistorum. Vici XVIII. Aedes XVIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae II. CCCCLXXXVII. Domus CXXX. Horrea [X]XXV. Balnea XLIIII. Lacos LXXXIX. Pistrina XX. Continet pedes XVIII.

Regio XIIII. Transtiberim. Continet Gaianum et Frigianum. Naumachias II et Vaticanum. Hortos Domities. Ianiculum. Molinas. Balneum Ampelidis et Dianes. Cohortem VII. vigilum. Statuam Valerianam. Caput Gorgonis. Herculem sub terra medium cubantem [sub quem

---

1 pristina *B.*

3 tertia decima *codd. praeter A.* — adventinus *C* d *eras. A* aventinus *B* adventinum *e.* — Diane et Minerve *d.*

4 Nimfea *B* nimphea *C* nimphas *e* — tres *e.* — Sires *C* siras *e.* — dacianas *e.* — mappa aurea *omnes.*

5 platonis. horrea *B* platonis horrea *C* platanonis. orrea *e.* — Galbas *BC* Galbae *d* orrea Galbes *A.*

6 cassim *ABde.* — X et VIII *C* dece et octo *e.* — aedes totidem *C* edes decem et octo *e.* — vicomag *A* vicomagno *B* vicomagnum *C* vico magis *e.*

7 curat. *A* curatorie *BCd* curatoria *e.* — Insule II CCCC LXXXVI *Bd.* — domos *plerique* orrea *e.*

8 horrea XXX *Bd.* — LXXXI. X. (*sic*) *A* LXXXI. *BCde.* — pistr *C* pristina *Bd.* — decem *e.* — continet] *om. C.* — X et VIII *C.*

9 quarta decima *codd. praeter A.* — transtibere *A* transtyberim *Be.* — Galanum *C* gaianus *e.* — naumachias u *A* naumachia su *B* naumachia sum *C* naumachia sive *d* naumachias duo *e.*

10 ortos *AC* horeos *d* orto *e.* — domicies *de.* — balineum *A.*

11 *Sic A* ampellidis *e.* — cohortes *omnes.* — statuas valerianas *e.*

12 terram *ABe.*

Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IICCCCLXXXVII. Domos CXIII. Horrea XVII. Balinea LXIII. Laci LXXXI. Pistrina XX. Continet pedes duodecim milia.

Regio XIII. Adventinus. Continet *armilustrium*. Templum Dianae et Minervae. Nymfea tria. Thermae Surianae et Decianae. Dolocenum. Mappam auream. Platanonis. Horrea Galbes *et Aniciana*. Porticum fabarium. Scalas Cassi. Forum pistorum. Vici XVII. Aediculae XVII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IICCCCLXXXVII. Domos CXXX. Horrea XXV. Balinea LXIIII. Lacos LXXXVIII. Pistrina XX. Continet pedes decem novem milia.

Regio XIIII. Transtiberina. Continet Gaianum. Baticanum. Frygianum. Naumacias *II*. Hortos Domities. Balineum Ampelidis Prisci et Dianae.

---

1 duo. insulae duo milia quadringentae octoginta septem *AN*. — insulas IICCCC LXXXVIII *d* insulas II CCCC LVIII *Bef*. — domos CXLII *C* domus CXIII *N*.

2 horrea XXVII *C* horrea XX *BD*. — balnea XLIII *B* balnea XLIIII *D*. — lacos *BCD*. — LXXXVIIII *BD*. — undecim milia *B* XI *df* 12000 *e*.

4 decima tertia (tercia *f*) *ef*. — aventinus *praeter ACN omnes*. — armilustrium] *om. AN* arnulustrium *d* annilustrium *e* armilistrium *f*.

5 nymfetria *A* nyfetrie *N* nimphe atria *B* nymphaeia *d* nymphatria *e* nimphe tria *f*. — thermes urianae *A* thermas Surae *C* therma' uriane *N* th. (termas *f*) syras *BD*. — decianas *praeter AN omnes, nisi quod* decianus *d*. — dolocenum *df*. — *Post* Doloc. privata traiani *inserunt BD*.

6 platonis *BD*. — galbe *N*. — et Aniciana] *om. AN*. galbee tanicetiana *C* galbae et aniceina *B* galbae et anicetiana *d* galbae et anectiana *e* galbe. aniciana (aneciana *corr. ab ead. m.*) *f*.

7 fabariam *N*. — scaras *A* sacras *N* scalam *B* scala *d*. — cassei *d* cassii *e*. — pistor. *A* pistorum *CN* pistorium *rell*. — vici (vicos *de*) XXXV (5 *e*) ediculas (aediculas *de*) XXXV (35 *e*) *BD*. vici XIIII aed. XIIII *N*.

8 vicom. XLVIII] *om. A*. — duo. insulae duo milia quadringentae octoginta septem *rell. AN* insulas II CCCCLXXXVIII *Bef* insulas II CCCCLXXXVIIII *d*. — domos CXLII *B* d. CLXII *D*.

9 horrea XXXV *BCD*. — baling *A* balnea *NO* XLIIII *B*. — lacus *Nde*. — L LXXXIII *Bde*.

10 CCVIIII milia *N*.

11 decima quarta *e* quatuordecima *f*. — trans tiberiam *A* transtyberina *N* trans tiberim *CD* trans tyberim *B*.

12 frygianum] *om. A*. — *Sic AC, nisi quod C* naumacla V. *A* naumacias V. — gaianum, vaticanum, frygianum, naumachiasu *N* gaianum, frygianum, naomachias et vaticanum *B* gai., trigianum, naumachias et vat. *d* goiarium, frigianum, uaticanum *e* goianum. phrigianum, naumachias et uat. *f*. — ortos domities *B* hortos (ortos *d*) domitianos *CD* hortos domitios *N*. — *Sic ACN, curiosi ordinem exhibent rell.* prici *A* (?) a. prisci et diane *CN* a. prisciae dianae *B* a. prisci, dianae *d* a. priscidiane *h* amphiludis pristidianum *e* a. pristidiane *f*.

plurimum aurum positum est]. Fortis Fortunae. Corariam Septimianam. Campum Bruttianum et Codetanum. Hortos Getes. Castra lecticariorum. Vici LXXVIII. Aedes LXXVIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIII CCCCV. Domus CL. Horrea XXII. Balnea LXXXVI. Lacos CLXXX. Pistrina XXIIII. Continet pedes XXXIII.

Bibliothecae XXVIII.

Obulisci VI. In circo maximo II, minor habet pedes LXXXVII S, maior habet pedes CXXII S. In Vaticano una alta pedes LXXV. In campo Martio una alta pedes LXXII S. In mausileo Augusti II. alta singuli pedes XLII S.

---

1 positus *ABde.* — fortuna *omnes.* — corarearn *d.* — septimiana *e.*

2 Brutianum *B* brucianum *de.* — ortos gitesgas. traiecticarioru *A* hortos gites. casta iecticariorum *Bd* ortos gitescas et tralecticariorum *C* ortos getescas, traiecti cariorum *e.*

3 ede *A* edem *Bd* edes *e.* — *Sic AB.* — uico mag. *A* uico magne *B* vicomagno *d* vicomagnu *C* vico magni *e.* — XLVIIII *AB* XLVIX *d.*

4 curat. *ABC* curationes *d* curatoria *e.* — dom *C.* — orrea *Ce* — octuaginta septem *e.*

5 pristina *B* pistoria *d* pistr. XXVII *C.* — continet] om. *C.* — *In fine* finiuit *e.*

6 bibliothece *A.*

7 obulusci *AC* obulisi *B* obelici *e.* — In] *om. d.* — LXXXVII set *B* LXXXVII sed *C* LXXXVII sumissales *et sic deinceps e.* — CXXII set *Bd* CXXII sed *C.*

8 Vaticano. una. altitudine eius *e.* — marcio *e.* — una — LXXII S] *om. A particula membranae avulsa.*

9 altas si . . . . *A.*

Molinas. Ianiculum. Statuam Valerianam. Cohortem VII. vigilum. Caput Gorgonis. Fortis Fortunae. Coraria Septimiana. Herculem cubantem. Campum Britianum et Codetanum. Hortos Getae. Castra lecticariorum. Vici LXXVIII. Aediculae LXXVIII. Vicomagistri XLVIII. Curatores II. Insulae IIIICCCCV. Domos CL. Horrea XXII. Balinea LXXXVI. Lacos CLXXX. Pistrina XXIII. Continet pedes triginta milia quadringentos octoginta octo.

Bibliothecae N. XXVIIII.

Obelisci V. In circo maximo unus altus pedes LXXXVIII semis. In Vaticano unus altus pedes LXXV. In campo Martio unus altus pedes LXXXII semis. In mausuleo Augusti duo, singuli pedum XLII semis.

---

1 molenas *e* molianas *f* — valeriani *C.* — cohort septem *A* cohort. VII. *N* cohortem sep... vigilium *B* cohortem VII *d* cohortem septem *f* cohortes 7 *e.*

2 capud *d* gorgones *C.* — coriariam septimianam *B* coriariam septimanam *D.* Fortis fortune coraria septimina *N.* — erculem *f.*

3 brytiannm *N* brysoianum *C* bruttianum *B* brutianum *e* brutianium *f.* — h. gentis *N* hortos gentes *A* ortos gerae *d* hortos gethe *f.*

4 lecta cariorum *A.* — vici LXXXVIII edieulas LXXVIII *B* uicos 89, aediculas 88 *e* vicos. LXXXVIIII. ediculas. LXXXVIII *df.* — vicomag. *ABN.*

5 XLVIIII *B* curatores . . . insulas *B.* — curatores tres *AND.* — quattuor milia quadringentae quinque *AN.* — domos L. *f* domos et horrea XXII *d* horrea XXV *C.* — balnea LXXXV *df* b. 83 *e.*

6 lacus *ND* lacos LXXX *C.* — *Sic ACN* XXIIII *rell.* — *Sic AN* pedes XXXIII CCCLXXXIX *C* XXXIII. CCCCXXVIII *B* XXXIII. CCCC XXXVIII *df* 33438 *eh.*

8 *Sic A* bibliotecae n XXVIII *C* bibl. N^ro^ XXIIII *N* bibliothecas totius Romanae urbis publicas XXVIII *B* bibliothecas tot. Romae urbis publicae viginti quatuor *d* bibliothecas totius urbis romae 24 *e* bibliotecas tocius romae urbis publicas XXIIII^a^ *f.*

9 *Sic AN* (obel. *N*) obolis. c. l. u *C* obeliscos (abeliscos *d*) totius Romanae urbis (totius Romae *de* thotius R. *f*) sex (VI *df* 6 *e*) *BD.* — liceo *d* — alt *ubique A.* — unus altum pedes LXXXVII *C* duos (2 *e*), minor habet pedes LXXXVIII, maior vero pedes CXXII (CCXXII *B*) *BD.* — in baticano unus altum pedes LXXII *C* in Vat. un' alt' pedes LXXII *N* in V. unum altum pedes LXXV *B* f. V. unum altum pedes LXXII *D.*

10 marcio unus altum pedes LXXIIS *C* m. unum altum pedes LXXII *D* LXXV *B* in campo. — semis] *om. f.*

11 mensuleo *A* mausuleo *C* mausoleo *BNef* mausolaeo *d.* — duo] *om. C* II *df* duos *Be.* — singuli pedes XLII *C* altos singulos pedes XLII *B* singulos pedes XLII (43 *e*) *D.*

Pontes VIII. Aelius. Aemilius. Aurelius. Molbius. Sublicius. Fabricius. Cestius et Probi.

Montes VII. Caelius. Adventinus. Tarpeius. Palatinus. Exquilinus. Vaticanus et Ianiculensis.

Campi VIII. Viminalis. Agrippes. Martius. Codetanus. Octavius. Pequarius. Lanatarius et Brutianus.

Fori XI. Romanum. magnum. Caesaris. Augusti. Nervae. Traiani. Ahenobarbi. Boarium. Pistorum. Gallorum et Rusticorum.

Basilicae X. Iulia. Ulpia. Pauli. Bestilia. Neptunia. Matidies. Marcianes. Vascolaria. Floscellaria. Constantiniana.

Thermae XI. Traianae. Titianae. Commodianae. Antoninianae. Syranae. Agrippianae. Alexandrinae. . . . Diocletianae. Constantinianae. Severianae.

---

1 montes *e*. — elius. emilius *de*. — ar. . . . . *A*. — molvius *Bde*. — sulpicius *A*[2].

2 Ce . . . . . *A* caestius *B* ostius *e*.

3 *Montes, campos, fora continenti scriptura C*. — celius *Ade*. — adventin[9] *rell. desunt folio truncato in A* aventinus *rell*. — Tarpeius (*in margine:* dicitur autem Tarpeius a quadam virgine ibi sepulta quae Tarpeia vocabatur a Gallis quondam interfecta: ut Lucanus refert) *B*. — Exquilius *Bd*.

4 claticanus *C* (*sic*). — ieniculensis *e*.

5 campi septem *e* agrippae. marcius *e*. — codecanus *d*. — octavius] om. *C*. octoufus *e*. —

6 dequarius *ABCd* decarius e. — brutia . . . *A* brucianus *de* bruttianus *C* brutianu̅ *B*.

7 foros *e* — Romanum. magnum. *C et ut videtur omnes, qui numeri suario omisso constarent*. — caesa . . . *A*. — Augustus *BCe* augustis *A* cesaris augusti. nerve traiani. *d*.

8 atenob . . bi *A* atenobarbi *BC* athenobarbi *d* antenobarbi *e*. — pistorium *d*.

9 besti . . . *A*. — matides *Bd* mattidies *e*.

10 uastolaria *d*. — constant . . . . . . *A*.

11 therme *d* XI *A* X *rell. etiam B*. — traianae titiana *e* trajane titiane *d*. — commodiane *d*. — antonianae *ABC* antoniane *de*. — siranae *d* cirane *e*.

12 agripiane *e*. — alexandrine *e*. — diocletianae] om. *e* diocletiane *d*. — constantine *B* constantiniane *d*.

13 severiane *d*.

Pontes VII. Aelius. Aurelius. Mulvius. Sublicius. Fabricius. Cestius et Probi.

Montes VII. Caelius. Adventinus. Tarpeus. Palatinus. Esquilinus. Vaticanus. Ianiculensis.

Campi VIII. Viminalis. Agrippes. Martius. Codetanus. Octavius. Pecuarius. Lanatarius. Brytianus.

Fora XI. Romanum magnum. Caesaris. Augusti. Nervae. Traiani. Ahenobarbi. Forum boarium. Suarium. Pistorum. Gallorum et rusticorum.

Basilicae X. Iulia. Ulpia. Pauli. Vestidia. Neptuni. Matidies. Marcianes. Bascellaria. Floscellaria. Constantiniana.

Thermae XI. Traianae. Titianae. Agrippianae. Sures. Commodianae. Severianae. Alexandrianae. Antoninianae. Decianae. Diocletianae. Constantinianae.

---

1 et 2 ontes *d.* — *Sic N* septe *A* VII] *om. BC* octo (*vel* VIII) *D.* — celius *N* aelius aemilius *BCD*, *nisi quod* elius emilius *f* helius hemilius *e.* — molvius *N* mululius *C.* — mulvius – adventinus] om. *D.* fabritius *N.* — cestius, probianus *B.*
3 septe *A* VII] *om. BC.* — caelus *A.* — aventinus *B.* — tarpeius *BN.* — exquilinus *Ceh.*
4 dianiculensis *C* ianiculensis *e* ianiculirisis *d.* — *Inde a montibus singula nomina singulis columnis scrib. A.* — *Post* Ianiculensis *sequuntur* iulia uipia pauli uestidia *in A.*
5 octo *A* VIII] *om. BC.* — viminales *d.* — Agrippe *Bf* Agrippae *NCde.* — marcius *B* martis *de.* — cocletanus *e.* — onianius *C* ectouius *e.*
6 lanata. *B* lanarius *e* lanataris *df.* — brutianus *B* brumanus *de* brumarius *fh.*
7 Sic *AN* fori *rell.* — romanum, magnum *d.* — cesaris *B* cesaris augusti *N* caesaris augusti *ef.* — nerue traiani *f.*
8 et 9 haenobarbi *A* henobarbi *N* athenobardi *B* traiani athenobardi *d* antenobardi *e* anthenobarbi *h.* — Sic *ACN* forum] *om. rell.* syarium pistorum *uno versu A* suarium] *om. Bde.* — pistorium *ef* et] om. *BD.*
10 X] om. *BC. Post* X *loco primarum quatuor basilicarum sequuntur aquae:* annia, azitica, claudia, marcia *in A.* — uipia *AN* Ulpi *C.* — uestilia *C* vestiaria *BD* vest.] *om. N.* — matidiae Marcianae *C* matidii, marciana *N* martianes *de.*
11 *Sic ACN* vascellaria *rell.* — flostellaria *f* foscellaria *d* floscellariam *B* fl. sicinii *N.* constantiana *A* constantinianam *B.*
12 X (termae *e* terme *f*) *BD.* — trianae *A.* — ticianae *BNd* ticiane *f.* — agrippiane (e *pro* a *passim*) *N.* — syrae *N* syrianae *Be* syriane *f* sirianae *d.*
13 Alexandrinae *N* antoninianae (antoniae *f*) alexandrinae *BD.* — dicianae *A* dicletianae *A* dioclitianae *N* dioclitianae id (vel?) decianae *B* dioclitianae et decianae *d* diocliciane, detiane *f. Hoc ordine:* tit. trai. sev. com. ant. surae dec. agr. al. diocl. const. *C.*

Aquae XVIIII. Traiana. Annia. Attica. Marcia. Claudia. Herculea. Cerulea. Iulia. Augustea. Appia. Alseatina. Ciminia. Aurelia. Damnata. Virgo. Tepula. Severiana. Antoniniana. Alexandrina.

Viae XXVIII. Traiana Appia. Latina. Lavicana. Praenestina. Tiburtina. Numentana. Salaria. Flamminea. Aemilia. Clodia. Valeria. Aurelia. Campana. Ostiensis. Portuensis. Ianiculensis. Laurentina. Ardeatina. Setina. Tiberina. Quintia. Cassia. Gallica. Cornelia. Triumfalis. Patinaria. Asinaria. Ciminia.

Horum brebiarium.

Capitolia II. Circi II. Amphitheatra II. Colossi II. Columnae coclidae II. Macelli II. Theatra III. Ludi IIII. Naumachiae *II.* Nimfea XV. Equi magni XXII. Dei aurei LXXX. eburnei LXXIIII.

---

1 X et VIIII *C* (*sic*) XIX *d* aque XVIIII *etiam B.* — *Scrib. vid.* Amnia, *cf. Aschbach act. acad. Vienn. LXIV p. 382.*

2 augustia *de* augustea *rell.* — alseatina aetina *Ade* alseatina etina *BC per dittographiam, cf. Bunsen descr. U. Rom. I p. 205).* — cyminia *C.*

3 damnata virgo *omnes* (*d?*), *ut ratio Etinae interpositione turbata constaret.* — antoniana *omnes.*

4 traiana. appia. *ABCd.* — lauciana *C.* — penestrina *BCd* prenestina *e.*

5 tyburtina *C.* — num . . . . . . *A.* — flaminia *d.* — Ae . . . . ria *A.* — claudia *e.*

6 arelia *B.* — campano *ABCe.* — hostensis *A.*

7 tyberina *Ce.* — quincia *e.* —

8 triumphalis *BCe.* — latinaria *e.* — cyminia *C* et ciminia *d* q ciminа *e.*

9 breviarium *C* breviariorum *B* hor. brev.] om. *d.*

10 carci *e.* — amphiteatra *d.* — colosi *ABd.* — columne *B.*

11 coclide *ABde.* — macelli *d.* — teatra *d* — theathia duo *e.* — naumachie *d* neumachiae *b.*

12 V *omnes.* — nimphea *BCde.* — aeburnei *AB.*

Aquae XVIIII. Traiana. Annia. Attica. Claudia. Marcia. Herculea. Iulia. Augustea. Appia. Alsetina. Setina. Ciminia. Aurelia. Damnata. Virgo. Tepula. Severiana. Antoniniana. Alexandriana.

Viae XXVIIII. Traiana. Nomentana. Salaria. Flaminia. Aemilia. Clodia. Appia. Latina. Lavicana. Praenestina. Tiburtina. Valeria. Aurelia. Campana. Ostensis. Portensis. Ianiculensis. Laurentiana. Ardeatina. Setina. Quintia. Cassia. Gallica. Cornelia. Triumfalis. Patinaria. Asinaria. Ciminia. Tiberina.

Horum breviarium.

Capitolia duo. Circi duo. Amphitheatra duo. Colossi duo. Columnae coclides duo. Macella duo. Theatra tria. Ludi IIII. Naumaciae *II*. Nymfea XV. Equi magni XXIII. Dei aurei LXXX, eburnei LXXXIIII.

---

1 XVIIII] *om. C* de aquis quae XVIII *d.* — annia — marcia] *inter basilicas retulit A.* aztica claudia martia *N* azitica claudia marcia *A* attica cl. marc. *C* attica marcia claudia *rell., nisi quod* acticia martia *f* martia *e.* — herculeia *N* herculea caerulea iulia *BCD* (cerulla *e*).

2 Angustea *e.* — alpia *f.* — alestina *A* alsetina *N* alsitina *C* algeatina *B* algentiana *dfh* agentiana *e.* — setina] om. *BD.* — cimina sabatina aurelia *B* ciminia sabatina aurelia *dfh* ciuiminia sabbatura aurelia *e.* — dannata *d.*

3 antoniana *AND* antonina *B.* — alexandrina *BD* (*non C*).

4 viae (vie *f*) XXVIII *BCef*, de viis quae XXVIII *d.* — nomentana — clodia] *inter aquas retulit A. Curiosi ordinem praeter A sequuntur omnes.* — flamminea *df* flauinia *e.* — emilia *N* hemilia *e.*

5 claudia *D.* — penestrina *B* prenestina *e* praenestrina *d* — tiburtina salaria numentana *D.* — valeria annia aurelia (auleria *d*) *BD, nisi quod* aurelia *om. e.*

6 Sic *AC* hostensis *N* ostiensis *rell. nisi quod* hostiensis *e* ostiensis laurentina *hoc loco, nulla interpunctione d.* — camparria *N.* — Sic *ANC* portuensis *rell.* — iansulesis *C* port. ian.] *om. B.*

7 setina tiberina quintia cassia *praeter AN omnes.* — bintia *e* quinccia *f.* — callia *non* cassia *N* gallia *A.* — triumealis *AN* triumphalis *rell.*

8 cimina *f* cymina *e.* — tyberina *BN* fiberia *f.* — *om. praeter AN omnes.*

9 horum] om. *BC* hor. brev.] om. *ef. Numerorum signis inde ab amphitheatris saepe vel semper utuntur D, raro B, saepius N.*

10 Kapitolia *B* cap. II. *C.* — circi duo] *om. C.* — colosi II *Cf* collosi II *d.* — amph. II. *C* — amphiteatra *Af* anphitheatrum *d.* — colunnae *d.*

11 cochlides *C* coclydes. II. *N.* cochlides duae *B.* — macello *A* macell. II. *N* macelli *Be* marcellini *C.* — duo] *om. C.* — theatraria *A* theatrum II *d.* — naumachiae V. *ANf* naumachiae quinque *B* naumaclas V (?) *C* namachiae 5 *e* maumachial *d.*

12 nymphea XV *C* nymphaea XI. *d* nimphea undecim *B* nymphea 11 *e* nimphea XI *f.* — equi magni viginti duo *BC* equi XXII (vel 22) *D.* — die *A* dei *N Ce* dii *rell.* octoginta *B.* — eburrei *A.* — sexaginta quatuor *BD* LXXIIII *C*,

Arci marmorei XXXVI. Portae XXXVII. Vici CCCCXXIII. Aedes CCCCXXIII. Vicomagistri DCLXXII. Curatores XXVIII. Insulae per totam urbem $\overline{\mathrm{XLVI}}$ DC. II. Domus $\overline{\mathrm{M}}$DCCXC. Horrea CCXC. Balnea DCCCLVI. Lacos [quod est putea] $\overline{\mathrm{M}}$CCCLII. Pistrina CCLIIII. Lupanaria XLVI. Latrinae publicae [quod est secessus] CXLIIII. Cohortes praetoriae X. urbanae IIII. vigilum VII. quorum excuvitoria XIIII. Vexilla communia II. Castra equitum singulariorum. Peregrinorum. Ravennantium. Lecticariorum. Silicariorum. Misenantium. Tabellariorum. Victimariorum. Mensae oleariae per totam urbem II CCC.

---

1 marmorei triginta septem *e.* — perte *d.* — XXXVI *C.* — ade *A* edem *B* edes *e.*

2 IIII. et XXI[ti] VII[te] *e* — vicomag. *AC* vicomagn. *Bd* vicomagni *e.* — cura. *A* curationes *B* curatoriae *C* curatoria *e.* — XXVIIII *omnes* (XXIX *d*). — insule *d.*

3 quadraginta sex milia sexcenti *e.* — dom; *C* domos *rell.* — *Sic A* $\overline{\mathrm{I}}$. DCC XC *B* mille DCC XI *C* IDCCXX *d.* — Horrea *et rell. usq. ad fin.*] *om. e.* — Horrea CCXC] om. *BCd.* — Ualnea *B.*

4 DCCCLVX *B* DCCCLXX *d.* — lupanariae *AB* lupanarie *d.*

5 alatrine publice *Bd.*

6 sicessos *ABd.* — CXLIIII (x above) *C.* — $\overline{\mathrm{p}}$toriae X urbanae *C* $\overline{\mathrm{p}}$toriaex urb. *B* pretoria ex urbane *d.*

7 excuuitoria *A* ex victoria *C* exuuictoria *Bd.* — castrae aequitum *AB* castre equitum *d.* — singularum *Bd* singulorum *C.*

8 siligariorum *A.* — misenatium *A.*

9 mense olearee *d.* — IICC *d.* — Explicit *AB* expl *d.* In *B sequitur:* INCIPIT IMPERATORES ROME UEL CONSTANTINOPOLIM REGNANTES, tum: miraculum primum capitolium *rell.* (*v. Mirabilia.*)

Arci marmorei XXXVI. Portae XXXVII. Vici CCCCXXIIII. Aediculae CCCCXXIIII. Vicomagistri DCLXXII. Curatores XXVIII. Insulae per totam urbem numero quadraginta sex milia sescentae duo. Domus mille septingentae octoginta. *Horrea CCXC.* Balnea DCCCLVI. Lacus mille CCCLII. Pistrina CDIIII. Lupanaria XLV. Latrinae publicae XLIIII. Cohortes praetoriae decem. urbanae quattuor. Vigilum septem, quorum excubitoria XIIII. Vexilla communia duo. Castra equitum singulariorum. Peregrinorum. Ravennatium. Lecticariorum. Silicariorum. Mensae oleariae per totam urbem numero IICCC. Misenatium. Tabellariorum. Victimariorum.

---

1 *Sic ACB* arcus *ND.* — marmorii *f.* — triginta IIII^or *BD.* — port. et vic.] om. *df* vic.] om. *e* portuae *A.* — CCCXIIII *B utroque loco.* — edes *N* aedicule 321 *e* edicule *f* CCCCXXIIII *utroque loco etiam C.*

2 vicomag. sexcenti septuaginta tres *BD* vicomag. ∞ DCLXXII *C.* — *Sic AC* CLXIIII *N* XXIX *B.* — tota urbe *A.* — numero] *om. BCD.*

3 sescente *A* sexcente *N* XLVI milia sexcentae duae *BCD.* — domos *A* domus *NCD.*

4 millae *A* mille septingentae nonsginta VII *B* mille septingentae LXXXVII *d* ∞ CCXC *C.* — horrea CCXC] *om. A.* horrea CCCXC *C* h. 292 *e* horrea ducenta nonaginta unum *rell.* — balnea nonaginta quinquaginta sex *BD.* — lacus *ND.* l. id est puteos mille trecentos quinquaginta duos *B.* l. i. puteos CCCLII *f* 352 *e* CCCLIII *d.*

5 officinae pistoriae *BD* ducentae quinquaginta quatuor *B.* — lup. 4 *e.* — latrine publice *f.* XLIIII *A* XLIV *N* CXLIIII *C* 144 *e* centum quinquaginta quátuor *B.*

6 X *BD* duae *d.* — urbane *f* quatuor *BCND* VIIII *f.* — septem simul XX *B* similiter XXII *d* simul XXI *D.**)

7 quarum *N* quorum sunt *BD.* — quatuordecim *B.* — vixilla *AN* comunia *d.* — caestrę *A.*

8—10 singulariorum duo *BD.* peregrinorum *reliqua desunt in AN. Curiosi ordinem habet C* Mis. Rav. Tab. Lect. Vict. Sil. *BD.* — rauennantium *f* rauenatium *de.* — tabelliorum *D.* — lectiocariorum *d.* — sulicariorum *d* sylicariorum *e* silicar. *B.* sil.] *om. f.* — *Sic C* per totam urbem] *om. rell.* duo milia trecentae. Finis *B.*

---

*) Scilicet = VII + XIV.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

II.

Descriptio Regionum interpolata.

P. Victor.

Medio saeculo XV. **Flavius Blondus** usus est codice descriptionis monasterii Casinensis, quem **Sex. Rufi** breviarium praecessisse putandum est. Nam consularem virum Sex. Ruffum appellavit Blondus Rom. instaur. I, 18 i. e. V. C. qui titulus breviarii auctori attribui solet. Itaque I, 77 ,urbis', inquit ,descriptio, quam Sexti Ruffi fuisse diximus credere', confidentius II, 95 ,Sex Ruffus V. C., qui Frontino posterior Diocletiani temporibus urbem Romam descripsit'. Ita factum est ut et saec. XV. in cod. Vindob. CCCV. 2. chart. Ruffi Sexti . . rerum gestarum populi Romani . . librum sequatur ,Descriptio urbis Romanae per Sextum Ruffum' i. e. curiosum male descriptum et saec. XVI. **Bart. Marlianus** a. 1534. topogr. I, 3. III, 14. V, 8 interpolati libelli auctorem Sex. Rufum appellaverit*), cuius fere iam oblitterata erat memoria.

Iam enim descriptio alii auctori Romae tribui coepta erat. Suis manibus **Pomponius Laetus** qui a. 1497. obiit, codicem Vaticanum 3191. 4. i. e. apographon curiosi conscripsit e codice quem *B* supra nominavimus, quod cum haud paucis inquinetur erroribus, non tam ex ipso exemplari quam e deteriore libro *D* videtur prodiisse. In quo a **Ful. Ursino** annotatum legimus ,Publio Vittore et altre cose, scritte di mano di Pomponio Leto in papiro 4.' In prima pagina legitur epigramma

*) Cf. *Sarti* et *Bunsen*, Beschreibung der Stadt Rom I, p. 173 qui primi verum viderunt. *Preller*, Regionen p. 44 sqq. *Bunbury*, the classical museum X, p. 381.

ipsius, ut videtur Laeti, saepe in libris mss. eiusdem aetatis repetitum, quod pro antiquo habuit Burmann. anthol. Lat. III, 4.

Roma vetus, veteres cum te rexere Quirites,
nec bonus immunis, nec malus ullus erat.
Exstinctis patribus successit prava iuventus,
cuius consiliis praecipitata ruis.

Tum in fronte arae pictae haec inscriptio additur:

IOVI ANTIQUISS. | OPVSCVLVM. IN | QVO. OMNIA. VRBIS | ROMAE. MEMORIA | DIGNA. INSRIBV | TVR. ET. PRAESER | TIM. EA. TEMPESTA | TE. QVA. MAGIS | FLOREBAT | FOELICITER | INCIPIT. Tum IOVI VETVSTISSIMO | PRIMA REGIO | REGIO prima *rell.*

Quo regionum indice usus simulque libris mss. velut Festi magnaque momentorum quae in domu Quirinali collegerat copia et uberrima doctrina instructus Pomponius cum auditoribus topographiam Urbis traderet, antiquum libellum et vicorum nominibus e basi Capitolina repetitis auxit et e scriptorum veterum locis diligenter conquisitis passim corrigere ac supplere conatus est. Cuius operae documentum exstat cod. Vatic. 3394. chart. olim Ful. Ursini.*) Ibi enim tum regiones eo fere modo leguntur quem statim exhibebimus, tum curiosi fragmenta e basi Capitolina interpolata, quae pone regionem XIV. his verbis allegatur: ‚in alio codice in singulis regionibus sunt vicomagistri XLVIII sed in monimentis marmorum singuli vici habent magistros vicorum quattuor'. Deinde post varia excerpta laudatio sequitur **Hieronymi** cuiusdam **Romani**, in cuius fine leguntur haece: 1) ‚Pomponi p̄r optime feci quod potui et ea celeritate ut ne postea quidem relegerim: quare cum ego discipuli tui praeceptoris officium age: 2) Remitte quanto citius tanto melius'.**) Cui praeceptor his verbis respondet:

Quaecumque igitur a Pomponio in curioso sive loco mota et in certa genera distributa sive explicata sive adiuncta legebantur, passim descripta et inde a saeculo XVI. ineunte typis impressa sunt, nullo neque fraudis vestigio neque auctoris veteris addito nomine. Quae autem prima Romae apud Mazochium prodiit editio, repetita a. 1523, ipsum codicem Vaticanum praeter Pomp. Laeti de Rom. urbis vetustate libellum exhibuit.

*) *Preller*. l. l. et praesertim *Iordan*, Hermes II, p. 414.

**) Sic, non *ager* habet codex, neque v. *tanto* omittit, ut Iordanus refert.

Interim Ianus Parrhasius*) anno 1470. natus a. 1497. Neapoli Romam venerat ibique sat multos libros mss., inter quos Vindobonensem illum fuisse consentaneum est, coemerat. Inde postquam a. 1499. Mediolanum se contulit, ibi a. 1503. primus omnium illum Pomp. Laeti de regionibus libellum i. e. curiosum a Laeto interpolatum a seque ipso hic illic auctum e vitioso exemplari nomine P. Victoris praescripto edidit hoc titulo: ,,P. Victoris de regionibus Urbis Romae libellus aureus'. Quem Poncherio episcopo, cuius nepotem a. 1502. litteris erudiverat, his versibus inscripsit: ,,Ad Amplis. Prem. Steph. Poncher. iuris Co̅sultis. Potif. Parisiens. Sanctiss. q; Senatus insubrum principem. A. Ianus parrhasius Neapolitanus.

Aeneadum: ne quando situ monimenta perirent:
  Publius hec Victor euigilauit opus.
In quo bisseptem digessit partibus Vrbem
  Illustresq; sua cum regione locos
Quomq; triumphales imis a sedibus arces
  Verterit hostilis barbara dextra Getæ
Ingenio tamen ecce manent in secla perennes.
  Marmore tanto plus docta litura potest.
Sed ne longa dies maiori strage ruinæ
  Obruat authorem Romuleosq; lares
Accipe: Summe Pater: per mille uolumina fusum:
  Corporis exigui: re pretioq; grauem
Accipe. quando tibi debetur iure libellus:
  Stant ubi municipum tecta uetusta Numæ.
Nam tibi quae meritos uirtus largitur honores:
  Arbiter Insubres ut moderere Patres.
Vt modo Sequanicæ crinem tegat infula terræ:
  Attollatq; tuum lucida Mitra caput:
Hæc eadem (mihi crede) dabit trabeata Quirini
  Ad Vaticanum templa regenda tibi.'

Quem Poncherium a. 1503. Parisiorum antistitem renunciatum atque in eius locum Carolum Iafredum Insubrum Senatus praesidem substitutum esse Jannellus p. 65 monuit indeque collegit Parrhasii libellum quem anno aut 1503. aut 1504. Marinius Arv. p. 619 attribuerat, ipso anno 1503. editum esse. Mihi rarissimi libelli exemplo nec tamen integro e bibliotheca Monacensi uti licebat.

*) *Janelli*, de vita et scriptis Auli Iani Parrhasii. Neapoli 1844. 8.

Subsecuta est a. 1505. editio Veneta Bedae de temporibus libri, cui additus est Victor, cum hac praefatione: ‚Reve. Humiliatorum Sacri Ordinis Vicario maximo F. Valentio Soncino Pontif. Juris Docto, Petrus Marcus Alexander ex Corneliano salutem.

Duxi operae pretium esse, si viro doctiss. et presbytero inscripsimus Tempora Bedae, Maximo tibi Vicario almae religionis Romanae Urbis templa, pontes vicus. arcus. campos, basilicas, termas, vias et fora quae XIIII regionibus complectuntur, inscripsere. P. Victoris hoc erit evigilatum opus, quod ediotione primari Janus Parrhasius litteris latinis et graecis ac ad interpretanda sensa vatum oculatissimus in studiosorum usum emisit *rell.* Patavii 1505. (Exstat in bibl. Cantabrigiensi).

Denique prodiit ‚P. Victoris de regionibus U. R. libellus aureus, nuper recognitus per Jo. Franciscum Concoretium Cremonensem multis adhibitis exemplaribus antiquiss.

Eiusdem tetrastichon ad lectorem.

Publius en iterum per mille volumina Victor
dispersus strictum, candide lector, adest.
Multa hic invenies, *Iano non capta,* priorum
nomina, iam cycno noctua cedat avis.'

In fine: ‚Excusum est hoc opusculum Brixiae impensis Bernardini Misnilae. anno M. D. VIIII. die XV Januarii'. (In bibl. Vatic. n. 6598.)

Recentiores libros *), velut ed. Aldin. 1518, Mazochii a. 1523, afferre non attinet. Qui in libro Mazochiano leguntur, lepidi Hyacinthi Arpinatis versiculi **), quando primum conscripti sint, non reperio.

Apparet igitur, primum a Pomponio Laeto curiosum, cuius complures eosque minus emendatos codices inspexerat, generibus locorum dispositum et variis nominibus auctum, tum illi libello nomen Victoris ab Iano Parrhasio additum, atque utramque operam mox coniunctam esse. Nomen scriptoris Parrhasius utrum e libro quodam Aurelii Victoris ms. desumpserit an ex ingenio finxerit, non constat. Romam, ubi ab a 1513. ad a. 1520. commoratus est, ipse advexisse putandus est, sic ut praenomen inter Aureliam et Fabiam gentem fluctuaret. Ita in ed. Mazoch. ‚Pomponius Letus de uet. u. ex Publio uictore et Fabio' P. Victoris

*) In catalogo bibl. Berolinensis memini me legere Victor. ed. Lugd. 1510. 8, quem libellum inspicere non contigit.

**) Jacebat inter Publius blatas situmque | et barbaram improbamque soricum famem. | heu Roma quantum amiserat decus flebam | delubra, aedes, porticus, basilicas, | vici, insulae, areae, lacusque | debere. Fatetur ergo vindici Iano quantum | urbis Publio. Ecce restitutus hispidus, | ignotus, horridus, tenebrosus, lacer | et ulcerosus ante qui fuit Victor.

libellum sequitur, P. AVRELII. VICTORIS. DE. REGIONIB. VRBIS. ROMAE. LIBER. VNICVS in recentissimo cod. Barberin. 1069. 4. legitur, Fabius Victor in codd. Harlei. 2528 et Cotton. Cleop. B. XI. p. 38 nominatur.

Neque tamen Sex. Rufi memoria prorsus evanuerat. Nam **Franc. Albertinus** qui a. 1509. mirabilia Urbis conscripsit, et **A. Fulvius** ant. urb. II fol. XXII r. Flavium Blondum secuti Sex. Rufum de aquae ductibus al. egisse retulerunt. Quam cum a. 1558. **Onuphrius Panvinius** in docto et laborioso opere (antiquae urbis imago, Thes. Graev. t. III, p. 26) resuscitavit, decipi se passus est codice quodam ,litteris maiusculis venerandae vetustatis', quem Romae quinquennio ante ab Antonio Augustino acceperat. Eo libro ms. continebantur P. Victor ,centum et amplius locis auctus' et Sexti Rufi liber ,aliquot pagellis truncatus', ita ut satis multa deessent. Utrumque Panvinius a se primo accurate edi potuisse gloriatus est. Praeterea libro primo descriptionis suae catalogum regionum inclusit secundum illos codices, quos ,deinde ex antiquis probatisque auctoribus sexcentis locis auxit'. Ita factum est ut alteram interpolationem altera exciperet atque Panvinii liber satis ille quidem diffusus a recentioribus Italis pro ipsius antiquitatis testimonio haberetur, licet ipse eum a Victoris et Rufi libellis disertis verbis distinxisset. At vero hi quoque divitiis surrepticiis splendent. Nam veneranda ista vetustas Panvinii aequalis fuit. Exstat in bibliotheca Vaticana idem ille, ut videtur, codex, unde Panvinius libellos descripsit, numero 3427, qui a Prellero p. 43 commemoratur. Fuerat olim Ful. Ursini, ,Publius Victor di M. Pirro' coniunctus cum Rufo et in utriusque scriptoris locis plerisque cum Panvinii lectionibus congruus, scriptus eleganti ac recenti manu litteris uncialibus saepe, ac plerumque in margine, rubris. In quibus eodem calamo exaratis una cum Rufi comparatione passim libri typis impressi mentio facta est, veluti Reg. II. *Meta aurea* —, *Meca aurea. Stampa.* Reg. IV. *Sacriporticus* — *Sacriportus. Stampa.* Litteris igitur maiusculis quidem scriptus est, sed **Pirri Ligorii** manu, qui quae in topographia Romana praestiterit nec tamen absolverit, immeritis laudibus Panvinius in praefatione extulit. Vides igitur, ut res se habeat. Ligorius P. Victori a se interpolato novum quendam Sex. Rufum, cuius nomen inde a Blondo a topographis celebrabatur, assuit, quo facilius homines deciperentur, antiquissimis litteris exaratum. Cuius doli nescius Panvinius ac fortasse Augustinus Rufum illum a Blondo nominatum manibus se tenere sibi visi sunt, quid quod iam Ursinus codicem *A* ,Victorem epitomatum' appellavit.

Itaque Sex. isto Rufo omisso P. Victorem e cod. Harleiano descriptum iam editurus sum, quem Pomponius Laetus antiquam regionum

descriptionem secutus ita concinnavit, ut ordinem aedificiorum mutaret, quae e locorum situ composita repererat, in classes et genera distribueret et quaecumque admirabili pro illa aetate doctrina suppleri licebat, suis quaeque locis insereret, lectionum varietatem e deterioribus quibus utebatur libris annotaret. Quod senex fecisse putandus est, postquam Festi librum a. 1485. ex Illyrico allatum acceperat. Legerat autem praeter inscriptiones Varronem, Livium, Plinium, Festum, Horatium eiusque interpretes, Ciceronem Asconiumque Pedianum, Suetonium, Tacitum, Ovidium, Acta martyrum, Mirabilia, Cornelium Nepotem, Scriptores historiae Augustae*), Iuvenalem, Martialem, Valerium Maximum, Statium, Ammianum Marcellinum, Gellium, Macrobium, Frontinum, Eutropium, Solinum, e Graecis scriptoribus Plutarchum Cassiumque Dionem. Quo factum est ut, si Blondum exceperis, topographiae Romanae auctor ac magister exstaret. Nam quae sive dictaverat auditoribus sive ipse scripserat, certatim descripta et propagata sunt, atque pleraque quae apud Marlianum et Fulvium inter se concordantia leguntur, e Pomponii disciplina provenisse putanda sunt.

Cod. Harlei. 1528. membr. 8. saec. XVI. in. pulchre scriptus, ab Harleio a. 1725. emptus. Continet praeter Val. Probum de notis antiquis:

FABII VICTORIS DE. XIIII.
VRBIS REGIONIBVS ET
VETVSTATIBVS OPVSCVLV̄.

REGIO PRIMA.

PORTA CAPENA.

Vicus Camoenarum. et Aedes. Vicus Drusianus. Vicus Sulpici Vlterioris. Vicus Sulpici Citerioris. Vicus Fortunae obsequentis. Vicus Puluerarius. Vicus Honoris & Virtutis. Vicus Trium arar.. Vicus Fabrici. Aedes Martis. Aedes Mineruae. Aedes Tempestatis. Area Apollinis. 1) Area Spei. Area Galli. *siue Thalli. siue Galliae.* Area Pinaria. 2) Area Carsucae. 3) Lacus Promethei. Lacus Vipsani. 4) Balineum Torquati. Bali-

Reg. I. 1) Sic ed. princ. *Parrhasii*. *Cod.* male Aedes Apollinis. — V. Drus. in *Cod.* seq. post Sulpicios. 2) panaria Reg. 3) ut R. *D.* 4) uispsani uel uespasiãi *Parrh.* e R corrupt.

*) Constat aliquot vitas manu eius scriptas cod. Vat. 3311 contineri, cf. Iordan Scr. H. A. I, p. XI. Praeter libros Mss. ab Iordano enumeratos inspexi codd. Vat. 1897. 1898. 1900. 1902. 1903. 5301. recentissimos omnes, 1897, ut e postremorum verborum scriptura colligere licet, e satis vetusto libro descriptum.

neum Vectii Bolani.[5]) Balineum Mamertini. Balineum Abascantiani.[6]) Balineum Antiochiani. Thermae Seuerianae. Thermae Commodianae. Arcus Diui Veri Parthici. Arcus Diui Traiani. Arcus Drusi. Mutatoriu Caesaris. Almo Fluuius. Vici VIIII. Aediculae. X. Vicomagistri XXXVI. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae $\overset{M}{\text{III}}$. CCL. Domus. CXX. Horrea. XIII. Balineae priuatae. LXXXII. Lacus. LXXXIIII. Pistrina. XX. Regio in ambitu continet Pedum. $\overset{M}{\text{XV}}$. CCXXVI.[7])

REGIO. II. CAELIMONTIVM.

Templum Claudi. Macellum Magnum. Campus Martialis.[1]) Lupariae. Antrum Cyclopis. Castra Peregrina. Caput Africae. Arbor Sancta. Domus Philippi. Domus Vectiliana. Regia Tulli Hostilii.[3]) Mansiones Albanae.[2]) Mica Aurea. Armamentarium. Spolium Samariu. Ludus Matutinus. Ludus Gallicus. Cohortes Quinq. vigilu. Vici. VII. Aediculae. VIII. Vicomagistri. XXVIII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae $\overset{M}{\text{III}}$. Domus. CXXXIII. Horrea. XXIII. Balineae priuatae. XX. Pistrina. XII. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{\text{XII}}$. CC. I.

REGIO. III. ISIS ET SERAPIS.

Moneta. Amphitheatrum quod capit loca LXXXVII. Ludus magnus, Ludus Dacicus. Domus Brittiana.[1]) Samium[1]) choragium. Praetura Praesentissima.[1]) Thermae Titi Caes. Aug. Thermae Traiani Caes. Aug. Schola Quaestor. Schola Capulatorum. Porticus Liuia. Castra Misenatium. Subura.[2]) Vici. VIII. Aediculae. VIII. Vicomagistri. XXXIV. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{II}}$. DCCLVII. Domus. CLX. Horrea. XIII. Balneae priuatae. LXXX. Lacus. LXV. Pistrina. XII. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{\text{XII}}$. CCCL.

---

5) Nomen additum e Tacit. annal. XV, 3. hist. II, 65. Agric. 8. 6) Abascanti Reg. 7) Numeri omnium regionum passim corrupti; vicorum nomina e basi Capitolina adsumpta sunt, item denunciatores.

Reg. II. 1) E Paulo p. 131. Ovid. fast. IV, 521. 2) E Livio I, 30: „Regia Tulli Hostilii teplu q; quod is in curiam redegit ordini a se aucto. i. patrib' minorum gentium.' *Parrh.*

Reg. III. 1) E corruptis Reg. verbis. 2) E Varrone L. L. V, 46., qui Suburanae regioni i. e. Servianae Coelium montem attribuit. Sic *P Cod.* Suburra.

REGIO. IV. TEMPLVM PACIS.

Templum Remi.[1]) Templum Veneris. Templum Faustinae. Templum Telluris. Via sacra. Basilica Constantini. Basilica Pauli Aemilii. Sacriportus.[2]) Forum transitoriu. Balineu Daphnidis. Porticus Absidata. Area Vulcani cum Vulcanali ubi lotos a Romulo sata.[3]) Buccinum aureum.[4]) Apollo Sandalarius. Horrea Carthacea.[5]) Sororium tigillum. Colossus altus P. CII. et semis habens in capite radios. VII. singuli P. XII. et semis. Meta sudans. Carinae.[6]) Domus Pompei.[6]) Avita Ciceronum domus.[7]) Vici. VIII. Aediculae. VIII. Vicomagistri. XXXII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae $\overset{M}{\text{II}}$. DCCLVII. Domus. CXXXVIII. Horrea. VIII. Balineae priuatae. LXXV. Lacus LXXVIII. Pistrina. XII. Regio in ambitu continet P. $\overset{M}{\text{III}}$.

REGIO V. EXQVILINA CVM TVRRI[1]) ET COLLE VIMINALI.[2])

Lacus Promethei.[3]) Macellum Liuiani. Nymphaeum Diui Alexandri. Cohortes. VII. Vigilu.[4]) Horti Plutiani.[5]) Horti Maecenatis.[6]) Hercules Sullanus. Amphitheatr. Castrense. Campus Exquilinus.[7]) Campus Viminalis sub aggere. Lucus Petelinus.[8]) Templum Iunonis Lucinae.[8]) Lucus Fagutalis.[8]) Domus Aquilii Iureconsulti.[9]) Ara Iovis Viminei.[8]) Minerua Medica. Isis Patricia. Lauacrum Agrippinae.[10]). Thermae Olympiadis.[11]) Vici. XV. Aediculae totidem. Vicomagistri. LX. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{IIII}}$. DCCCL. Domus CLXXX. Lacus. LXXVIII. Horrea. XXIII. Balineae. LXXV. Pistrina. XII. Regio in ambitu continet P. $\overset{M}{\text{XV}}$. DCCCC.

Reg. IV. 1) E cod. *D* Reg. 2) e vulgato Varronis V, 54 contextu de quarta regione ,Huic Germalum et Velias coniunxerunt et in hac regione sacriportus est et in ea sic scriptum' rell. (ed. Ant. August. p. 23, 15). 3) e Plinio XVI, 236. *Parrh.* e Livio XXXIX, 46. add. ,I qua Area sanguine per biduum pluit'. 4) Buccina Aurea. uel Buccinum Aureum *Parrh.* 5) Horrea Cartharea uel testaria uel testaria *Parrh.* 6) e Sueton. d. clar. gram. 15. 7) E Cic. ad Qu. fr. II, 3 loco male intellecto.

Reg. V. 1) E Sueton. Neron. c. 28. 2) e Varrone l. l. 3) pro lacu Orphei e reg. I. repetitus. 4) nescio quo errore pro coh. II. Hic *Parrh.* e Liv. XXX, 38. inseruit ,Aedis Veneris Erycinae ad portam collinam'. 5) ,Horti planciani uel plautiai' *Parrh.* i. e. h. Pallantiani. 6) e Suetonio, Tacito, aliis. Hic *Parrh.* e Liv. I, 44. add. ,Regia Serui Tullii'. 7) Passim laudatus. *Parrh.* e Varrone add. ,et lucus'. 8) e Varrone l. l. 9) e Plinio XVII, 2. *Parrh.* ex eodem loco male intellecto add. ,Q. Catuli et M. Crassi'. 10) Ex inscriptt. statuarum, quae prope ecclesiam S. Laurentii in panisperna repertae erant IN LAVACRO AGRIPPINAE. ,Duo simulacra Bacchi' appellantur a Marliano V, 19. ,una statua grande . . d'un Dio Pane' et ,una statua di Marte' a Flaminio Vacca mem. 8. 11) ex actis martyrum, cf. mirab. 8.

REGIO VI. ALTA SEMITA.

Vicus Bellonae.[1] Vicus Mamuri.[2] Vicus portae Querquetulanae.[3] Vicus Menapii.[3] Templum Salutis. Templum Serapeum. Templum Apollinis et Clatrae.[4] Templum Florae. Floralia.[5] Capitolium vetus. Forum Sallusti.[6] Statua Mamuri plumbea. Templum Quirini. Domus Attici.[7] Malum Punicum. Templum gentis Flauiae. Horti Sallustiani. Senatulum Mulierum.[8] Thermae Diocletianae. Thermae Constantinianae. Balinea Pauli.[9] Decem Tabernae. Ad Gallinas Albas. Area Claudii.[10]. Cohortes. III. Vigilum. Vici. XII. Aediculae. XVI. Vicomagistri XLVIII.[11] Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{III}}$. D. V. Domus. CXLV. Horrea. XVIII. Balineae priuatae. LXXV. Lacus. LXXVI. Pistrina. XII. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{\text{XV}}$. DC.

REGIO VII. VIA LATA.

Lacus Ganymedis. Cohortes. VII. Vigilum.[1] Arcus nouus. Nymphaeum Iouis. Aedicula Capraria. Campus Agrippae. Templum Solis. Castra Gentiana.[2] Porticus Constantini. Templum nouum Spei. Templum nouum Fortunae. Templum nouū Quirini.[3] Sacellum Senii Sangi.[4] Equi aenei Tiridatis. Forum suarium. Forum Archemorium: *siue Artemonis.*[5] Horti Largiani. Pila Tiburtina.[6] Ad Mansuetas.[7] Lapis Per-

---

Reg. VI. 1) ex inscript. *in aedibus Pomp. Laeti* (Mazoch. epigr. f. XLV. Grut. 654, 7), itaque vicus Bell. in reg. VI. fuit. 2) ex actis S. Susannae. 3) Des. apud *Parrh.*, unde recepti sint, nescio. 4) ‚catrica' supra fontem trivii.' in cod. Vatic. 5560 apud Martinellum, Roma ex ethnica sacra p. 73. Blondo ignotum templum a Pomp. Laeto c. 39. commemoratur, item a Marliano et A. Fulvio Pomponii auditore; Apollo et Clatra in anaglypho subditicio (cf. Descr. U. R. III, 2 p. 391 et Addend.). Unde Pomp. Laetus effinxerit, nescio. 5) E vulgata lectione apud Varronem L. L. V, 58 ‚Clivus proximus ad Florales usus versus Capitolium vetus (*Cod. Casin.* a Floras usus). 6) Ex actis S. Susannae ap. Baron. ad a. 291. ‚facta sunt haec in regione sexta apud vicum Mamuri ante forum Sallustii'. *Parrh. add.* ‚Fortuna Publica in Colle'. 7) e Cornelio Nepote v. Attici c. 13. Post m. Pun. *Parrh. add.* ‚ad qđ Domitianus DD. Templum gentis flauiae et erat domus sua'. *Id.* Dioclitianae. 8) e Lamprid. v. Heliogab. c. 4. 9) e cognomine antiquae ecclesiae S. Catharinae (Martinelli p. 88) et Iuvenali VII, 232. 10) Calidii *Parrh.* corr. e Candidi Reg. 11) *Cod. om. Parrh. habet.*

Reg. VII. 1) e corruptela *N Parrh.* e codd. *BD* add.: ‚aliter primorum uigilum'. 2) *Parrh.* add. ‚aliter gipsiana'. 3) e Liv. VIII, 20. coll. X, 46. Duo templa Quirini in libello Pomponii c. 41. et 54. distinguuntur. 4) ‚genii sangi' *Parrh.*; corrupt. e Semonis Sanci vel Sangi. 5) sive artem.] om. *Parrh.* apud aedem S. Nicolai in archimoniis vel arcionibus ad capita domorum sita; quod vocabulum ad arces et munimenta pertinet, ut in versibus Vindob. de Aquilegia ap. Endl. p. 300. 6) e Martiali V, 22. X, 58. 7) ‚Ad mansuetos' *Parrh.*

tusus. Vici. X. Aediculae. XII. Vicomagistri. XL. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae $\overset{M}{III}$. CCCLXXXV. Domus. CXX. Horrea. XXV. Pistrina. XVI. Balineae priuatae. LXXV. Lacus. LXXVI. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{XII}$. DCC.

REGIO VIII. FORVM ROMANVM.

Rostra populi Romani. Victoria aurea.[1] [Comitium. Tabernae nouae. Cloacinae templum.[2]] Columna cum statua. M. Ludii.[3] Graecostasis. Aedes Opis et Saturni.[4] [Septem tabernae,[5] Templum Veneris Cluacinae.[5]] Miliarium aureum. Senatulum aureum.[6] Pila Horatia. Curia.[7] Templum Castoris.[8] Templum Concordiae. Equus aeneus Domitiani.[9] Atrium Mineruae. Ludus Aemilius.[10] Iulia · porticus.[11] Arcus Fabianus.[12] Puteal Libonis.[12] Iani duo celebris mercatoR. locus.[13] Regia Numae.[14] Templum Vestae. Templum Deum Penatium.[15] Templum Romuli.[16] Templum Iani.[17] Forum Caesaris. Stationes Municipior..[18] Forum Augusti. Forum Traiani cum templo et equo aeneo:[19] et columna coclide, quae est alta. P. CXXVIII. habetq. intus gradus. CLXXXV. fenestellas. XLV. Cohortes. VI. Vigilum. Aedicula Concordiae sup^{a} Graecostasim.[20] Lacus Curtius.[21] Basilica Argentaria. [Aedes Victoriae. Vicae Postae.][22] Vmbilicus Vrbis Romae. Templum Vespasiani et Titi. Basilica Pauli cum

---

Reg. VIII. passim et varie interpolata. Apud *Parrh.* post Rostra populi romani sequuntur haec ,Aedis uictoriae. cum alia aedicula uictoriae uirginis. dd. a Portio catone' e Liv. XXXIX, 9. ,Templu iulii caesaris in foro' e calendariis. ,Victoriae aureae statua in teplo iouis opt. max.' e Liv. XXII, 37. ,Ficus ruminalis et lupercal uirginis' e Liv. I, 4. V. ,uirginis' e vv. ,uictoriae uirginis' repetitum. Victoria — templum] om. *Parrh.* 1) Liv. I. 1. 2) e Liv. III, 48 etc. 3) i. e. columna Maenia, nomine corrupto. 4) Liv. XXXIX, 22. et passim. *Parrh.* add. ,in uico iugario'. 5) Septem — Cluacinae] om. *Parrh.*, e Liv. XXXVII, 11. Plin. XV, 119. 6) e Reg. *D* et e Festo s. v. senaculum, qui c. a. 1485. ad Pomp. Laetum allatus erat (Mommsen, act. acad. Berol. 1864 p. 58), neque enim Livii locus XLI, 27. tum hominibus doctis innotuerat. ,aureum' e prava interpunctione codd. *BD* ortum. 7) e Liv. I, 26. *Parrh.* add. ,ubi tropaea locata nuncupantur curia'. 8) Templum castorum ad lacum iuturnæ *Parrh.* ex Ovid. fast. I, 707. Val. Max. I, 8, 1. 9) e Statio silv. I, 1. 10) ex Horat. a. poet. 32 eiusque scholiis. fort. propter bas. Aemiliam. 11) basilica Iulia. 12) e Porphyr. ad Horat. epist. I, 19, 8. 13) e schol. Hor. epist. I, 1, 54. 14) Horat. carm. I, 2, 15 et schol. 15) e Varrone L. L. V, 54. 16) e Mirabilibus. 17) fort. ex Ovid. fast. I, 257. 18) e Plinio nat. hist. XVI, 236. 19) e numo Traiani et Ammian. Marc. XVI, 11. 20) e Varrone V, 32. 21) e Liv. I, 13 et aliis scriptoribus. 22) aedes — Potae] om. *Parrh.* prior ex Asconio ad Cic. in Pis. 22, altera e Livio II, 7.

Phrygiis columnis.[23]) Vicus Ligurum.[24]) Apollo translatus ex Apollonia a Lucullo. XXX. cubitū.[25]) Delubrum Mineruae.[26]) Aedicula Iuuentae.[27]) Porta Carmentalis versus Circum Flaminium.[28]) Capitolium. Templum Iouis Tonantis.[29]) Aedes Veiuouis.[30]) Signum Iouis Imperatoris a Praeneste deuectum.[31]) Asylum.[32]) Templum uetus Mineruae.[33]) Horrea Germanica. Horrea Agrippina. Aqua cernens quatuor Scauros. Forum Boarium. Sacellum Pudicitiae Patriciae.[34]) Aedes Herculis Victoris duae.[35]) Altera cognomine Rotunda et parua. Antrum Caci.[36]) Aedes Matutae.[37]) Vicus Iugarius idem et Turarius cum signo Vortunni.[38]) Porticus Margaritaria. Vicus Vnguentarius.[39]) Elephantus Herbarius. Vici. XII. Aediculae totidem. Vicomagistri. XLVIII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{III}}$. DCCCLXXX. Domus. CL. Balineae priuatae. LXVI. Horrea. XVIII. Lacus. CXX. Pistrina. XX. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{\text{XII}}$. DCCCLXVI.

REGIO IX. CIRCVS FLAMINIVS.

Stabula. IIII. Factionum VIII. Aedes antiqua Apollinis cum lauacro.[1]) Porticus Philippi. Minutia vetus. Minutia Frumentaria. Porticus Corinthia

---

23) e Plin. XXXVI, 102 *Parrh add.* ‚Ficus ruminalis in comitio ubi et lupercal. Aedis Veiouis inter arcem et capitolium prope asylum‘. Ficus e Plinio nat. hist. XV, 77 et Tacito. annal. XIII, 58. cui pueblivi errore adiungitur Lupercal, Veiovis aedem e Gell. V, 12 sumpsit. 24) corruptela e vico iugario ortus. 25) e Plinio XXXVI, 36. 26) e Regionibus. ‚Delubrum‘ e Plin. XXXV, 108. 27) ex eod. loco Plinii. 28) ex Asconio p. 90 Orell. *Parrh. add.* ‚Templum Carmentae | Capitolium ubi omniū deorū simulacra celebrantur‘ e mirabilibus, ut videtur. ‚Curia calabra: ubi pontifex minor dies pronūciabat‘ e Macrobio Sat. I, 15. ‚Templum Iouis opt. Max‘. 29) ‚Aedis Iovis tonantis ab augusto D. D. ī cliuo capitolino‘, fortasse e Dione Cassio LIV, 4. Itaque *Parrh.*, nisi fallor, primus tres columnas Iovi tonanti tribuit. 30) e Gellio V, 12. *hic om. Parrh.* 31) e Livio VI, 29. 32) e Liv. I, 8. 33) e Reg. ‚delubro Mineruae‘ antea commemorato additur. 34) e Liv. X, 2. 3. 35) Lacunam explet *Parrh.* ‚altera ad portam trigeminam: altera in foro boario cognomine rotūda et pua‘ e Macrob. Sat. III, 6. cll. Liv. X, 23. 36) lect. Reg. *BDh* loco Liv. I, 7 munita. *Om. Parrh.* qui e Varrone V, 146 et Liv. XXVI, 27. add. ‚Forum piscarium‘. 37) ex Ovid. fast. VI, 473, cf. Liv. XXIV, 47. 38) e Reg. repetitus. *Parrh.* ‚ubi sūt arae opis et cereris cū signo uortumni‘. Vertumni statua e Propert. IV, 2, 5 desumpta, cui e Varrone L. L. V, 174 adiunctae sunt arae. Huic *add. Parrh.* ‚Carcer imminens foro a tullo hostilio aedificatus media urbe‘ e Liv. I, 33 et Varrone V, 151. ‚Tullianum, ideo quod additum a Tullio rege‘ ad Tullum Hostilium relatum a Pomponio cap. 15.

39) Hic deficit Parrh. exemplum Monacense.

Reg. IX. 1) ex Asconio Pediano ad Ciceron. in tog. cand. p. 91 Orell. et Plutarcho Sull. 32.

Cn. Octauii,[2]) quae prima duplex fuit.[2]) Crypta Balbi. Theatrum Balbi capit loca. $\overset{\text{M}}{\text{XXX}}$. LXXXVIII. Theatrum Pompei capit loca. $\overset{\text{M}}{\text{XXX}}$. LXXXXV. *Iupiter*, *quem* Claudius Caesar dicauit et appellatur a uicinitate. Iupiter Pompeianus.[3]) Theatrum Marcelli capit loca. $\overset{\text{M}}{\text{XXX}}$. Delubr. CN. Domitii.[4]) Carcer Claudii Xviri.[5]) Templum Bruti Callaici.[6]) Villa publica ubi primum populi census est actus.[7]) Campus Martis. Trigaria. Equiriu. Horti Luculiani.[8]) Fons Scipionum.[9]) Sepulchrum Augustor..[10]) Ciconiae nixae.[11]) Pantheon Ioui Victori.[12]) Basilica Netumii: *siue Neptuni.* Basilica Macidii. Basilica Marciani.[13]) Templum Diui Antonini cum coclide columna: quae est alta pedes. CLXXV. habet intus gradus. CCVI. et fenestellas. LVI. Thermae Hadriani.[14]) Thermae Neronianae: quae post Alexandrinae.[15]) Thermae Agrippinae. Templum Boni euentus.[16]) Aedes Bellonae versus portam Carmentalem:[17]) ante hanc aedem Columna index belli inferendi.[17]) Porticus Argonautar.. Meleagricum. Isaeum: *siue Isiaeum*. Serapeum. Mineruium.[18]) Minerua Calcidica. Diuor.. Insula Phelidii: *siue Phelidis.*[19]). Vici. XXX. Aediculae totidem. Horrea. XXII. Pistrina. XX. Regio in ambitu continet. P. $\overset{\text{M}}{\text{XXX}}$. D.

REGIO X. PALATIVM.

Vicus Padi. Vicus Curiarum. Vicus Fortunae respicientis. Vicus Salutaris. Vicus Apollinis. Vicus *huiusq*. diei.[1]) Roma quadrata.[2]) Aedes Iouis Statoris.[3]) Casa Romuli. Prata Bacchi ubi fuerunt aedes Vitruuii Fundani.[4]) Ara Febris.[5]) Templum Fidei.[6]) Aedes Matris Deum. Domus Ceionor..[7]) Sicelia. Iouis coenatio[8]). Aedes Apollinis ubi lychni pendent

---

2) e Plin. XXXIV, 13. 3) e Plin. XXXIV, 39; excidit ante v. ‚Claudius' *Iuppiter, quem.* 4) e Plin. XXXVI, 26. 5) e loco Livii III, 57 male intellecto. 6) e Plin. XXXVI, 26. 7) *Cod.* vel primum e Liv. IV, 22. 8) e Varrone VI, 13. Horti Lucullani e Frontini c. 22 loco male intellecto; notum est autem Frontini librum a Pomponio emendatum esse. 9) Qui fuerit, non invenio. 10) e Suetonio Octav. 100 et mirabilibus, cf. Pomp. Laet. c. 20. 11) *Cod.* Ciconiae. Minae. 12) Scr. *Ultori* e vulg. lect. Plin. XXXVI, 102.

13) e corrupta lectione Reg. 14) In Reg. legerat: ‚Hadriani thermas Alex.' rell. 15) e Lamprid. Alex. 25. Eutrop. VII, 9. Cassiodor. chron. 16) ex Ammiano Marcell. XXIX, 6. 17) ex Ovid. fast. VI, 205. 18) e Plin. VIII, 97. 19) corr. e Reg.

Reg. X. 1) *Cod.* Iulusq.; e basi Capit. 2) e Solino I, 17 et Festo p. 258 Müll. 3) e Liv. I, 12. coll. I, 47. 4) Scr. ‚Vacci', e Liv. VIII, 19. 5) e Cic. de legibus II, 11. 6) e Festi ms. v. Romam p. 269 Müll. 7) e Capitolin. Pertinac. 10. 8) ex eod. 11.

instarR arboris mala ferentis. 9) Bibliotheca. 10) Aedes Rhamnusiae. Pentapylon Iouis Arbitratoris. 11) Domus Augustiana. Domus Tiberiana. Aedes Imperii Romani. 12) Auguratorium. Ad Mammam hoc est Dietae Mammeae. 13) Area Palatina. Aedes Iouis Victoris. Domus Dionysi. 14) Domus Q. Catuli. 15) Domus Ciceronis. 16). Aedes Diiouis. 14) Velia. 16) Curia vetus. Fortuna respiciens. Septizonium Seueri. Victoria Germanitiana. Lupercal. Vici. VI. Aediculae totidem. Vicomagistri. XXIV. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{II}$. DCXLIIII. Domus. LXXXVIII. Lacus. LXXX. Horrea. XLVIII. Pistrina. XX. Balineae. XXXVI. Regio in ambitu continet. P. $\overset{M}{XII}$. DC.

REGIO. XI. CIRCVS MAXIMVS.

Circus Maximus qui capit loca. CCCLXXXV. $\overset{M}{XII}$. Portae. Templum Mercuri. Aedes Ditis Patris. Aedes Veneris. 1) Opus Fabii Gurgitis. 1) Porta Trigemina. Salinae. 2) Apollo caelispex. Aedes Portunni. 3) Hercules Oliuarius. Ara Maxima. 4) Aedes Cereris. Aedes Pompei. 5) Obelisci. II. 6) Iacet alter: Alter erectus. Aedes Murciae. Aedes Consi subterranea. 8) Forum Holitorium. In eo est Columna lactaria ad quam infantes lacte alendos deferunt. 9) Velabrum Maius. Velabrum Minus. 10) Arcus Constantini. Vici. VIII. Aediculae totidem. Vicomagistri. XXXII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. MDC. Domus. LXXXIX. Balineae priuatae. XV. Regio in ambitu habet. P. $\overset{M}{XI}$. D.

9) e Plin. XXXIV, 14. 10) e Plin. VII, 210. Suet. Octav. 29 et al. script. 11) e corrupta lect. Reg. pro arboratoris. Ceterum hinc elucet, v. ‚et Iovis Arboratoris' in Reg. ad reg. X. transferenda esse, ut aedes matris deum etiam Iovis eius fuisse dicatur, qui ab arbore sancta cognomen habuerit; cf. Preller mythol. Rom. p. 735. Marquardt antiqq. IV, p. 21, 8; in calend. Silvii corp. inscr. Lat. I, p. 339 ‚natalis calices' est natalis Gallices. 12) Vulgo ‚sedes'; domus antiqua Augusti ab aedibus publicis distinguitur, cf. Suet. c. 72. 13) e Lampid. Alex. 26. 14) eadem domus errore duplicatur, lectione Reg. et cod. *B* coniuncta. 15) e Plin. XVII, 2. 16) e Cicerone et Livio.

Reg. XI. 1) e Liv. X, 31. 2) e Frontino de aquaeduct. 5. 3) e Varrone VI, 19. 4) e Liv. I, 7. Ovid. fast. I, 581. 5) e Plin. XXXIV, 57. 6) i. e. alter etiam tum conspicuus, alter terra obrutus. Nam unum tantum commemorat Albertinus mirab. fol. 68 ꝛc. ‚qui adhuc ibidem in hortis praedicti circi fractus in duas partes terra obrutus est', alterum ex Ammian. XVII, 4 cognovit Pomponius. 7) e Varrone V, 32. 8) *recte vulg.* ‚Ara' e Varrone VI, 8. 9) e Paulo v. lactaria. 10) e Varrone V, 32.

REGIO XII. PISCINA PVBLICA.

Vicus Veneris Almae. Vicus Piscinae Publicae. Vicus Dianae. Vicus Ceios. Vicus Triari. Vicus Aquae Salientis. Vicus Laci Tecti. Vicus Fortunae Mammosae. Vicus Calapeti Pastoris. Vicus Portae Rudusculanae. Vicus Portae Naeuiae. Vicus Victoris.[1] Horti Asiniani.[2] Area Radicaria. Caput[3] Viae nouae. Fortuna Mammosa. Isis Antenodoria. Aedes Bonae Deae Subsaxanae. Donum[4] Delphini. Thermae Antonianae. Septem domus Parthor.. Campus Lanatarius. Domus Chilonis. Cohortes. III. Vigilum. Domus Cornificii. Priuata Hadriani. Vici. XII. Aediculae totidem. Vicomagistri. XLVIII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{II}}$. CC CCLXXXVI. Domus. CXIV. Balineae priuatae. XLIV. Lacus. LXXX. Horrea. XXVI. Pistrina. XX. Regio in ambitu habet. P. $\overset{M}{\text{XII}}$.

REGIO. XIII. AVENTINVS.

Vicus Fidii. Vicus Frumentarius. Vicus trium viar.. Vicus Caeseti. Vicus Valeri. Vicus Laci Miliarii. Vicus Fortunati. Vicus capitis Canteri. Vicus Trium Altium. Vicus Nouus. Vicus Loreti Minoris. Vicus Armilustri. Vicus Columnae Ligneae. Vicus Materiarius. Vicus Mundiciei. Vicus Loreti Maioris. Vicus Fortunae Dubiae.[1] Armilustrum. Templum commune Dianae.[2] Thermae Decianae. Thermae Syriacae. Thermae Varianae.[3] Templum Libertatis.[4] Dolocenum. *siue Dolocrum.* Priuata Traiani. Remuria.[5] Mappa Aurea. Platanon. Horrea Galbae. Horrea Aniceti. Aedes Libertatis.[6] Scalae Gemoniae.[7] Porticus Fabaria. *an Fabia.* Schola Cassii. Templum Iunonis Reginae.[8] Forum Pistorium. Vici. XVI. Aediculae totidem. Vicomagistri. LXXIV. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae. $\overset{M}{\text{II}}$. CCCCLXXXVIII. Domus. C. III. Balineae priuatae. LXIV. Lacus. LXXVIII. Horrea. XXVI. Pistrina. XX. Regio in ambitu habet P. $\overset{M}{\text{XVI}}$. CC.

Reg. XII. 1) e basi Capit. 2) e Frontino 21. 3) ‚caput' add. quia infima nova via, sc. antiquior a. Gell. XVI, 17 commemoratur; utramque novam viam permutavit Pomp. 4) vulgo ‚signum' utrumque e corrupta Reg. lectione ortum.

Reg. XIII. 1) e basi Capit. 2) Vulgo praemitt. ‚Templum Lunae'. commune e Varrone V, 43. 3) ex inscript. Grut. 182, 7. 4) e Liv. XXIV, 16. 5) e Paulo v. Remurinus. 6) vulgo rectius ‚atrium'. 7) e Sueton. Vitell. 17 male huc relatae, qui error ad Marlianum aliosque topographos saec. XVI. transiit. 8) e Liv. V, 42.

REGIO. XIV. TRANSTIBERIM.

Vicus Censori. Vicus Gemini. Vicus Rostrati. Vicus Longi Aquilae. Vicus statuae Siccianae. Vicus Quadrati. Vicus Raciliani Maioris. Vicus Raciliani minoris. Vicus Ianuclensis. Vicus Bruttanus. Vicus Lar. Lucallium. Vicus statuae Valerianae. Vicus Salutaris. Vicus Pauli. Vicus Sex. Luccei. Vicus Simi Publici. Vicus Pacratilli. Vicus Laci Restituti. Vicus Saufei. Vicus Sergi. Vicus Ploti. Vicus Tiberini.[1] Gaianium. Naumachiae. Corniscae.[2] Vaticanus. Horti Domitii. Ianiculum. Maniae Sacellu.[3] Balineum Ampelidis. Balineum Priscidianae. Statua Valeriana. Statua Sicciana.[4] Cohortes. VII. Vigilum. Caput Gorgonis. Templum Fortis Fortunae. Area Septimiana.[5] Thermae Septimianae.[5] Ianus Septimianus.[6] Horti Getae. Castra lecticarior. Campus Bruttanus. Hercules cubans. Campus Codetanus. Vici. XXIIII. Aediculae totidem. Vicomagistri. LXXXVIII. Curatores. II. Denunciatores. II. Insulae $\overset{M}{IV}$. CCCCV. Domus. CL. Balineae priuatae. XXIIII. Horrea. XXII. Pistrina. XXII. Regio in ambitu habet P. $\overset{M}{XXXIII}$. CCCCLXXXVIII.

SENATVLA. III.

VNVM inter Capitolium et Forum ubi magistratus cum senioribus deliberant. Alterum ad Portam Capenam. Tertium citra aedem Bellonae in circo Flaminio ubi dabatur Senatus legatis quos in Vrbem admittere nolebant. Quartum[1] Senatulum Matronar. in Quirinale Antoninus Pius Bassiani filius fecit.

BIBLIOTHECAE. XXIX.

PVBLICAE ex his praecipuae duae. Palatina et Ulpia.[2]

OBELISCI MAGNI. VIII.

Dvo in circo Maximo. Maior est pedum CXXII. Minor. P. LXXXVIII. et Semis. Vnus in Vaticano. Pedum LXXII. Vnus in Campo Martio P. LXXII. Duo in Mausoleo Augusti pares. Singuli P. XLII. et Semis. Obelisci parui duo [et quadraginta].[3] In plerisq. sunt notae Aegyptior.

Reg. XIV. 1) e basi Capit. *Cod.* Viberini. — Pro Ruralium e prava lectione Lucallium. 2) e Paulo v. 3) nomen e Macrob. Sat. I, 7, quo capite cum de Iano et Laribus agatur, sacellum matris Larum in vico Larum quem in basi repererat, quaesivit Pomponius. 4) e vico cognomine. 5) e corrupta lectione quae in ed. Notitiae princ. repetitur. 6) thermae Sev.] vulg. om., repetitae ut Ianus Septim. e vulg. lect. Spartiani v. Sev. 19. v. privatae in *cod.* male ad v. insulae translatum est. Summarium passim doctrina Pomponii inter polatum est.

Senatula III. (IIII vulgo) e Festo v. 1) Quartum add. e Lamprid. v. Heliogab. 4. 2) Sic etiam in ed. princ. Not. 3) [et quadr.] e proximo numero repetita.

PONTES. VIII.

MOLVIVS. Aelius. Vaticanus.[4]) Ianuclensis.[5]) Fabricius. Caestius. Palatinus.[6]) Aemilius: *qui ante Sublicius.*[7])

CAMPI. VIII.

VIMINALIS. Exquilinus.[8]) Agrippae. Martius. Codetanus. Bruttanus. Pecuarius. Lanatarius. Unus ultra Tiberim Campus Vaticanus extra numerum.[9])

FORA. XVII.

ROMANVM. Quod dicitur Magnum. Caesaris. Augusti. Boarium. Transitorium.[10]) Holitorium.[11]) Pistorium. Traiani. Aenobarbi. Suarium. Artemonium.[12]) Diocletiani.[13]) Gallorum. Rusticorum. Cuppedinis.[14]) Piscarium.[15]) Sallusti.[16])

BASILICAE. X.

VLPIA. Pauli. Vestini. Netumii. Macidii. Martiana. Vascellaria. Floselli. Sicinini. Constantiniana.

THERMAE. XII.

TRAIANI. Titi. Agrippae. Syriacae. Commodianae. Seuerianae. Antonianae. Alexandrinae: *quae Neronianae.*[18]) Diocletianae. Decianae. Constantinianae. Septimianae.[19])

IANI PER omnes Regiones incrustati et adornati signis. Duo praecipui ad arcum Fabianum Superior et Inferior.[20])

AQUAE. XX.

APPIA. Martia. Virgo. Claudia. Herculanea. Tepula. Damnata. Traiana. Annia. Halsia: *uel Halsietina quae Augustea.*[20]) Caerulea. Iulia. Algentiana.[21]) Ciminia. Sabbatina.[22]) Aurelia. Septimiana.[23]) Seueriana. Antoniniana. Alexandrina.

---

4) i. e. Neronianus. 5) Aurelius. 6) ponte di Maria, ponte rotto. 7) ponte della marmorata; e Plut. Num. 9. 8) e Suet. Claud. 25 et Cic. Phil. IX, 7. Propterea om. Octavius. 9) e Gell. XVI, 17. 10) i. e. Nervae, e Lamprid. Alex. Sev. 28. 11) e Livio et al. auct. 12) v. ad reg. VII. Vix putaverim temere prorsus et ex ingenio fictum esse nomen. 13) videtur e mirabil. desumptum esse. 14) e Varrone V, 146. 15) ex eod. Varrone. 16) v. ad reg. VI, 6. 17) e Reg. Notitiae, ubi bas. Sicinii i. e. S. Maria Maggiore (cf. Descr. U. III, 2, 214). 18) e Lamprid. Alex. 25. 19) e Spartian. Sever. 19. 20) e Sueton. Domit. 13. et Horatio cf. Porphyr. in Horat. epist. I, 19, 8. 21) e corruptelis Reg. et e Frontino c. 11. conflatae. 22) e codd. *BD.* 23) e Spartian. Sever. 19.

VIAE. XXIX.

APPIA. Latina. Labicana. Campana. Praenestina. Tiburtina. Collatina.[24] Nomentana: *quae Figulensis*[25] *Salaria*. Flaminia. Aemilia. Claudia. Valeria. Ostiensis. Laurentina. Ardeatina. Setina. Quintia. Gallicana.[26] Triumphalis. Patinaria. Ciminia. Cornelia. Tiberina. Aurelia. Cassia. Portuensis. Gallica.[26] Laticulensis.[27]

CAPITOLIA. II.

VETVS ET NOVVM.[28]

Ampitheatra.	II.	Cohortes praetoriae	X.
Colossi.	II.	Cohortes Vrbanae	IIII.
Columnae Coclides.	II.	Cohortes Vigilum	VII.
Macella.	II.	Excubitoria	XIV.
Theatra.	III.	Vexilla communia	
Ludi.	V.	Castra Peregrina	
Naumachiae	V.	Castra Misenatium.	
Nymphaea	V.	Castra TabellarioR..	
Equi aerei inaurati	XXII.	Castra LecticarioR..	
Equi eburnei[29]	XLIV.	Castra VictimarioR..	
Tabulae / Signa	sine numero[29].	Castra SalgamarioR..[30].	
		Castra SilicarioR..	
Arcus marmorei	XXXVI.	Castra Equitum Singularium	II.
Lupanaria	XLV.	Mensae Oleariae	XIIII. M. II.
Latinae publicae	CXLIV.		

24) e Frontino c. 6. 25) e Liv. III, 52. 26) priore loco per errorem. 27) i. e. Ianiculensis. Traiana omittitur cum Appia coniuncta. 28) e Varrone V, 158. 29) Similis corruptela mirabil. 11. ed. Parthey. 30) e corrupt. *N* pro Singulariorum.

III.

Varia de regionibus.

1) Plin. nat. hist. III, 66—67.

Urbem tres portas habentem Romulus reliquit aut, ut plurimas tradentibus credamus IIII. moenia eius collegere ambitu imperatoribus censoribusque Vespasianis anno conditae DCCCXXVI m. p. XIII. CC, complexa montes septem. ipsa dividitur in regiones quattuordecim, compita Larum CCLXV. eiusdem spatium mensura currente a miliario in capite Romani fori statuto ad singulas portas, quae sunt hodie numero XXXVII ita ut duodecim semel numerentur praetereanturque ex veteribus VII quae esse desierunt, efficit passuum per directum XX M DCCLV. ad extrema vero tectorum cum castris praetoriis ab eodem miliario per vicos omnium viarum mensura colligit paulo amplius $\overline{\text{LXX}}$ p. quod si quis altitudinem tectorum addat, dignam profecto aestimationem concipiat, fateaturque nullius urbis magnitudinem in toto orbe potuisse ei comparari. Clauditur ab oriente aggere Tarquini Superbi inter prima opere mirabili. namque eum muris aequavit qua maxime patebat aditu plano. cetero munita erat praecelsis muris aut abruptis montibus, nisi quod exspatiantia tecta multas addidere urbes.

2) *Polemii Sylvii laterculus (a. 448.)*

c cod. membr. Bruxell. n. 10615—10729 ed. Mommsen. in actis soc. reg. Sax. vol. III, p. 269, cll. VIII, p. 696.

Quae sint Romae:

Montes septem: Caelius, Aventinus, Palatinus (inter quos duos circus est in valle Murcia), Tarpeius, Esquilinus, Vaticanus et Ianiculensis.

Campi octo: Viminalis, Codetanus, Agrippae, Octavius, Martius, Pecuarius, Lanatarius et Brutianus.

Pontes VIII: Aelius, Aurelius, Aemilius, Milvius, Fabricius, Ercius, Gratiani, Probi et Hadriani.

Thermarum paria X: Diocletianae, Antoninianae, Alexandrinae, Commodianae, Agrippianae et Suranae.

Fora XIIII: Romanum, Traiani, Martis, Vespasiani, Pacis, transitorium, Aproniani, magnum, Caesaris, Nervae, Augusti, suarium et boarium, ubi Cacus habitavit.

Basilicae XI: Iulia, Ulpia, Pauli, Hostilia, Neptuni, Constantini, Matidiae, Marcianae, vascellaria, floscellaria et Claudii.

Aquae XVIIII: Traiani, et Attica, Anena, Claudia, Marcia, Heracliana, Virgo, Iulia, Ciminia, Aurelia, Augustea, Alsitina, Appia, Severiana, Antoniniana, Alexandriana, Caerulea et Dotraciana.

Obilisci VI.

Circi duo: maximus et Flaminius.

Theatra III: Marcelli, Balbi et Pompei.

Columnae cocclides II: Traiani et Antonini.

Amphitheatra II: magnum et castrense.

Ludi IIII.

Portae XXXVI.

Arci marmorei tot.

Naumachiae . . .

Vici CCCCXXIIII.

Cod. 6. Marcia (?) — eciamcolensis. 8. Viminalis Coditanus — Marcus. 9. ₠ i. e. et — Brucianus. 10. Aurilius. 11. Graciani probr. *per compendium* et Adriani. 12. termarum — Deoclesiane — Alexandie. 13 et 14. Al. Com. Agr. *in margine a manu antiqua add.* — Martisi. 15. Cesares — Augta sutarium. 18. Mathidie — uacessallaria. 19. Atica. 20. Ciminiana Aurilia Agustea. 21. Antoniana — Cerule. 26. anfitheatra — castorense. 28. sqq. Porte XXX; VI arci marmorei; tot naumacie.

Insularum quadraginta V milia extra horrea publica CCC, domus nobiliorum et fanorum aedes atque pistrina sive religiosa aedificia cum innumeris cellulis martyrum consecratis.

Inter quae omnia VII sunt, mira praecipua, id est *Capitol*ium, cloacae, aquaeducti, forum Traiani, amphitheatrum, odeum et thermae Antoninianae.

3) Cod. Paris. 8319. apud Mommsen. acta soc. reg. Sax. II, p. 273.
ipsa quoque domina omnium gentium Roma quatuordecim stadiis et pedibus centum atque viginti longa primitus fuerit, nondum adiectis his partibus, quae multum congeminasse maiestatis eius magnificentiam visuntur. *)

4) Ex historia Olympiodori (saec. V.) apud Photium bibl. cod. 80 p. 63 a ed. Becker.

ὅτι ἕκαστος τῶν μεγάλων οἴκων τῆς Ῥώμης, ὥς φησιν, ἅπαντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ ὁπόσα πόλις σύμμετρος ἠδύνατο ἔχειν, ἱππόδρομον καὶ φόρους καὶ ναοὺς καὶ πηγὰς καὶ λουτρὰ διάφορα· διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀπεφθέγξατο

εἷς δόμος ἄστυ πέλει· πόλις ἄστεα μυρία κεύθει.

ἦσαν δὲ καὶ λουτρὰ δημόσια παμμεγέθη. αἱ δὲ Ἀντωνιαναὶ οὕτω καλούμεναι εἰς χρείαν τῶν λουομένων καθέδρας εἶχον παρακειμένας χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένας ξεστοῦ· αἱ δὲ Διοκλητιαναὶ ἐγγὺς διπλασίους. τό τε τεῖχος τῆς Ῥώμης μετρηθὲν παρὰ Ἄμμωνος τοῦ γεωμέτρου, καθ᾽ ὃν καιρὸν Γότθοι τὴν προτέραν κατ᾽ αὐτῆς ἐπιδρομὴν ἐποιήσαντο, εἴκοσι καὶ ἑνὸς μιλίου διάστημα ἔχον ἀπεδείχθη.

5) Ex historia Ecclesiastica Zachariae (saec. VI.) ab Angelo Maio Script. Vet. t. X praef. p. XII—XIV Latine edita; ‚vocabula quaedam in Syriaco textu tam corrupta sunt, ut sensus nullus inde extricari posse videatur.' Mai. (cf. Preller Region. p. 237.)

Breviarium est, rebus Christianis interpolatum, in fine magis integrum.

De urbis Romae ornamentis. Ornamentorum Romanae Urbis haec brevis historia est. Inprimis rerum copia atque tranquillitas, qua eius

---

1. orrea puplica. 2. pestrina. 3. cellolis. 4. *Cod.* ianicolum. 6. turme Antoniane.

---

*) i. e. civitate Leonina. *Cod.* magnificentia — visitur.

cives fruuntur, permagna ac multiplex est. Deliciae eiusdem et commoditates superbae atque magnificae, quales nimirum admirabilem urbem decent. Porro ornatuum eius praestantia praeter ea, quae in interioribus aedibus sunt, puta columnarum in atriis domesticis elegantiam ambitumque eorum et excelsitatem, talis tantaque est, ut civitati quaquaversus admirabili prorsus congruat. Sunt in ea Apostolorum ecclesiae XXIV, Basilicae duae magnificae, in quibus imperator habitat conveniuntque coram eo senatores quotidie, Viae magnae atque spatiosae CCCXXIV, Capitolia duo, Signa aurea Deorum magna LXXX, eburnea item Deorum LXVI, Domus quadraginta sex mille sexcentae et tres, Palatia MDCCLXXXXVII, Fontes aquam eructantes MCCCLII, Pistores CCLXXIV, qui panem civibus suppeditant, praeter eos, qui eundem panem vendentes Urbem circumeunt. Sepulcra VM, in quibus congesta sepeliuntur cadavera. Bases magnae marmoreae XXXI. Signa aenea MMMDCCLXXXV imperatorum aliorumque ducum; similiter alia aenea XXV, referentia Abrahamum, Saram regesque de stirpe Davidis, quae Vespasianus imperator Romam detulit post deletam Hierosolymam cum eiusdem urbis portis aliisque monumentis. Colossi duo. Columnae cochlides duae. Circi duo. Theatra XXXI. Aedificia obstetricibus destinata duo, parturientibus autem quatuor. Amphitheatra XI. Equi aenei grandes atque magnifici XXII. Balinea DCCCCXXVI. Arvilicon IV. Tinon ankaphtrion XIV. Phrenmapoli equorum peregrini aeris duo. Xysti XLV. Officinae aromatariae MMCCC. Carceres CC LXXXXI. Prope loca ludis publicis destinata latrinae CCLIV. Amprochi ob urbis custodiam DCLXXIII, quos inter praesident septem. Portae urbis XXXVII. Ambitus urbis XXIM DCXXXVI pedes, quae sunt quadraginta passuum milia. Latitudo vero ab ortu ad occasum milia pass. XII, a septen-

7. Imo XXVI, nisi basilicas II addideris. 8. viae = vici. 10. domus = insulae. 11. palatia = domus. — fontes = lacus. 12. pistores = pistrina. 14. Sepulcra i. e. coemeteria Christiana. Bases i. e. arcus.
20. Inde a theatris cum nomina tum numeri mire corrupti sunt Zachariae vel Maii erroribus. Ita v. 20. XXXI e *tria* videtur corruptum esse, aedificiis obstetricum et parturientium naumachiae et nymphea designantur. 21. Pro XI l. II. 22 et 23. Ex Graeco exemplari quod transtulisse Zacharias putandus est, restituantur oportet: Koor. (i. e. cohortes) bigilon VII. hontinon ekkubitoria XIV. Vexilla politicorum equitum et peregrinorum duo. 23 et 24. xysti = lupanaria. officinae aromatariae = mensae oleariae. — carceres = loca sc. in circo maximo, itaque legendum est CCCLXXX. prope loca ludis publ. destinata. Latrinae.
25. amprochi (i. e. parochi) = vicomagistri. quos inter pracsident septem = curatores XXVII, num. corr.

trione ad meridiem milia pass. XIII. Utinam fidelis Deus prosperitatem eius futuram praeterita maiorem faciat, quandoquidem urbs haec universi Romani imperii decus est.

6) Cod. Bobiens. membr. saec VIII vel IX. collatus cum cod. Cur. B nunc Vindobon. CCCXXII. (*Preller p. 37*)*).

Exstat in pluribus codd. recent. velut in cod. Reg. *d* Urbin. 452 Barberin. 809, Voss. 4. 24. atque in codd. Notitiae.

incipiunt	nomina VII montium aeternae urbis romae.
tarpeius	nunc aquarum nomina quae usibus aeternae urbis formarum
aesquilinus	constructionibus aduectae sunt indicem*us*:
palatinus	I. Claudia inuenta et adducta est a claudio caesare.
caelius	II. marcia inuenta est et adducta a marco agrippa.
auentinus	III. traiana inuenta adducta a traiano augusto.
quirinalis	IIII. tepula item a marco agrippa inuenta deducta est.
uiminalis	V. iulia inuenta ab aureliano perductaque est.
	VI. alsiatina item inuenta perducta est a claudio caesare.
	VII. alexandrina inuenta perducta est ab alexandro.
	VIII. uirgo inuenta deducta est ab agrippa caesare.
	VIIII. drusia inuenta perductaque est a druso.

praeter has repletur etiam indigenis nymphis, quas admiratus uergilius aeneam † talit̂ italiam dx̄ nymphae laurentes nymphae genus amnibus unde est (Aen. VIII, 71).

7) Cod. Vindob. saec. XI. No. 85 fol. 58 membr. (*Preller p. 29*), *a me collatus.*

Viae sunt Romae urbis numero XXX: Traiana, Appia, Latina, Lavicana, Praenestina, Tiburtina, Nomentana, Salaria, Flamminia, Aemilia, Claudia, Valeria, Annia, Aurelia, Canpania, Hostensis, Portuensis, Ianiculensis, Laurentina, Ardiatina, Setina, Tiberina, Quintina, Cassta, Gallica, Cornelia, Triumphalis, Patinaria, Asinaria, Ciminia, Baticanus qui et Salustius, diacriculensis.

*) De septem montibus Romanae urbis. — septem montes Urbis Romae. — Exquilinus. — Palatinus] *om.* — Celius. — De aquarum ductibus Romam irrigantibus. — nunc nomina quorum — indicemus. — I. est et *add.* — II. et adducta] *om.* — III. et adducta est. — IV. inuenta adductaque est. — V. aurelio. — VI. perductaque. — VII. perductaque. — VIII. deductaque. — IX. Drusio — virgo est in eā taliter. Scribendum videtur: taliter inter alia retulit dixisse. — italiam *uterque.* — dixit — nymphe *bis.* — Nymphegeniis.

4*

8) Cod. Lat. Voss. 4. n. 24 Chart. (cod. Reg. e.)

NOTITIA LOCORVM | VRBIS ROMAE.

Viae Numentana XXX.

Graiana, Appia, Latina | Lavicana | Prenestina | Tiburtina, Numentana | Salaria, Flaminia, Ae|mylia, Claudia, Valeria | Annia, Aurelia, Asinaria | Campania, Hostensis, Por|tuensis, Ianiculensis, Casta | Laurentina, Gallica, Ardea|tina, Cornelia, Setina, Ti|berina, Quintia, Trium|phalis, Patinaria, Cyminia.

MONTES VII.

Caelius. Auentinus. | Tarpeius, Palatinus. | Dianiculensis, Esquilinus | *) qui et Sallustius.

THERMAE IX.

Ticiani | Comodianae | Antonianae | Decianae | Agrippinianae | Alexandrianae | Constantinianae | Traianae | Severianae.

AQVAE.

Traiana, Amnia, Attica, Claudia, Martia, Herculea, Cerulea, Iulia Augusta, Appia, Absantimia, Cy|minia, Aurelia | Damnata | Virgo | Tepula, Severiana | Antoniana Alexandrina.

EXPLICIT.

Ex V. C. *P*ost Isidori Originum lib. haec *bona fide* descripsi Ao. CIↃ. CI. C.

Tum in novo folio scripta sunt *nomina aquarum* rell. ut supra.

Denique a manu recent. De origine situque et qualitate | Urbis Romae principium. **)

Remus, et Romulus duo fratres . . . et Romam sibi ciuitutem aedificaverunt, deinde orta est contentio inter eos de cuius nomine vocaretur civitas: exierunt ergo in montem Aventinum, ut ibi caperent augurium, deinde a militibus Romuli interfectus est Remus, hinc Roma dicitur a Romulo conditore suo.

De septem montibus Romae (ut supra e cod. curiosi B.).

Septem montes Urbis Romae, videlicet Tarpeius, Exquilinus, Palatinus, Celius, Auentinus, Quirinalis et Uiminalis.

De aquarum ductibus Romam rigantibus (ut supra).

---

*) Omissus est Vaticanus.

**) Legitur etiam in cod. Vindob. CCCXXXIII (Endlicher p. 238).

9) Cod. Monac. Notitiae Dignitatum 794 memb. fol. 124. — (pleraque e Pauli lexico excerpta).

De montibus Romae.

Aventinus mons intra urbem dictus quod rex Albanorum Aventinus ibi sit sepultus et bello extinctus.

Celius mons dictus a Cele quodam ex Etruria qui Romulo auxilium adversus Sabeos proebuit.

Palatinus mons a templo Quirini i. e. Romuli appellatus, sive quod ibi Quires i. e. Sabeos heret. *)

Viminalis mons a silva viminum appellatus.

Tarpeius mons appellatus quod ibi Tarpeia virgo obruta sit clipeis Sabinorum.

Vaticanus mons appellatus, quod expulsis Etruscis Romanus populus vatum responso potitus sit.

De portis Romae.

Colatina porta a Colatia oppido Romae vicino appellata eo quod ibi res vel opes aliarum civitatum fuerant collatae.

Catularia porta Romae dicta est quia non longe ab ea ad placandum caniculae sidus frugibus inimicum rufae canes immolabantur ut **) fruges flauescentes ad maturitatem perducerentur.

Capena porta antea camena vocata a proximo luco Camenarum; dicta est autem postea Capena sive quod Romanis bello laborantibus auxilio venientes ea intraverunt Capenates sive quod eadem Capuam exeatur.

Capitolini porta vocitari coepta est a Capitolio quod antea Tarpeia dicebatur, est autem in loco adeo praecipiti, ut non possit ea intrari.

Ruduscolana ***) porta dicta est quod de ea ad rus colendum exirent, vel quod rudis et impolita sit relicta, vel quia rudo vel aere fuerit vincta.

Fontinalis porta a fontinalibus hoc est festis fontium appellata. festa enim ****) fontium fontinalia dicebantur.

Flumentana porta est appellata quod Tyberis partem ea fluxisse affirmant.

Lavernalis porta a lavernionibus dicta quia in eius luco obscuro furta fiebant.

---

*) i. e. haberet; permutantur Palatinus et Quirinalis.

**) *Cod.* et.

***) *Cod.* Rudus colona.

****) *Cod.* ... N. . . . .

Minuacia porta dicta est ab ara proxima Minuati quem deum putabant.

Mugionia porta dicta est a Mugio quodam qui eidem tuendae praefuit.

Minutia porta appellata est quod sacello Minutii proxima esset.

Navalis porta a vicinia navalium dicta.

(P) iacularis porta est dicta propter aliqua piacula quae ibidem fiebant.

Pandana porta dicta est quod semper panda. i. aperta esset. quod Galli Senones pepigerant Capitolium obsidione liberantes ut ea semper pateret.*)

Quirinalis porta dicitur quod in ea in collem Quirinalem itur sive quod proxime eam est Quirini sacellum.

Romana porta a Sabinis appellata est quod per eam proximus eis aditus esset.

Ratumena porta a nomine cuiusdam aurigae est appellata.

Salutaris porta dicta est ab aede Salutis quae eidem proxima fuit.

Sancualis porta est dicta eo quod aedi Sancuali**) esset proxima.

Viminalis porta et collis appellatur quod ibi viminum silva fuisset.

Carmentalis porta a Carmente Nicostrata Evandri regis matre quae Latinas litteras repperit est appellata.

De viis Romae.

Appia via et aqua ab Appio Claudio est appellata.

Cassia via a Cassio censore munita et appellata est.

Flaminia via a Flaminio est consule appellata. Flaminius quoque circus ex eiusdem est nomine vocitatus.

Sacra via in urbe appellata eo quod ibi foedus post praelium inierunt Romulus et Tacius.

Salaria via Romae est appellata quia per eam Sabini sal mari deferebant.

10) Cod. Paris. Lat. 7651 saec. VIII. fol. 218 (Mommsen, Hermes 3, p. 303).

Urbs omnis dividitur in sex partes, id est templa domos vicos insulas plateas et angiportus. Templa sunt loca diis sacrata. Domus publica aedificia, id est theatra amphitheatra circi balneae sive termae nimpheta culinae pistrina yppodromi et reliqua. Vici sunt

*) Verba *quod Galli — pateret*] in col. priore e regione enuntiati *Panda — esset*] quod in col. altera legitur collocata et ad *Capitol. port.* relata sunt.

**) *Cod.* edis ancuat.

publicae constructiones mansionum. Insulae qui inter vicos sunt horti. Plateae viae latae a porta in portam. Angiportus (*corr. in* angiportas) viae angustae inter minores vicos, quae exitum ad muros aut nullum aut angustum habent.

11) Io. Lydus fgm. Caseolino de mensibus p. 118 ed. Bekk. (cf. Becker de Romae vet. mur. atq. portis p. 62).

ὀνόμα[τα δὲ αὐτῶν*) ὄρος Παλ]ατῖνον, Ἐσκύλιον, Ταρπήϊον, Ἀβεντῖνον, Τιβορ**) [ῖνον ἢ Βατικανὸν, Καί]τιον, Βιμινάλιον. [παρὰ] δὲ τοῖς ἀρχαίοις ἑτέρως, οὕ[τως· Ἀβεντῖ]νος, Καίλιος [Ἐσκ] ύλιος, Καπιτωλῖνος, Βελινήνσιος, Κυ[ρινά]λιος, Παλα[τῖνος].

12) Aethici cosmograph. E cod. Lat. Voss. n. 60 saec. X vel XI. fol. membr. exscripsi. (cf. Pomp. Mela ed. Gronov. 1722 p. 716.)

Fluuiorum rex pulcher Tyberis cui primatum aeternae urbis Romae singularis tribuit magnitudo. Nascitur ex monte Appennino. currit milia. CCCC. per urbem sacram geminatur. et facit insulam regioni quartae decimae. ubi duo pontes appellantur. Post iterum ubi unus effectus per pontem Lepidi qui nunc abusiue a plebe lapideus dicitur iuxta forum boarium quem Cacum dicunt. transiens adunatur. gratissimo sono depictus uerticibus suorum turbinum et maritimas naues suscipiens et mediterraneas adducens. ex Etruria uel Sabinis ingressus per domni Petri apostoli portam inter Ostensem portam quae est domni Pauli apostoli. et uiam portuensem quae est sancti Felicis martyris urbem egreditur. qua naues de portu urbis ad dominam totius mundi Romam ascendunt.

13) Basis Capitolina (Smet. 53, 7. Grut. 249, 8. Murator. 604 sqq. Cf. Preller p. 42. 245, Jordan, nuove memorie dell' Instit. p. 216 sqq. Hermes 2, 415. Ego de v. et hon. Agricolae p. 15).

In fronte: IMP. CAESARI. DIVI | TRAIANI. PARTHICI FIL | DIVI. NERVAE. NEPOTI | TRAIANO. HADRIANO | AVG. PONTIF. MAXIMO | TRIBVNIC. POTESTAT. XX | IMP. II. COS. III. P. P. | MAGISTRI. VICORVM. VRBIS | REGIONVM XIIII.

In latere dextro (frontem adspicienti) a sinistra.

---

*) sc. τῶν ἑπτὰ λόφων.

**) Tiberinus mons a via Tiberina dictus est Ianiculensis, quo Vaticanus comprehenditur, Καίτιον in Καίλιον corrigendum. Alio modo lacuna expletur ab Hasio: Τιβορτῖνὸν ἢ Ἰανοῦκλον, Κίστιον, a Beckero Τιβεριανὸν ἢ Καίλιον, Κυρινάλιον.

L. CEIONIO. COMMODO. SEX. VETVLENO. CIVICA. POMPEIANO. COS (a. 136).

[col. I]

REG I

CVR seq. nomen I DENVNCIAT seq. nomen

1 VICO CAMENARVM

seqq. quatuor nomina et sic deinceps

[col. II]

2 VICO DRVSIANO
3 VICO SVLPICI VLTERIORIS
4 VICO SVLPICI CITERIORIS
5 VICO FORTVNAE OBSEQVENT
6 ICO PVLVERARIO
7 ICO HONOR ET VIRTVT
8 VICO TRIVM ARARVM
9 VICO FABRICI

REG X

10 VICO PADI

[col. III]

11 VICO CVRIARVM
12 VICO FORTVNAE RESPICIENT
13 VICO SALVTARIS
14 VICO APOLLINIS
15 VICO HVIVSQVE DIEI

REG XIII

16 VICO FIDH
17 VICO FRVMENT
18 VICO TRIVM ///I RVM
19 VICO CAESETI
20 VICO V' ///II
21 VICO LACI MILIARI
22 VICO FORTUNAT
23 VICO CAPITIS CANTERI
24 VICO LARVM ALITVM
25 VICO NOVO
26 VICO LORET MINORIS
27 VICO ARMILVSTRI

v. 3 Extrema littera evanida. v. 16 Duo extremae litterae evanidae.
v. 18 *Antiqua apographa Trium viarum.* v. 20 *Apographa Valerii.*

28 VICO COLVMNAE LIGNEAE
29 VICO MATERIARIO
30 VICO MVNDICIEI
31 VICO LORETI MAIORIS
32 VICO FORI ,IIAE DVBIAE

In latere sinistro

[col. I a sinistra]

REG XII

33 VICO VENERIS ALMAE
34 VICO PISCINAE PVBLICAE
35 VICO DIANAE
36 VICO ////CHOS
37 VICO TRIARI
38 VICO ///ANI SALIENTIS
39 VICO LACI TECTI
40 VICO FORTVNAE MAMMOSAE
41 VICO COMPITI PASTORIS
42 VICO PORTAE RVDVSCVLANAE
43 VICO PORTA NAEVIA

[col. II]

44 VICO VICTORIS

REG XIIII

45 VICO CENSORI
46 VICO GEMINI
47 VICO ROSTRATE
48 VICO LONGI AQVILAE
49 VICO STATAE SICCIANAE
50 VICO QVADRATI
51 VICO RACILIANI MINOR
52 VICO RACILIANI MAIORIS
53 VICO IANUCLENSIS
54 VICO TRVTIANO

[col. III]

55 VICO LARVM PVRi/LIVM
56 VICO STATUA/V//////
57 VICO SALVTARIS

---

v. 32 TVN litterae evanidae. v. 36 Litterae H et S incertae, CEIOS *apographa.* v. 38 *Silani salientis* probabiliter *Hübnerus.* v. 48 Litterae G I et Q mutilae, sed certae. v. 55 Littterae R et RA non prorsus certae, RVRALIVM legit *Smetius.* v. 56 VALERIANAE *apographa antiqua.*

58 VICO PAVLI
59 VICO SI//LVC/I
60 VICO LVC
61 VICO PACRAI
62 VICO LACI RES ///
63 VICO SAVFEI
64 VICO SERGI
65 VICO PLOTI
66 VICO TIBERINI

His addantur reliquarum regionum vici de quibus cf. Iordan. l. l.

67 I ab Cylopis, in confinio reg. II.
68 II Capitis Africae
69 III Iovis Fagutalis
70 IV sandaliarius
71 „ aut V. cyprius
72 „ „ sceleratus
73 V Vicus Africus
74 „ „ patricius
75 „ „ castrorum
76 VI „ Insteianus
77 „ „ portae Collinae
78 VII „ Minervius
79 VIII „ unguentarius
80 „ „ iugarius
81 „ „ bubularius novus
82 „ „ Tuscus
83 VIII „ ? laci Fundanii [Tac. histor. III, 69]
84 „ „ ? Scauri
85 „ „ ? longus *)
86 IX „ ? Bellonae

Prorsus incerti:

87 Vicus Caeseris [?]
88 „ Cornelii
89 „ Fannii
90 „ Fortis Fortunae
91 „ Licinianus
92 „ lorarius
93 „ sobrius
94 „ stabuli [?] proconsulis
95 „ Strobili
96 „ viridiarii

Praeterea adhiberi poterunt nomina vicorum in coloniis reperta, velut Arimini (Cluver. Ital. ant. p. 664), Antiochiae, (arch. Ztg. IX p. 396 rel.). In quibus cum Puteolis regio portae triumphalis (Henzen n. 6481), Praeneste femina a porta triumphale (Grut. 79, 3) commemoretur, eae quoque locorum designationes quibus praepositiones *a* vel *de* vel *inter* praemittuntur, pleraeque ad vicos spectare videntur.

v. 59 et 60 Lectio incerta. Ita legit *Iordan.* Sex lucei // simi publici *Smet. al.* semi publici / lucei *Ligor.* lucani *Hirschfeld.* v. 61 Extrema littera incerta Pacratilli *Ligor.* pacratil *Iucund* pacratili *Laetus.* patratilli *Smet.* v. 62 *apographa* restituti *recte.*

*) *Inscr. Vaticana* a Gerhardo exscripta: ‚Imp. Caesare ¦ Traiano Hadriano ¦ via nova strata lapide | per medium forum pecuar | a summo vico longo ad | arcum iunctum Capitolio | ex conlatione mani pretii | possessorum circa forum et ne | gotiantium item collegii quae a. | tingunt eidem foro | II viratu. . . .‘ videtur quidem colonialis esse sed urbis situm imitari. Ceterum in vico longo habitavit L. Volumnius cos. cum uxore Virginia (Liv. X, 23); erravit igitur Iordanus, cum homines locupletes nobilesque in vicis habitasse negavit l. l. p. 239.

IV.

Itineraria Urbis.

1. Einsidlense saec. VIII.

una cum sylloge inscriptionum Romanarum omnium antiquissima.

E cod. membr. Einsidl. ab Haenelio v. cl. descriptum et editum in Archiv. philol. Seebod. et Jahn. tom. V, p. 115 sqq.

1 *IN PONTE TIBURTINO.*

Imperante dn piissimo ac triumphali semp iustiniano piissimo aug. ann XXXUIIII. Narses uir gloriosissimus ex præposito sacri palatii. cons. atq. patricius post uictoriam parthicam. ipsis eorum regibus celeritate mirabili. conflictu publico superatis atq. pstratis. libertate urbis romæ ac totius italiæ restituta. pontem uiæ salariæ usq. ad aqua a nefandissimo totila tyranno destructum. purgato fluminis alueo in meliorem statum qua quonda fuerat renouauit.

2 *IN IPSO PONTE IN OCCIDENTE.*

Qua bene curuati directa. e. semita pontis
Atq. interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas
Et libẽt iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles p gaudia ura quirites.
Et narsim resonans plausus ubiq. canat.
Qui potuit rigidas gothoru subdere mentes.
Hic docuit duru flumina ferre iugum.

3 *IN PONTE SCI PETRI.*

IMP. cæsar diui traiani parthici filius. diui neruæ nepos. traianus hadrianus augustus. pontif. maxim. tribunic potest. XVIIII cos. III.
4 pp. fecit. *IN ADRIANIO.*

Imperatori cæsari. diui marci antonini pij germanici. sarmatici filio. diui pii nepoti. diui hadriani ,pnepoti. diui traiani parthici abnepoti. diui neruæ adnepoti. lucio aelio aurelio comodo augusto sarmatico germanico maximo britanico. pontifici maximo. tribuniciæ potestat. XVIII imperat. UIII consuli. UII patri patriæ. *IN ALIO LOCO PLENIUS SCRIPSI.*

5 IMP cæsari L aurelio uero aug armeniac. med. parthic. pontific. III. tribunic pot. VIIII imp. V cos. III pp.
L ælio cæsari diui hadriani augusti filio. cos. II.

6 *IN ARCU SCI PETRI.*

Quod duce te mundus surrexit in astra triumphans.
Hanc constantinus uictor tibi condidit aula.

7 Imppp. clemtissimis. *IN ARCU INTUS ROMAE.* felicissimis toto orbe uictorib. DDD NNIS. arcadio honorio. theodosio. AUGGG. ad perenne indiciu triumpho
quo gℓtaru natione in omne æuum dom extr. arcum. simulacris eoꝝ
8 trop^{h}æisq. decora. S. P. Q. R. totius operis splendore. *INTUS ROMAE*

FL. philippus. UC. præfectus urbi. Nimphiu. sordiu squalore fœdatu & marmorum nuditate deforme. ad cultu pristinu reuocauit.
9 *IN FORMA UIRGINIS.*

Ti claudius drusi fl. Cæsar augustus germanicus. pontifex. max. trib potest. imp. XI pp. cos. desig IIII. arcusductus. aquæ uirginis. disturbatos per c cæsare. a fundamtis nouos fecit ac restituit. *IN AB*

10 Iustitiæ sedes. fidei domus. *SIDA SCI PETRI.* aula pudoris. haec e qua cernis pietas qua possidℓ omnis. Quæ patris & filii uirtutibus inclyta gaudℓ. Auctoreq. suu genitoris laudibus aequat.
11 *IN AM*

Scandite cantantes dno *BONE SCI PETRI.* dnmq. legentes.
12 Ex alto populis uerba superna sonent. *EX ALERA PARTE.*

Pelagius IUN. EPISC. di. famulus fecit curante iuliano pp. SCD.
13 *IN THEATRO.* Petronius maximus. VC. præfectus urbi. curauit.
14 *IN COLUMNA TRAIANI.*

Senatus populusq. romanus. imp. cæsari diui neruæ f. dacico. pontif maximo. trib pot. XVII imp. VI cos. VI pp. ad declarandu quante altitudinis mons & locus tantis operibus sit egestus.
15 *IT IBIDEM.* S. P. Q. R. imp. cæsari diui traiani parthici. f. diui neruae nepoti traiano adriano aug. pont max. trb pot II. cos II. qui prius omniu principu & solus remittendo sestertiu nouies milies centena milia. N. debitu fiscis. n psentes tantu ciues suos.
16 sed & posteros eorum præstitit hac liberalitate securos. IULIA AUG MATER AUGG. & gastroru matronis restituit. SABINA AUG.
17 MATRONIS. *IN ARCU PROXIMO PONTI PETRI.*

Imperatores cæsares. DDD NNN. gratianus ualentinianus & theodosius pii felices semp auggg. arcu ad concludendum opus omne porticuu maximaru æterni nominis sui pecunia ppria fieri
18 ornario iusserunt. *IN THERMIS DIOCLETIANI.*

DD. NN. diocletianus & maximianus inuicti seniores augusti patres imperatorum & cæsarum & DD. NN. constantius & maximianus inuic. augg. & seuerus & maximinus nobilissimi cæsares thermas felicis diocletiani aug fris sui nomini consecrauit. coemptis ædificiis p tanti operis magnitudine. omni cultu pfectas romanis suis dedicauerunt.

19 *IN PORTA PRAENESTINA.*

Ti claudius drusi & cæsar augustus germanicus. pontif. max. tribunicia potestate. XI cos. V imperator. XXVII pater patriæ aquas claudias ex fontibus qui uocabantur cæruleus & curtius. a miliario XLV. Ite aniena noua a miliario LXII. sua impensa in urbe pducendas
20 curauit. *IT. IN IPSA PORTA.*

Imp. cæsar uespasianus aug. pont. max. trib. pot. ij. imp. VI. cos III desig. IIII p.p aquas curtia & cærulea pductas a diuo claudio & postea intermissas dilapsasq. p annos VIIII. sua impensa urbi restituit.

21 Imp. cæsar diui f uespasian. *IT. IN IPSA.* aug. pont max. tribunic pot. X imp. XVII pater patriæ. censor. cos VIII. aquas

curtia & cæruleam pductas a diuo claudio. & postea a diuo uespasiano patre suo urbi restitutas cu a capite aquaru solo u&ustate dilapsæ essent. noua forma reducendas sua impensa curauit.

22 Ualens & gratianus pii felices ac triuphatores semp augg. porticus areasq. celloliuiæ adornatu urbis suæ addi dedicariq. iusserunt.

23 C. dillio. a. f. ser. uoculæ. trib. milit. leg. I. IIII. uiro. uiaru curanda. r. q. puinc. ponti. & bithiniæ. trib. pl. pr. leg. in germania leg. XXII. primigeniæ heluiac. T. F. procula uxor fecit.

24 *IN PONTE SUPERIORE TRANS TIBERIM.*

Domini nri imperatores cæsares. F. L. ualentinianus pius felix maximus uictor ac triumph. semp aug. pont maximus germanic. max. alamann. max. franc. max. gothic max. trib pot. VII imp. VI cos. II p. p. p. Et fl. ualens pius felix max uictor ac triumf. semp aug pont max germanic max. alamann max. franc max gothic. max. trib. pot. VII Imp. VI cos. II. p. p. p. Et fl. gratianus pius. felix max uictor ac V. germanic V triumf. semp aug. pont. max. max alamann. max franc. max gothic max trib pot. III imp. II. cons. I p. p. p. ponte felicis nominis gratiani. in usum senatus & populi rom. constitui dedicariq. iusserunt. *PROPE PONTE*

25 *BALINEUM IULIORUM A KARIORUM*

IN ABSIDA SCAE ANASTASIAE

Antistes damasus picturæ ornarat honore.
Tecta quibus nc dant pulchra m&alla decus.
Diuite testat ptiosior aula nitore.
Quos reru effectus possit habere fides.
Papæ hilari meritis olim deuota seueri.
Nec non cassiae mens dedit ista do.

è suo

26 Foru populo romano·. *IN FORO PALATINI.* domini & principes nri ualentinianus ualens & curante flauio eupraxi. UC.

27 *INAECLESIA*

Culmen apostolicu cum cæ *SCAE SAUINAE* lestinus haberet.
Primus & in toto fulger& episcopus orbe.
Hæc quæ miraris fundauit presbiter urbis.
Illyrica degente p&trus uir nomine tanto
Dignus ab exortu xristi nutritus in aula
Pauperibus locuples sibi pauper qui bona uitæ
Præsentis fugiens meruit sperare futura.

28 *IN ABSIDA SCI PANCHRATII.*
Ob insigne meritu & singulare beati panchratii martyris
beneficium basilicam uetustate confecta extra corpus martyris
neglecti antiquitatis extructa. Honorius eps di famulus abrasa
uetustatis mole ruinaq. minante. a fundamtis nouiter plebi di
construxit. & corpus martyris quod ex obliquo aulae iacebat altari
29 insignibus ornato metallis loco proprio collocauit. *IN OBELISCO*
BATICANO.
30 Diuo cæsari diui iulii augusti cæsari aug sacrum. *IN UIA APPIA*
Senatus populusq. romanus cliuum martis pecunia publica in
31 planitie redigendu curauit. *IN ARCU IN CIRCO MAXIMO*
Senatus populusq. romanus. imp. tito cæsari diui uespasiani. f.
uespasiani augusto pontif max trib. post. X. imp. XVII. pos. VIII.
p. p. principi suo. qd pceptis patriæ consiliisq. & auspiciis. gente
iudæoꝝ domuit. & urbe hierusolyma omnib. ante se ducibus regib.
32 gentibus aut frustra pœita aut omnino intemptata deleuit. *IN*
SEPTIZONIO.
Imp. cæs. diui. m. antonini. pii. germ. sarm. fil. Diui comodi
frater. Diui antonini pii. nep. Diui hadriani pronep. Diui traiani
parth. abnep. Diui neruæ.
33 INFR. P. XXII. INAG. P. XXVI. *IN MONUMENTO* M. Camurius.
p. f. rom. soranus. hoc monumentu herede. NON. sequitur. sed
hoc monumento ullius candidati nomen insrcipsero ne ualea. *AD*
34 *SCM SEBASTIANUM.*
O qua cito paruulis serenitas nutrimentoru ad cruciatu uita
35 pducere cogitasti. *IN BASI*
DN. constantino maximo pio *CONSTANTINI* felici ac triumphatori
semp augusto ob amplificata toto orbe rem publica factis
consultisq. S. P. Q. R. Dedicante anicio paulino iuniore. C. U. cons.
36 ord. præf. urbi *IN ARCU*
Imp. cæs. lucio. septimio. M. fil. seue *SEUERI* ro pio pertinaci.
aug. patri patriæ. parthico. arabico. & parthico. adiabenico pontific.
maximo. tribunic. potest. XI. imp. XI. cons. III. procons. et imp.
cæs. M. aurelio. L. fil. antonino. aug. pio felici tribunic. potest. VI.
cons. procons. p. p. optimis fortissimisq. principibus ob rem publica
restitutam imperiumq. populi romani ppagatu insignibus uirtutibus
37 eoru domi forisq. S. P. Q. R. *IN CAPITOLIO*

Senatus populusq. romanus incendio consumptū restituit diuo uespasiano augusto. S. P. Q. R. Impp. cæss. seuerus et antoninus. pii felic aug restituerunt. S. P. Q. R. aedem concordiæ uetustate. conlapsā. in meliorē faciem opere & cultu splendidiore restituerunt.

38 *IN ARCU CONSTANTINI.*

Imp̄. caes. fl. constantino maximo P. F. augusto. S. P. Q. R. qđ instinctu diuinitatis mentis magnitudine cu exercitu suo. tam de tyranno quā de omni eius factione uno temp̄ iustis rem publicā ultus est armis. arcum triumphis insignē dicauit. liberatori urƀ. fundatori quietis.

39 Senatus populusq. *AD. VII. LUCERNAS.* romanus diuo tito diui uespasiani. f. uespasiano augusto.

40 S. P. Q. R. imp. cæs. diui *IN CAPITOLIO* antonini. fl. diui ueri parth. max. fratr. Diui hadriani. nep. Diui traiani parth. nep. Diui neruæ abnep. M. aurelio antonino aug gērm sarm. pontif maxim. tribunic. pot. X̄X̄X̄. imp̄. V̄ĪĪĪ. cos. III. p. p. quod om̄s omniū ante se maximorū imperatorū glorias supgressus bellicosissimis

41 gentibus del&is aut subactis. *IBIDEM.*

Libertati ab imp. nerua calari aug anno ab urbe condita.

42 DCCCXXX. XII. XXIIII. oci restitu. S. P. Q. R. *IBI*

Cemoniū rufium albinum UC. cons. filosophum. rufi uolusiani bis ordinarii cons finiū. senatus ex consulto suo qđ eius liberis post caesariana tempora id est post annos. CCCLXXX. &. I.

43 auctoritatē decreuerit. FL. magnus ieiunarius. UC. curstatuarū. *IBI·*

Pi&tati augustæ. X. S. C. quod factū est. D. haterio agrippa. C. sulpicio. galba cos. TI. claudius cæsar. aug. germanicus pontif.

44 max. trib. pot. III. cos. III. imp. III. p. p. dedicauit. *IBI.* Locus

45 adsignatus ab nigro & cosconiano. cūr operū publicoꝝ. *IBI.*

Ti. claudius dursi. f. cæsar. aug. germanicus pontif. max. trib. potest. V̄. cos. ĪĪĪ. desig̃. IIII. imp. X. p. p. ex. S. C. IIII. C. calpetanum rantium sedatum m&roniū. M. P&roniū lurconem. T.

46 satrium decianū curatoris tabulariorū publicorū. fac. cur. *AD TIBER*

Impp. diocletianus & maximianus augg. ꝑpurgatis fontiū riuis & itinerib eoꝝ ad perennē usum refectis. Tiberino patri aquarū omniū. & reꝑtoribus admirabiliū fabricarū priscis uiris honori dederunt. curante aquas. L. aelio dyonisio. CU.

47 *IN MONUM IN VIA SALARIA.*

Cn. domitius primigenius & afrania burri lib. cenis coniuges. uiui fecerunt sibi & libertis libertabusq. suis posterisque eorū in fronte.

48 p. XXXV. H. M. N. N. S. *ITEM IN*

Imp. cæsar. M. aurelius antoninus. aug germanicus. sarmatic. hos lapides constitui iussit ꝓ controuersias quæ inter mercatores & mancipes ortæ erant uti finē demonstrarent uectigali foriculari & ansarii ꝓmercaliū secundū ueterē legē semel dumtaxat exigundo.

49 *IN IANICULO ANTE AECCLESIAM IOAN*

Claudius iulius eclesius *NIS ET PAULI.* dynamius. UC. & INL. URB. præf. D. amore patriæ conpulsi nequid diligentiæ de. ēē. uideatur studio nrō adici uouimus ut omniū molendinariorū fraudes amputentur. quas subinde uenerabili populo atq. uniuersitati fieri suggerentibus nob agnouimus. & ideo stateras fieri p̄cepimus quas in ianiculo constitui nrā p̄cepit auctoritas. Unde hoc programmate uniuersitatē nosse decernimus frumta cū ad hæc loca conterenda detulerint consueta fraudibus licentia possit amoueri. primo pensare n̄ differant deinde postquam fregerint ꝓ fidē integrę obseruationis. adhibitis isdē ponderib; agnoscant nihil sibi abstulisse licentiā fraudatorū. accipere aut secundū constitutū breuē molendarios tam in ianiculo quā ꝓdiuersa p̄cipimus ꝓmodiū unū nummos. III. ita qđ siquis eorꝝ inlicita p̄sumptione farinā crediderit postulandā. dep̄hensus & multæ subiaceat. & fustiario supplicio se nouerit esse subdendū. illud aūt humanitas Nrā ꝓpt corporatoꝝ leuamen adicit ut si qui uoluntate ꝓpria n̄ compulsus sed donandi animo farinā offerre uoluerit. habeat qui accipit liberā facultatē.

50 Theodosius cæpit ꝓfe *IN AECLA SCI PAULI.* cit honorius aulā. Doctoris mundi sacratā corpore pauli. *IN ABSIDA AD FONTEM*

51 Hæc domus. ē. fidei mtes ubi sūma potestas Liberat & sc̄o purgatas fonte tuetur.

52 DD. N. N. arcadius& ho *IN THEATRO POMPEII* norius ꝑpetui augg. theatrū pompei exteriore ambitu magna &iam interior uirtute conuulsum subductis et excitatis inuice de ÷

53 *IN BIBLIOTHECA SCI GREGORII QUAE EST IN MONAST CLITAURI UBI IPSE DYALOGORUM SCRIPSIT.*

Scorū ueneranda cohors sed & ordiue. Diuinæ legis. mystica dicta docens. Hos inter residens agapetus iure sacerdos; codicibus pulchrū. condidit arte locū. Gratia par cunctis scs labor omnib;
54 unus. Dissona uerba quidē sed tām una fides. In fronte pedes XXV. in agro pedes. XXXIII. It. in tabernæ in fronte pedes. XI In agro pedes. XXXI

55 *ANTE PORTĀ FLAMINEĀ IN UIA*

Imp. cæsar. M. aurelius antoninus aug germanicus. sarmat. Et M. aurelius seuerus alexander. pius felix. aug. Hos lapides constitui iusserunt maxime ꝑpt controuersias quæ inter mercatores & mancipes ortæ erant. uti finē demonstrarent uectigali foriculiarii & ansarii ꝓmercaliū secundū uetere lege semel duntaxat exigundo.

56 P. ælius. mari *IN IPSA UIA FLAMINEA* rogati. fil. gutta calpurnianus equis hisuici in factione ueneta germinatoren. af. LXXX XII. siluanor af. CV. nitid. gil. af. LII. saxonen. af. LX. & uici præmia. M̄. L̄. IXL. I. X̄X̄X̄X̄X̄ŪĪĪ.

57 *ITEM IBIDEM IN IPSO MONUMENTO.*

Ex numero palmarū supra scriptarū. ∞CXXVII. uici in factione albata. CII. remissus. II. X̄X̄X̄Ī. X̄L̄Ī. a pompa. IIII. equoꝝ. anagonū. I. singularū. LXXXIII. binarū. VII. Ternarū. II. In factione russata uici LXXII. X. Remissus semel. X̄X̄X̄Ī. quaternarū .i. singularū. XLII. Binarū. XXXII. Ternarū. III. quaternarū semel. In factione uenėta uici. D. LXXXIII. XXX. XVII. seiuge. I. XL. UIIII. L. I. a pompa. XXXV. Trigas. XV. II. Triga. XXVI. Equorꝝ anagonū. I. sacro quinquennalis certaminis. I. Remissus semel. singularū. CCC. XXXIIII. Binarū. CLXXXI. V. Ternarū LXV. In factione prasina uici. CCCLXI. V. X̄X̄X̄. I. X̄L. II. pedibus ad quadrigā LXI. a pompa. VI. singularū. CXVI. Binarū. CLXXXIIII. Ternarū LXIIII. HOC MONUMENTUM UIUUS FICI.

58 P. ælius. mari *ITEM IN IPSO MONUMTO.* rogati. fil. gutta calpurnianus milli palmas cōpleui. in factione prasma equis his danao. B. af. XI. X. oceano. N. CCUIIII. uictore. R: CCCCXXI. X. uindice. B. CLUIII. & uici ꝑmia maiora. X̄L̄. III. X̄X̄X̄. III.

59 *IN ADRIANIO.*

Imperatori. cæsari *IN PARTE AUSTRALI* diui marci antonini pii germanici filio diui pii nepoti. diui hadriani ꝓnepoti. diui traiani

parthici abnepoti. Diui neruæ adnepoti. Lucio ælio aurelio comodo
augusto sarmatico germanico maximo brittanico. pontifici maximo
tribuniciæ potestat. XVIII. Imperat. UIII. consuli. UII. patri patrię.
60 Imperatori cæsari. *ITEM IN EODEM*
L. aurelio uero aug armeniac. med. parthic. pontific. tribunic. potest.
61 UIIII. imp. V. cons. III. p. p. *ITEM IBI.*
L. ælio cæsari diui hadriani aug filio cons. II
62 Imperatori *ITEM IN IPSO. IN ALTERA PARTE* cæsari tito ælio
hadriano antouino aug pio pontif. max. tribunic. pot. XXXIIII. imp.
63 II. cons. IIII. p. p. *ITEM* Diuæ faustine augustæ imp cæsaris.
T. ælii hadriani antonini aug. pii. pontif. maximi. trib. pot. IIII.
64 cons. III. p. p. *ITEM M.* Aurelius fuluus antoninus filius imp
65 cæsaris. T. ælii hadriani antonini aug. pii. p. p. *ITEM* M. galerius
aurelius antoninus filius imp cæsaris titi ælii hadriani antonini
66 aug pii. p. p. *ITE* Aurelia fadilla filia imp cæsaris titi ælii hadriani
67 antonini augusti pii p. p. *ITE* T. Aurelius antoninus M. aurelii
68 cæsaris filius. imp. antonini augusti pii. p. p. nepos. *IT.* T. aelius
aurelius. m. aurelii cæsaris & faustinae aug. filius imp. antonini
69 augusti. pii. nepos. *ITEM.* Domitia faustina. m. aurelii cæsaris filia
70 imp. antonini augusti pii. p. p. neptis. *IN UIA PINCIA IN SEPULCHRO PROTI MAR*

Extremo tumulus latuit sub aggere montis.
Hunc damasus monstrat seruat qđ membra piorum
Te ptu reinde melior sibi regia cæli. Sanguine purpureo
sequeris yiacinthe pbatus. Germani frs animis ingentibus ambo.
71 Hic uictor meruit palmam prior ille coronam. *IN SEPULCHRO*
Sepulchru sci martyris *YACINTHI* yiacinthi leopardus prb
72 ornauit. Depos. III. id sep. *IN UIA PINCIA*
Pamphilus. basilissa. ptus. yacinthus hermes. Ubi dns cæcu in-
luminauit arcus murus. Inter aurelia & portuensis. scs pcessus
& martinianus & panchratius abdo & sennes.

73 Soter. xistus. urbanus. marcellianus. & marcus ianuarius. & *IN UIA*
æclesia ubi decollatus. e. xystus. sebastianus. *IN SEPULCHRO*
74 *NEREI ET ACHILLEI IN UIA APPIA*
Nereus & achilleus martyres.

Militiæ nom. dederant sæuumq. gerebant. Officiu pariter spectantes iussa tyranni. præceptis pulsante metu seruire parati. Mira fides reru subito posuere furore. Conuersi fugiunt ducis impia castra. Relinquunt clypeos faleras telaq. cruenta. confessi gaudent xpi portare triumphos. Credite p damasum possit quid gloria xpi.

IN PORTA SCI PETRI USQ. AD SCM PAULUM.

INS Sci laurentii. & theatru pompeii. & p porticu usq. ad scm angelu & templu iouis. *IND* Theatrum iteru p porticu. usq. ad elephantu. Inde p scola grecoR.. ibi in sinistra ęclesia grecoru. ibi. e. aqua subtus monte auentinu currens. Scala usq. in monte auentinu & balneu mercurii. Inde ad porta ostensis. Inde p porticu usq. ad ęclesia menne. & de menne usq. ad scm paulu apostolu. inde ad scm felice & audactu & emerita. Deinde ad scam p&ronella & nereu & achilleu. inde ad scm marcu & marcellianu. inde ad scm soteru. inde ad scm sixtu ibi & scs fauianus & antheros & militiades. inde ad scm. corneliu. Inde ad scm sebastianu. Inde reuertendo p uia appia ad ecclesia ubi scs syxtus cu suis diaconibus decollatus est. Inde ad porta appiam. e ibi forma iopia quæ venit de marsia & currit usq. ad ripa. Inde ad coclea fracta. Inde ad arcu recordationis. *INS* Thermæ antoninianæ. *IND* xystus. *INS* Nereus & achilleus. Inde p porticu usq. ad forma. inde ad VII. uias ibi sca lucia & septizoniu. *INS* Circus maximus.

IN DEX palatinus. Et sic p porticu maximu usq. ad anastasia
75 & inde semper. *IN UIA*

ΑΡΧΙΡΕΙΑ ΛϾΞΑΝΔΡϾΙΑΣ *OSTIENSI* ΚΑΙ ΛΙΓΥΠΤΟΥ ΠΑΣΗΣ. ΛϾΥΚΙΟΙ ΙΟΥΛΙΩ ΙΟΥ ΗΣ ΤΙΝΙΩΙ. ΚΑΙ ϾΠΙΣΤΑΤΗΙ ΤΟΥ ΜΟΙΣ ϾΙΟΥ ΚΑΙϾΠΙΤΩΝϾΝΡΩΜΗΙ ΒΙΒΛCO ΘΗΚΩΝ ΡΩΜΛΙΚΩΝΤϾ. ΚΑΙ ϾΛΛΗΝΙCΩΝ ΚΑΙ ϾΠΙ. ΤΗΖ ΠΑΙΔϾΙΑΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ϾΠΙΣ ΤΟΛϾΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΙΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ

76 *IN SEPULCHRO SCI FELICIS*

O semel atq. iteru cum uero nomine felix.
Qui intemerata fide contempto principe mundi.

Confessus xpm cælestia regna petisti. O uere ptiosa fides cognoscere fris. Qua ad cælu uictor parit pparauit adauctus. prb

his uerus damaso rectore iubente. Composuit tumulū scorq̄ limina
76 adorans. *IN BASILICA SC̄I SEBASTI.*

Hic habitare prius scōs cognoscere debes. *ANI*
Nomina quisq. pētri pariter pauliq. requiris.
Discipulos oriens misit qđ sponte fatemur.
Sanguinis ob meritū xpm̄ qui p astra secuti
Aetherios pētiere sinus regnaq. piorum.
Roma suos potius meruit defendere ciues
Hæc damasus urās referat noua sidera laudes.

78 Neroni iulio D. F. germa *IN PORTA PAPIA*
nico. Ti. cæsari germanici augusti nepoti iulio. Ī. f. augusti. f. aug.
./· augusti nepot. diui nepot. pont. cæsari.
pronepot. diui. pron. cæsari. ·/· pontifici. diui pron. cæsari. cos. ter.
imp. ter. augurique tribuniciæ potestatis. UIII.

79 Imp. cæsari liuia. i. diui. f. augusto *ITEM IBI* drusi. f. pontific.
maximo. uxori cæsaris aūg. cos. III. imp̄. III. tribuniciæ pōt. VIII.
patri patriæ aug̅ XV. uir. s. f. VII. uir epulon. cos. XIII. imp̄. XVII.
80 tribunic̄. potest. XXX. *IT IBI* Cæsari .i. cæsari druso. iulio. ti.
claudio. augusti. f. augusti. f. germanici. f. drusi germanici. f. diui
nepot. diui nepot. aug. pronepot. neroni germanico. pontific. cos.
auguri. cos. design. germanico imperatori principi iuuentutis.

81 Sex. sextilius. sex. f. papiria. *IN FORO PAPIÆ* fuscus flamen
romæ. & diui claudii. IIII. uiri D. pontifex augur. salius grat. DD.
82 præfect. fabri. DED. *IN IGONA SCI PETRI*

ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΛΟΓΟΝ ΘΕΝCΕΧΡΥCω
ΤΗΝ ΘΕΟΤΑ ΥΠΤΟΝ ΠΕΤΡΑΝΕΝΗ
ΒΕΒΗΚω COY ΚΛΟΝΥΜ.

A PORTA SCI PETRI USQUE AD

*IN SIN.**) Circus flamineus.

Rotunda

Thermæ commodianae

Forum traiani & columna eius

Tiberis ARCUS

Sci hadriani

Sci cyriaci FORUM

Sca agatha ibi imagines pauli & scæ mariæ. SUB

Thermæ constantini

Sci uitalis in uico longo ubi caual opt.

Scæ eufemiæ in uico patricii

A PORTA SCI PETRI USQUE AD POR

IN SINISTRA. PER AR

Sci apollinaris

Sci laurentii in lucina

Oboliscum FORMA UIRGI

Sci siluestri. ibi balneum

Sci felicis in pincis.

A PORTA NUMENTANA USQ. FO

INS. Thermæ diocletianæ

Sci cyriaci. sci uitalis

Scæ agathæ in diaconia

Monasterium scæ agathæ

Thermæ constantini

In uia numentana foris murum. INSINIST. Scæ agnes. In DeXT. Sci nicomedis

A PORTA FLAMINEA USQUE

partiturium

Sci siluestri. & sic p porticu usq. coluna. AN

Forma uirginis fracta

Sci marcelli. iteru p porticu usque

Ad apostolos

---

*) Cod. *IND.*

SCĀM LUCIAM. IN ORTHEA

IN DEX. *) Scī laurentii in damaso.
Theatrum pompei. Cypresus
Scī laurentii. Capitolium.
Scī sergii. ubi umbilicū romae
SEUERI
cauallus constantini
ROMANUM
URA.
pudentiana in uico patricii
Laurentii in formonso ubi ille assatus est
Iterum p suburā. Thermae traiani ad uincula.

TAM SALARIAM

CUM *IND.* circus flamineus. ibi scā agnes.
Thermæ alexandrianæ. & scī eustachii
Rotunda. & thermæ commodianæ
NIS. columna antonini
Scā susanna. & aqua de forma. Lateranense
thermae sallustianæ. & piramidem.

RUM ROMANUM

IN D. Thermæ sallustianæ
Scā susanna. & caualli marmorei
Scī marcelli
Ad apostolos
Forum traiani
Scī hadriani

UIA LATERANENSE.

Scī Laurentii in Lucina
TONINI. oboliscum
columna antonini.
uia lateranense
Thermæ alexandrianæ

*) Cod. *INS.*

In uia flaminea foris murum
In dextera sci ualentini
In sinistra. tiberis

A PORTA TIBURTINA USQ.

Sci isidori
Sci eusebii uia subtus mon
Scs uitus
Scæ mariæ in præsepio
Iteru sci uiti
Scæ eufemiæ

ITEM ALIA UIA TIBURTINA

Forma claudiana PER AR
Scæ biuianæ NIMPHEUM
In uia tiburtina foris murum. In sinis

A PORTA AURELIA USQ. AD POR

Fons sci pȩtri ubi est carcer eius
Sci iohannis & pauli.
per ponte
Sci georgii. Sci sergii.
per ar
capitolium. umbilicum
equus con
Sci hadriani
Forum ro
Sci cyriaci & thermæ constantini
Monasteriu scæ agathæ SUBU
Sci laurentii in formonso. Sci uitalis
Sca pudentiana. & sca eufemia
palatium pilati. Sca maria maior
Scs uitus. Nympheum
Sca biuiana
Forma cladiana
In uia pnestina foris murum forma claudiana

Sci̅ eustadii. & rotunda.
Thermæ commodianæ
Mineruium. & ad scm̅ marcum.

SUBURA

Forma claudiana
tem. Thermæ diocletiani
Scæ̅ agathę
Sci̅ uitalis
Scæ̅ pudentiane
Sci̅ laurentii in formonso ubi assatus est.
Monasteriu̅ scæ̅ agathæ

USQUE AD SCM̅ UITUM

CUM. Scæ̅ agathæ.
Sci̅ eusebii.
tra sci̅ ypoliti. In dextera sci̅ laurentii.

TAM PRAENESTINAM.

Molinæ. Mica aurea. Scæ̅ mariæ
Sci̅ chrisogoni. & scæ̅ ceciliæ
maiorem
palatinus. ad scm̅ theodorum
cum
Sca̅ maria antiqua
stantini
Sci̅ cosmæ & damiani
manum
palatium traiani. ibi ad uincula.
RA. Sca̅ lucia in ortheo
Sci̅ siluestri. & sci̅ martini.
palatium iuxta iherusalem.
Hierusalem
Amphiteatrum
Forma lateranense. monasterium honorii.
porta prænestina
Sca̅ helena. scs̅ marcellinus & petrus

A PORTA SCI PETRI USQUE

per ar

Circus flamineus. ibi sca agnes
Thermæ alexandrinæ
Sci eustachii. Rotunda
Thermæ commodianæ
Mineruiam. ibi sca maria
Ad scm marcum
Forum traiani & columna eius
Tiberis

R. PER AR

Sci hadriani. Forum romanum
Sci cosme & damiani
palatius neronis. Aeclesia sci pětri
Ad uincula. Arcus titi & uespasiani
Palatiu traiani. Amphitheatrum
Ad scm clemente
Monasteriu honorii. Forma claudiana
Patriarchium Lateranense

porta asi

DE SEPTEM UIIS USQUE
In sinistra. Iohannis & pauli
Forma Lateranense
Ad scm erasmum
Sca maria dominica
In uia latina intus in ciuitate
In sinistra
Oratoriu scæ mariæ
Sci gordiani

DE PORTA APPIA USQ. SCO
coclea fracta. Thermæ antoninianæ
ARcus recordationis

INDE PER PORTICUM USQUE
IN SINISTRA. circus maximus
Mons auentinus. Septizonium
Et sic p porticum usque ad

PORTA ASINARIA

cum

Sci laurentii in damaso.

Theatrum pompei

Cypresus

Sci laurentii in minerua

capitolium

Sci sergii. ibi umbilicum romæ

Sci georgii

CUM SEUERI

Sca maria antiqua.

Ad scm theodorum

palatinus

Testamentum. Arcus constantini

M&a sudante

Caput affricæ

Quatuor coronati

Sci iohannis in lateranis

naria

PORTA METROUIA

in dextera. cliuus tauri

Ad scm stephanu in celio monte

Item alia uia de porta m&rouia. In dextera

ad scm syxtum. In sinistra æclesia

Sci iohannis.

Extra ciuitate In dextera. sci ianuarii

oratorium sci syxti.

Sca eugenia. Ad scm theodorum

LA GRECA IN UIA APPIA

Forma iobia. Sci nerei & achillei.

Sci xysti.

AD FORMAM PER. UII. UIAS

IN DEXTERA. Sca lucia

palatinus

scam anastasiam.

Item in eadem uia extra ciuitatem
Ad scm ianuarium.
Ubi systus martirizatus est.
Sca eugenia
Ad scm theodorum
IN UIA PORTENSI EXTRA CIUI
In uia aurelia extra ciuitatem. indext. sci
In uia salaria extra ciuit. in dext. sci
In uia pinciana extra ciuit. in dext. scæ
proti & yacinthi. sci hermetis.

Codicis Einsidlensis exemplum accurata imitatione expressum, qua etiam diversae singularum litterarum formae, veluti littera a vel clausa vel superius aperta, exhibentur, ad Niebuhrium, nisi fallor memoria, ab Haenelio v. cl. missum erat. Quod cum ille Bunseno, Bunsenus mihi reliquisset, ego autem Caninae legendum permisissem, factum est ut Caninae apographo usus De Rossius in egregia quam ephemeridibus Arcadicis inseruit dissertatione (‚Le prime raccolte d'antiche iscrizioni compilate in Roma tra il finire del secolo XIV, ed il cominciare del XV', Giornale Arcadico tom. CXXVII p. 254. CXXVIII p. 9 sqq.) nonnullos errores Haenelii editoris emendaret. Ego cum ipsum codicem quoad eius fieri posset, me repraesentare studerem, evenit ut uno loco p. 60, 7 vocabulum a scriba recentiore deletum esse putarem, quod a librario vetere expunctum erat. Itaque scribi oportebat: *dom̄ cere* (expunctum) *extr.* (non *dom cere exct*, ut est apud Rossium p. 25). — Alterum eiusdem sylloges codicem, item minusculis litteris exaratum, etsi non integrum et multo deteriorem, Poggius ex Germania in Italiam apportaverat; cuius memoriam felici ingenio Rossius resuscitavit, cf. bullet. dell' istit. arch. 1852, p. 128.

Itaque quae Poggius e suo quaternione transscripserat, ad Einsidlensem librum discrepantis scripturae vice adhibenda sunt.

p. 60, 8. ve prefectus — fedatum —
„ „ 10. sedis — alma — hec — fili — inclita — aequet. —
„ „ 11. superba sonet. —
„ 61, 12. et dei — secundo. —
„ „ 15. quo ius omnium — sextertium — castorum
„ „ 17. ponti sci Petri. — augg. — ornariq.
„ „ 18. Dioclitiani *ubique* — Maximinianus — nomine — coeptis aedifitiis —
„ 62, 22. Valerius — arcasq. — cello livie — ad ornatum — adch thcarique —
„ „ 23. Voculae — curande — bithinnae — ple. — lg. — lege — primigenia Helvia —
„ „ 25. Akariorum — Sabine. — Hylarii — Cassiam —
„ „ 26. principis — et Valens curante — Supraxi —
„ „ 27. Sabinae.
„ 63, 28. Pancratii beneficium (martyris] *om.*) — neglect — extructam — et fundamentis.
„ „ 30. duvam Martis pecuniam in planitiem redigendam —

Sca pétronella. Nerei & achillei
Marci & marcelliani. ad scm soterum
Sci cornelii. xysti. fauiani. antheros
& militiadis
ad scm sebastianum.

TATEM IN DEXTRA. Abdo & sennes
pancratii. processi & martiniani
saturnini. scæ felicitatis cu. VII. filiis
basilissæ. sci pamphili
sci iohannis caput.

---

p. 63, 31. S. P. Q. R. — fil. Vespasiano — potes. — imp. XVII. XIII. p. p. — Hierosolimam omnibus — regibus —
„ „ 32. Germa. Sarma. sil. — comodi — pii] *om.* — Adriani — pronep. Diui] *om.* — Nerve.
„ „ 33. In fron. — Camucrius — si tertio monumento illius — nomine (*Pro* insrcipsero *leg.* inscripsero).
„ „ 34. seremtat
„ „ 35. In Basilica Constantini. — pro felici — Anitio — C. V. — urbi. (*sic etiam Einsidl.*)
„ 64, 37. constituit — Vespesiano — imp. — caes. — Antonini piis — augg. — edem — collapsam —
„ „ 40. *Pro* In Capitolio *scribit* Ad VII. lucernas — fi. — fi. — Adriani — Diui trai. parth. nep.] *om.* — Nerve — pont. max. tribun. — atq. subactis.
„ „ 41. DCCCXXXXXXII. XXIII ea — S. P. Q. R. *ad proximam insc. rell.*
„ „ 42. Ceionium — cos. philosophus. — Volusiam ius — ordinari — i est — Ienuarius vc. AII statuarum.
„ „ 43. Aterio — Caes. — germ. — pont. — tribun.
„ „ 44. absignatus — Cas. toniano. —
„ „ 45. Cladius fi Caes. — germ. pont. — tribun. pot. — Lurconum — Sartium Deciatum curatores —
„ „ 46. fortium — Dionisio tu.
„ 65, 47. monumento — coius
„ „ 48. In monumento in via Salaria. — Sarmaticus — constituisse — iussit] *om.* — artae — foricularii — ansarii — exigendo.
„ „ 49. Ecclesiam Iohannis — Edesuis Dynanuus XC. et cul. — praefec. — compulsi — nostri addici nominis — computentur — praecipimus — pragmate — nosce — haec ad loca — de culmine consueta — anoveri — propter] *om.* — nihil] *om.* — modum — minas — frustratorio iudicio — illud et circ. *rell. des.*

A porta sci petri cu. ipsa porta usq. porta flaminea turres. XVI. propugnacula. DCC. LXXXII. posternas. III. Necessariæ IIII. Fenestræ maiores forinsecus. CVII. Minores. LXVI. A porta flaminea cu ipsa porta usq. ad porta pinciana clausa. turres. XXVIIII. propugn. DCXLIIII. Necess. III. Fenest maiores forins. LXXV. Minores. CXVII. A porta pinciana clausa cum ipsa porta usq. ad porta salaria. Turrs XXII ppg. CC. XLVI. Necess. XVII. fenest maior forins CC. Minor. CLX. A porta salaria cu ipsa porta usq. numtana. Turr. X. ppg. CXCVIIII. Nec. II. fen maior forins. LXXI. min. LXV. A porta numtana cu ipsa porta usq. tiburtina. Turr. LVII. ppg. DCCCVI. nec. II. fenest. maior. forins. CCXIIII. Min. CC.

A porta tiburtina cum ipsa porta usque ad pnestina. Turr. XVIIII. ppg. cu porta pnestina. CCCII. Necess. I. fen maior forins. LXXX. *minor.**) CVIII.

A porta pnestina usq. asinaria. Turr. XXVI. ppg. DIIII. nec. VI. fenst maior forins. CLXXX. minor. CL.

A porta asinaria usq. metrouia turr. XX. ppg. CCC. XLII. nec. IIII. fenest. maior forins. CXXX. minor. CLXXX. A porta metrouia usq. latina. Turr. XX. ppg. CCXCIIII. nec. XVII. fen maior forins. C. minor. CLXXX. III. A porta latina usq. ad appia. turr. XII. pgg. CLXXIIII. necess VII. fen maior forins LXXX. Minor. LXXXV. A porta appia usq. ad ostensem turr. XLVIIII. ppg. DC. XV. Nec. XXVIII. fen maior forins. CCC. XXX. Minor. CC. LXXXIIII. A porta ostense usq. ad tiberim. Turr. XXXV. ppg. DCC. XXX. III. Nec. XVII. fenest maior forins. CXXXVIII. Minor CC. XI

A flumine tyberi usq. ad porta portensi. turr. IIII. ppg. LUIIII. fenest maior forins. X. minor. XV.

A porta portensi usq. aureliam. Turr. XXVIIII. ppg. CCCC. necess. II. fen maior forins. CXXXVII. min. CLXIII.

A porta aurelia usq. tiberim. Turr. XXIIII. ppg. CCC. XXVII. neces. XI. fen. maior forins. CLX. min. CXXXI. A flumine tiberi usq. ad porta sci petri. Turr. VIIII. ppg. CCCC. LXXXVIIII. fen maior forins. XXI. & minor. VII. posternæ. II. *PORTA SCI PETRI IN HADRIANIO.* Sunt turres. VI. ppg. CLXIIII. fenest maior forins. XIIII. min. XVIII.

Sunt simul turres. CCCLXXXIII. propugnacula. VII. XX. posternæ. V. Necessariæ. CXVI. Fen. maior forins. II. LXVI

*) *Cod.* maior.

2. Ex Ordine Romano Benedicti canonici Innocentio II. regnante (1130—1143) conscripto.

Liber politicus Benedicti ad Guidonem de castello, tunc cardinalem S. Marci, qui a. 1143. factus est Coelestinus II. scriptus continet ordinem Romanum, mirabilia, census.

A. Cod. Vatican. 5348.
B. Editio Mabillonii mus. Ital. vol. II. *)

Mabillon. II p. 143. n. 50 et 51.

Mane autem facto omnes palatini ordines congregantur ad palatium cum pontifice et descendunt de palatio et equitat dns pontifex et intrat per Campum iuxta sanctum Gregorium in martio descendit in viam maiorem sub arcu forme, et dextra manu ante sanctum Clementem declinans in levam iuxta Coloseu transiens per arcum auree ante forum Traiani usque ad sanctum Basilium ascendit per montem circa militias Tiberianas, descendit per sanctum Abbacirum et transiens ante sanctos apostolos manu leva descendens in via lata et declinans per viam Quirinalem ac proficiscens ad sanctam Mariam in aquiro ad arcum pietatis sic ascendit ad Campum martis, transiens ante sanctum Trifonem iuxta posterulas usque ad pontem Adrianum. Intrat per pontem et exit per portam Collinam ante templum et castellum Adriani, proficiscens ante obeliscum Neronis intrat per porticum iuxta sepulcrum Romuli, ascendit ad Vaticanum in basilica beati Petri apostoli ibique cum omni populo Romano cantat missam. Qua finita coronatur ante basilicam S. Petri in loco ubi ascendit equum et coronatus cum processione revertitur ad palatium per hanc viam sacram per porticum et per prelibatum pontem intrans sub arcu triumphali Theodosii Valentiniani et Gratiani Imperatorum, et vadit iuxta palatium Cromacii ubi Judei faciunt

3. pontifex Intrat (et *om.*) *B.* 4. dextre *A.* 5. Colliseum *B* — transeans *A.* 6. Aureae (*al.* Nerviae) *B* — fornu *A.* 7. Abbatirum *A* Abagyrum *B.* 9. declinens *A* — et prof. *B.* 11. ad s. Tryph. *B.* 12. Intrati *A* — (*al.* Colinam) *B.* 19. Valentiani *A.* — Gratia *A.* 20. Chromacii *B* *hic et infra* (ante palatium S. Stephani in piscina di Bacchi. *add. alius cod.*) *B.*

*) Exstat etiam in cod. Camarac. 512. saec. XIII. Alios non annotavi.

laudem. Prosiliens per parionem inter arcum Alexandri et theatrum Pompeii descendit per porticum Agrippinum, ascendit per pineam iuxta palacinam prosiliens ante S. Marcum. ascendit sub arcu manus carneae per clivium argentarium iuxta insulam eiusdem nominis et Capitolium. descendit ante privatam Mamertini, intrat sub arcu triumphali inter templum fatale et templum Concordie, progrediens iuxta forum Traiani et forum Caesaris subintrat arcum nerue inter templum eiusdem dee et templum Jani. ascendit ante asilium per silicem, ubi cecidit Symō magus iuxta templum Romuli. pergit sub arcu triumphali Titi et Vespasiani qui vocatur septem lucernarum. descendit ad metam sudantem ante triumphalem arcum Constantini. reclinans manu leva ante amphitheatrum per sacram viam iuxta Coloseum revertitur ad Lateranum.

Ib. 141. 48. Finita missa coronatur et cum processione redit ad palatium per montem Exquilinum. intrans sub arcu, ubi dicitur macellum Liuianū, progreditur ante templum Marii, quod vocatur Cimbrum, transiens per Merulanam ascendit ad palatium iuxta fulloniam. In introitu basilicae Zachariae papae acceptis laudibus a Cardinalibus — descendit de equo.

Ib. p. 125. n. 16. Mane dicit missam ad s. Anastasiam, qua finita descendit cum processione per viam iuxta porticum gallatorum ante templum sibilę et iuxta templum Ciceronis et porticum crinorum, et progrediens inter basilicam Iovis et circum Flamineum; deinde vadit iuxta porticum Severianum et transiens ante templum craticule et ante insulam militenam et draconariorum, et sinistra manu descendit ad maiorem viam arenule, transiens per theatrum Antonini et per palatium Cromatii, ubi fuit olovitreum et sub arcu Gratiani Theodosii et Valentiniani Imperatorum et intrans per pontem Adriani ante templum eius et iuxta obeliscum Neronis et ante memoriam

---

2. agripinum *A* Agripinam (s. Mariae rotundae Pantheon *add. al. cod.*) *B* 3. Palatinam *B.* — canea *A.* 4. inter insulam *B.* 6. inter forum *B.* 7. Nerviae *B.* 8. asylum *B* — Simon *B.* 11. ad tr. *B.* 12. et per sanctam *B* — (*al.* Colliseum) *B.* 14. (*ad S. Mariam maiorem.*) 15. arcum *B.* 16. Lunanum (*al.* Eumanum) *B* — marii *A.* 17. (*Lateranense.*) 21. Galatorum *B.* 22. Sibyllae *B* — inter templ. *B* — Cimonum (*al.* Crinorum) *B.* 23. arcum *B.* 24. Severinum *B.* 25. Milicenam — dragōnariorum *B* (*draconarii commemorantur c. 22*) — sic sinistra *B.* 26. transeas *A.* 27. holomitreum (*al.* olovitreum) *B.* 29. marmoream *A.*

Romuli et per porticum ascendens in Vaticano ad basilicam sancti Petri, ubi est statio.

Ibi p. 131, 29. Mane statio ad sanctam Mariam maiorem ... sed omnino Pontifex descendit ad sanctam Martinam cum episcopis et cardinalibus et ceteris scholis.... Deinde vadit ad sanctum Adrianum, ubi est crux stationalis.... Pontifex cum aliis dicit psalmos et sic procedens discalciatus ante arcum Nerve intrat per forum Traiani et exiens ad arcum auree in porticu absidata ascendit per clivum iuxta Eudoxiam et transiens per silicem iuxta domum Orphei descendit per titulum sanctae Praxedis usque ad sanctam Mariam maiorem.

Ib. c. 72. Exeuntes autem de ecclesia redeunt per viam, qua venerunt et portant eam (*imaginem Iesu Christi*) per arcum Latonae ... deinde transeunt iuxta domum Orphei. ascendentes ad S. Mariam *rell.*

---

1. sic per *A* — Vaticanum *B.* cf. Berthold. ann. (Pertz SS. V. p. 304) in aecclesia sanctae Petronellae, quae Vaticanum Apollinis appellatur antiquitus.
7. discalceatus *B.* 8. ad] *om. B* — aurce *A* aureae *B* — directum (*al.* dimum) *B.* 9. (*S. Petr. ad vincula*) iuxta] *om. B.* 12. (*S. Hadriani*).

3. DE LOCIS SCORUM MARTYRUM QUAE SUNT FORIS CIUITATIS ROMAE.

E codice A bibl. Wirceburgensis 4. th. f. 49. saec. IX. (ap. Eckart. comm. de rebus Franciae orient. tom. I, p. 830) collato cum cod. B Salisb. (post Alcuini opera ed. 1778. II, 1, p. 597.).

Primum petrus in parte occidentali ciuitatis. iuxta uia cornelia ad miliarium primu in corpore requiescit. et pontificalis ordo excepto numero pauco in eodem loco in tubis propriis requiescit. Ibi quoq; iuxta eandem uia sedis est apostoloru et mensa et recubitus eoru de marmore facta usq; hodie apparet. Mensa quoq; modo altare. qua petrus manibus suis fecit ibidem. e. Iuxta eadem quoq; uia. sca rufina. sca secunda. sca maria. scs marius. scs ambacu. scs audafax. et alii qua plurimi sci iacent. Inde haud procul in sinistra manu iuxta uia aurelia. scs processus. scs martianus. scs pancrantius. scs paulinus. scs arthemius. scs felix. scs calistus. scs calopus. cu multis sepulti iacent. Iuxta uia uero portuense quę et ipsa in occidentali parte ciuitatis. e. scs. abdon. et scs sennes. scsq; milex. et scs uincentius. scs polion. scs iulius. scs pymeon. scs felix. scs simplicius. scs faustinus. scs beatricis. dorm; In parte australi ciuitatis. iuxta uia ostensem. paulus apostolus corpore pausat. et timotheus eps et martyr de quo meminit liber siluestri. ibide dormit. et ante frontem eiusdem basilicae oratoriu est stephani martyris. lapis ibi quo lapidatus. e. stephanus sup altare est positus; Ind haud procul in meridie. monasteriu est aquae saluiae ubi caput sci anastasi. e. et locus ubi decollatus est paulus. prope quoq; basilicae pauli ecclesia scae teclae est ubi ipsa corpore iacet. Et non longe inde ecla sci felicis est ubi ipse dormit. cu quo quando ad caelu migrauit parit[2] properabat adauctus. et ambo requiescunt in uno loco. ibi quoq; et

---

1. *Cod. B.* civitatem — Corneliam — corneliu *A.* 3. tymbis. 5. odie 14. Symplicius. 15. huius australi. 18. stefani — stefanus. 20. anasti *A.*

nomeseus martyr cū plurimis iacet. Iuxta uiam ardentinam ecla est scae petronellae. ibi quoq; scs nereus et scs achileus st et ipsa petronella sepulti; Et prope eandem uia scs damasus papa depositus est. et soror eius martha. et in alia basilica non longe. marcus. et marcellianus. st. honorati. et adhuc in alia ecla. alius marcus. cū marcellino in honore habetur; Iuxta uia appia. in orientali parte ciuitatis. ecla est scae suteris martyris. ubi ipsa cū multis martyrib; iacet. et iuxta eandem uiam. ecla est sci sixti pape. ubi ipse dorm: Ibi quoq: caecilia uirgo pausat. et ibi scs tarsicius. et scs geferinus in uno tumulo iacent. et ibi scs eusebius. et scs colocerus. et scs parthenius per se singuli iacent. et DCCC martyres ibidem requiescunt; Ind haud procul in cimiterio calisti cornelius. et ciprianus in ecla dorm. Iuxta eande uiam quoq ; ecla est multorū scorum. id est ianuarii qui fuit de. VII filiis felicitatis. maior natu. urbani. agapiti. felicissimi. cyrini. zenonis. fratris ualentini. tiburtii. ualeriani. et multi martyres ibi requiescunt; Et iuxta eandem uiam. ecla est sci sebastiani mar. ubi ipse dorm. ubi sunt et sepulturae aploꝝ in quib; XL annis quieuerunt. Ibi quoq; et cyrinus martyr est sepultus. p eandem uero uiam puenitur ad albana ciuitate.*) Iuxta uiam uero latina. ecla est sci gordiani. ubi ipse cū fratre epimacho in una sepultura. Ibi quoq; quartus et quintus. ibi sulpicius. et seruilianus. et sca sofia. et trophimus cū multis martyribus. sepulti dormiunt. et iuxta eandem uiam. tertuliani est basilica. ubi ipse cū multis martyribus iacet. ecla quoq; scae eugeniae. iuxta eam uiam est ubi ipsa cū matre sua in uno tumulo iacet; Ibi scs stephanus papa cū toto clero suo numer XXVIII mar dormit. Ibi scs nemeseus. scs olimphius. scs simpronius. scs theodulus. scs superius. scs obloteris. scs tiburtianus martyres sunt sepulti; Iuxta uia uero lauicana. ecla est scae elenae. ubi ipsa corpore. iacet. ibi sci isti dormiunt. petrus. marcellinus. tiburtius. sci XXX milites. gorgonius. genuinus. maximus. IIII. coronati. id est claudius. nicostratus. simpronianus. casto-

1. Nemeseus. 11. p singuli *A* — dormit, et in altera spelunca sanctus Calocerus Diaconus. 12. calis. *A*. 26. dormit] *om.* *A*. 28. *post* sepulti *add.* et eadem via Ecclesia est S. Stephani Protomart.

*) Sequuntur res Albanae.

rius. simplicius. ibi et in cruptis subterra innumera martyrum multitudo sepulta iacent; [Iuxta uiam. vero Penestrinam iuxta aquaeductum ecclesia est sancti Stratonici episcopi et mart. et sancti Castoli, quorum corpora longe sub terra sunt sepulta]. Iuxta uiam tiburtinam aecclesia est sci agapiti multu honorabilis martyru corporibus; et prope eandem uiam eccla est sci laurenti maior. In qua corpus eius primu fuerat humatum. et ibi basilica noua mirae pulchritudinis. ubi ipse modo requiescit. Ibi quoq; sub eodem altare abundus est depositus. et foris in portico lapis est qui aliquando in collo eiusdem abundi pendebat in puteu misi; Ibi hereneus. iulianus. primitiuus. tacteus. nemeseus. eugenius. iustinus. crescentianus. romanus st. sepulti. et sca cyriaca sca symferosa. et iustina cu multis mar. st. sepulti. Inde in boream sursu in monte basilica sci hipoliti est ubi ipse cu familia sua tota XVIIII mar. iacet. carcer ibi ę in quo fuit laurentius. Ibi est trifonia uxor decii cesaris. et cirilla filia eius. int² utrasq; ccordia et scs geneseus. et multi mar ibi st. Iuxta uia numtana. est scs nicomedes. et iuxta eande uia basilica scae agnes mirę pulchritudinis. ubi ipsa corpore iacet. ppeq; ibi soror eius emerentiana. in alia tu basilica dor². Ibi quoq; singulari ecla. constantia. constantini filia requiescit; scsq; alexander. scs felicis. sca papia. scs uictor. et alii multi ibi dormiunt. Iuxta uia salaria ecla. e. scae felicitatis ubi ipsa iacet corpore. ibi et sillanus filius eius. unus de VII ę sepultus. et bonifacius cu multis scis ibi dorm. Iuxta eande uia scs saturninus cu multis mar dor. propeq; ibi scs alexander et scs uitalis. scsq; martialis. qui st. III. de VII filiis felicitatis. cu multis mar iact. Ibi et VII uirgines. id ę sca saturnina et sca hilaria. sca dominanda. sca serotina. sca paulina. sca donata. sca rogantina. requiescunt. Iuxta eande uia salaria. scs siluester requiescit. et alii qua plurimi. id est scs caelestinus. sca potentiana. sca praxedis. scs marcellus. scs crescentianus. scs

---

1. iacet simplicius *supra om.* 2. Iuxta — sepulta] *om. A.*
12. sepulti] *om.* 23. Bonifacius Papa. 24. Saturninus Papa. — dormit (In alia quoque Ecclesia sanctus Chrisantus et Daria virgo et LXII Mart.).
26. iacent. (Ibi in interiore spelunca sanctus Theodidus et Eventus.
29. requiescit (ad pedes eius sanctus Syricius Papa) — Coelestinus Papa.

maurus. scs marcellinus. sca prisca. scs paulus. scs felicis unus de VII. scs philippus. unus de VII. scs semetrius. et in una sepultura CCCLXV. per eande quoq; uia uenitur ad ecla sci michahelis. VII. miliario ab urbe. Ind haud procul in occidentem iuxta uia in cruptis sub terra LXXX gradibus. scs pamphilus. et scs candidus. scsq; cyrinus cu multis martyrib; iacet. Et ind in occidente tendentib; apparet basilica sci hermes ubi ipse mar iacet. Ibi st scs crispus et scs herculanus. et scs maximilianis. et sca basilessa. et scs iacinctus. et scs protus. et scs leopardus. cu multis mar sepulti; Inde non longe est in occidente ecla scs ioh mar. ubi caput eius in alio loco sub altare ponitur. in alio corpus. ibi scs diogenis. et scs sistus. et scs liberatus. et scs blastus. et scs maurus. et sca longina mater iohs. st sepulti; Inde prope iuxta uia flaminea. apparet ecla. mirifice ornata sci ualentini mar. ubi ipse corpore iacet et multi sci ibidem sunt sepulti. Istae vero ecclesiae intus Romae habentur (lit. maiusc.) *Seq. nomina XX basilicarum, quibus B addit bas. S. Georgii.*

Huic indici in cod. Salisb. praemittitur recentior *notitia ecclesiarum Urbis Romae,* saec. ut videtur XIII. quae novi nihil continet, nisi quod duas vias Salarias distinguit his verbis: ‚Deinde vadis ad australem via Salinaria, donec venies ad sanctum Ermetem . . . Postea eadem via pervenies ad sanctum Pampulum Martyrem XXIV gradibus sub terra. Deinde venies ad sanctam Felicitatem altera via, quae similitèr Salaria dicitur *rel.*‘ Praeterea S. Helenae titulus via Campana situs esse dicitur, fort. per errorem pro Lavicana; denique a S. Pancratii aede et via Aurelia ad S. Petri basilicam via Vaticana ducere traditur.

1. Prisca sancta Fimitis. 2. CCCLXII *A*. 8. Maximilianus — Basilissa. — Protus (sanctus Victor.) — sepulti (et alii mille CCXII. Mart.).

4. E Willielmi Malmesburiensis libro de gestis regum Anglorum IIII. p. 134 sqq. ed. Savil. Francof. 1601. (a. 1126).

De Roma, quae quondam domina Orbis terrarum, nunc ad comparationem antiquitatis videtur oppidum exiguum, et de Romanis olim rerum dominis genteque togata, qui nunc dicuntur hominum inertissimi, auro trutinantes iustitiam, pretio uenditantes canonum regulam; de urbe inquam et urbicis quicquid conarer dicere praeuenerunt versus Hildeberti Cinomanensis episcopi (*1106*), postea etiam Turonensis Archiepiscopi. Quos hic cum inseruero, non ideo faciam ut alieno labore partam gloriam in me transferam, sed erit ingenuae mentis indicium, si eius non inuidus gloriae apponam testimonium vetustae facundiae.

Par tibi Roma nihil, cum sis prope tota ruina.
  Quam magni fueris integra, fracta doces.
Longa tuos fastus aetas destruxit et arces,
  Caesaris et superum templa palude iacent.
Ille labor, labor ille ruit, quem dirus Araxes
  Et stantem tremuit et cecidisse dolet,
Quem gladii regum, qnem prouida iura senatus,
  Quem superi rerum constituere caput,
Quem magis optauit cum crimine solus habere
  Caesar, quam socius et pius esse socer,
Qui crescens studiis tribus hostes, crimen, amicos
  Vi domuit, secuit legibus, emit ope;
In quem, dum fieret, uigilauit cura priorum,
  Iuuit opus pietas, hospitis unda locum,
Materiam, fabros, expensas, axis uterque
  Misit, se muris obtulit ille locus:
Expendere duces thesauros, fata fauorem,
  Artifices studium, totus et orbis opes.
Vrbs cecidit, de qua si quicquam dicere dignum,
  Moliar, hoc potero, dicere, Roma fuit.
Non tamen annorum series, non flamma nec ensis
  Ad plenum potuit hoc abolere decus.
Cura hominum potuit tantam componere Romam,
  Quantam non potuit soluere cura Deum.
Confer opes, marmorque nouum, superumque fauorem,
  Artificum uigilent in noua facta manus:

Non tamen aut fieri par stanti machina muro,
Aut restaurari sola ruina potest.
Hic superum formas superi mirantur et ipsi,
Et cupiunt fictis vultibus esse pares.
Non potuit natura Deos hoc ore creare,
Quo miranda Deum signa creauit homo.
Vultus adest his numinibus potiusque coluntur
Artificum studio quam Deitate sua.
Vrbs foelix, si vel dominis vrbs illa careret,
Vel dominis esset turpe carere fide.

Paruane sunt haec ad demonstrandum in tanta vrbe vel olim honorum dignitatem, vel modo malorum maiestatem? Sed, ne quid honori desit, adiiciam et portarum numerum et multitudinem sacrorum cinerum, et ne aliquis verborum obscuritate causetur se a cognitione rerum reiici, erit sermo quotidianus et leuis.

Prima porta Cornelia, quae modo dicitur porta sancti Petri, et via Cornelia. Iuxta eam ecclesia beati Petri sita est, in qua corpus eius iacet, auro et argento et lapidibus parata, et nullus homo scit numerum sanctorum Martyrum, qui in eadem ecclesia pausant. In eadem via est ecclesia altera, in qua requiescunt sanctae virgines Rufina et Secunda. In tertia ecclesia sunt Marius et Martha et Audifax et Abacus filii eorum.

Secunda porta Flaminea, quae modo appellatur sancti Valentini, et Flaminea via. et cum ad pontem Molbium peruenit, vocatur via Rauennana, quia ad Rauennam ducit. Ibi in primo milliario foris sanctus Valentinus in sua ecclesia requiescit.

Tertia porta Pinciana[1], et via eodem modo appellata, sed cum peruenit ad Salariam nomen perdit, et ibi prope in eo loco qui dicitur Cucumeris, requiescunt Martyres Festus, Iohannes, Liberalis, Diogenes, Blastus, Lucina, et in vno sepulchro 260[2] et in altero 30.

Quarta porta et via Salaria, quae modo sancti Siluestri dicitur. Ibi iuxta viam sanctus Hermes requiescit, et sancta Vasella, et Prothus et Iacinctus, Maxilianus, Herculanus, Crispus, et in altero loco prope requiescunt sancti Martyres Pamphilus et Quirinus 70. gradibus in imo terrae. Deinde basilica sanctae Foelicitatis, ubi requiescit illa et Silanus filius eius et non longe Bonifacius Martyr. Ibidem in altera ecclesia sunt Crisanthus et Daria et Saturninus et Maurus et Iason et mater

1) *Ed.* Portitiana *al.* Porciana. 2) *al.* 240.

eorum Hilaria et alii innumerabiles. Et in altera basilica sanctus Alexander, Vitalis, Martialis, filii sanctae Foelicitatis. Et sanctae 7. virgines Saturina, Hilarina, Drinanda [1]), Rogantina, Serotina, Paulina, Donata. Deinde basilica sancti Siluestri, ubi iacet marmoreo tumulo coopertus, et Martyres Celestinus, Philippus et Foelix, et ibidem Martyres 365. in vno sepulchro requiescunt; et prope Paulus, Crescentianus, Prisca et Semetrius, Praxides [2]), Potentiana pausant.

Quinta porta Numentana. Ibi sanctus Nicomedes presbyter et Martyr. itemque via eodem modo dicitur. Iuxta viam sanctae Agnetis et ecclesia et corpus, in altera ecclesia sancta Emerenciana et Martyres Alexander, Foelix, Papias, in septimo milliario eiusdem viae sanctus Papa Alexander cum Euentio et Theodolo pausant.

Sexta porta et via Tiburtina, quae modo dicitur sancti Laurentii; iuxta hanc viam iacet sanctus Laurentius in sua ecclesia et Habundinus martyr. Et ibi prope in altera ecclesia pausant hi Martyres, Ciriaca, Romanus, Iustinus, Crescentianus. Et ibi non longe basilica sancti Hyppoliti, ubi ipse cum familia sua pausat, id est decem et octo. Et ibi requiescunt beata Trifonia [3]) uxor Decii et filia eius Cirilla et Concordia nutrix eius. Et in altera parte viae eius est ecclesia Agapithi Martyris.

Septima porta modo Maior dicitur, olim Seracusana [4]) dicebatur, et via Lauicana dicitur, quae ad beatam Helenam tendit. Ibi sunt prope Petrus, Marcellinus, Tyburtius, Geminus, Gorgonius, et quadraginta milites, et alii innumerabiles: et non longe sancti quatuor coronati.

Octava porta sancti Johannis, quae apud antiquos Assenarica [5]) dicebatur.

Nona porta Metrosa [6]) dicitur, et coram istis ambabus via Latina iacet.

Decima porta et via Latina dicitur. Iuxta eam quiescunt in vna ecclesia Martyres Gordianus et Epimachus, Sulpicius, Seruilianus, Quintinus, Quartus, Sophia, Triphenus. [7]) Et ibi prope in alio loco Tertullianus, et non longe ecclesia beatae Eugeniae, in qua iacet et Claudia mater eius et Stephanus Papa cum clero suo numero 19. et Nemesius diaconus.

Undecima porta et via dicitur Appia. Ibi requiescunt sanctus Sebastianus et Quirinus, et olim ibi requieuerunt Apostolorum corpora. Et paulo propius Romam sunt martyres Ianuarius, Vrbanus, Xenon,

---

1) *al.* Dominanda *recte.* 2) *al.* Praxedis. 3) *al.* Trifena. 4) *al.* Seracusana. *Scrib. vid.* Sessoriana. 5) *al.* Assericana, *scr.* Asinarica, *sicut in codd. nonnullis Descr. plen.* 6) *al.* Metrosi. *Scr.* Metrovia. 7) *al.* Triphonius.

Quirinus, Agapetus, Foelicissimus. Et in altera ecclesia Tyburtinus, Valerianus, Maximus, nec longe ecclesia Ceciliae Martyris, et ibi reconditi sunt Stephanus, Sixtus, Zefferinus, Eusebius, Melchiades, Marcellus, Eutichianus, Dionysius, Antheros, Poncianus, Lucius Papa, Optacius, Iulianus, Calocerus, Parthenius, Tharsicius, Politanus [1] Martyres. Ibidem ecclesia sancti Cornelii et corpus. Et in altera ecclesia sancta Sotheris, et non longe pausant martyres Hyppolitus, Adrianus, Eusebius, Maria, Martha, Paulina, Valeria, Marcellus, et prope Papa Marcus in sua ecclesia. Inter viam Appiam et viam Ostiensem est via Ardeatina, ubi sunt Marcus et Marcellianus. Et ibi iacet Damasus Papa in sua ecclesia, et non longe sancta Petronilla et Nereus et Achilleus et alii plures.

Duodecima porta et via Ostensa [2] dicitur, modo porta sancti Pauli vocatur, qui iuxta eam requiescit in ecclesia sua. Ibidemque Timotheus Martyr. et non longe in ecclesia sanctae Teclae sunt Martyres Felix et Audactus et Nemesius. In aqua Saluia [3] est caput Anastasii Martyris.

Tertia decima porta Portuensis dicitur et via. Ibi prope in ecclesia sunt Martyres Foelix, Alexander, Abdon et Sennes, Symeon, Anastasius, Polion, Vincentius, Milla, Candida et Innocentia.

Quarta decima porta et via Aurelia, quae modo porta sancti Pancratii dicitur, quod iuxta eam requiescit in sua ecclesia, et alii Martyres, Paulinus, Arthemius, sancta Sapientia cum tribus filiabus Fide, Spe et Charitate. In altera ecclesia Processus et Martinianus, et in tertia Foelices duo, et in quarta Calixtus et Ca*l*epodius [4], et in quinta sanctus Basilides.

Duodecimo intra urbem milliario [5] in monte Celio sunt Martyres Ioannes et Paulus in sua domo, quae facta est ecclesia post eorum martyrium, et Crispinus et Crispinianus, et sancta Benedicta. In eodem monte est ecclesia sancti Stephani protomartyris, et ibi reconditi sunt Martyres Primus et Foelicianus, in monte Auentino sanctus Bonefacius, et in monte Nola [6] sancta Tatiana pausant.

Haec sunt Romana sanctuaria, haec sunt in terris diuina pignora. et tamen inter hoc quasi coeleste promptuarium insano furore gens ebria tunc cum illuc peregrini venerunt, foedo ambitu omnia turbabant et supra ipsa sanctorum corpora ciuilem libabant sanguinem, dum non possent satiare pecuniarum libidinem.

---

1) *al.* Policamus. 2) *al.* Ostiensis. 3) *Ed.* Salina. 4) *Ed.* Catepodius. 5) *Scrib.* Basilides duodecimo miliario. Intra urbem in monte. *Haec prioribus recentiora esse apparet.* 6) *Utrum* malo *an* mola *scribendum sit, nescio. Ad montem molae sitam fuisse dicunt ecclesiam S. Thomae, cf. Martinelli Roma ex ethn. sacra p. 404.* ‚Montem gaudii, qui et mons malus dicitur' *montem Marium appellant ann. Rom. ap. Pertz SS. V. p. 474.*

Spatium, ne vacuum relinquatur, viarum designationem e cod. Vat. 1984. (Pertz. Scriptt. V. p. 478) hic addere libet:

ad a. 1118.) Mox fideles pontifici . . . perrexerunt ad Lateranum, in curia, ante ecclesiam beati Gregorii . . ., ad ultimum victi sunt illi qui ex parte pontifici erant, . . et terga verterunt. Et ipsi insecuti sunt eos per omnes vias, scilicet per viam maiorem que pergit ad sanctum Clementem . . et cum Romani pedites persecuti sunt eos, usque prope templum Romuli ante domum iudicis Mathilde; Stephanus Normannus cum ceteris qui cum eo erant iusta ecclesia sanctorum Marcellini et Petri persecuti sunt eos usque ad arcum Aure, et per viam que pergit ad Sanctum Stephanum in Celio monte insecuti sunt eos usque ad Sedem Solis . . . . Nec non et altera pugna in circlo maiore et illi qui ex parte Paschalis fuerunt, victi sunt, terga verterunt: illi vero persecuti sunt eos usque ad arcum triumfalem et per viam alteram desuper usque ad Sedem Solis.

8. i. e. ecclesiam SS. Cosmae et Damiani. 11. *in fine versus, scr.* auree. 12. Septizonium. 13. i. e. circo maximo. 15. Constantini.

V.

Mirabilia Romae.

1. Prima classis. Saec. XII.

Descriptio plenaria totius Urbis.

A = Cod. Vaticanus 3973. membr. Saec. XII. exeunt. continet catalogum pontificum usque ad Coelestinum III. aliis manibus continuatum, mirabilia sine inscriptione, denique Chronicon Romualdi Salernitani usque ad a. 1178.
B = Codices Cencii Camerarii, inter quos.
b = Cod. Vaticanus sine numero olim Columnensis. Saec. XIII. in.
c = Cod. Cast. S. Angeli. Saec. XIV.
d = Cod. Archiv. Vat. plut. XI. Saec. XV.
C = Cod. Ottobon. 3057. Saec. XIII. exeuntis. continet digesta pauperis scolaris Albini, Presbiteri Benedicti excerpta politica de dignitatibus Urbis, varia ex Cencio Camerario de Urbe Roma, alia.
e = Cod. bibl. Vallicell., cuius apographo uti licebat, saec. ut videtur, XIV. negligenter scriptus.

Codicem A contulimus Schulzius (Grässe, Beiträge zur Litteratur und Sage des Mittelalters. Dresden 1850. 4⁰.) Partheyus (Mirabilia Romae. Berol. 1869.) ego.

Codices B ego contuli.

Codicem b a Gul. Manzio satis negligenter descriptum edidit Nibbyus in ephemeridibus litt. Rom. tom. I. a. 1820; repetivit a. 1864. libellus qui inscribitur ‚Mirabilia Romae ossia le cose maravigliose di Roma'. Roma dalla tipografia forense c. 12. Cum codice, quem tamen non designavit, diligenter contulit Kellermannus, cuius schedis simul cum meis uti licebat. Praeterea primorum capitum apographon praesto erat.

Codicem C Partheyus v. cl. excussit, cuius silentium nescio num ubique recte interpretatus sim.

Codicis e apographon a Bunseno acceperam, cuius corruptelas afferre nihil attinet.

De muro, portis, miliaribus, nominibus portarum, arcubus, montibus, thermis, palatiis et theatris urbis.

Descriptio plenaria totius urbis.

1. Murus civitatis Romae habet turres CCCLXI. castella XLVIIII. propugnacula VI. D. CCCC. portas XII sine Transtiberim. posterulas V. In circuitu vero eius sunt miliaria *XXI*, excepto Transtiberim et civitate Leoniana.

2. Hae sunt portae Romanae: porta Capena, quae vocatur sancti Pauli, iuxta sepulcrum Remi. porta Appia. porta Latina. porta Mitrovi. porta Asinaria Lateranis. porta Lavicana, quae dicitur maior. porta Taurina, quae dicitur sancti Laurentii vel Tiburtina. porta Numentana. porta Salaria. porta Pinciana. porta Flamminea. porta Collina ad castellum Adriani.

3. Portae transtiberim III. porta Septimiana, [septem Naiades iunctae Iano]. porta Aurelia vel aurea. porta Portuensis.

4. Hi sunt arcus triumphales: arcus aureus Alexandri ad sanctum Celsium. arcus Theodosii et Valentiniani et Gratiani imperatorum ad sanctum Ursum. foris portam Appiam ad templum Martis arcus triumphalis. in circo arcus Titi et Vespasiani. arcus Con-

---

1 *Orthographica, velut ae* et *e, u* et *v, th* et *t, c* et *ch, i* et *ii non annotantur.* XXXI. *et sic deinceps numerantur capita in B. Inscr. omnes om. A. In b nescio an partim postea additae sint.*

3 De muro urbis *B, habere videtur etiam C.*

4 turres castella *omnes.*

5 De portis urbis *B.* — portas habet *B.* — pusterule *A.*

6 De miliaribus *b.* — XXII *codd. omnes, in marg. add. c.*

7 ciuitas *bd. in c om.* — leonina *d.*

8 *sic A.* — nomina portarum *B.*

9 petri *A.* — sepulchrum *b.*

10 mieroni *A* mitroui *bcC* mitroni *d.* — asinarica *bC.*

12 numantina *BC.* — flaminea *C.*

13 colina *BC.* — Hadriani *C.*

14 et 15 quot portae sunt transtyberim *ante* p. tr. *B.* — septimana *A* septumana *d.* — naiades *bC* naidas *A* naides *cd.* — *e prava originatione videtur ortum esse glossema.*

16 de arcubus *ante* h. s. *B.*

17 et 18 ad S. Ursum *post* imperat. *collocant omnes.* — celtium *B* cec. a' 68 *in marg. c* c. a' 68 *c. (sc. aut a. 1363 aut 1368).* — porta appia *A.*

19 triumphales *A.* — In c̄co *b om. C.* — uespesiani *bis b.*

stantini iuxta amphitheatrum. arcus VII lucernarum Titi et Vespasiani ad sanctam Mariam novam inter palatium et templum Romuli. arcus Caesaris et senatorum inter aedem Concordiae et templum fatale. Iuxta sanctum Laurentium in Lucina est arcus triumphalis Octaviani. prope arcus Antonini. Deinde est arcus ad sanctum Marcum qui vocatur manus carnea. in Capitolio arcus panis aurei.

5. Hi sunt montes infra urbem: Janiculus. Aventinus qui et Quirinalis dicitur. Caelius mons. Capitolium. Pallanteum. Exquilinus. Viminalis.

6. Thermae Antonianae. [Domitianae.] Maximianae. Licinii. Dioclitianae. Tiberianae. Novatianae. Olimpiadis. Agrippinae. Alexandrinae.

7. Palatia. palatium maius in Pallanteo. palatium Severi. palatium Claudii. palatium Constantini. palatium Susurrianum. palatium Volusianum. palatium Romulianum. palatium Traianum. [In Romuliano palatio sunt duae aedes Pietatis et Concordiae, ubi posuit Romulus statuam suam auream dicens: non cadet, donec virgo pariat. statim ut virgo peperit, illa corruit.] palatium Traiani et Adriani, ubi est columna. palatium Constantii. palatium Salustii. palatium Camilli. palatium Antonini, ubi est columna. palatium Neronis, ubi est sepulchrum Julii Caesaris. palatium Octaviani.

---

2 et 3 pallanteum *BC.* — aedem et c. *A.*

4—6 deinde prope. arcus qui nunc uocatur antonini. est arcus ad S. Marcum. prope arcum qui uocatur manus carnea. *A* est arcus ad scm marcum. Dein ppe arcus qui nuc uocat antonini qui uocatur manus carnea. (deinde *et* est *transponenda esse indicat m.* 2) *b* deinde est a. ad s. marcum. prope arcus qui nunc uocatur antonini est a. ad s. marcum qui uoc. m. carnea. *cd.* — capitello *BC.* — aurea *A* auri *c.*

7—9 de montibus *ante* h. s. m. *B.* — ii *A.* — celius *B.* — pistanteum *A.* — exquillinus *cd.*

10—12 de termis *B.* — Domitianae] *om. A.* — lucinii *cd.* — novitianae *A.* — olympiades *cd.*

13—15 de palatiis *ante* palatia *B.* — pallantea *A.* — seuerini *BC.* — sosorrianum *A* susurrianum *bd* surrianum *c.* — tratianum *bce.* i *in ras. d.* — romulianum palatium *A.*

16 et 17 suam] *om. A.* — donec] *om. A.* non est bene *marg. A.* — pariet *cd* [*C?*].

19 columpna *cd.*

20 et 21 palatium constantii — est columna] *om. BC.* — *Post* Caesaris: palatium cromatii. palatium pompei. (popei *b*) palatium titi et vespasiani. Foris Romam catacumbis. *add. BC.*

8. **Theatrum** Titi et Vespasiani ad Catacumbas. theatrum Tarquinii et imperatorum ad septem solium. theatrum Pompei ad sanctum Laurentium. theatrum Antonini iuxta pontem Antonini. theatrum Alexandri iuxta sanctam Mariam rotundam. theatrum Neronis iuxta castellum Crescentii. et theatrum Flammineum.

9. Haec sunt **loca** quae inveniuntur in **passionibus Sanctorum**: foris portam Appiam ubi beatus Xystus decollatus fuit et ubi Dominus apparuit Petro, et dixit ei: domine quo vadis, templum Martis. intus portam arcus Stillae. deinde regio Fasciolae ad sanctum Nereum. vicus canarius ad sanctum Georgium, ubi fuit domus Lucillae, est ibi velum aureum. aqua Salvia ad sanctum Anastasium, ubi decollatus fuit beatus Paulus. hortus Lucinae ubi est ecclesia sancti Pauli et requiescit. Inter lude. i. inter duos ludos. [id est] clivus Scauri, qui est inter amphitheatrum et stadium, ante septem solium, ubi est cloaca ubi iactatus fuit sanctus Sebastianus, qui revelavit corpus suum Lucinae dicens: invenies corpus meum pendens in gumpho via Cornelia per pontem Milvium et exit in stratam. via Aurelia iuxta girolum. gradus Eliogabali in introitu palatii. et insula catenata post sanctam Trinitatem. arcus stillans ante septem solium. arcus Romanus inter Aventinum et Albiston, ubi beatus Silvester et Constantinus osculati sunt et diviserunt se. in tellure. i. in Canapara, ubi fuit domus Telluris. privata Mamertini ante Martem sub Capitolium. vicus laterici ad sanctam Praxedem. vicus patricii ad sanctam Pudentianam. basilica Iovis ad sanctum Quiricum. thermae Olimpiadis, ubi assatus fuit beatus Laurentius. in panisperna palatium Tiberianum, ubi Decius et Valerianus recesserunt

---

1—5 de theatris *BC.* — theatra *BC* (*in arch. titulus fuisse putandus est*) theatrum *ante nomina propr. in litura b.* — catacumba *A.* — th. — solium] *om. d.* — pompeii *b* pompegi *A.* — Iuljcal ad *A.* — crescencii *cd.* — flamineum *C*?.

6 XXXII. *B.* — de locis quae inueniuntur in Sanctorum passionibus *ante* haec *B* (*C*?).

7—11 Xistus *BC* — est *BC* — et ubi] *in litura b* — et dixit ei] *om. BC.* — stellae *A* — victus *A* — est ubi v. aur. *A* et est v. aur. ibi *BCe* (auirum *c*). — Lucilli *BC.*

13 petri *A.* — .i. *per errorem videtur bis poni.*

14—18 cliuuius cauri *A.* — iactatu *A.* — invenietis *B* (invenient *Kell.*) — gumfo *BC.*

19 et 20 stellans *A* — ante auentinum *B* septem solium. Arcus Romanus ante] *in marg. add. c.*

21 et 22 obsculati *c.* — Inter lure *A.* — mamortini *A.*

23 et 24 Praxedam *B.* — *Sic A, inverso ordine rell.* — basilicam *d.* — eoo *BC.*

25 thermas *AB.*

mortuo beato Laurentio. circus Flammineus ad pontem Judaeorum. in Transtiberim templum Ravennantium effundens oleum, ubi est sancta Maria.

10. Hi sunt pontes: pons Milvius. pons Adrianus. pons Neronianus. pons Antoninus. pons Fabricius. pons Gratianus. pons Senatorum. pons marmoreus Theodosii et pons Valentinianus.

11. Cimiteria. Cimiterium Calepodii ad sanctum Pancratium. cimiterium sanctae Agathae ad girolum. cimiterium Ursi ad portensam. et cimiterium sancti Felicis. cimiterium Calixti iuxta Catacumbas. cimiterium Praetextati iuxta portam Appiam ad sanctum Apollinarem. cimiterium Gordiani foris portam Latinam. cimiterium inter duos lauros ad sanctam Helenam. cimiterium ursi pileati ad sanctam Bivianam. cimiterium agri Verani ad sanctum Laurentium. cimiterium sanctae Agnetis. cimiterium fontis sancti Petri. cimiterium Priscillae ad pontem Salarium. et cimiterium Cucumeris. cimiterium Trasonis ad sanctum Saturninum. et cimiterium sanctae Felicitatis iuxta cimiterium Calixti. cimiterium Pontianum. cimiterium sancti Hermetis et Domitillae. cimiterium sancti Ciriaci via Hostiensi.

12. Tempore Octaviani imperatoris senatores videntes eum tantae pulchritudinis, quod nemo in oculos eius intueri posset, et tantae prosperitatis et pacis, quod totum mundum sibi tributarium fecerat, ei dicunt: te adorare volumus, quia divinitas est in te. si hoc non esset, non tibi omnia subirent prospera. quod renitens indutias

---

flamineus *C*.
et 3 Ravennatium *BC* — et fundens *Acd* et fundcs *b* (*C*?).
—6 de pontibus *ante* hii s. p. *BC*. — XXXIII *B*. — hii *BC*. — miluus *A*.
—10 de cymeteriis *bc*. — girulum *A* (?). — portesan *AB* portesam *C*. — pretestati *B*. — intus *A*. — apollinarium *A* apolinarem *B*.
et 12 cardianum *Bc*. — elenam *B*. — ursi pilleat *A* ursum pilleatum *B*. — Vivianam *BC*.
cimiterium gfani *A* c. in agrum ueranum *B*.
—18 fortis *Ac* — sce petre *A* — priscilae *d* — pontem] *om*. *B* — trsonis *b*. — Ermetis *Acd* — et domitille *b* et domicillae *d* domitillae *c* domicillae *A*. — cim. s. cir. v. Host.] *om*. *A*.
Harum quoque fabellarum inscriptiones omittit A, quem quum hic non contulerim, utar collatione Schulzii, item ad B Kellermanni. — XXXIIII. *B*. De uisione (iussione *B*) Octauiani imperatoris et responsione Sibille *BC*.
poterat *BC*.
et dicunt *A* dicunt *BC*. — diuinitus *A* deitas *BC*.
omnia essent *BC*. — Qui *BC*. — *Scr*. renuens.

postulavit. ad se sibillam Tiburtinam vocavit, cui quod senatores dixerant recitavit. quae spatium trium dierum petiit, in quibus artum ieiunium operata est. post tertium diem respondit imperatori: hoc pro certo erit, domine imperator:

Iudicii signum. tellus sudore madescet,
E celo rex adveniet per secla futurus,
Scilicet in carne praesens, ut iudicet orbem,

et cetera quae secuntur. Ilico apertum est celum et maximus splendor irruit super eum. vidit in celo quandam pulcerrimam virginem stantem super altare, puerum tenentem in brachiis. miratus est nimis et vocem dicentem audivit: haec ara filii dei est; qui statim in terram procidens adoravit. quam visionem retulit senatoribus et ipsi mirati sunt nimis. Haec visio fuit in camera Octaviani imperatoris, ubi nunc est ecclesia sanctae Mariae in Capitolio. idcirco dicta est ecclesia sanctae Mariae ara celi.

13. **Caballi marmorei ad quid facti fuerunt nudi et quid nuncient, et quid sit quod ante caballos quaedam femina serpentibus circumdata sedet habens concam ante se.** Temporibus Tiberii imperatoris venerunt Romam duo philosophi iuvenes Praxitelus et Fidia. quos imperator cognoscens tantae sapientiae caros in suo palatio habuit. [Qui dixerunt ei se esse tantae sapientiae, ut quicquid imperator eis absentibus in die vel in nocte in camera sua consiliaverit, ei usque ad unum verbum dicerent.] dixerunt itaque ei: domine imperator quicquid nobis absentibus in die vel in nocte in camera tua *consiliaveris*, dicemus tibi usque ad unum verbum. Quibus imperator ait: si facitis quod dixistis, dabo vobis quicquid vultis. Qui respondentes dixerunt: nullam pecuniam sed nostrorum memoriam postulamus. veniente altero die per ordinem retulerunt im-

---

6 Et *BC.*
7 nimius splendor *BC.*
14 dicta est sca Maria — (ecclesia *om.*) *BC.*
16 XXXV. *B.* Quare facti sunt caballi marmorei *bC.* — quod facti *A* — numerent *bC.*
17 caballum *bC.* — circumd. sed. serp. *BC.*
19 praxitelis *bC.* — fida *b.*
20 in palatio suo *bC.*
21 esse se *A.*
22 nobis abs. *A.* — in] *ante* nocte *om. b.* — in camera sua] *om. b* consiliaretur *b* (*C*?) — *e prava dittographia, cuius vestigia A exhibet, efficta sententia.*
25 dixeris *Ab*, *an etiam C*?. — dicemus ei *A.*

peratori quicquid in illam praeteritam noctem consiliatus est. Unde fecit eis promissam praelibatam memoriam eorum sicut postulaverunt: equos videlicet nudos qui calcant terram, id est potentes principes huius seculi qui dominantur homines huius mundi; veniet rex potentissimus qui ascendet super equos id est super potentiam principum huius seculi. in hoc seminudi qui stant iuxta equos et altis brachiis et replicatis digitis nunciant ea quae futura erant. et sicut ipsi sunt nudi, ita omnis mundialis scientia nuda et aperta est mentibus eorum. femina circumdata serpentibus sedens concam habens ante se *significat ecclesiam et* praedicatores qui praedicaverunt eam; ut quicumque ad eam ire voluerit non poterit, nisi prius lavetur in conca illa.

[Primicerius id est prima manus, chera enim graece latine manus dicitur. primicerius apud Graecos papia vocatur. ipse debet habere curam de clavibus totius palatii et esse ibi honorabilis apud imperatorem. die noctuque in palatio existere debet. Secundicerius i. secunda manus apud Graecos vocatur deptereus. in palatio honorabilis est et ibi esse debet die et noctu. coronae et omnium vestimentorum quae per festivitates induuntur ipse debet habere curam. Numenculator latine apud Graecos questor dicitur. ipse debet habere curam de viduis et orphanis et omnibus xenodochiis et apud eum debet disputari de testamentis. Primus defensor latine apud Graecos protecdicos vocatur. debet habere homines sub se qui defendant sedem imperii. Archarius qui ab archano dicitur debet scire secreta consilia imperatoris et colligere censum. Saccellanus debet habere curam monasteriorum ancillarum dei et in festivitatibus debet introducere ante imperatorem. Protoscriniarius. i. primus scriniariorum.

---

1 in illam] *om. bC* — preterita nocte *bC* preteritatam n. *A*.
2 premissam *b* permissam *A*.
3 nudos videlicet *b* (*C*?).
4 dominant (*A*?).
5 principum] *om. b*.
7 numerant *bC*.
9 habens concam ante se *BC*.
10 sign. eccl. et] *om. omnes.* — pudicatores et pudicaverunt *A* predicabunt *bC*. — quicunque *A*.
12 *totum locum om. A; apparet per errorem in libellum nostrum pervenisse.*
14 XXXVI. de nominibus iudicum et eorum intrationibus *b* — primicerius *priore loco b*.
15 secundicereus *b*.
16 deptereu *b* (*scr.* dephterus).
20 senodochiis *b*.
22 prohecdicos *codd.*

Bibliothecarius, apud Graecos logothenos. Referendarius. ipse debet renuntiare omnem scriptionem ad imperatorem.]

14. C o l u m p n a Antonini coclidis habet in altum pedes CLXXV, gradus numero CCIII. fenestras XLV. Columpna Traiani coclidis habet in altum pedes CXXXVIII, gradus numero CLXXXV, fenestras XLV. Coliseum amphiteatrum habet in altum pedes submissales CVIII.

15. **Laterani est quidam c a b a l l u s a e r e u s qui dicitur Constantini,** sed non ita est, quia quicumque voluerit veritatem cognoscere hoc perlegat. Tempore consulum et senatorum quidam Rex potentissimus de orientis partibus Italiam venit, ex parte Laterani Romam obsedit, multa strage et bellis populum Romanum afflixit. Tunc quidam armiger magnae formae et virtutis audax et prudens surrexit, qui dixit consulibus et senatoribus: si esset qui liberaret vos de hac tribulatione, quid de senatu promereretur? Qui respondentes dixerunt ei: quicquid ipse poposcerit, mox obtinebit. Qui ait eis: date mihi XXX milia sextertias et memoriam victoriae mihi facietis post peractum bellum, et optimum equum. Qui promiserunt se facturos sicut ipse petierat. Qui ait: media nocte surgite et omnes armamini et state iuxta muros in specula, et quicquid vobis dixero facietis. et illi continuo fecerunt imperata. qui ascendit equum sine sella et tulit falcem. per plurimas enim noctes viderat illum regem ad pedem cuiusdam arboris pro necessario venire, in cuius adventu cocovaia quae in arbore sedebat semper cantabat. ille vero exivit urbem et fecit herbam, quam in fascem religatam portabat ante se more scuterii. qui statim ut audivit cocovaiam cantantem propius

---

2 *scr.* logothetes.
3 XXXVII. *B.* de colu̅pna Antonini et Traiani *bC.*
4 nȗo *bis b.* — Traiana *A. Parth. an e C?* Traiani *b.*
5 CLXXXC *corr. in* CLXXXV *b.*
6 coloseus *A.* — *i. e.* pedes CVIII. S.
8 XXXVIII. *B.* Quare factus sit equus qui dicitur Constantini (Constantinus *b*) *BC.* — hereus *hic et infra b.* — lateranis *hic et infra bC.*
12 *i. e. proeliis.* bello *Parth.* bell. *b.*
13 promereret *A.*
17 mishi *utr. loc. b.* — XXXVI. tertias *A.*
19 quicquid *bC.* — surgias *A.*
20 intra *b.*
24 cocovala *A.*
25 fasce *A.*
26 scutiferi *bC.* — cocovalam *A.* cocovaja id est noctua *add. A.*

accessit et cognovit illum regem venisse ad arborem. ivit ergo contra eum qui iam peregerat necessarium. Socii qui erant cum rege putabant illum esse suorum. coperunt clamare ut ipse auferat se de via ante regem. Sed ille non dimittens propter eos fingens se de loco abire iunxit se regi et pro fortitudine sua illis omnibus spretis vi arripuit regem et portavit eum. mox cum venisset ad muros civitatis, cepit clamare: exite foras et interficite omnem exercitum regis, quia ecce ipsum teneo captivum. Qui exeuntes alios interfecerunt alios in fugam miserunt. unde Romani inestimabile pondus auri et argenti habuerunt. sic gloriosi ad urbem redierunt et quod praedicto armigero promiserant persolverunt, XXX scilicet milia sextertius et equum aereum pro memoria deauratum et sine sella, ipso desuper residente et extenta manu dextra qua ceperat regem; in capite equi memoriam cocovaiae ad cantum cuius victoriam fecerat; ipsum quoque regem qui parvae personae fuerat retro ligatis manibus sicuti eum ceperat sub ungula equi memorialiter destinaverunt.

16. Temporibus consulum et senatorum Agrippa praefectus subiugavit Romano senatui Suevios et Saxones et alios occidentales populos cum quatuor legionibus. In cuius reversione tintinnabulum statuae Persidae quae erat in Capitolio sonuit, in templo Iovis et Monetae. (Uniuscuiusque regni totius orbis erat statua in Capitolio cum tintinnabulo ad collum. statim ut sonabat tintinnabulum, cognoscebant illud regnum esse rebelle.) *) cuius tintinnabulum audiens sacerdos qui erat in specula in ebdomada sua, nuntiavit senatoribus,

---

proprius *b* acc. prop. *bC* — et ut *A* et] *om. b.*

l necessaria *b.*

l auferret *bC.*

5 juncxit *A* inuexit *bC* — m *pro* vi *b.*

) innumerabile *bC.*

) hab. sic] *om. A* — quid *A.*

3 et] *om. bC.* — que *A* — ejus *pro* equi *A* — memoriam pocaua ad cantum cuius] *in im. marg. add. b.* cocoovole *A.*

4 fecerant *bC.*

6 equi] *om. b.* — destinau *b* (*C*?).

7 XXXVIIII. *B.* Quare factum sit Pantheon *bC* et postmodum oro b' (oratio Bonifacii) *add. b.*

9 et *ante* Sax.] *om. BC.*

0 sonuit] *om. b* sonavit *Parth.* (*unde*?).

4 speculo *A.*

---

*) Ecce nuntii telegraphici.

senatores autem hanc legationem praefecto Agrippae imposuerunt. Qui renuens non posse pati tantum negotium, tandem convictus petiit consilium trium dierum. in quo termino quadam nocte ex nimio cogitatu obdormivit. Apparuit ei quaedam femina quae ait ei: Agrippa quid agis? in magno cogitatu es. Qui respondit ei: sum, domina. Quae dixit: conforta te et promitte mihi te templum facturum, quale tibi ostendo, et dico tibi si eris victurus. Qui ait: faciam domina. Quae in illa visione ostendit ei templum in hunc modum. Qui dixit: domina quae es tu? Quae ait: ego sum Cibeles mater deorum; fer libamina Neptuno, qui est magnus deus ut te adiuvet. hoc templum fac dedicari ad honorem meum et Neptuni, quia tecum erimus et vinces. Agrippa vero surgens laetus hoc recitavit in senatu, et cum magno apparatu navium, cum quinque legionibus ivit et vicit omnes Persas et posuit eos annualiter sub tributo Romani senatus. rediens Romam fecit hoc templum et dedicari fecit ad honorem Cibeles matris deorum et Neptuni dei marini et omnium demoniorum et posuit huic templo nomen Pantheon. ad honorem cuius Cibeles fecit statuam deauratam, quam posuit in fastigio templi super foramen et cooperuit eam mirifico tegmine aereo deaurato.

Venit itaque Bonifacius papa tempore Focae imperatoris christiani. videns illud templum ita mirabile dedicatum ad honorem Cibeles matris deorum, ante quod multotiens a demonibus Christiani percutiebantur, rogavit papa imperatorem ut condonaret ei hoc templum, ut, sicut in Kalendis Novembris dedicatum fuit ad honorem Cibeles matris deorum, sic illud dedicaret in Kalendis Novembris ad honorem beatae Mariae semper virginis quae est mater omnium

---

2 legationem] *om. A.*
3 rennuens *bC.*
4 ei] *om. bC.*
5 respondens *AC.*
6 confortare *bC.* — michi *b.* — *ante* si tibi] *om. A.*
8 ostendens *A.*
9 cibiles *A.*
10—11 dominus. *Leg. videtur* marinus deus. — dedicare *A.*
13 et] *om. b.*
14 cibilis *hic et passim A sec. Parth.*
19 coopruit eum *A.* — tegimine *A.*
21 bonifatius *b.*
25 Kl. Nouembr. *per compend.* (*sic et infra*) *codd.* — itaque *om. b.*
27 vergine *A.*

sanctorum. Quod Caesar ei concessit, et papa cum omni Romano populo in die Kalendis Novembris dedicavit et statuit ut in isto die Romanus pontifex ibi celebret missam et populus accipiat corpus et sanguinem domini sicut in die natalis domini, et in isto die omnes sancti cum matre sua Maria semper virgine et celestibus spiritibus habeant festivitatem, et defuncti habeant per ecclesias totius mundi sacrificium pro redemptione animarum suarum.

[16, 2.] *) Quicumque voluerit praedicare passiones sanctorum Abden et Sennen [Ju] Xisti Laurentii et ceterorum, ex una parte sicut dixit lectio providens pro qua causa Imperator eos occidisset, ita incipiens ‚orta tempestate sub Decio multi Christianorum necati sunt praesidente in urbe Roma Galba' ex alia sicut de Romana historia, sic incipiant et praedicentur: Fuit quidam imperator nomine Gordianus cujus signifer fuit Philippus in legionibus, quem Gordianum imperatorem dominum suum Philippus Christianus interfecit et abstulit filio imperium. qui habebat filium nomine Philippum. Cui imperatori Philippo adhaesit quidam miles nomine Decius, paganus Pannoniensis. qui crevit in militia ex bona fama apud imperatorem, et apud milites et senatum in sensu, prudentia et largitate. cui imperator cum senatu dederunt legationem cum quatuor legionibus contra occidentalem populum qui rebellis erat. qui ivit et obsedit eos et per multa bella vicit. In reversione milites jugiles laudabant eum et dicebant: o si noster esset imperator, omnia haberemus bona. Qui delectatus verbis militum conspiravit cum eis quatenus ipse haberet imperium et daret eis ducatus, marcas, comitatus, honores in curia et thesaurum Philippi. Veniens autem Decius in partes Liguriae Philippus imperator iverat apud Veronam. audiens ejus reversionem benefice eum suscepit. Transacto illo die Deciani milites clam omnes armati sicut cum suo futuro imperatore pepigerant. Decius autem cum occulto ense medio die ivit ad curiam

3 celebraret *bC.* — papa accipiat *bC.*
9 Ju *del., libr.* Xisti i. e. Sixti *intellexerat* Christi.
10 provident *A* (*BC*?).
16 filî *A.*
19 senatus *A.*
22 *Ser.* jubiles.

*) Haec narratio in *A* nulla inscriptione hic sequitur, in *B* adicitur ‚Praedicatio sanctorum' ibique sequuntur extremo libello ‚Excerpta de historia ecclesiastica' (provinciarum Italicarum descriptionem continentia), quae non leguntur in *A.* Equidem olim cum cod. *c.* contuleram, sed praeter extrema schedae interierunt.

imperatoris et intravit in papilionem projiciens honorarium foras. Philippum imperatorem suum in lecto dormientem evaginato gladio percussit inter nasum et labium et sic interfecit eum. qui statim exivit foras sonuit signum; omnes sui milites occurrerunt ei circa papilionem, sicut praeposuerant. Milites Philippi audientes dominum suum occisum a Decio fugerunt. qui in ipso timore vocati a Decio ne timerent sed ejus amici efficerentur, tandem reversi sunt ad eum magis timore quam amore. Cumque audisset Philippus junior qui Romae erat patrem suum Philippum interfectum a Decio pagano, timuit et fugit ad beatum Xistum Romanorum papam dicens: domine pater, pater meus mortuus est quem impius Decius interfecit; rogo te ut thesaurum patris mei apud te habeas occultum. si evadere possum quod non occidat me, reddes misi thesaurum, sin autem non, habeas pro ecclesia. Decius veniens intravit Romam et accepit imperium magis virtute quam amore. cepit perquirere Philippum juniorem, ille absconsus erat. tandem magnis promissionibus et muneribus invenit eum, quem occidit et inquisivit ubi esset thesaurus Philippi. quidam dicebant habere eum Xistum papam Christianorum, quidam esse Philipoli Greciae. Statim venit et legatio de Persida dicens eos esse rebellos et tintinnabulum statuae personuit. Ordinato Romae suo vicario Galba duxit secum filium suum Decium. expugnavit et vicit omnes Persas, et cepit Abden et Sennen sicut lectio manifestat, quos cognovit clarissimos genere: eduxit aureis catenis catenatos, cumque reverteretur posuit obsidionem Philippoli. Interim nuntius venit a Roma et Galbam esse mortuum nuntiavit. reliquit ibi filium suum Decium cum parte exercitus, aliam secum duxit Romam, cum Abden et Sennen. cumque venisset Romam, interrogavit de thesauris Philippi quos non poterat certius invenire. occidit istos sanctos martyres clarissimos Abden et Sennen in amphitheatro. Indicatum ei fuit quod Xistus episcopus Christianorum haberet thesaurnm Philippi, cepit eum et multis tormentis maceravit. et quia per eum de thesauris certior esse non potuit, jussit eum Valerianus capitis subire sententiam. cumque duceretur ad decollandum, beatus Laurentius exclamavit et dixit: noli me derelinquere pater sancte, quia thesauros tuos jam expendi quos tradidisti mihi. Tunc milites audientes de thesauris ante septemsolium in via nova

---

1 Conorarium *A.* 4 *Scr.* et sonuit. 5 *Scr.* proposuerant. 16 tantem *A.* 19 *Scr.* Philippopoli. 8 *Scr.* citius. 30 papa *c* episcopus populorum *A.* 32 maceravit eum *A.* 36 septesolium *c.*

tenentes beatum Laurentium duxerunt eum et tradiderunt eum Parthenio tribuno et cetera quae secuntur.]

17. Interfecto Julio Caesare a senatu Octavianus eius nepos sumpsit imperium. Contra quem Antonius eius cognatus cuius baiulus et post mortem Caesaris remanserat, nitebatur multo certamine ei auferre imperium. repudiata Octaviani sorore duxit in uxorem Cleopatram reginam Egipti potentissimam in auro et argento et lapidibus pretiosis et populo. Cumque Antonius et Cleopatra cum magno apparatu navium et populi contra Romam venire cepissent, hoc Romae auditum est: Octavianus vero cum ingenti apparatu ivit et aggressus est eos ad Epirum, et sic orta est pugna. Navis reginae quae tota erat deaurata cepit declinare. Antonius videns navem reginae declinare declinavit, quam insecutus est usque Alexandriam. qui irruit in ferrum et mortuus est; Cleopatra autem videns se conservatam pro triumpho ornata auro et lapidibus pretiosis voluit sua pulchritudine Octavianum decipere, sed non potuit. videns se ita despectam ita ornata intravit mausoleum viri sui et posuit ad mammillas duas ptisanas, quod est genus serpentis, et ita suaviter suxerunt quod obdormivit et mortua est. Octavianus tulit inde infinitam pecuniam ex illa victoria, et triumphavit Alexandriam et Egiptum et totam regionem orientis, et ita victoriosus reversus est Romam, et susceperunt eum senatores et omnis populus Romanus cum magno triumpho. et quia victoria ista fuit in Sextilibus Kalendis, posuerunt ei nomen Augusti ab augendo rem publicam, et statuerunt ut omni anno in Kalendis Augusti tota civitas habeat festivitatem laetitiae illius praelibatae victoriae ad honorem Octaviani Caesaris Augusti, et tota urbs gaudeat et floreat

---

1 et — eum] *om. A.* — parthemio *c.* — et — secuntur] *om. A.*
3 XL. Quare Octavianus vocatus sit Augustus. et quare dicatur (dicitur *C*) ecclesia sancti Petri ad Vincula *BC.* — a iulio a *expuncta b.*
4 antoninus *B.*
5 et] *om. b.*
6 et repud. *b.*
12 deaur. erat *b.*
17 vidit *A* — intravit ita mausoleum ornata *A.*
18 ptisanas] *om. A?*
19 suxerr que *A.*
21 Egyptum *A.*
24 aug̅ *et sic deinceps b.*
26 haberet *A.* — leticie *b.*
27 floreat et gaudet *bC.*

in tanta festivitate. Hic ritus pervenit usque ad tempus Archadii viri Eudoxiae. Mortuo eius marito remansit cum filio suo Theodosio parvulo, quae viriliter regebat ipsum, ac si eius vir Archadius viveret. inspirata divino nutu et negotio rei publicae ivit Hierosolimam, sepulchrum domini et alia sanctuaria visitavit. inter multa negotia rei publicae comprovinciales detulerunt ei ingentia munera, inter quae quidam Iudaeus attulit ei catenas beati Petri apostoli, quibus ligatus fuit ab Herode in carcere sub quatuor quaternionibus, quas ut vidit regina nimium laetata est super omnia alia munera. cogitavit non alibi eas catenas poni in condigno loco, nisi ubi corpus beati Petri requiescit in pulvere. veniens autem Romam in Kalendis Augusti vidit illum antiquissimum ritum paganitatis a populo Romano tunc celeberrime fieri in Sextilibus Kalendis, quem nullus pontificum removere potuit. aggressa est papam Pelagium et senatores et populum, quatenus hoc munus quod petere vellet ei concederent. Qui diligenten condonare permiserunt. regina vero dixit: video vos tam sollicitos in Sextiles festivitates in honorem imperatoris mortui Octaviani pro victoria quam fecit de Egiptiis. rogo vos, ut mihi donetis honorem imperatoris mortui Octaviani ad honorem imperatoris celestis et apostoli eius Petri, cuius catenas ab Hierosolimis adduxi. et sicut ille liberavit nos ab Egiptiorum servitute, ita iste imperator liberat vos a servitute demonum. et volo facere ecclesiam ad honorem dei et beati Petri ibique ponere catenas, quam ecclesiam dominus apostolicus dedicet in Kalendis Augusti et vocetur sanctus Petrus ad vincula, ubi dominus apostolicus annuatim in hac ecclesia missarum solempnia celebret, et sicut beatus Petrus ab angelo solutus fuit, ita Romanus populus a peccatis cum benedictione liberatus recedat. Quod populus audiens gravissime suscepit, tandem

3 *sic* Ab; imperium *vulgo*.
4 et 21 ierosolima (*sic infra*) *b* — 24 dei *B*.
6 ingenua *b*.
8 erode *b*.
10 eas catenas non alibi *bC*.
12 III. Kl. Aug. *b*.
13 tam *b* (*C*?).
15 quatinus *b*.
16 concederetur *b* (*C*?)
21 Egypt. *A*.
22 liberet nos *bC*.
25 annualiter *bC*.
26 sollepnia *b*.

rogatu papae et reginae concessit. Quae fabricavit ecclesiam quam dominus papa dedicavit in Kalendis Augusti, sicut Eudoxia christianissima imperatrix proposuerat. ubi posuit catenas beati Petri praelibatas et catenas beati Pauli Neronianas, ut ibi Romanus populus in hoc die Kalendarum Sextilium confluat et salutet catenas apostolorum Petri et Pauli.

18.*) Infra palatium Neronianum est templum Apollinis, quod dicitur sancta Petronilla, ante quod est basilica quae vocatur Vaticanum, ex mirifico musibo laqueata auro et vitro. ideo dicitur Vaticanum, quia vates id est sacerdotes canebant ibi sua officia ante templum Apollinis, et idcirco tota illa pars ecclesiae sancti Petri Vaticanum vocatur. Ibique est aliud templum, quod fuit vestarium Neronis, quod nunc vocatur sanctus Andreas, iuxta quod est memoria Caesaris id est agulia, ubi splendide cinis eius in suo sarcophago requiescit, ut sicut vivente totus mundus ei subiectus fuit, ita eo mortuo usque in finem saeculi subiciatur. Cuius memoria inferius ornata fuit tabulis aereis et deauratis, litteris latinis decenter depicta. superius vero ad malum ubi requiescit auro et pretiosis lapidibus decoratur, ubi scriptum est:

Caesar tantus eras, quantus et orbis,
Sed nunc in modico clauderis antro.

Et haec memoria sacrata fuit suo more, sicut adhuc apparet et legitur.

19. In paradiso sancti Petri est cantarum quod fecit Simachus papa columpnis porphireticis ornatum, quae tabulis marmoreis cum griphonibus conexae, pretioso celo aereo coopertae, cum floribus et delfinis aereis et deauratis aquas fundentibus. In medio cantari est pinea aerea, quae fuit coopertorium cum sinino aereo et deaurato super statuam Cibeles matris deorum, in foramine pantheon, in quam pineam subterranea fistula plumbea subministrabat aquam ex forma

4 populus Romanus *BC*.
7 XLI. *B* de Vaticano et Agulio *BC*. — Apolinis *ubique cd*.
8 quae — Vaticanum] *om. cd*.
10 quod *d*. — ibi *in marg. add. d*. 11 illa] *om. BC* — iccirco *b*.
14 .i. *B*. una *e*. 15 sarcofago *BC*. 16 subicitur *A* subicietur *BC*.
18 ubi] *om. A*. 20 erat *codd*. 22 et 23 *om. Graphia*.
24 simacus *b* suriacus *d*. 25 porphoreticis *b*. — marmoreis] *om. BC*.
26 conexe *A* connexe *BC*. — et] *om. cd*. 28 sinio *B* (*C*?).
29 statucam *b*. (c *exp*.). — ciuiles *A*.
30 qua pinea *A* — plumbea] *om. B* — aqua *bis A*.

*) *Hic incipit descriptio plenaria*.

Sabbatina, quae toto tempore plena praebebat aquam per foramina nucum omnibus indigentibus ea, et per subterraneam fistulam quaedam pars fluebat ad balneum imperatoris iuxta aguliam.

20. In naumachia est sepulchrum Romuli quod vocatur meta, quae fuit miro lapide tabulata, ex quibus factum est pavimentum paradisi et graduum sancti Petri. habuit circa se plateam tiburtinam viginti pedum cum cloaca et florali suo. [Circa se habuit tiburtinum Neronis tantae altitudinis quantum castellum Adriani miro lapide tabulatum. ex quibus opus graduum et paradisi peractum fuit, quod aedificium rotundum fuit duobus gironibus sicut castrum, quorum labia erant cooperta tabulis lapideis pro stillicidiis, iuxta quod fuit crucifixus beatus Petrus apostolus.]

21. Est et castellum quod fuit templum Adriani, sicut legimus in sermone festivitatis sancti Petri, ubi dicit: memoria Adriani imperatoris mirae magnitudinis templum constructum, quod totum lapidibus coopertum et diversis historiis est perornatum, in circuitu vero cancellis aereis circumseptum cum pavonibus aureis et tauro, ex quibus fuere duo qui sunt in cantaro paradisi. In quattuor partes templi fuere IIII caballi aerei deaurati; in unaquaque fronte portae aereae, in medio giro sepulchrum Adriani porfireticum quod nunc est Lateranis ante folloniam sepulchrum papae Innocentii; coopertorium est in paradiso sancti Petri super sepulchrum praefecti, inferius autem portae aereae, sicut nunc apparent. Haec monumenta quae diximus pro templis dedicata erant, ad quae confluebant Romanae virgines cum votis, sicut dixit Ovidius in libro faustorum.

22. Ad portam Flammineam fecit Octavianus quoddam castellum quod vocatur Augustum, ubi sepelirentur imperatores, quod tabulatum fuit diversis lapidibus. Intus in girum est concavum per occultas vias. in inferiori giro sunt sepulturae imperatorum. in

2 et 3 nucu' (u *in ras.*) *A* — per] *om. A* — aguleam *B*.
4 sepulcrum *BC* (sepulchrum *c*).
6 et 7 tiburtinam *BC* tributinem *c* tyburtinam *A*. — XX *BC*. — flolali *A*. — terbentinum *A*.
13 *Quae uncinis inclusi, manifesto sunt interpolata.*
16 ystoriis *B*.
17 hereis *A*.
20 porforeticum *BF*.
21 ante folloniam] *om. BC*. — copertum *ed.*
24 atque *codd.*
27 Augustus *A*.

unaquaque sepultura sunt litterae ita dicentes: haec sunt ossa et cinis Nervae imperatoris et victoria quam fecit. ante quas stabat statua dei sui, sicut in aliis omnibus sepulchris. In medio sepulchrorum est absidia ubi sedebat Octavianus, ibique erant sacerdotes facientes suas querimonias. De omnibus regnis totius orbis iussit venire unam cirothecam plenam de terra quam posuit super templum, ut esset in memoriam omnibus gentibus Romam venientibus.

23. In fastigio Pantheon [frontis] stabant duo tauri aerei et deaurati. Ante palatium Alexandri fuere duo templa Florae et Phebi. post palatium ubi nunc est conca fuit templum Bellonae; ibi fuit scriptum:

Roma vetusta fui, sed nunc nova Roma vocabor,
Eruta ruderibus culmen ad alta fero.

Ad concam parionis fuit templum Gnei Pompeii mirae magnitudinis et pulchritudinis; monumentum vero illius quod dicitur maioretum decenter ornatum fuit oraculum Apollinis. [alia fuere alia oracula]. Ecclesia sancti Ursi fuit secretarium Neronis. in palatio Antonini templum divi Antonini iuxta sanctum Salvatorem. ante sanctam Mariam in aquiro templum Elii Adriani et arcus Pietatis. In campo Martio templum Martis. ibi eligebantur consules in Kalendas Iulias et morabantur usque in Kalendas Ianuarias; si purus erat a crimine is qui electus erat consul, confirmabatur ei consulatus. in hoc templo Romani victores ponebant rostra navium, ex quibus efficiebantur opera ad spectaculum omnium gentium. Iuxta Pantheon templum Minervae Calcidiae. Post sanctum Marcum templum Apollinis. In Camillano, ubi est sanctus Cyriacus, fuit tem-

---

1 utraque *C.*
2 victoriam *Acd.* — quos *codd.*
3 sepulcris *hic et passim B.*
4 *sic A* sepulcrorum sunt (st' *b*) ubi saepe *B* (*C?*)
5 suam cerimoniam *B* suas cerimonias *rell. praeter A.*
6 unum *codd.* arothecam *B* chirothecam *e.*
8 froncis *A.*
12 fuit *A* — vocabar *cd.*
13 erucat *A.*
14 parrionis *B* pavironis *d* — ponpegi *A.*
15 et pulchr. *in marg. add. e.*
16 maiore. cum *A* maiorem tum *b* maiorem tunc *cd* maioretum cod. *Ottob. 2072.*
18 *post* Salvatorem *et* pietatis *plene interp. A.*
20 in aquiro] *om. d.* — templum] *om. A.* — ibi *A* ubi *rell.*
21 ī kls *priore loco A* in kl. *rell.*
22 a crimine *post* consul *B.*

plum Vestae. in Calcarari templum Veneris. in monasterio dominae Rosae castellum aureum, quod fuit oraculum Iunonis. Capitolium quod erat caput mundi, ubi consules et senatores morabantur ad gubernandum orbem, cuius facies cooperta erat muris altis et firmis diu super fastigium montis vitro et auro undique coopertis et miris operibus laqueatis. Infra arcem palatium fuit miris operibus auro et argento et aere et lapidibus pretiosis perornatum, ut esset speculum omnibus gentibus.

24. Templa quoque quae infra arcem fuere, quae ad memoriam ducere possum, sunt haec. In summitate arcis super porticum crinorum fuit templum Iovis et Monetae, sicut repperitur in marthirologio Ovidii de faustis. In partem fori templum Vestae et Caesaris. ibi fuit cathedra pontificum paganorum, ubi senatores posuerunt Iulium Caesarem in cathedra sexta die infra mensem Martium. Ex alia parte Capitolii super Cannaparam templum Iunonis. iuxta forum publicum templum Herculis, in Tarpeio templum Asilis, ubi interfectus fuit Iulius Caesar a senatu. In loco ubi nunc est sancta Maria, fuere duo templa simul iuncta cum palatio, Phebi et Carmentis, ubi Octavianus imperator vidit visionem in celo. iuxta cancellariam templum Iani, qui erat custos Capitolii. [Ideo dicebatur aureum Capitolium, quia prae omnibus regnis totius orbis pollebat sapientia et decore.] Palatium Traiani et Adriani pene totum lapidibus constructum et miris operibus perornatum, diversis operibus laqueatum, ubi est columpna mirae altitudinis et pulchritudinis cum celaturis historiarum horum imperatorum, sicut columpna Antonini in palatio suo; ex una parte fuit templum Traiani, ex alia divi Adriani.

---

1 calcariari *d* — n *b*.
2 do nerose *A* done rose *b* donne rose *cd*. — fuit] *om. Acd*; *in marg. A* no.
3 capud *c*. — morantur *d*.
4 erat] *om. A* (?) altis et] *om. c* altis] *om. B* — furnis *A*.
5 diu super fagium *B* (super *om. cd*); *an* de insuper?
6 Infra — perorn. *in marg. A* no.
8 spectaculum *C*.
10 et 11 sumitate *b*. — cinorum *C*. — repperit *A*. — marthiplogio *A* marthilogio *bc* martilogio *d*.
14 sex dies (*sic et Ottob. 2072*) infra martium mense *A* (?).
17 cenatu, *ut supra* cenatores *c*.
20 camellariam *B* — dicebant *A*.
22 et Adriani] *om. A*. — totum fuit *A secund. Schulz.* (?)
24 columpna *hic et infra Acd* coluna *et* columna *b* — celatura *cd*.
25 hystoriarum *cd et sic passim*.
26 et alia *cd*.

25. In clivo argentarii templum Concordiae et Saturni, in insula templum Bachi, in fine huius insulae [argentariae] templum Vespasiani, in clivo sanctae Mariae in campo templum Titi. ubi est sanctus Basilius, templum Carmentis.

26. Infra hunc terminum fuit palatium cum duobus foris: Nervae cum templo suo divi Nervae, cum maiori foro Traiani, ante fores cuius templum Sospitae deae. ubi est sanctus Quiricus, templum Iovis. In muro sancti Basilii fuit magna tabula aerea infixa, ubi fuit scripta amicitia in loco bono et notabili, quae fuit inter Romanos et Iudaeos tempore Iudae Machabaei. Ante privatam Mamertini templum Martis, ubi nunc iacet simulacrum eius. iuxta eum templum fatale id est sancta Martina, [iuxta quod est templum refugii id est sanctus Adrianus, prope aliud templum fatale, iuxta privatam publicam] . . . templum Fabiorum. Post sanctum Sergium templum Concordiae, ante quod arcus triumphalis, unde erat ascensus in Capitolium iuxta aerarium publicum, quod erat templum Saturni. Ex alia parte fuit arcus miris lapidibus tabulatus, in quo fuit historia qualiter milites accipiebant a senatu donativa sua per saccellarium, qui amministrabat hoc, quae omnia pensabat in statera, antequam darentur militibus. ideo vocatur Salvator de statera.

27. In Cannapara templum Cereris et Telluris, cuius atrium duabus domibus ornatur per circuitum porticibus columpnatis, ut quicumque ibi sederet ad iudicium undique videretur. Iuxta eam domum fuit palatium Catilinae, ubi fuit ecclesia sancti Antonii, iuxta quam est locus qui dicitur infernus, eo quod antiquo tempore ibi eructuabat et magnam perniciem Romae inferebat. ubi quidam

---

1 et 2 in tofula *A* in tosula *B*. — Vespaciani *d*.
6 cum *ante* maiori *om*. *A*.
7 templum Sosp. — Quiricus] *om*. *A*.
8 infixa aerea *c*.
9 amicitia scripta *BC* amicicia *d* — romas *A*, *in cuius marg. l.* nō.
12 et 13 ad s. Martinam *c* a s. Martina *d*. — iuxta — fatale] *om*. *C* — privatam *AB* semitam *nescio unde habeat Nibb.*, *ad sensum recte, si de arcu Fabiorum sermo est. Fort. scr.* stratam publicam templum F.
17 unum *d* — lapideis *A* muris lap. *sec. Schulz.* (?)
18 et 19 tonativa *c* — sacellarium *A* saccelarium *d*. — statura *d*.
21 canabara *A*.
23 quicunque *A*.?
22 columnatis *b*.
24 cateline *b* (*A*?) catelline *cd*.
26 pernitiem *BC* — quidem *d*.

nobilis miles, ut liberaretur civitas, responso suorum deorum armatus proiecit se et clausa est terra. sic civitas liberata est. Ibi est templum Vestae, ubi dicitur inferius draconem cubare, sicut legimus in vita sancti Silvestri. Est ibi templum Palladis et forum Caesaris et templum Iani, qui praevidet annum in principio et in fine, sicut dicit Ovidius in fastis, nunc autem dicitur turris Cencii Fraiapanis. Templum Minervae cum arcu coniunctum est ei, nunc autem vocatur sanctus Laurentius de mirandi. Iuxta eum ecclesia sancti Cosmae, quae fuit templum asili. retro fuit templum Pacis et Latonae, super idem templum Romuli. Post sanctam Mariam novam duo templa, Concordiae et Pietatis. iuxta arcum septem lucernarum templum Escolapii. ideo dicitur cartularium, quia fuit ibi bibliotheca publica, de quibus XXVIII fuere in urbe. superius fuit templum Palladis et templum Iunonis.

28. Infra palatium est templum Iuliani. in fronte palatii templum Solis. in eodem palatio templum Iovis, quod vocatur Casa maior. Ubi est sanctus Caesarius, fuit auguratorium Caesaris. Ante Coloseum templum Solis, ubi fiebant cerimoniae simulacro quod stabat in fastigio Colosei. Septizonium fuit templum Solis et Lunae, ante quod fuit templum Fortunae. Sancta Balbina fuit mutatorium Caesaris. ibi fuere thermae Severianae et Commodianae. ubi est sanctus Saba, fuit area Apollinis et Splenis.

29. Circus Prisci Tarquinii fuit mirae pulchritudinis, qui ita erat gradatus quod nemo Romanus offendebat alterum in visu ludi. in summitate erant arcus per circuitum vitro et fulvo auro laqueati. superius erant domus palatii in circuitu, ubi sedebant feminae ad videndum ludum XIIII. Kl Madii, quando fiebat ludus. in medio erant duae aguliae, minor habebat octoginta septem pedes, S. maior C. XX. duos. in summitate triumphalis arcus qui est in

1 responsi *d*. *In marg.* no Curtii *A*.
2 proiexit *d*.
3 ticitur *c* — draco *BC*.
5 beati *BC* — quod *B* fine *sine* in *B*.
6 Centii *BC*.
8 et 9 Cosmatis ecclesia *BC* — asili. retro fuit] *om*. *A*.
10 item *c*.
12 Excolapii *A*. — quia — ibi] *om*. *A*.
18 septisolium *BC*.
24 arca *AB*.
26 grabatus *A*, qui *B*? — intro *c*.
27 augulve *cd* augulie *b* — octuaginta *A* — S j *b* sed *rell*. (S = semis).

capite stabat quidam equus aereus et deauratus, qui videbatur facere impetum, ac si vellent currere equum. in alio arcu qui est in fine, stabat alius equus aereus et deauratus similiter. in altitudine palatii erant sedes imperatoris et reginae, unde visebant ludum.

30. In Celio monte templum Scipionis. ante thermas Maximianas fuere duo concae et duo templa, Isidis et Serapis. in orphanotrophio templum Apollinis. In palatio Lateranis sunt quaedam miranda sed non scribenda. In palatio Susurriano fuit templum Herculis. In Exquilino monte fuit templum Marii, quod nunc vocatur Cimbrum, eo quod vicit Cimbros. in palatio Licinii templum Honoris et Dianae. Ubi est sancta Maria maior, fuit templum Cybeles. Ubi est sanctus Petrus ad vincula, fuit templum Veneris. Ad sanctam Mariam in fontana templum Fauni, quod simulacrum locutum est Iuliano et decepit eum. In palatio Dioclitiani fuere quattuor templa, Asclepii et Saturni, Martis et Apollinis, quae nunc vocantur modii. In capite trivii fuit templum Veneris, ubi hactenus dicitur hortus Veneris. in palatio Tiberii templum deorum. In cilio montis fuit templum Iovis et Dianae, quod nunc vocatur mensa imperatoris, super palatium Constantini. ibi in palatio fuit templum Saturni et Bachi, ubi nunc iacent simulacra eorum. ibi iuxta sunt caballi marmorei. In thermis Olimpiadis ubi fuit assatus beatus Laurentius, fuit templum Apollinis. Ante palatium Traiani ubi fores palatii nunc permanent, fuit templum... in Aventino templum Mercurii aspiciens in circo, et templum Palladis, et fons Mercurii, ubi mercatores accipiebant responsa. ad arcum stadii domus Aureliae Orestillae, ex una parte templum Mecenatis, ex alia parte templum

---

1 eques *hic et infra B.*
2 et 3 miles vellet *BC* eques *in marg. add. c.*
5 et 6 ter thermas *A.* — ubi fuere *BC.* — carceres *A* conce *B.* — hisidis *B* hysidis *A.* — orphonotrophia *AB.*
8 nō *in marg. A.*
9 herculeis *A.* — qui *cd.*
10 cymbrum *A.* — cymbros *A* cambros *bd.*
11 cibiles *A.*
14 et 15 *Sic AB* Domitiani *Parth.* IIII. templa fuere *BC* — nunc] *om. BC.*
17 ortus *bd* —tyberii *cd.* — templorum *cd.* — In ilio *B.*
18 mensa] *om. B* (*C*?).
21 *ad th. Ol. in marg.* nō *A.*
23 aventio *A* aventiano *c* aventiono *d.*
25 responsam *d.* — domus] *om. d.*
26 auristille *A.* — parte] *om. d.*

Iovis. Iuxta scolam Graecam fuit palatium Lentuli. ex alia parte, ubi nunc est turris Centii de Orrigo, fuit templum Bachi. Ad gradellas fuit templum Solis. Sanctus Stephanus rotundus fuit templum Fauni. In alephanto templum Sibillae et templum Ciceronis in Tulliano. est templum Iovis, ubi fuit pergula aurea. et templum Severianum, ubi est sanctus Angelus. ad velum aureum templum Minervae. in ponte Iudaeorum templum Fauni. ad caccavari templum Craticulae. ad pontem Antoninum circus Antonini, ubi nunc est sancta Maria in Cataneo. ad sanctum Stephanum in piscina palatium Cromatii praefecti, . . . templum quod dicebatur olovitreum factum ex cristallo et auro per artem mathematicam, ubi erat astronomia cum omnibus signis coeli, quod destruxit sanctus Sebastianus cum Tiburtio filio Cromatii.

31. Transtiberim ubi nunc est sancta Maria, fuit templum Ravennantium, ubi terra manavit oleum tempore Octaviani imperatoris, et fuit ibi taberna meritoria, ubi merebantur milites qui gratis serviebant in senatu. Sub Ianiculo templum Gorgonis. Ad ripam fluminis ubi naves morantur, templum Herculis. In piscina templum Fortunae et Dianae. In insula Licaonia templum Iovis et templum Esculapii. Foris portam Appiam templum Martis et triumphalis arcus.

32. Haec et alia multa templa et palatia imperatorum, consulum, senatorum praefectorumque tempore paganorum in hac Romana urbe fuere, sicut in priscis annalibus legimus et oculis nostris vidimus et ab antiquis audivimus. Quantae etiam essent pulchritudinis auri et argenti, aeris et eboris pretiosorumque lapidum, scriptis ad posterum memoriam quanto melius potuimus, reducere curavimus.

---

2 baschi *A* bachi *B*. 4 cibille *d*.
5 tullino *d* — et *B*. — *ad vo.* u. e. perg. *rell. in marg.* no *A*.
7 in templum Jud. *in litura c*. 8 antonii *AB*. 9 caterino *A*.
10 chromantii *A* croniaci *c* — *ad* templ. olovitr. *in marg.* no *A*.
11 auro partem *A*. 13 beatus Seb. *d* — tyburtius *Ac* — gromatii *A*.
14 XLII. *B* Quot sunt templa Transtiberim. Transtyberim *Acd* — ravennatium *rell. praeter A*.
15 imperatoris] *om. BC*. 16 *in marg. A* no. 17 flavii *cd* (?).
20 apiam *B*. — eo et *b* (*i. e.* ea et). 23 fuere] *om. A*(?). 25 heris *AB*.
26 reducere curavimus] *in fine paginae om. b. In cod. b epilogus ab alia manu scriptus est.*

2. Secunda classis. Saec. XIII.

Graphia aureae urbis Romae.

E cod. membr. saec. XIV. ut e specimine quod Ozanamus dedit colligo, scripto, Laurent. plut. LXXXIX. infer. cod. 41. a Papencordtio descripta, collata cum edit. Ozanamii (documents inédits pour servir à l'histoire littéraire de l'Italie. Paris 1850. p. 155 sqq.)

Laudatur libellus a Galvaneo Flamma a. 1297. apud Murat. Scriptt. XI, p. 540. (Locum indicavit Oz.).

In bibliotheca Neapolitana codicem 135. fol. saec. XV. me inspicere memini Graphiae initio similem. Praeterea ab amico libri cuiusdam *X* notitiam accepi, qui a. 1347. scriptus post historiam casus Troiae et varia excerpta capite *de miraculis* inscripto has de Iano et Saturno fabellas, tum mirabilia quae appellantur continet, nulla inscriptione praemissa. Eodem referendus est cod. Ottobon. 2257. chart. a. 1478. scriptus, a Partheyo inspectus. Praeterea Martini libellum de quatuor maioribus regnis, qui praemittitur Martini Poloni chronico in nonnullis codd. et in edit. Basil. 1559. et eandem habet quam graphia ‚de modo quo Roma incepit' narrationem a Methodio auctore traditam et ‚de portis principalibus, de palatiis, de templis idolorum' excerpta graphiae similia, in codd. chart. Reg. 520. saec. XV. Urb. 394. reperi. Cod. Reg. 614. saec. XIV. Partheyus inspexit. Mansius ad Fabricii bibl. Lat. med. act. V, p. 44. in cod. Lucensi saec. XIII. legi retulit. Narratiunculae pleraeque a Martino in brevius contractae sunt. Denique cod. Vat. 636. membr. saec. XIII. (apud Parth. *E*) extremo folio *De politico* praeter mirabil. c. 9. 10. 11. 12. 13. 14. excerpta quaedam exhibet quae passim afferentur. Graphia etiam Caballinus, de quo postea loquemur, usus est.

Incipit graphia auree urbis.

Postquam filii noe edificaverunt confusionis turrem. noe cum filiis suis ratem ingressus. ut hescodius scribit venit ytaliam. Et non longe ab eo loco ubi nunc roma est civitatem nominis sui construxit, in qua et laboris et vite terminum dedit. Janus vero filius una cum iano filio japheth nepote suo et camese indigena in monte palatino civitatem janiculum construens regnum accepit. Camese vero carnis universe viam ingresso. ad ianum solum regnum relatum est. hic cum jam dicto camese apud transtiberim palatium construxit quod ianiculum appellavit. In eo scilicet loco ubi nunc ecclesia sci Johannis ad ianiculum sita est. Ipse vero in palatio a

2. Hesiodus *coni. O; at cronicis Escodii sive Methodii se usum esse ait Martinus Polonus in prooemio; eundem Estodium vocat Caballinus. Methodium passim excerpsit Marianus Scotus, ac Methodii nescio quem librum continet cod. Reg. 219.*
3. longo *P.* *loco*] *om. cod.* 8. hinc *P.*

se in palatino monte constructo regni sedem habebat. In quo omnes postea imperatores et cesares feliciter habitaverunt. Eo etiam tempore nerotth qui et saturnus a jove filio eunuchizatus ad jam dictum iani regnum devenit. eiusque iuvamine fultus construxit civitatem in capitolio quam de suo nomine saturnam appellavit. Illisque diebus italus rex cum siracusanis ad ianum et saturnum veniens construxit civitatem iuxta albulam fluvium eamque ex suo nomine vocavit. et albulam fluvium ad imaginem fosse siracusane que tibris appellabatur, tibrim nominaverunt. hercules quoque filius p. h' cum argivis, ut varro describit, ad regnum iani veniens fecit civitatem valentiam sub capitolio. post hunc tibris rex aboriginum cum gente sua veniens edificavit civitatem iuxta tibrim iuxta quam occisus est ab italo rege, in pugna quam cum eo habuit. Demum vero evander rex Archadiae cum suis fecit civitatem in monte palatino. Silr et rex coriba cum sacranorum exercitu veniens construxit civitatem iuxta in valle. Glaucus etiam filius minor eius filii iovis. cum suis illuc adveniens. civitatem et menia struxit. Post quem veniens rome filia heneę cum multitudine troianorum civitatem in palatio urbis construxit. Aventinus quoque silvius rex albanorum in aventino monte palatium et mausoleum sibi extruxit. Anno autem CCCC. XXX. III. destructionis troiane urbis expleto romulus priami troianorum regis sanguine natus. XXII anno etatis sue. XV. Kal. maias omnes civitates iam dictas muro cinxit, et ex suo nomine Romam vocavit. Et in ea etrurienses. sabinenses. Albaneses. Tusculan Politanes. Telenes. ficanes Janiculens Camerines. Capenati. falisci. lucani ytali. Et omnes fere nobiles de toto orbe cum uxoribus et filiis habitaturi conveniunt.

1. Habet autem turres CCC. LXII. Castella XLVIII. Arcus principales VII. propugnacula M VI. DCCCC. Portas XXXVI. posterulas V. In circuitu miliaria XLII

2. Principales porte sunt iste. Porta capena que appellatur sci pauli. iuxta sepulchrum Remi. porta appia extra quam ds

---

2. Nimroth *X* Nembroth *Caball. recte.* 5. ex *O.* — saturnam *etiam X.* 7. flumen *utroque loco O.* 9. *Sic X*, hemiles *Gr.* — 8. *i. e.* post haec. 12. tiberim. 14. archabe *Gr.* 15. *i. e.* similiter. 16. eius] *om.* 17. moenia. Postquam. 18. Romam. — Enee. 22. primi *P.* 27. terrarum] *add.*

ihc apparuit beato petro. porta latina iuxta quam scs iohs apls in ferventis olei dolium missus est. Porta metronii. porta asinaria. lateranensis. Porta lavicana que maior dicitur. Porta taurina. vel tiburtina, que dicitur sci laurentii. porta motana (*sic*). porta salaria. porta pinciana. porta flaminea. porta collina. ad templum adriani.

3. Transtiberine porte sunt tres. . . . . . Septem naydes iuncte iano, porta aureva (*sic*) vel aurea. porta portuensis.

4. Isti sunt arcus triumphales Arcus aureus alexandri. ad s' Celsum. Arcus theodosii. valentiniani. et Gratiani imperatorum ad s ursum. Arcus triumphalis foris porta appia. et ad templum martis. Arcus vespasiani et titi in circo. Arcus constantini iuxta amphitheatro. Arcus. VII. lucernarum vespasiani et titi. ad s Mariam novam. inter pallantem et templum Romuli. Arcus iulii cesaris et senatorum inter edem concordie et templum fitalc. Arcus triumphat. Octaviani iuxta S. Laurentium in lucina. Deinde prope est Arcus qui nunc vocatur ad manus carnea. ad scm marcum Tempore quo diocletianus imperator scam luciam martirem pro fide $\overset{r}{X}$ in urbe Roma cruciabat. iussit eam extendi ad verbera ut fustibus mactaretur. Et ecce qui eam cedebat factus lapideus. manus autem eius carnea remansit *usque in VII diem.* propter hoc vocatur nomen loci illius ad manum carneam usque *nunc*. Arcus aureus in capitello.

5. Therme. Antoniane. Tyberiane. Nepotiane. Domitiane. Maximiane. Liciniane. diocletiane. Olipiadis (*sic*). Agrippiane. Alexandrine.

6. De palatiis. Palatium magnum monarchie orbis. in quo sedes et caput totius mundi est. et palatium cesarianum in pallanteo. Pat Romuli iuxta tugurium faustuli. Palatium lateranense fuit neronis dictum a latere septentrionalis plage in quo situm est, vel a laterana quam nero peperit. In quo palatio nunc est magna ecca sita. Palatium susurrianum est modo ecclesia S. crucis. In palatio

1. ut dicitur Ihesus. 2. Metronii, ubi rivus influit civitatem *Mart.* 3. Caurina. 4. Numentana, quae ducit ad sanctam Agnetem *M.* 5. Quae est circa ecclesiam sancti Felicis in Pincis *M.* 7. Aurelia. 14. Sitale. — triumphalis. 15. bicina. 16. Dioclitianus. 19. factus est. 21. *Cod. priore loco* usque nunc *altero* usque in VII diem. 22. Nepotiane *corrupt. e* Novatianae. Nepotiane — Liciniane *incl.*] *om. Pap. habet Ox.* 25. *cod.* menarchie. 27. Palatium *et sic deinceps O.* 28. septemtrionalis. 29. laterrana. *Scr.* latente rana. — vel a rána quam Neró látenter peperit *M.*

romuli sunt due hedes pietatis et concordie. ubi romulus posuit statuam suam auream dicens. Non cadet donec virgo pariat. Statim ut virgo maria peperit. illa corruit. Palt traiani et adriani ubi est columpna. Palt. Neronis in quo requiescunt corpora apostolorum petri et pauli. Symeonis et iude. palt camilli. palt Julii cesaris. ubi ipse requiescit. Palt cromatii. palt Eufimiani. palt titi et vespasiani foris Romam ad catacumbas. Palt domitiani in transtiberim ad micam auream.

7. Item de theatris Theatrum pompei ad S. laurentium. Theatrum antonini iuxta pontem iudeorum. Theat. Alexandri iuxta S. Mariam rotundam. Theatrum neronis iuxta monumentum adriani imperatoris.

8. *‚Hic pauca deesse videntur' recte Oz. Sc.* ***inscriptio*** de locis qui inveniuntur in sanctorum passionibus. foris portam appiam ad templum martis decollatus est S. Systus. Intus portam. Arcus stelle Regio fasciole ad scm neronum. Vicus carnarius ad scm Georgium ubi est domus lucilli et est ibi velum aureum. aqua salvia ad s. Anastasium ubi decollatus est Scus. Paulus. Ortus lucine ubi est ecclesia s. pa. in qua ipse requiescit. Interlude. i. inter duos ludos. i. clivus scauri qui est inter amphitheatrum et stadium. Ante Septa solis est cloaca ubi iactatus fuit S. Sebastianus. in qua inventum est corpus eius pendens in gaipho. i. in uncino. Gradus eliogabali in introitu palatii in insula catenuta post scam trinitatem. Arcus stillans post Septa solis. Arcus aventinus inter aventinum et albiston, qui locus ideo nominatur albisto quia albestole ibi fiebant pro imperatore. Intellure. i. in canapara fuit domus telluris. privata mamertini est ante simulacrum martis. Via Cornelia post pontem milvium et exit in strata. Via aurelia iuxta girolum. Vicus latericii ad s. praxidem. Vicus patritii ad s. pudentianam. Basilica iovis ad S. Quiricum. Therme Olipiadis ubi assatus est Scs. laurentius. impanis perna. Circus flamineus ad pontem iudeorum. In transtiberim templum ravennatum ubi sca maria effundens oleum.

---

4. colupna *utr. l.* 5. Symonis. 8. transtiberin. 16. *Scribe* Nereum. 20—28. *Ordo verborum turbatus e p. 94. restituendus est.* 23. *i. e.* catenata. Catemitana *Oz.* 29. Praxedem — Patricii. 30. Olimpiadis. 32. Ravinnatium.

9.*) In templo pacis iuxta lateranum a vespasiano imperatore et tito filio eius recondita est archa testamenti. In qua sunt hec. Ani(?) aurea. Mures aurei. tabule testamenti. Vga anu. urna aurea habens manna. Vestes et ornamenta aaron. Candelabrum aureum cum VII lucernis tabernaculum. Septem candelabra. septem cathene argentee mensa proposita s. Turibulum aureum. Virga moysi cum qua percussit mare. Mensa aurea. panes ordeacei. Vestis inconsutitus. circumcisio. Sandalia vestimentum sci Joh. baptiste. forcipes unde fuit tonsus scs Jo. evangelista.

---

3. *Scr.* virga Arun. 5. tabernaculi. — cath. 7. hordeacei — inconsutilis.

---

*) E codice *E* apud Parth. p. 31:

Temporibus sancti Silvestri pape fecit Constantinus Augustus basilicam Lateranensem quam decenter ornavit. posuit ibi archam testamenti, quam Titus asportaverat de Jerusalem et multa milia Judaeorum et candelabrum aureum cum septem infusoriis lucernis. in qua archa sunt hec, ani aurei, mures aurei, tabule testamenti, virga Aaron, manna, panes ordeacei, urna aurea, vestis inconsutilis, harundo et vestimentum sancti Johannis Baptiste et forcipes unde tonsus fuit sanctus Johannes Evangelista. desuper quoque posuit ciborium cum columpnis prophireticis. et posuit ibi quatuor columpnas ereas deauratas, quas de campo Martis adduxerant in Capitolium antiqui consules, et posuerunt eas in templo Jovis. fecit etiam temporibus predicti pape ex rogatu ipsius basilicam Petro apostolo ante templum Apollinis in Vaticano. cuius fundamentum ipse imperator primus fodit et asportavit inde XII cophinos ad honorem XII apostolorum. cuius corpus ita reconditur. loculum ex omni parte ex ere et cupro conclusit, qui est immobilis. ad caput pedes V, ad pedes pedes V, ad latus dextrum pedes V, ad sinistrum V, supter pedes V, supra pedes V. sic inclusit corpus beati Petri, et ornavit superius altare ex fulvo auro archam. et fecit ciborium ex columpnis porphireticis et auro mundissime. posuit ibi ante altare XII columpnas vitrineas (?) quas de Grecia adduxerat, que fuerunt de templo Apollinis Troie (?). posuit etiam super corpus beati Petri apostoli crucem ex auro puro, habentem CL libras. in qua erat scriptum: Constantinus Augustus et Helena Augusta. fecit et basilicam beato Paulo apostolo via Hostiensi, et recondidit corpus eius in ere et cupro sicut corpus beati Petri. imperator vero postquam christianus effectus est et has ecclesias fecit, donavit beato Silvestro frigium, equos albos et omnia imperialia que ad honorem et dignitatem romani imperii pertinebant. et ivit Bizantium: cum quo ivit papa ita ornatus usque ad arcum romanum. ibique amplexati sunt se et dederunt oscula, et sic diviserunt se.

E cod. Vat. 1984 ad hist. miscell. in margine fol. 52.

Augustus victor totius egipti multa de navali certamine sustulit rostra, quibus conflatas quatuor effecit columnas, quae postea a domitiano in capitolio sunt locate, quas odieque conspicimus; postea a constantino magno imperatore in basilica salvatoris bene ordinate sunt.

10. De pontibus. Pons milvius. Adrianus Neronianus ad sassiam. Antonini in arenula. Fabricii in ponte iudeorum felicis gratiani pons inter insulam et trastiberim. pons senatorum sce Marie. pons theodosii in riparmea. pons valentiniani.

11. Tria sunt privata publica. Unum sub capitolio. Alterum privata mamertini. Tercium foris portam appiam iuxta templum martis.

12. De Cimiteriis. Cymiterium calopodii ad s. pancratium. Cimit. sce Agathe ad egrolum. Cimit. ursi ad portesam. Cimit. sci felicis. calisti iuxta catacumbas. Cimit. inter duas lauros. ato. s. helenam. ad ursum pileatum. ad s. bibianum. In agrum . . . ad s. laur. Cimiterium. s. agnetis. fontis s. petri. Cimiterium priscille ad pontem sallarium.

13. Çolumpna antonini coclidis. habet in altum pedes CLXXV. Gradus CCIII. fenestras XLV. Columpna traiani coclidis. habet in altum pedes CXXX Gradus CLXX. fenestras XLV. Colossus amphitheatri habet in altum pedes sumissales CVIII.

14. Infra palatium neronianum est templum apollinis quod dicitur sca petronilla. Ante quod est basilica quę vaticanus vocatur mirifice musivo laqueata auro et vitro. Ideo dicitur vaticanus quia vates. i. sacerdotes canebant ibi sua officia ante templum appollinis. Idcirco tota illa pars dicitur vaticanus. Est ibi aliud templum, quod fuit vestiarium neronis quod nunc vocatur s. andreas. Juxta quod est memoria iulii cesaris .i. agulia ubi splendide cinis eius in sarcophago requiescit. Ut sicut eo vivente totus mundus ei subiectus fuit ita eo mortuo usque in finem seculi subiicietur. Cuius memoria inferius ornata fuit tabulis ereis et deauratis literis decenter depicta. Superius vero ad malum ubi requiescit auro et pretiosis lapidibus decoratur. ubi scriptum est. Cesar tantus eras quantus et orbis, sed nunc in modico clauderis antro.

15. In paradiso sci petri est cantarum quod fecit simechias et columpnis porphyreticis ornatum. que quidem tabulis marmoreis cum gafonibus ereis et canese (*sic*) precioso coloe cooperte cum

9. *Scr.* girolum. 10. *Scr.* ad. 11. *veranum.* 14. De colupnis — colupna *utr. l.* 17. *i. e.* CVIII. S. 19. Vaticanum *ubiq.* 20. mirifico. 22. Apollinis. 25. suo sarcofago. 26. subiicietur. 29. erat. 31. *Scr.* Symmachus. 32. Colupnis. — porphir. — ornatu. — queque tab. 33. *Scr.* grifonibus. — cenexe.

floribus et delphinis ereis et deauratis aquas fundentibus. In medio cantari est pinea erea que fuit coopertorium cum sim ne eres (*sic*) et deauratis super statuam cybeles matris deorum in foramine pantheon. In qua pinea subterranea fistula subministrabat aquam ex forma sablatina. Que toto tempore plena prebebat aquas per foramina nucum omnibus indigentibus ea et per subterraneam fistulam quedam pars fluebat ad balneum imperatoris iuxta mausoleum cesaris.

16. In naumachia est sepulchrum Romuli quod vocatur metel. que fuit miro lapide tabulata ex quibus factum est pavimentum paradisi et graduum sī petri. habuit circa se plateam tiburtinum XX. pedum cum cloaca et flarali suo. Circa se habuit terebinta neronis tante altitudinis quantum monumentum adriani miro lapide tabulata. Ex quibus opus graduum et paradisi peractum fuit, quod edificium rotundum fuit duobus gironibus sicut et monumentum. Quorum labia erant cooperta tabulis lapideis et stillicidiis. Juxta quod fuit crucifixus beatus petrus apostolus. Est ibi et memoria adriani Imperatoris mire magnitudinis et pulcritudinis templum constructum quod totum lapidibus coopertum et diversis historiis perornatum est. In circuitu vero cancellis ereis est circumseptum cum pavonibus aureis et tauro. Ex quibus fuere duo qui sunt in cantario paradisi. In IIIIor partes templi fuere IIIIor equi erei deaurati. In unaquaque fronte porte eree. In medio giro sepulchrum Adriani porphyreticum, quod nunc est lateranis in quo sepultus est Innocentius pp. II°. Cuius coopertorium in paradiso beati petri super sepulcrum prefacti. Inferius autem porte eree sicut nunc apparet. In monumento vero porfiretico bte helenę sepultus est anastasius IIII pp. hec monumenta que diximus omnia pro templis dedicata erant. Ad que confluebant romane virgines cum votis sicut scribit ovidius in libris faustorum.

17. Ad portam flamineam fecit Octavianus imperator quoddam templum quod vetau Augustorum, ubi sepelirentur Romani imperatores quod tabularium fuit diversis lapidibus. Intus in girum est concavum per occultas vias. In inferiore giro sunt sepulture Imperatorum. In unaquaque sepultura sunt littere ita dicentes hec

1. delfinis. — aquam. 5. *Scr.* Sabbatina. 6. ea] *om.* 8. *Scr.* meta. 11. *Scr.* florali. 15. lapides pro. 22. unaque. 23. porphireticum. — lateranus *P.* 25. *Scr.* praefecti. 29. Fastorum. 31. *Scr.* vocavit. 32. *Scr.* tabulatum. 33. inferiori.

sunt *ossa* et cinis eni imperatoris et victoriam quam fecit. Ante quos stabat statua dei sui sicut et in aliis sepulcris. In medio sepultorum est absida, ubi sedebat octavianus. Ibique erant sacerdotes suas ceremonias facientes. de omnibus namque provinciis orbi terrarum iussit venire unum cyrotheca plenum de terrà quam posuit super templum, ut esset in memoria omnibus gentibus Romam venturis.

(Sequitur narratiuncula, ut supra p. 99, 17. *nonnullis verbis mutata.)*

18. Ante palatium alexandri ubi nunc est conca fuit templum Bellone ubi fuit scriptum: Roma vetusta fui sed nunc nova Romà vocabor. Eruta ruderibus culmen ad astra fero. Ad concam parrionis fuit templum Cnei pompei mire magnitudinis et pulcritudinis. Monumentum quoque illius quod dicitur maurentum decenter ornatum fuit oraculum apollinis. Ecclesia si Ursi fuit secretarium Neronis. Ante s. Mariam in aquire fuit templum helii adriani. In campo martio templum martis, ubi eligebantur consules die Kl. Julii. et morabantur usque in Kl. Jan. Si purus erat a crimine ille qui electus erat consul firmabatur in consulatu. In hoc templo Romani victores ponebant rostra navium, *ex* quibus efficiebantur opera ad spectaculum omnium gentium. Iuxta pantheon est templum minerve calcidie. In camiliano ubi nunc est S. cyriacus fuit templum veste. post S. marcum templum apollinis. In calcerari templum veneris. In monasterio dne Rose castellum aureum quod fuit oraculum iunonis. In capitolio fuerunt imagines fusiles omnium regum troianorum et imperatorum.

19. Capitolium erat caput mundi ubi consules et senatores morabantur ad gubernandum orbem. Cuius facies cooperta erat muris altis et firmis super fastigio montis vitro et auro undique coopertis et miris operibus laqueatis ut esset speculum omnibus gentibus. In summitate arcis super porticum crinorum fuit templum iovis et monete. In quo erat aurea statua iovis sedens in aureo trono. In tarpeio templum asilum ubi interfectus est iulius cesar a senatu.

20. Senatores videntes octavianum tante pulcritudinis quod nemo in oculos eius intueri poterat et tante prosperitatis et pacis

1. ossa] *om. cod.* 2. et] *om.* 5. iussu *cod.* (u *pro* it *e scriptura saeculi XI et XII*). — unam. — plenam. 6. memoriam. 12. Gnei. — 20. *Cod.* sed. 21. chalcidie — Cyriacus. 22. Maurum. 28. fastigium.

quod totum mundum sibi tributarium fecerat dixerunt ei te adorare volumus quia deitas est in te. Qui renuens inducias postulavit, et ad se sibyllam tiburtinam evocans, ea que senatores dixerant recitavit. Que spatium trium dierum petiit. In quibus ieiuniis et vigiliis vacans tertio die dixit Imperatori. hoc pro certo erit dne Imperator quod tibi vaticinor. Iuditii signum tellus sudore madescet. E celo rex adveniet per secla futurus et cetera que secuntur. Itaque dum Octavianus sibillam attentius audiret. ilico apertum est celum et splendor intolerabilis corruit super eum. Et vidit in celo virginem inestimabilis pulcritudinis stantem super altare tenentem puerum in brachiis, et miratus est nimis vocemque de celo audivit dicentem. hec virgo conceptura est salvatorem mundi. Rursumque aliam vocem de celo audivit. hec ara filii dei est Et statim procidens in terram adoravit. Quam visionem dum senatoribus retulisset mirati sunt nimis. Alia vero die dum populus dnum illum vocare decrevisset statim manu et vultu repressit. Nec etiam a filiis dnum se appellari permisit dicens:

Cum sim mortalis dominum me dicere nolo.

21. Ante privatam mamertini templum martis ubi nunc iacet simulacrum eius. Ubi est sca martina templum fatale. ad s. adrianum templum refugii. ad s. sergium templum concordie. In canapara templum cereris et telluris. Palatium catiline ubi est ecclesia s. antonini. Iuxta quam est locus qui dicitur infernus eo quod antiquo tempore ibi eructabat et magnam pernitiem rome inferebat. Ubi marcus curcius ut liberaret civitatem responso suorum. . . . . armatus projecit se. Sic civitas liberata est. Ibi est templum veste ubi dicitur inferius draco cubare.

22. In eccla si comatis est templum asilum. Retro fuit templum pacis et latone. Superius templum romuli. post sam Mariam novam templum concordie et pietatis Cartularium ideo dicitur quod fuit bibliotheca publica ex quibus XXVIIII fuerunt in Urbe. Ante coloseum templum solis ubi fiebant cerimonie simulacro quod stabat in fastigio colossei habens in capite coronam auream gemmis ornatam, cuius caput et manus nunc sunt ante lateranum. Septiçolium fuit templum solis et lunę. Sca balbina in albiston fuit mutatorium cesaris.

3. sibillam. 8. audivi (sic) *P.* audivit *O.* 16. filiis sis. 24. et] *om.* — 25. cirbius *eod.* 26. se et clausa est terra. 30. quis ibi fuit. 31. colossum — ceremenie. 34. Septisolium.

Ibi fuit candelabrum factum de lapide albiston qui semel accensus ac sub divo positus nunquam aliqua ratione extinguebatur. Ibi etiam ymago dni post altare divinitus depicta. iuxta eam figuram qua dns fuit in carne. Qui locus ideo dicitur Albesta quod ibi fiebant albestole imperatorum.

23. Circus prisci tarquinii fuit mire pulchritudinis qui ita erat grabatus quod nemo Romanorum offendebatur alterius . . . invisione ludi. In summitate erant duo arcus per circuitum vitro et salvo (*sic*) auro laqueati. Quando fiebat ludus in medio erant due agulie. Minor habebat pedes LXXXVII Maior CXXII. In summitate triumphalis arcus qui erat in capite stabat eques ereus et deauratus qui videbatur facere impetum ac si miles vellet currere equu. In alio arcu qui est in fine stabat alius eques ereus et deauratus similiter. hii portati sunt a constantino imperatore cum omni ornatu facto ex ere in constantinopoli damasco et alexandria.

25. In palatio neronis, quod ex latere et rana dicis Lateranum sunt quedam miranda sed non scribenda. In campo lateranensi est quidam caballus ereus qui dicitur constantini sed non est ita. Qui autem voluerit veritatem cognoscere hoc relegat.

(Sequitur narratiuncula ut supra p. 98, 8. passim immutata.)

26. In exquilino monte fuit templum *Marii.* qui nunc vocatur cimbrum eo quod cimbros deiecit. Ubi nunc est sca Maria ad presepe fuit templum cybeles. Templum veneris ad scm petrum ad vincula. Ad S. Mariam in fontana templum fauan quod simulacrum locutum est iuliano et decepit eum.

27. In cilio montis templum iovis et diane quod nunc vocatur mensa imperatoris. Super palatii constantii. ibi in palatio fuit templum saturni et bachi ubi nunc iacent simulacra eorum.

28. Ibi iuxta sunt caballi marmorei. Ad quod autem homines et caballi facti sunt nudi et quid sint audi, quid ante caballos quaedam femina serpentibus circumdata sedet habens concam ante se. Temporibus tyberii imperatoris venerunt Romam duo philosophi iuvenes praxitelus et fibia. Quos imperavit ad se evocans de eis

4. quia ibi. 7. *Scr.* gradatus. — offendebat alterum. 9. fiebant *P.* 11. qui est in capite. 12. impetu. 13. hi. 15. Constantinopolim. 16. *Scr.* dicitur. 21. Marii] *om. cod.* — *Scr.* Fauni. 24. ulio *cod.* — ionis (sic) *P.* Iovis *O.* 27. *Scr.* palatio. — ubi quod. 30. nudi, audi — quod ante. 33. Proxitelus. — *Scr.* imperator et dixit eis.

Cur nudi inceditis. Qui respondentes dixerunt. Quia omnia nobis nuda et aperta sunt et pro nihilo mundum tenemus Idcirco nudi incedimus et nichil possidemus. Quia quicquid tu in secreto dixeris, nobis aperta est usque ad unum verbum. Quibus imperator ait. Si quod dixistis, impleveritis quodcunque petieritis tribuam. Tum illi nullam pecuniam sed nostram memoriam postulamus. Altera autem die adveniente per ordinem retulerunt imperatori quicquid in illa praeterita nocte consiliatus est. Ob quam rem fecit eis promissa prelibatam memoriam eorum sicut postulaverant. Equos videlicet nudos qui calcant terram .i. potentes huius seculi principes qui dominantur in hominibus huius mundi. Veniet rex potentissimus qui ascendet super equos .i. super potentiam principum huius seculi. In hoc seminudi quod stant juxta equos et altis brachiis et replicatis digitis numerant ea que futura sunt. Et sicuti ipsi nudi sunt ita omnis mundalis scientia nuda et aperta est mentibus eorum. Femina *quae* circumdata serpentibus sedet habens concam ante se significat predicatores qui predicabunt eam. Ut quicunque ad eam ire voluerit nequidquam possit, nisi prius lavetur in conca illa.

29. Juxta scolam grecam palatium lentis. Ad gradellas templum solis. Ubi est S. Stephanus rotundus fuit templum fauni In elephanto templum sibille et templum ciceronis ubi nunc est domus filiorum petri leonis. Ibi est carcer tullianus ubi est ecclesia S. Nicholai. Ibi iuxta templum iovis, ubi fuit pergula aurea. Ad scm angelum templum severianum. Ad vellus aureum templum minerve. In ponte iudeorum templum fauni. Ad scm stephanum in piscina palatium cromatii prefecti et templum quod dicebatur olovitreum totum factum de cristallo et auro per artem mechanicam. Ubi erat astronomia cum omnibus signis celi, quod distruxit S. Sebastianus cum tiburtio filio cromatii.

30. Trastiberim *ubi* nunc est sca Maria fuit templum ravennatium, ubi terra manavit oleum tempore octaviani Imperatoris. Que fuit domus meritoria, ubi merebantur milites, qui gratis serviebant in senatu. Sub ianiculo templum gorgonis. In insula templum iovis et hesculapii et corpus s. bartholomei apostoli. hec et alia multa

---

3. nihil. 14. sicut. 16. *quae*] *om. cod.* 17. significant *P* signat *O.* — quicumque — nequaquam. 19. *scr.* Lentuli. — gendellas. 26. Cromatii *O* reromatii *P.* 27. aureo *P.* 30. ubi] *om. cod.* 31. quod fuit. 32. moritoria *P.*

templum et palatia imperatorum consulum senatorum prefectorum que tempore dictatorum in hac aurea urbe fuerunt sicut in priscis annalibus legimus et oculis nostris vidimus et ab antiquis audivimus, quanto essent pulcritudinis. Auri argenti. eris heboris ac preciosorum lapideum ad posterorum memoriam . . . melius . . . reducere curavimus.

Quae deinceps sequuntur, aetate ut videtur Ottonis III. conscripta, ab urbis descriptione aliena sunt. Primum caput supra p. 97, 12. *exhibuimus emendatius scriptum, reliqua in sola graphia leguntur, e quibus quae de Capitolio et mutatorio narrantur hic adiungimus:*

31. His itaque prelibatis nomina et dignitates illorum qui in excubiis imperialibus perseverant describamus. . . . Nulla dignitas, nulla potestas, nullus vivens in orbe romano nec ipse etiam precelsus monocrator capitolium saturni qui caput urbis est conscendere valeat nisi alba veste indutus. Quando autem omnium dominator capitolium saturni et iovis . . . conscendere voluerit imperatorii (*sic*) Julii cesaris purpuram albam accipiat et omnibus generibus musicorum vallatus hebraice grece et latine fausta acclamantibus capitolium aureum conscendit. Ibique ab omnibus usque ad terram tribus vicibus salutatus pro salute monocratoris dni . . . . qui illum orbi romano prefecit. descendens vero de capitolio . . . cesarfano pulpam albam deponat et prioribus vestimentis rursum amictus ad cesarianum palatium redeat.

5. *Lacunae in cod. indicantur.* 13. describimus *P.* 17. imitatorii *O qui recte in mutatorio legendum censet.* 23. deponit *P.* — *Lacunae in cod. indicantur.*

In *Cod. E* ad c. 13. *adduntur haec, partim e descr. reg. desumpta:*

In Roma fuerunt equi erei magni et deaurati XXII, equi (*scr.* dei) aurei LXXX, equi (*scr.* dei) eburnei LXXXIIII, latrine publice C. XL. IIII. cloace L., tauri, griffones, pavones et aliarum ymaginum multitudo, quarum plurima preciositas videbatur inmensis, ut homines ad eandem venientis de eius pulcritudine merito mirarentur.

His addantur quae habet:

1) Anonym. Salernitanus (scr. c. a. 980) ad a. 886) Muratori Scriptt. II, 2 p. 165, Paralipomena (Muratori ib. p. 271). Pertz, Scriptt. III, p. 538.

LXX statuae [e] quas olim Romani in capitolio consecrarunt in honorem omnium gentium, quae scripta nomina in pectore gentis [ium], cuius imaginem tenebant, gestabant, et tintinnabulum uniuscuiusque statuerant [ae erat], et sacerdotes die ac nocte semper vicibus vigilantes eas custodiebant. Quae gens rebellis in Romanorum imperatorem consurgere conabatur, statua illius gentis commovebatur et tintinnabulum in collo illius resonabat, ita ut scriptum nomen continuo sacerdotes principibus reportarent, et ipsi absque mora exercitum ad reprimendam eandem gentem mittebant. Sed dum fuissent praedictae statuae Constantinopolim deportatae, ille iam fatus Alexander huiusmodi verba depromsit: illo denique tempore Romanorum imperatores erant gloriosi, quando istae statuae venerabantur. Unde statim sericis vestibus vestire iussit et singulas circumdedit.

2) Cod. Vat. 1984. Curiosi B. Saec. XI. pone regiones et catalogum imperatorum (cf. Preller, Philol. I, p. 103):

Miraculum primum Capitolium Romae, tutius quam civitas civium. Et ibi consecratio statuarum omnium gentium, quae scripta nomina in pectore gentis, cuius imaginem tenebant, gestabant, et tintinnabulum in collo uniuscuiusque statuae erat, et sacerdotes die ac nocte semper vicibus vigilantes eas custodiebant et quae gens in rebellionem consurgere conabatur contra Romanum imperium, statua illius commovebatur et tintinnabulum in collo illius resonabat ita ut scriptum nomen continuo sacerdotes principibus deportarent, et ipsi absque mora exercitum ad reprimendam eandem gentem dirigerent.

3. Tertia classis. Saec. XIV.

De mirabilibus civitatis Romae.

D = Excerpta ex variis libris Romanae curiae per Nicolaum cardinalem Argoniensem (1356—62) in primo folio hanc habent inscriptionem:

,Praesentem librum ordinavit et scribi fecit reverendissimus in Christo pater et dominus dominus frater Nicolaus Cardinalis Aragoniae. Quem compilavit ex diversis registris et ex libris Camerae apostolicae et ex aliis item libris et cronicis diversis cum magna diligencia et labore: in quo quidem libro per ordinem continentur ea quae secuntur.'

Praeter alia indice continentur:

Item tractatus valde pulcher de mirabilibus civitatis Romae, videlicet de muris, portis, montibus, pontibus, palaciis, arcubus triumphalibus, de termis, teatris, cimiteriis, locis urbis nominatis in passionibus sanctorum, de pinea, de templis et capitolio civitatis Romanae.

Item qualiter Romani adorare voluerunt Octavianum imperatorem. qui consuluit Sibyllam Tyburtinam quae ostendit ei speciem virginis pulcherrimae puerum baiulantis.

Item de caballis marmoreis Romae.

Item de iudicibus imperatorum in Roma.

Item de columpna Antonini in Roma.

Item de historia ecclesiastica. quare Cyrus rex Persarum vocatus fuit Christus, et de LXX annis captivitatis Judaeorum in Babilonia: expositum historice et allegorice.

Item de Vaticano et agulio in Roma.

Item qualiter factum fuit templum Pantheon quod nunc dicitur sancta Maria rotunda.

Item historia caballi aenei qui est ad Lateranum in Roma.

Item hystoria sanctorum Abdon et Sennen.

Item de victoria Octaviani Augusti contra Antonium et Cleopatram uxorem eius.

Item hystoria de cathenis beati Petri apostoli et qualiter aedificata fuit ecclesia beati Petri ad vincula.

d = cod. Cotton. Nero. C. II. P. 51 membr. saec. XIV. a me collatus.

f = cod. Dresdensis saec. XIV. F. 18, a me inspectus, sed non collatus, quod eo magis doleo, cum a Papencordtio Cola di Rienzo p. 46 omnium optimus appelletur.

m = cod. bibl. S. Isidori Romae arm. IV. n. 69. editus a Montealconio, Diar. Ital. p. 28. sqq.

Multa praeterea eiusdem libri exempla per bibliothecas sparsa reperiuntur.

F = cod. Reg. 1446. membr. saec. XIV, praeter libellos nonnullos de equis, avibus, canibus rel. a Iordano Rufo de Calabria milite ,in marestalla domini Friderici quondam imperatoris secundi' scriptos, quibus ab alia manu addita sunt duo folia ,de avibus rapacibus' initio mirabilia Romae exhibet, sc. c. 1—3. 5. 10. 7. 4. 6. 8. 11. 9. de pinea. de templis c. 23, 15—25.

de templo Martis c. 23, 26 — p. 97 — ,Iunonis et cetera amen.' de Capitolio, cap. 23, p. 108, 2—22 — decore. de equis marmoreis c. 13. de equo Constantini c. 15. de colloseo.

G = Cod. Ottobon. 2072. membr. saec. XIV. misc. collatus a Partheyo, cui est B. fol. 43ᵃ col. 1—44ᵇ col. 2 legitur Tractatus de situ et mirabilibus rome.

Hi codices omnes descriptionem Capitolii post caput ,de templo Martis' inserunt, in D eadem bis legitur.

Ad eandem classem pertinere videntur cod. Phil. Aur. Viscontii a Nibbyo in ephemerid. Rom. 1820. adhibitus et cod. Vat. 6893. a me inspectus.

De mirabilibus civitatis Romae.

1. De muris urbis Romae.

Murus civitatis Romae habet turres CCC. LXI. castella id est merulos VI. DCCC. portas XII. pusterulas V. In circuitu vero sunt miliaria XXII exceptis Transtiberim et civitate Leonina, id est porticus sancti Petri.

2. De portis civitatis Romae.

Portae inclitae urbis hae sunt: porta Capena, quae vocatur porta sancti Pauli; porta Appia, ubi est ecclesia quae dicitur domine quo vadis, ubi apparent vestigia Iesu Christi; porta Latina, quia inde intrabant Latini id est Apuli: ibi est dolium, in quo beatus Iohannes evangelista missus fuit; porta Metroni; porta Asinaria quae dicitur Lateranensis; porta Lavicana quae dicitur Maior; porta Taurina quae dicitur sancti Laurentii vel Tyburtina; porta Numentana quae ducit ad Numentanam civitatem; porta Salaria; porta Pinciana, quia ibi adhuc est palatium Pincii regis; porta Flaminea quae dicitur sancti Valentini; porta Collina quae est supra pontem sancti Petri.

3. De portis Transtyberim.

Portae Transtyberim sunt tres: porta Septimana, ubi septem laudes fuerunt factae Octaviano; porta Aurelia vel aurea; porta Portuensis.

4. De portis in porticu sancti Petri.

In porticu sancti Petri sunt duae portae, quarum una vocatur porta castelli sancti Angeli, altera porta Viridaria.

---

1. de mirabilibus Romae *m.* 2. Romane *d.* 4. VII. *F.* 5. porticu *m.* 12. Lateranensis — Taurina quae dicitur] *om. d.* 16. pruti *F.* 18. pontem] *om. m.* 20. Septimiana *m.* 21. fuere *d.* 22. *Sic G* Merdaria *D.*

5. *De montibus infra Romam.*

Montes infra urbem isti sunt: Ianiculus qui vulgariter dicitur Ianarus, ubi est ecclesia sancti Sabae; Aventinus qui et Quirinalis dicitur, quia Quirites ibi stabant, ubi est ecclesia sancti Alexii; Coelius mons, ubi est ecclesia sancti Stephani in Coelio monte; Capitolium vel Tarpeius, ubi est palatium senatorum; Palentium, ubi est palatium maius; Exquilinus qui supra alios dicitur, ubi est ecclesia sanctae Mariae maioris; Viminalis ubi est ecclesia sanctae Agathes, ubi Virgilius captus a Romanis invisibiliter exiit ivitque Neapolim, unde dicitur vado ad Napulum.

6. *De pontibus civitatis Romae.*

Pontes isti sunt: pons Milvius; pons Adrianus † qui dicitur Iudaeorum, quia ibi Iudaei habitant; pons † Fabiani iuxta ipsum; pons Neronianus; pons Antoninus; pons Gratiani; pons Senatorum; pons marmoreus Theodosii et pons Valentinianus.

7. *De palatiis Romae.*

Palatia magna imperatorum ista sunt: palatium maius in Palentio monte positum; palatium Severini prope sanctum Sixtum; palatium Claudii inter Colliseum et sanctum Petrum in vincula; palatium Constantini in Laterano, ubi moratur dominus papa; palatium Susurrianum ad thermas de Caluce; palatium Volusiani; palatium Romuli inter sanctam Mariam novam et sanctum Cosmatem, ubi sunt duae aedes Pietatis et Concordiae, ubi posuit Romulus statuam suam auream dicens: non cadet donec virgo pariet, statim ut peperit virgo, statua illa corruit; palatium Traianum, ubi est columpna sua alta XX passuum; palatium Constantini; palatium Salustii; palatium Camilli; palatium Antonini, ubi est columpna sua XXIV passuum; palatium Neronis, ubi est agulia sancti Petri; palatium Iulii Caesaris, ubi est sepulchrum Iulii Caesaris; palatium Chromacii; palatium Pompeii; palatium Titi et Vespasiani; et foris Romam catacumbas; palatium Octaviani ad sanctum Laurentium in Lucina.

---

2. Ianniculus *d.* 3. Iannarus *m* ianvarius *F.* — Qui//nalis *in f versus* Quiralis *Parth.* 6. Tarpeus *m.* — palonteum *F.* 7. super *d.* 8. basilica *Parth.* — vinealis *F.* 9. exiens ivit *Parth.* 10. ad Neapulim *G.* 11. Romane *d.* 14. Neumanus *m.* 17. palenteo *G.* 21. *Sic G* pome de caluce *D.* 22. et ad sanctum *G.* 25 et 27. columna *m.* 26. Salussii *m.* — constancii *d.* 29. sepulcrum *m.*

8. *De arcubus triumphalibus Romae.*

Arcus triumphales sunt isti, qui fiebant alicui imperatori a triumpho, sub quibus cum honore ducebatur a senatoribus, et victoria eius ad memoriam in posterum sculpebatur. Arcus aurei Alexandri ad sanctum Celsum; arcus Theodosii et Valentiniani et Gratiani imperatoris ad sanctum Ursum; foris portam Appiam ad templum Martis arcus triumphalis; in circo arcus Titi et Vespasiani; arcus Constantini iuxta amphitheatrum; arcus septem lucernarum Titi et Vespasiani, ubi est candelabrum Moysi cum archa, habens VII brachia, in pede turris cartulariae; arcus Iulii Caesaris et senatorum ante sanctam Martinam, ubi modo sunt turres de Bracis; arcus triumphalis Octaviani ad sanctum Laurentium in Lucina; arcus Antonini prope columpnam eius, ubi modo est turris de Tosectis; arcus ad sanctum Marcum, qui vocatur manus carnea; in Capitolio est arcus panis aurei.

Sunt praeterea alii arcus qui non sunt triumphales sed memoriales, ut est arcus Pietatis ante sanctam Mariam rotundam, ubi cum esset imperator paratus in curru ad eundum extra pugnaturus, quaedam paupercula vidua procidit ante pedes eius, plorans et clamans: domine, antequam vadas mihi facias rationem. cui cum promisisset in reditu facere plenissimum ius, dixit illa: forsitan morieris prius. imperator hoc considerans praesiliit de curru ibique posuit consistorium. mulier inquit: habebam unicum filium, qui interfectus est a quodam iuvene. ad hanc vocem sententiavit imperator: moriatur, inquit, homicida et non vivat. morietur ergo filius tuus, qui ludens cum filio occidit ipsum. qui cum duceretur ad mortem, mulier ingemuit voce magna: reddatur mihi iste moriturus in loco filii mei, et sic erit mihi recompensatio, alioquin numquam me fatear plenum ius accepisse. quod et factum est, et ditata nimium ab imperatore recessit.

9. *De thermis civitatis Romae.*

Thermae dicuntur palatia magna habentia maximas cryptas sub terra, in quibus tempore hyemali fiebat ignis per totum, aestivo

---

1. imperatori alicui *m.* — redeunti a tr. *Parth.* 3. ducebantur *litt.* n *exncta et postea restituta d.* eorum victoria eius *primo vocab. expuncto d.* 4. aureus *Parth.* 5. Ursum — Martis *nulla interpunct. m.* 6. apiam *sic deinceps d.* 8. *post* circo *interp. m.* 9. arca *m.* — piede *m.* 11. Bratis *m.* Brachis *G.* 13. Antonii *d.* — Tosetis *G.* Cosectis *m.* 18. extra expugnaturus *m.* 20. michi *d.* 23. filium meum *d.* 29. fateor *m.* — ditata multum *m.* 31. Romanae *d.*

vero aquis frigidis implebantur, ut curia in superioribus manens delectaretur. quod in thermis Diocletiani videri potest ante sanctam Susannam. Sunt igitur thermae: Domitianae; Olimpiades ad sanctum Laurentium in Panisperna; Novatianae; Tiberianae retro sanctam Susannam; Diocletianae; Lucinii; Antonianae; Maximianae; Agrippae retro sanctam Mariam rotundam; Alexandrinae, ubi est hospitale de thermis.

10. *De theatris civitatis Romae.*

Theatra sunt ista: theatrum Titi et Vespasiani ad catacumbas; theatrum Tarquinii et imperatorum ad septem solia; theatrum Pompeii ad sanctum Laurentium in Damaso; theatrum Antonini iuxta pontem Antonini; theatrum Alexandri iuxta sanctam Mariam rotundam; theatrum Neronis iuxta castellum Crescentii et theatrum Flamineum.

11. *De cimiteriis urbis Romae.*

Cimiteria ista sunt: cimiterium Calepodii ad sanctum Pancratium; cimiterium sanctae Agathae ad girolum; cimiterium Ursi ad portese; et ibidem cimiterium sancti Felicis; cimiterium Calixti iuxta catacumbas; cimiterium Praetextati iuxta portam Appiam ad sanctum Appollinarem; cimiterium Gordiani foris portam Latinam; cimiterium inter duos lauros ad sanctam Helenam; cimiterium ad ursum pileatum prope sanctam Bivianam; cimiterium in agro Verano prope sanctum Laurentium foris tauros; cimiterium sanctae Agnetis; cimiterium ad nympha beati Petri; cimiterium Priscillae ad pontem Salarium; cimiterium ad clivum Cucumeris; cimiterium Trasonis ad sanctum Saturninum; cimiterium sanctae Felicitatis prope cimiterium Calixti; cimiterium sancti Marcelli via Salaria vetere; cimiterium *Balbinae* via Ardeatina; cimiterium Innocentum ad sanctum Paulum; cimiterium Pontianum; cimiterium sanctarum Hermetis et Domitillae: cimiterium sancti Cyriaci via Ostiensi. ista cimiteria erant subterranea, quae quandoque distendebantur per tria miliaria, ubi sancti martyres abscondebantur.

---

3. Olympiades *m.* 4. paliperna *d.* — noviciane *d.* — Tyberiane *d.* 5. Lucannae *m.* — Machimianae *d.* Machinnanae *m.* 10. Tarquinii imperatoris *m. Parth.* 11. Damasco *D.* 14. Flammeum *d.* 17. Tirolum *m.* — cim. Ursi — ibidem] *om. m.* 18. Kalisti *et sic deinceps d.* Callixti *m.* 20. Concordianum *D.*, 21. duas *m.* 22. pilleatum *d.* — Vivianam *m.* 23. *i. e. foris portam Taurinam* foris muros *m.* 24. nimpha *m.* 28. babui *d.* Bagya *m.* — ardeanna *d.* 29. domicille *d.* 30. hostiensi *d.* 31. milliaria *m.*

12. *De locis urbis nominatis in passionibus sanctorum.*

Haec sunt loca quae inveniuntur in passionibus sanctorum: foris portam Appiam, ubi beatus Sixtus decollatus fuit, et ubi dominus apparuit Petro dicenti: domine quo vadis? ibi templum Martis. intus portam arcus Stille. deinde regio Fasciolae ad sanctum Nereum. vicus canarius ad sanctum Georgium, ubi fuit domus Lucillae, et est ibi velum aureum. aqua Salvia ad sanctum Anastasium, ubi decollatus fuit sanctus Paulus. hortus Lucillae, ubi est ecclesia beati Pauli, et ibi requiescit. Interlude, id est inter duos ludos. clivus Scauri, qui est inter amphitheatrum et stadium ante septem solia; ibi est cloaca, ubi iactatus fuit sanctus Sebastianus, qui revelavit corpus suum sanctae Lucinae dicens: invenies corpus meum pendens in gumfo via Cornelia per pontem Milvium, et exiit in stratam via Aurelia iuxta girolum. gradus Eliogabali in introitu palatii, et insula cathenata post sanctam Trinitatem. arcus Stille ante septem solia. arcus Romanus inter Aventinum et Albiston, ubi beatus Silvester et Constantinus osculati sunt et diviserunt se adinvicem. in Tellure id est in Cannapara, ubi fuit domus Telluris. privata Mamertini ante Martem supra Capitolium. vicus latericii ad sanctam Praxedem. vicus patricii ad sanctam Pudentianam. basilica Iovis ad sanctum Quiricum. thermae Olimpiadis, ubi assatus fuit beatus Laurentius in Panisperna: palatium Tiberianum Traiani, ubi Decius et Valerianus recesserunt mortuo sancto Laurentio, ubi dicitur thermae de Cornutis. circus Flamineus ad pontem Judaeorum. in Transtyberim templum Ravennatium effundens oleum, ubi est sancta Maria in Transtyberim.

13. Infra palatium Neronianum est templum Apollinis, quod dicitur sancta Petronilla in basilica sancti Petri ante quod *ut supra p. 105, 8. hac varietate:*

Vaticanum ex mirifico musibo (musibeo *d*) laqueatum. et ideo dicitur Vaticanum *d* quae voc. Vat. *rell. om. priore loco m.* — aerarium Neronis, ubi nunc est eccl. s. Andr. *D.* — sarcofago id est aureo malo *m.* malo aureo *d.* subicerentur *d.* (subiic. *m*) Cuius — depicta] *om. D.* — *Post* antro *add. D.*

---

3. syxtus *F.* — est *Parth.* 4. dicenti] *om. D habet F.* 5. Syllae *m.* martis intus portam. Arcus Stille. *d.* — inde *m. Parth.* — Fastiolae *m.* 9. ludos, id est clunis Scauri *d.* 13. unco *G.* 14. Cornelia *G.* 15. Cathenate *m.* — Syllae *m.* 18. Cellure *m.* — in] *om. m.* 19. super *m.* sub *Parth.* 21. Quiritium *m.* — Olympiadis *m. Parth.* 24. Cormitis *m. Parth.* 31. *Altero loco post c. 14. c. p. 98, 7. cum ABC conspirat D, cf. var. lect. p. 133.* 33. superius vero in giro mali aurei scriptum est *priore loco D.* — tantus erat — clauditur *D.* — et — legitur] *om. priore loco D.*

Inferius vero Graecis litteris ista carmina sunt descripta.

Si lapis est unus, dic qua fuit arte levatus;
Et si sunt plures, dic ubi contigui.

14. De pinea quae stabat in Roma.

In fastigio Pantheon id est sanctae Mariae rotundae stabat pinea aerea, quae nunc est ante portam sancti Petri, quae tota cooperta fuit tabulis aereis et deauratis, ita quod a longe quasi mons aureus videbatur, cuius pulchritudo adhuc in parte cernitur.

15. De templis in Roma.

Ante palatium Alexandri — Helii Adriani, *ut supra p. 107, 9—19.* alia — oracula] *om. D.*

16. De templo Martis in Roma.

In campo Martio fuit templum Martis — oraculum Iunonis *ut supra p. 107, 20 — 108, 2.*

---

3 sint *m* — contingunt *d.*

10 *Sic FGd, in m eodem loco atque in ABC leguntur.*

p. 107, 18. iuxta s. Salv.] *om. d.*

21. Kalendis Iulii — ille qui *D.*

24. ut esset spectaculum *D.*

25. est templum *D.* — Calcidiae (Calcediae *m*), ubi adhuc apparent columnae marmoreae *D Parth.*

26. Camiliano *D Parth.* — Quiricus *G* Quiriacus *D* (sanctus *om. m.*).

p. 108, 2. oraculum Jovis *G.* — Capitolium ideo dicitur quia *D Parth.*

v. 4. urbem et orbem *D Parth.*

v. 5. diu — montis] *om. D.*

v. 6. fuit palatium, quod erat pro magna parte aureum et lapidibus pretiosis ornatum, quod dicebatur valere tertiam partem mundi, ubi tot statuae erant quot sunt mundi provinciae, et habebat quaeque tintinnabulum ad collum. et erant ita per artem magicam dispositae, ut quando aliqua regio Romano imperio rebellis erat, statim imago illius provinciae vertebat se contra illam, unde tintinnabulum resonabat quod pendebat ad collum, tuncque custodes (vates Capitolii qui erant custodes *m*) referebant (*om. m*) senatui *D.*

p. 109, 9 et 10. Erant enim et ibi plura templa, nam in summitate *rell. D.* — ciminarum *G* crinniorum *d* criminorum *m* cinorum *C.*

11 et 12. sicut — faustis] *om. D.* — parte foris *D.*

14. sex dies *DG.*

15. supra *D Parth.* — templi *d* — publicum forum *d.*

16. templum] *om. d.* — Asilis *d* solis *G.* — carmelariam *D* camellariam *Parth.* Quae *hic a vv.* ,Capitolium — decore' *leguntur, infra suo loco repetuntur in D. Plura verba in m omittuntur, nos graviora tantum annotamus.*

17. De Capitolio in Roma.

Hic sequuntur narratiunculae, supra p. 95, 19. 96, 15. rell. in d: Qualiter Romani adorare voluerunt Octavianum Augustum, qui consuluit Sibillam Tyburtinam, et qualiter apparuit in celo species virginis pulcherrimae puerum in brachiis baiulantis. et quare dicta est sancta Maria in ara celi; *deest in mF.*

Tum in DF: De caballis marm., *supra p. 96, 16 — 97, 11.*

De iudicibus, *supra p. 97, 12.*

Columna Antonini, *supra p. 98, 3.*

Deinde in d inseruntur haece: de hystoria ecclesiastica quare Titus *(sic, scr. Cyrus)* rex Persarum vocatus fuit, et de LXX annis captivitatis Iudaeorum *rell.*

18. Quibus praemissis in D ita continuatur descriptio: Item ea quae secuntur sunt de Vaticano et agulia in Roma, quorum etiam maior pars scripta est supra, sed ibi quidem brevius, hic autem prolixius narrantur.

Infra palatium Neronianum *rell., ut supra p. 105, 7.*

Tum de historia caballi aerei qui est ad Lateranis in Roma.

Qualiter factum sit templum Pantheon, quod nunc dicitur sancta Maria rotunda *ut supra p. 98, 8 — 101, 7.*

In d add. passio Abdon et Sennen. de victoria Octaviani. de cathenis beati Petri *ut supra p. 101, 8 — 105, 6.*

---

p. 105, 18. ad alam *D.* — decoratur] *om. D.*
p. 106, 2. foramina murium] *m.*
13. si castra *m* sicut castra *d.*
21. sicut — dicit] *om. m.* — ante folloniam] *om. DFG.* — coopertum *D.*
24. habet monumenta] *m.* quae diximus omnia *D Parth.* — fastorum *codd.*
p. 109, 1. tosula *d* tolusa *m.*
p. 110, 13. quibus XXVI *m* quibus XXVII *d.*
14. Iulii *m.*
18. septisolium *codd.*
21. ara *m. Parth.* archa *d.*
p. 111, 13. famni *d* Faunii *m.*
14. Domitiani *codd. ut in BC.*
17. in ilio montis *d* in illo monte *m. Parth.*
23. *Post* templum *in fine versus lacuna trium litterarum d.*
p. 112, 4. Faunii *m* fauni *d.*
7. Jani *recte m* fauni *d.* — carcanari *D* caccavarios *Parth.*

4. Quarta classis. Saec. XIV. et XV.

Mirabilia breviata et interpolata.

H = Cod. Univ. Pragensis misc. membr. XIV. H. 33. f. 34. ab Hoeflero v. cl. in libro Papencordtii qui inscribitur ,Geschichte Roms im Mittelalter. Paderborn 1857' p. 35 editus. Quem librum Hoeflerus p. XV. saec. XIII. scriptum esse retulit, Linckerus v. cl. a me cum de illa opinione dubitarem rogatus iterum inspexit atque saec. XIV. exeunte exaratum esse pronuntiavit, cuius sententiae subscriptorem nominavit Zeidlerum bibliothecarium. Fabellis ad calcem libelli reiectis iisque brevius enarratis e regionum descriptione ,campi, basilicae, viae ,et e breviario' equi, dei, latrinae, cloacae L' praemittuntur, descriptio ordinem quidem primae classis fere retinet, sed et oratione passim mutata et ab homine indocto multis vitiis inquinata.

J = Cod. Vatic. 4265. chart. anno 1375. scriptus, lectu difficilis, Romae a me passim adhibitus, postea in usum Partheyi diligentissime ab Hinckio ad exemplum Alberti collatus, quem libellum Partheyus perquam liberaliter ad me miserat. Inde a fol. 209ᵇ—216ᵃ mirabilia sine inscriptione hoc ordine habet disposita (cf. p. 92 sqq.) c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 10. 11. 9. 16. 12. 18. 19. 20. 22. 30. a vv. ,In palatio Lateranis'. 31. inde a vv. ,Sub Ianiclo'. 15. 14. Post c. 12. inseritur narratio de ecclesia sanctae Mariae maioris ab Iohanne patricio constructa, post c. 14. narratio de Constantini conversione et de monumentis ecclesiarum expositio; denique caput de coloseo, quod etiam in *FGK* legitur.

K = Cod. Vatic. 2035. chart. saec. XVI. (apud Parth. *D*) in fine narratiunculas collectas exhibet, ita ut passim Martinianam respiciat et laudet, veluti ,de palatiis superius melius habes in martiniana', ,de factis capitolii melius habes superius'. Continet etiam locum ,de coloseo'.

L = Cod. Vat. 6898. chart. saec. XV. praeter mirabilia variis modis et ordine perverso interpolata regionum descriptionem exhibet misere corruptam.

M = Cod. Urb. 394. Martini Poloni mirabilia i. e. in compendium redacta continet, paucis annotationibus adspersis. Graphia scriptor videtur usus esse.

Codices K. L. M. Romae contuli.

Ex his libris lectionum varietatem afferre cum supervacaneum esse arbitrarer, ea tantum adscripsi, quae novi aliquid antiquioribus libris addere videbantur.

Ad caput 2. p. 92, 8 et 9. principales portae sunt istae intus aereae et foris ferreae *L.* — Latina. porta libera. porta Metroni *H.*

v. 11. Porta minor ideo dicitur, quia duae portae sunt coniunctae et vicinae, si bene notentur, quae despiciunt tam intus quam deforis unaquaeque suam viam. Altera quae clausa est, ubi est ecclesia sancti Barnabae, ipsa est porta Lavicana. haec via ducebat ad portam Lavicanam civitatis quae . . . est ecclesia sancti Cesarii, quae fuit . . . .

quae nunc attribuitur Tusculano. Altera porta quae respicit illam (*scr.* viam) Pompeianam (?) sive Penestrinam, quae altior et spaciosior ad differentiam illius quae minor est dicitur maior. Porta Taurina eo quia ibi scultum fuit caput taurinum duplex; siccum et viride: siccum deforis significat eos qui tenues intrant urbem; viride sive plenum de intus significat eos qui divites exeunt. . . . Porta Sallaria habet duas vias, Sallariam veterem quae ducit ad pontem Milvum et nova quae exit ad pontem Sallarium. Porta Pinciana quia ibi ad idem palatium pugnabant *etc. L.*

Ad caput 4. p. 92, 18. Arcus triumphalis marmoreus quem senatus insignitum tropheis Druso patri Claudii Caesaris decrevit propter bella Reticum et Germanicum ab eo nobiliter confecta, cuius vestigia vix apparent. qui est foris portam Appiam ad templum Martis. *L.*

p. 93, 6. Arcus Faustini in Aventino iuxta sanctam Sabinam. *L.*

Ad caput 5. p. 93, 8. Janiculus. Aventinus, qui et juminalis dicitur s. Albisto. Celius mans. Campitolium. pallaracum. Marianapoli. Triquilinus *H.*

Ad caput 7. p. 93, 13. p. m. monarchae orbis in quo sedes et caput totius orbis est *L.*

p. 93, 20. columpna quae adhuc Antolina suo nomine vocatur *H.*

Ad caput 8. p. 94, 3. theatrum Pompeii iuxta palatium eius ubi dicitur zatro *H* (*i. e. teatro.*).

Ad caput 9. p. 94, 12. ibi dixit capud ter: Jesus, Jesus, Jesus, saltando, ubi adhuc tres fontes emanant diversi in sapore *J.*

p. 94, 19. post v. ,catenata' *J. add. praeter alia:* iuxta sanctum
cod. mīus ᶜtra
Petrum, ubi est mons Marius contra; iuxta montem Aventinum est mons testarum, ubi ludus est in carnis privio (*cod.* primo). in urbe mater turrim comitis in ecclesia sancti Nicolay est columpna Adriani (*i. e. Traiani*).

Ad caput 11. p. 95, 7. primum cimiterium sancti Johannis et Pauli *H.*

p. 95, 9. catacumbas ad sanctum Fabianum et Sebastianum *J.*

Ad caput 22. p. 107, 2. cinis talis imperatoris *H.* haec sunt ossa cinis et nervi imperatoris *K.*

Ad caput 23. p. 107, 23. propter quod factum multi adhuc consules romanorum. *)

Ad caput 24. p. 108, 10. templum Jovis, in quo erat statua aurea Jovis sedens in aureo trono *M.*

---

*) sc. consules artium et collegiorum.

Ad caput 28. *p.* 110, 18. habens in capite coronam auream gemmis ornatam, cuius caput et manus nunc sunt ante Lateranum *KM*. item septisolium quod VII ordinibus columnarum subnixum fuit templum Solis et Lunae *M* mirae pulcritudinis et altitudinis. habebat ordines columpnarum unum super alium, unde Ovidius: regia solis erat sublimi*bus**) alta columnis *K*.

Ib. v. 19. *eadem quae graphia habet M.*

Ad caput 29, *p.* 22. Circus P. T. qui fuit inter montem Aventinum et maius palatium duabus portis, una ab oriente altera ab occidente claudebatur *M*.

ib. v. 26. ibi erant duo equi aerei et deaurati in fastigio arcuum sive portarum elevati, unus ab oriente et alius ab occidente, quia sua dispositione videbantur provocare equos ad cursum. quos Constantinus imperator secum in Constantinopolim deportavit. *M*.

Ad caput 30. *p.* 111, 9. Item in Exquillino monte qui est inter scam Mariam maiorem et Lateranum, ubi quaedam adhuc collumpnae et ymagines apparent fuit templum quod vocabatur cymbrum *rell. M*.

ib. v. 17. in monte alio *M*.

ib. v. 27. *ut graphia M.*

p. 112, 5. In Tulliano fuit templum Iovis et ibi erat templum Saturni. Ad scm Georgium ad velum aureum *rell. J*.

In *FGJK* praeterea legitur (in *K* post locum de tintinnabulis Capitolii):

De coloseo (*ap. Parth. c.* 29.).

Coloseum (coliseum *J*) fuit templum Solis mirae magnitudinis et pulchritudinis, diversis camerulis adaptatum. quod totum erat coopertum aereo celo et deaurato, ubi tonitrua fulgura et coruscationes fiebant et per subtiles fistulas pluviae mittebantur. Erant ibi praeterea (*sic K* pr. ibi *rell.*) signa supercelestia et planetae Sol et Lunae quae quadrigis propriis ducebantur. In medio eius (vero *Parth.*) Phebus i. e. deus solis manebat, qui pedes tenens in terra cum capite celum tangebat, qui pallam (pilam *JG*) tenebat in manu, innuens quod Roma totum mundum regebat. Post vero temporis spatium beatus Silvester iussit ipsum templum destrui et alia palatia (*sic J rell.* plura), ut oratores qui Romam venirent non per edificia profana (*sic J rell.* fana) irent, sed per ecclesias cum devotione transirent. caput vero et manus praedicti ydoli ante palatium suum in Laterano in memoriam fecit poni, quod modo palla Samsonis falso vocatur a vulgo. Ante vero Coliseum fuit templum, in quo fiebant cerimoniae praedicto simulacro (ante — simulacro *K*. *rell. om.*).

*) *cod.* sublimis.

E codice J. Partheyus p. 47 sqq. mirabilia quaedam sacra edidit, e quibus quae ad antiquam urbis speciem vel ad mirabilia aliquo modo spectare videbantur, delibavimus, interpunctione correcta.

p. 54, 14. iuxta sanctam Mariam mayoris volavit Symon magus (*cod.* magnus), ante sanctam Mariam novam ibi cecidit. . .

p. 54, 27. ibidem (*in ecclesia s. Mariae novae*) in uno altare est lapis signatus per genuflexionem sancti Pauli, quando oravit in volatu Symonis magi, qui ante eandem ecclesiam cecidit, ubi locus lapidibus est signatus. ibidem est templum Pacis, in qua scriptum est: non sum ruitura nisi virgo sit paritura. item: templum non corruat, nisi virgo pareat.

p. 56. de sancta Praxede versus sanctum Sixtum eundo versus sinistram est termas (?) Dyocletiani, quod depinxerunt 4^or^ martires coronati, et in eadem via est memoriale anserum qui Romanos de sompno excitaverunt et de captivitate liberaverunt. De sancto Sixto eundo est castrum Anthoniani, sub quo est castrum trium (?) legionnm.

p. 57—59. de sancto Sixto eundo versus sanctum Sebastianum, cum devenitur ad murum est porta Latina, ubi est clastrum ad sinistram, ubi est dolium in quo sanctus Johannes Evangelista missus fuit et kathena qua legatus erat, et ibidem ante portam sicud exitur ad dextram, est locus in quo sanctus Johannes in ferventis oley dolium missus fuit. et ulterius eundo extra muros versus sanctum Sebastianum in via Apia est capella Domine quo vadis, item aqueductus. ad palatium maius est ortus deliciarum et palatium Ovidii . . . sanctus Silvester ligavit draconem in fine palatii mayoris, qui infinitos Romanos interfecerat, ubi nunc est ecclesia sanctae Mariae de inferno. Duo sunt loca, ubi sancti martires passi sunt in urbe: ad sanctum Vitum in macello iuxta sanctam Mariam mayorem, ad sanctum Sebastianum. In sancto Angelo in foro piscium est sancta Felicitas cum septem filiis suis.

p. 59. ex alia parte (*a sancta cruce in Jerusalem*) versus sanctum Johannem in Laterano est domus Pylati.

p. 60. in capella supra Spiritum sanctum in monte in castro Neronis est ymago beatae Virginis.

Ib. in sancti Sabbae monastario, quod ipse fundavit, iacet Tytus et Vespesianus et Volusianus.

p. 62. in sancto Sebastiano est cymiterium sancti Calixti ad kathacumbos. item exterius est campus agonis, in quo est statua ydoli, ad quam sagittatus fuit sanctus Sebastianus.

In fine cod. H leguntur haece:

Ubi est ecclesia sancti Nicolai in carcere Tulliani, Cicero Tullius carcerem fecit dampnatorum de quo nullus postquam projiciebatur exire poterat, sed pendebat in catenis de cupro donec moriebatur, quia in urbe nullus suspendebatur neque interficiebatur neque aliter mutilabatur nisi sic. nullus etiam audebat in urbe ramenta*) vel aliquid immundicie extra domum suam in plateis *ponere***), sed in locis statutis ad hoc, nec teste ollarum in plateis projiciebantur. sed in certo loco *ibi****) mons factus est de testis ollarum et ideo hodie dicitur mons testacius.

Tanta erat pax et iustitia in urbe, quod totus mundus iuxta consuetudinem ejus vivebat et secundum leges ipsius. nullus equus vel asinus donec ducebatur per urbem sine sacculo ibat, in quo caderet stercus eius et non in plateis. Sed si aliquis nobilis equitaret per eam vel milites ad exercitum seu propter ludum aut alio modo equitarent in urbe, continuo vicinia ubi stercora cadebant equorum colligi faciebant et projici per servos suos in locis ad hoc statutis. tanta gloria, tanta leticia die noctuque fiebant in roma, quod quasi nullus pauper habebatur in ipsa, sed de omni parte mundi per mare sicut per terram omnes divicie portabantur ad urbem.

---

*) *cod.* rumenta.

**) *om. cod.*

***) *cod.* nisi.

5. Quinta classis. Saec. XIV. et XV.

Mirabilia cum renascente doctrina coniuncta.

Polistoria Johannis Caballini de Cerronibus de urbe apostolicae sedis scriptoris de virtutibus et dotibus Romanorum (libri X).

Liber ms. bibliothecae Novariensis, cuius notitiam Friedlaendero v. cl. archivii Berolinensis praefecto debeo, ‚rescriptus' dicitur ‚ad instantiam et mandatum Revmi patris et domini domini Ioannis de Capogallo de Roma sacrae paginae profexoris venerandi monasterii sancti Pauli abbatis'. Qui Iohannes cum a. 1402. episcopus Novariensis factus sit, postquam Belluni episcopatu functus erat (Ughelli IV, 717), sequitur illum librum saeculo XIV. conscriptum esse. Cuius apographo Gudiano nr. 47. membr. saec. XIV. exeuntis ab Heinemanno bibliothecae Guelferbytanae praefecto, v. cl. et officiosissimo, ad me transmisso uti licebat.

Caballinus igitur cum libro VIII, 5. nequitiae muliebris exemplum mortem innocentis regis Andreae protulerit, haud diu post a. 1345. de aetate Romani populi ‚decrepita perditis eius imperio et papatu' (IX, 3) conquestus esse videtur; atque cum Nicolai tribuni nusquam mentionem fecerit, inter a. 1345. et 1347. rationem suam, qua artissima utriusque dignitatis coniunctione ad rem publicam emendandam opus esse censuit, explicuisse putandus est. Itaque eius Iohannis de Cerronibus hominis popularis fuisse putandus est propinquus, qui aetate gravis et moribus honestis probatus a. 1351. rector Romanorum electus est (M. Villani II, 47. apud Murator. Script. XIV, 116. 137).*) Fuit autem illa aetate doctissimus, iuris peritus et tam in veterum quam in recentiorum scriptorum lectione versatus. Namque Lucretium, Ciceronem, Salustium, Livium, Valerium Maximum, Senecam, Iuvenalem, Iustinum, quem Trogum appellat, ‚Severum' quoque Boethium**), tum e recentioribus laudat Estodium illum, Clementem libro itinarii, quem papam primum fuisse putat, Hugvitionem, cuius regulas derivationum (Fabric. bibl. Lat. med. aevi III, 304) praesertim lectitasse videtur, chronica, alia. Ad urbem autem describendam et Martini Poloni de quatuor maioribus regnis rell. libello usus est, unde quae lib. V, 7. ‚de denominatione ludi Circi' proferuntur, hausit (cf. mirab. 29, p. 110, 22.) et ‚graphia aurea (sic) urbis Rome stante in ecclesia sce Marie nove de urbe quam vidi et iugiter legi' (VI, 20).

*) Locum laudavit Friedlaender in dissertatiuncula manu scripta, unde quae de Capagallo retuli, desumpta sunt.

**) Quem Nicolaus tribunus admirabatur. Papencordt, Cola p. 84.

Quibus quae vel ex Hugvitionis libro vel ex aliis scriptoribus vel e suae aetatis opinionibus vel e locorum adspectu adiecit, graphiae ordinem secutus exscribam:

ad prooemium p. 113 sqq. VI, 8. Noe . . civitatem construxit nominis sui et dicitur hodie a Romanis archa Noe, ubi habetur hodie macellum prope turrim Comitum . . . Ianus . . . civitatem construxit in quodam monte ultra Tyberim quem suo nomine Ianiculum appellavit secundum Trogum libro XLIII. qui mons vocabatur aureus ab aura que iugiter ibi flat, ubi est hodie ecclesia quedam que dicitur sci Petri montis aurei. *Sequuntur inter Romae conditores* Nembroth, Italus, Juppiter. . . Post hunc Jovem Faunus filius Pichi et nepos Saturni ad urbem veniens sub Capitolio monte prope Capre paludem construxit habitationem que Aurelia dicebatur, in qua erat ara deorum . . . ubi consecrata est ecclesia sci Basilis prope militias. *Sequuntur* Euander, Hercules, *tum* Cymbrius . . mauseolum ibi constituit in monte Exquilio in loco qui dicitur carnarius (*a m. 2 e* camarius *corr.*) contiguus ecclesie sci Petri ad vincula, ubi fuerunt ab olim habitationes Julii Cesaris. . . Aenee filia . . in Aventino monte mauseolum et locum ad inhabitandum . . . exedificavit. . . Latinus deinde . . hedificavit prope portam Latinam ingentia palatia et habitationes varias pulcritudine decoratas, que hodie dicuntur Atinianum ydiomate (*cod. passim* dyomate) Romano. Romulus *rell.*

ad caput 2. (VI, 22—45). Porta . . Capena ideo dicitur quia per eam erat accessus ad civitatem Capenam . . alias . . dicta est Trigemina .i. sci Pauli . . quia extra viam prope est sepulcrum Horatiae . . saxo quadrato constructum . . ibi princeps Oratius trigemina spolia prae se ferens . . alias dicta est Ostiensis . . alias dicta est porta frumentaria, extra quam conspectus in Capitolium non habetur.

Porta libera dicitur, quia ingredientes per eam ex servis efficiebantur liberi . . est sita inter portam Capenam seu Trigeminam et portam Appiam . . et quia hodie cessaverunt tales manumissiones, idcirco ratione praedicta porta huiusmodi noscitur esse clausa, prout aspectu publico patet aperte.

Porta Appia dicitur ab Appio Claudio censore . . alias ab habundantia appium herbarum existentium in ortis finitimis dicte porte ex affluentia aquarum ibi occurrentium ex montibus finitimis ad campos qui dicuntur marmorei prope caput bovis, [quas aquas idem Appius duxit in urbem. . . .

Porta Latina dicitur fuisse constructa a Fauno primo Latinorum rege . . alii tradunt quod . . dicta est . . a lateo quia Saturnus . . ad dictam portam . . latitavit . . alias a lacuna hoc est carcer. . . .

Porta Metaura dicitur a meta que est mensura, quia aurum .i. tributum provinciarum . . mensurabatur et cumulabatur ibidem. . . .

Porta Asinaria dicta est a foro asinorum, circa quam antiquis temporibus erat commercium asinorum venientium Romam de regno Sicilie et Apulie . . hodie dicitur porta Laterani hac de causa, quia rana enixa ab imperatore Nerone ibi sepulta latet (*graph. 6*).

Porta Lavicana dicitur . . quia vates i. phi (*philosophi*) . . a videndo dicti quasi vasa sapientiae futura contingentia in re publica caute providebant . . et hodie Romano ydiomate . . dicta est porta maior, . . quia formosior et propugnaculis et turribus eminentior cunctis aliis portis urbis, sicut patet aspectu publico qui circa talia iudicat veriora . . alias dicitur porta Exquilia, et mons in quo sita est dicitur Exquilius .i. esca alitium avium, quia in monte huiusmodi pendebant ab olim corpora dampnatorum in loco qui dicitur hebraice canarium latine locus iustitie. In urbe ab alia erant duo canaria in regione montium sita. unum erat in canario montis Exquilii, ut praefertur, supra domos Gaij Cesaris primi monarche Romani, secundum erat in summo montis Quirinalis supra domos Metelli (*sic m. 2.*) pontificis maximi Romani et ecclesiam sci Saturnini sub imaginibus caballi marmorei . . alias dicitur Equilia ab equitate . . Servi Tullii. . . Rex huiusmodi habitavit inter memoriam Cymbrorum et macellum Liberie, ubi est hodie ecclesia sci Viti in macello, in loco qui dicebatur ab olim militia .i. habitatio multorum militum hodie demolita et in solum nostro tempore reducta propter reparationem dicte ecclesie que minabatur ruinam, contigue dicte militie . . apud portam huiusmodi est Cauda leonis, per quam designantur gubernacula civitatis Romane.

Porta Taurina dicta est ab olim a capitibus taurorum supra portam huiusmodi sculptis in ingressu et exitu dicte porte, ut ex hoc liquide pateret ad oculum, quod ante et post ipsam antiquis temporibus fuisset forum taurorum, et locus ubi sita est dicta porta secundum cronicas Romanas dicebatur antiquitus regio tauri. . . Alias dicta est porta Tiburtina . . et hodie dicitur . . porta sci Laurentii extra muros.

Porta Numentana dicitur, quia per eam erat via et accessus ad civitatem Numentanam, nunc in castrum redactam, penes quam ab olim fiebant lateres figuli et tegulae ac vasa figulorum . . vel . . dicitur a numine .i. sacrificio, quod flamines . . deferebant . . in honore numinum

i. deorum . . vel ex eo quod ad portam eandem colebatur quedam dea que deorum omnium domina dicebatur, hoc est Cibelles, ante quam sibi et eius filiis in honore ipsorum templum Pantheon nuncupatum (*cod.* nunficū) de acto senatus fuisset constructum. et propterea huiusmodi porta Numentana dicitur hodie a Romanis porta de domina, retinentibus antiquum solo vocabulo ritum. Nonnulli cives finitimi dicte porte vocant eam portam sc̄e Agnetis et Constantie filie Constantini. . .

Porta Salaria dicitur salis atrium sive domus, quia apud eam erat forum et commercium salis . . . vel potest dici Salaria, quia ibi erat solis ara .i. delubrum, vel ideo dicitur salaria .i. solitaria, quia pre ceteris portis . . minus . . frequentabatur.

Porta Pinciana dicta a pignaclo .i. altitudine montis sub quo est sita, ubi est hodie quoddam templum in modum archis redactum, vallatum undique muris et munitionibus palatiorum diversis, iuxta quam portam in vertice dicti montis fuit domicilium et habitatio summi generis Corneliorum que hodie Romano ydiomate dicitur Pinci. Nonnulli dicunt quod huiusmodi porta olim ideo dicebatur Cornelia a cornibus bellicis.

Porta Flaminea dicebatur a flamine sacerdote Martiali . . alias . . dicitur porta sc̄i Valentini, per quam itur ad dictam ecclesiam . . hodie dicitur porta de populo a multitudine popularium degentium iuxta eam ante tempora Roberti ducis dicti belli Viscardi de Normandia, ducis Apulie qui loca finitima dicte porte populavit bonis et combussit incendio, corruptis per eum nonnullis civibus Romanis de genere Buchapecudum . . aliter . . dicta est porta de populo propter nimiam frequentiam forensium (*cod.* t) populorum intrantium et exeuntium per eandem pro expiatione peccatorum huius (*sic*) populorum meritis beatorum apostolorum Petri et Pauli. . .

Porta Collina est per quam habetur ingressus et egressus ad provinciam Collinam . . vel . . a colle finitimo dicte porte, per quam itur ad cum qui hodie dicitur mons marus (*sic*), ubi imperator Romanus post coronationem suam statim ascendit et movendo (*cod.* uiuendo) se undique dicit: omnia que videmus nostra sunt et nostris mandatis obediunt ut universa (*vel* invisa?) mundi.

Porta Viridaria dicitur a virgultis .i. pratis viridibus et viridariis amenis florum arborum fructuum herbarum densitate ac varietate refertis stantibus extra eam . . et adhuc extra portam huiusmodi permanent delectabilia et amena prata que dicuntur hodie ab incolis dicti loci prata sc̄i Petri, que porta Romano ydiomate dicitur hodie commu-

niter porta Merdaria. *Sequitur narratio de corporibus Gallorum a Camillo* in foveas plenas stercorum *proiectis.*

Porta Tyronis .i. militaris. . . Porta pertusa . . quia respectu aliarum portarum urbis minus habetur in usu . . ideo . . quod parva est admodum parvi foraminis. Vel alias huiusmodi porta dicebatur ab olim porta Tyrena .i. Tuscorum, per quam itur Tusciam et praesertim in maritimam Tyrenorum .i. Tuscorum. . . Vel dicitur porta pertusa a parvo saltu .i. monte in quo est sita dicta porta, qui est parvior pre ceteris aliis montibus finitimis dicte porte, et ideo mons huiusmodi respectu parve altitudinis dicebatur antiquitus Romano ydiomate monte pertuso .i. mons parvus, aut quia (?) beatus Leo papa hedificaret civitatem Leoninam. et iste quattuor porte secundum quosdam ‚sed male non‘ (*haec in lacuna a m. 2.*) sunt de pertinentiis urbis sed civitatis Leonine occupate meo tempore tyrannice (*cod.* tyr'inice) per Ursinos de ponte huiusmodi, ubi apostolice sedis presul fecit inhabitare Sardos et Corsos exules ab insulis eorundem destructis ab olim per Agarenos.

Porta Septinea dicitur a suptentrione, quia respicit subtentrionalem plagam, vel verius . . dicitur a sub et Jano monte, sub quo est sita, ut evidenter apparet aspectu, que porta ex aquis defluentibus tempore pluviarum ex dicto monte sibi finitimo et alluvie Tyberis eidem contigui [porta huiusmodi] in ingressu et egressu ipsius praesertim ex parte que respicit ecclesiam hospitalis sci Spiritus in Saxia est nimium sordida et lutuosa.

Porta Carmentalis que est a dextro monte Jani dicitur hodie porta sci Pancratii. . .

Porta Portuensis denominatur a civitate Portuensi, ad quam eiusque portam per eam patebat accessus, et apud civitatem eandem erat portus Romanus destructus per beatum Gregorium papam (*sic!*) natione Romanum propter imminentia pericula classium externarum nationum nimia propinquitate maris incursantium frequenter loca finitima urbis . . hodie ab incolis regionis dicte porte antiquarum ystoriarum ignaris (*cod. om.*) dicitur porta sci Francisci. . . Alias huiusmodi porta dicitur Aurelia ab auro, quia priscis temporibus regio Transtiberim dicebatur civitas Aurelia. alias porta huiusmodi erea, quandoque et randera (*sic*) dicebatur ab ere .i. tributo per Tiberim venienti de Persida et aliis regnis et provinciis orbis ad urbem; et vasa erea in quibus tributa . . portabantur frangebantur, ex quarum fragmentis factus fuit quidam acervus sive cumulus elevatus in altum, qui Romano ydiomate dicitur hodie mons

testatie a testarum acervo, positus inter Tiberim et portam Trigeminam vel Capenam, ubi hodie singulis annis quibus in pace Romana civitas gubernatur ludus maximus celebratur a populo et juventute Romana equestri, et ex alto montis eiusdem emittuntur quadrige seu currus rotarum cum tauribus (*sic*) agrestibus et aliis silvestris animalibus precipitantibus dictas quadrigas et rotas curruum arno diota (*ante dictas*?) . . Alias porta huius modi dicitur lauduscolana .i. laudis scola . . . vel era randem (*sic*) .i. auri. vel eri denario seu moneta aut tributum. . .

Ad c. 5. de montibus VII, 1. sqq.

De monte Janiculo. In huiusmodi monte fuit olim templum Neronis, infra quod fuit templum Apollinis, in quo erat erarium Neronis, sed huiusmodi templum fuit deo ab olim consecratum per Romanum pontificem, ubi requiescit corpus beati Andreae apostoli fratris Petri, iuxta quod est angulia Cesaris primi monarche Romanorum, in cuius pignaculo corpus eius interemptum urna sferica speculatur sepultum.

De monte Palanteo. . . Ideo dicitur Palanteus a Pallante dea sapientiae *rell.*

De monte Saturnali. . . qui dicitur hodie Capitolium . . caput populi sive civitatum . . vel dicitur potius a capitulo, quia ibi conveniebant senatores sicut claustrales in capitulo . . *rell.*

De monte Aventino. . . dicitur avium augurium de Tyberi illuc advenienti secundum Hugvitionem c. venio . . . vel ab eventu .i. inopinato casu. . .

De monte Quirinali. . . a curis militum appellatus . . Sacrificium erat tunc temporis in dicto Quirinali monte dicto vade Neapolim Romano ydiomate. . . In eodem Quirinali monte fuit templum Quirinale Romuli demolitum ab olim pro medietate regimine peregrino Branchaleonis Bononiensis tunc senatoris urbis eiusdem, in quo colle inhabitat hodie clarum genus Archionum et Cavalleriorum cum multis aliis popularibus Romanorum.

De monte Viminali. . . Viminalis .i. virgularis . . sub cuius clivo fuit vicus patriciorum qui procedebat usque ad ecclesiam sanctae Prudentianae, sed hodie huiusmodi patriciorum familia degit in insula Liconia finitima monti Fabiorum. . . Alias . . dicitur mons Esquilinus ab esca et alitibus .i. avibus ingentibus nominatus secundum Hugvitionem c. edo. . . Ibi sunt simulacra Marii et Quinti Catuli sine capitibus qui Cymbros et Theotonos iuxta Rodanum fluvium et in plano Ytalie subegerunt. . . Unde Romani in memoriam tante stragis ad perpetuitatem merentium in dicto monte hedificaverunt quoddam templum quod appellatur Cymbro ydiomate Romano. ibique postea fuit balneum imperiale, ad quod aqua ex forma Claudia prope ursum pileatum iuxta sanctam Bibianam decurrebat.

De monte Celio . . dicitur a celsitudine.

Ad c. 23. e lib. V, 7. addantur haece: Eratque in loco eodem quidam lapis ingens thuphei speciei, ubi propter magnitudinem eris alieni debitores stabant temporibus iustitie super eo; et ut debitores huiusmodi a carcere liberarentur, quo propterea tenebantur ibidem vinculis sub arta custodia ligati, cedebant bonis ipsorum publice praesentibus creditoribus verberantes huiusmodi lapidem cum culo ipsorum vicibus repetitis totidemque sermonibus dicentes cedo bonis, quo facto confestim debitores a debito liberabantur et carcere, quibus ante cessionem eandem permanebant astricti. unde ydiomate Romano hodie dicitur derisorie creditoribus tali modo cedentium bona paca te ad locolo (?) de cierchio, super quo et concluditur in annis petitio creditorum inopia debitorum cedentium bonis.

Lib. VIII. recentiores regiones describuntur: Montium et Biberatice. Trivii et vie late. Columpne et sancte Marie in aquiro. Campi Martis et sancti Laurentii in Lucina. Pontis et scorteclariorum. Parionis et sanctorum Laurentii et Damasi. Arenule et caccavari. De sancto Eustachio et pingiata de Mariis. De pinea et sancto Marco. De Capitello et sancto Adriano. De sancto Angelo. De ripa et marmorata. De Transtiberim.

Unde quae ad veterem urbem aliquo modo pertinent, excerpta proferam:

Reg. montium. . . Biberatica dicitur a profunditate paludis lacus, ubi Mectius Curtius Sabinorum princeps ex bello fugiens submersus est. hodie locus in quo sita est terra paludis corrupto vocabulo dicitur Campus Carlei. i. Curtii, ubi cum profunde foditur terra, invenitur qualiter fuerunt aquae paludis huiusmodi exsiccate. . . Ibi erat palatium imperialis monarchie, Coloseum, Terme Dioclitiani Cesaris et multa alia templa deorum.

Reg. pontis. . . hodie huiusmodi castrum est gloriose tribus Ursinorum qui dicuntur Ursini de ponte et vocatur hodie castrum . . sancti Angeli. . . constructa fuit quaedam edes que Veneris dicebatur circa circum Prisci . . cuius edis carteria (?) dicitur hodie a Romanis vallis gaudentium.

Reg. pineae. . . pinea erea stetit antiquitus in pinnaculo templi pantheon, . . quae repentino ictu fulminis inde cecidit in regione praedicta iusta locum ubi nunc est ecclesia sancti Stephani de pinea, penes quam stat simulacrum Caci*) pastoris Euandri, quem pueri et infantes abymatu (abominantur?) et infra plurimum perhorrescunt, non solum cum

*) Il Cacco, quae cynocephali Aegyptiaci statua nunc in museo Capitolino conspicitur, cf. Descr. U. R. III, 1. p. 148, 8.

vident sed etiam cum nominatur eisdem. Est etiam ibidem spelunca ipsius . . ipsaque pinea fuit postea per Symachum papam Romanum translata in cantaro basilice principis apostolorum urbis eiusdem, sicut evidenter patet ad oculum. . . Roma per parochias divisa per Damasum papam natione Yspanum, que ab olim fuerat prius per vicos et regiones divisa per Octavianum.

De Capitello. (Ecclesia sancti Adriani) . . fuit antea templum asili .i. refugium a Romulo conditum. . . Juxta quam est hodie simulacrum filii Martis bellicosi, quod Romano ydiomate dicitur Marfoli .i. Martis filii *rell.*

Reliqua praeter absurdas nominum derivationes e graphia et variis scriptoribus repetita sunt.

---

2. Ad eandem fere aetatem referenda est **tabula Urbis** quam Hoeflerus v. cl. in cod. Vat. 1960. repperit atque in libri doctissimi de papis Germanicis ‚Die deutschen Päpste. Regensburg 1839.' volumine priore edidit. Recte enim tempora quibus Avenione pontifices degebant his verbis praeter alia adscriptis indicari intellexit. ‚Successivos atque quotidianos ruinarum defectus deplorat et maceric (*scr.* macie) senis decrepit (*scr.* decrepita) vix potest alieno baculo sustentari, nil habens honorabile vetustatis, praeter antiquatam lapidum congeriem et vestigia tumosa (*scr.* famosa).' In qua tabula quam spero fore ut Romae iterum describam atque alteri fasciculo inseram, prope Lateranum depicta conspiciuntur statua M. Aurelii et colossi caput et manus, non longe a porta taurina, ut videtur, leonis imago, a qua cauda leonis (cf. p. 140) nomen habuit, denique cervus currens et statua equestris altera quae quorsum pertineat, nondum perspexi.*)

3. Ante annum 1389. **Nicolaus Signorilis** libellum videtur composuisse qui inscribitur: ‚descriptio urbis Romae eiusque excellentiarum', quem postea inseruit maiori operi ‚de iuribus et excellentiis urbis Romae', ad Martinum V. papam. Cuius libri codd. Vatic. 3356. Neapolit. Brancat. Scanz. I. Cod. C. n. 35. laudavit Papencordtius, Cola di Rienzo p. 31, archetypum in Columnensium archivio conservari retulit De Rossius in egregia dissertatione de primis inscriptionum Romanarum

*) Nisi cervi imago adesset, leonem illum lupam Lateranensem esse arbitrarer, matrem Romanorum, quae sane ‚gubernacula civitatis Romanae designare' poterat.

collectionibus (Giornale Arcadico vol. 379—81. Romae 1852 p. 259). Praeter curiosum in illa descriptione brevissimas annotationes, partim e Martini libello transscriptas contineri idem Rossius tradidit, quas Romae si fieri poterit, ipse inspiciam.

His adiungi posse videntur litterae Analceti II. (inter a. 1130. et 1134.) cf. Preller, Philol. I, p. 104.

Anacletus episcopus, servus servorum dei, dilecto in Christo filio, Iohanni abbati sanctae dei genitricis et virginis Mariae sanctique Iohannis Baptistae in Capitolio suisque successoribus regulariter promovendis in perpetuum. Quod in apostolicae sedis administrationem licet indigni constituti iudicemur, religiosorum virorum piis petitionibus iusto benignitatis intuitu assensum praebere nos convenit, quatenus quae religionis prospectu postulata cernuntur, nostrae concessionis vigore clarescunt ac firma in posterum posteritate serventur. Tuis igitur, dilecte in Christo fili Johannes Abbas, et fratrum tuorum precibus annuentes commisso tibi eiusdem dei genitricis monasterio concedimus et confirmamus: Totum montem Capitolii in integrum cum casis, cryptis, cellis, curtibus, hortis, arboribus fructiferis et infructiferis, cum porticu Camellariae, cum terra ante monasterium, qui locus Nundinarum vocatur, cum parietibus, petris et columpnis et omnibus ad eum generaliter pertinentibus. Qui istis finibus terminatur: a primo latere via publica, quae ducit per clivum argentarii, qui nunc descensus Leonis Prothi appellatur. Ab alio latere via publica, quae ducit sub Capitolium et exinde descendit per limitem et appendicem super hortos, quos olim Ildebrandus et Johannes de Guinizo tenuerunt, usque in templum maius, quod respicit super Alafantum. A tertio latere ripae, quae sunt super fontem de Macello et exinde revolventes se appendices suas supra canaparia usque in carnarium st. Theodori. A quarto vero latere ab eodem carnario ascendit per caveam, ie qua est petra versificata, exinde descendit per hortum st. Sergii usque in hortum, qui est sub Camellaria, veniens per gradus centum usque ad primum affinem. Circa eundem montem concedimus et confirmamus tibi tuisque successoribus domos, casalinas, cryptas, ergasteria in mercato, totum montem praedictum Capitolii in integrum et cetera omnia, quae in monte vel circa montem sunt.

Spatii explendi causa tria hic adiciam frustula:

1) Ex Einhardi annalibus (Pertz Scriptt. t. I) ad a. 799.

Romae Leo papa cum letaniam processurus de Lateranis ad ecclesiam Laurentii, quae ad Craticulam vocatur *(al. grat.)* equo sedens pergeret.

2) Ex Anonymo Pertz. III, p. 720.

Carolus . . in campo Lateranensi fecit trecentos decollari. . . Multotiens vero non ante apostolicum, sed in iudiciali loco ad Lateranis, ubi quidam locus dicitur ad Lupam, quae mater vocabatur Romanorum, ibi iudiciariam legem finiebant.

3) E Benedicti chronico ibi c. 24.

(Ludovicus pius) abebat autem in palatio Lateranensis iudices preordinati per singulos dies, a locus ubi dicitur a Lupa, quod est mater Romanorum.

4) In Cod. Vatic. 1984. Saec. XI. p. 54 miraculis tabernae meritoriae et visione Octaviani narratis sic pergitur.

Hedificavit ibi aram magnam in sublimiori loco, in qua scripsit latinis litteris dicens: hec ara filii dei est. unde factum est *(ut)* post annorum curricula prima omnium ibi hedificaretur basilica in honorem beatae semperque virginis Marie, quae exstat usque in praesentem diem. Sicut Timotheus istoriographus narrat.

6. Sexta classis. Saec. XV.

Anonymus Magliabecchianus (inter a. 1410 et 15).

e cod. Florent. Class. XXVIII. 53. membr. 8. a Lud. Mercklinio in progr. Dorpat. 1852. editus.*)

Exstat etiam in cod. Veneto bibl. S. Marci Append. catal. diss. Latin. cl. X. cod. CCXXXI. chart. 8. cf. Preller, Regionen. p. 44.

Quae e mirabilibus variisque auctoribus homo, ut videtur, Canonicus basilicae S. Petri non indoctus sed barbarus et ‚dominis presbyteris' scilicet collegis suis obnoxius compilavit et undique corrasit, propterea non sunt spernenda, quoniam epitaphia i. e. inscriptiones et aedificiorum vestigia satis accurate indicantur. Fortasse saec. XV. exeunte interpolatus est. (cf. p. 155 et 158.)

Murus urbis Rome in circuitu habuit turres CCCLXI. Castella quadraginta novem: propugnacula noningenta et sex. Portas vero primo tres, postea duodecim et postea plures, ut patet videre volentibus. Transtyberim de Roma etiam a principio fuit, et civitas quae dicitur porticus in almachia non a principio fuit in Roma: tamen addita fuit et renovata per Leonem papam et postea per † Bonifacium quartum [1]), qui postea in castro praedicto mortuus extitit, et per Nicolaum papam tertium de Ursinis, quando castrum quod tunc temporis Crescentii vocabatur nunc scti angeli dicitur, et decursum fecit a palatio suo usque ad castrum praedictum: quod nunc Ioannes XXIII. restauravit et reformavit. Unde Roma tenuit a principio a silva arae [2]) Apollinis tunc temporis et nunc ut imaginatur sanctus Sabba usque ad supercilium scalarum cale. habuit terminos qui ignorantur hodie, in quibus fuit tugurium Faustuli ubi Romulus nutritus fuit a Faustulo et lupa *nomine* [3]) Laurentia praedicta, s. Roma quadrata ad aequilibrium librae posita et parvissima [4]): sed † in ausso ejus reges reparaverunt.

Circuitus tamen ipsius est in totum circa miliaria XXVII s. XXIV altam [5]): et civitas porticae impositae, quia a latere sancti Pauli usque ad portam est una alia civitas, a papa Joanne octavo aedificata [6]) quae modernis non videtur et antiquitus pulcherrima aedificata fuit, quae tenebat [7]) per circuitum milearia duo et plus aliquantulum: et sic Roma in totum circuit milearia circa triginta.

---

1. *Scr. vid.* Benedictum sextum. 2. *i. e.* areae. 3. non *cod.* 4. parvissimae. 5. *Scr.* altus. 6. *Johannipolis.* 7. tenebant.

---

*) *In cod. corruptissimo, ut saltim legi posset, praeter interpunctionem sat multa emendanda videbantur.*

Portae principales antiquae urbis fuerunt tres: scilicet Carmentalis Padanaria [1]) Tigrelia vel Mugonia [2]). alias vero Tullius Hostilius et alii qui fecerunt civitatem augendo et montes in ea intercludendo ponunt: et postquam circuitum ipsius exploverunt et moriarchiam ceperunt, id est ab inceptione imperii, circa id in gubernationibus venit tanta cupiditas; invidia et avaritia mixta in eis fuit; qui non solum pecuniam et divitias ad se trahebant, sed nomina portarum viarum fororum et aliorum locorum ad eos placidorum et utilium renominabant de novo delendo nomina principalia et primitiva: et ideo nec porta nec via nec vicus nec forum in ea nunc est, ut habeat nomen primum. Tantum de praedictis quantum potero conabor exprimere, donec memoria me sufferre poterit, et revivere.

Aliae vero portae in totum multae fuerunt per Tullium Hostilium et Anchium Martium constitutae, qui muros quasi omnes muraverunt: quia nec Numa nec Romulus attenderunt ad talia, quia Numa divinis, Romulus autem latrociniis attendebat.

Appia porta est quae nunc dicitur Accia ab Appio Claudio nominata suis temporibus, ut assuetum erat, ut scribo, omnia in eorum magistratu ad eorum velle et habere.

Tigrelia porta est, quae nunc scti Pauli dicitur a Tigrelio Tarchonis filio: primo in loco, ubi sctus Paulus habitator fuit.

Libera porta est quae diu clausa muro fuit, in qua nullam invenio rem memorabilem: posito quod [3]) vulgus dicat quod libera erat exeuntibus de omnibus commissis vel perpetratis.

Latina porta est illa ubi nunc campaneti *intrant* [4]), qui Latini magnum tempus vocati fuerunt: et credo Lavicana sit porta, quae nunc major dicitur quia [5]) per eam major multitudo populi *quam* [5]) per alios intrabat [5]) Padanaria porta: sicut de via scribo sic de porta nullum invenio: nisi quod nunc scti Joannis porta in Laterano est dicta.

Taurina porta magnam habet historiam: sed scti Laurentii est: et propter caput tauri ma*j*or*is* [6]) in ea sculptum intus et extra.

Pompejana porta sancti Valentini. dominus *domus* [7]) quae a Pompejo denominata voluit ut domus carnalis [8]) in eo nomine magnificaretur, sed sequentes de domo voluerunt portam, viam et forum denominatum nomine eorum.

---

1. i. e. *Pandana*. 2. *Cod.* Mugoria. 3. i. e. *etiamsi*. 4. *om. cod.*
5. qua — quia — intrabatur. 6. *Cod.* mamuris. 7. domus] *om.*
8. *Fort.* Cornelia.

Lavicana porta est quae nunc dicitur major: sed a Lavicano castro, quod tunc temporis reputationem in Campania [1]) maximam habuit, et Collina quia colles in faciem habuit. Unde Paulus Diaconus et Eutropius Scyllam [2]) per portam Collinam. . .

Numentana porta est quae nunc adhuc denominatur et a Numa denominata extitit, quia Numa natus Curis [3]) omnia bona sua cumulavit versus eam, et ideo Numentana dicitur: a Numa et enta componitur Numentana.

Salaria porta et pons Salarius ab Allia flumine ceperunt nomen: et tenent unum pontem alariorum et non Salariam s. transeuntibus Aliam.

Flaminea porta est porta populi id est Flaminiorum introitus. Cavina [4]) porta retro sanctum Sabbam, de qua nihil invenio: sed antiquissimam eam reperio.

Portae Transtiberis et portici sancti Petri s. papae Leonis.

Septignana adhuc porta est: quae per Octavianum denominata fuit Septignana, quando voluit visitare templum in monte Janiculo reverentia Jani, quia septem vices genuflexit antequam veniret ad templum illud: et ideo septem Jano laudes datae sunt per Octavianum.

Carminia est porta, Portuensis hodie: dicta est a Carmenta matre Euandri in reverentia et per ejus memoriam denominata, posteaque Archadius et Honorius tempore Gothorum propter restaurationem transtiberim datae devenit primam memoriam et posuerunt eum [5]).

Vitellia et Aurelia portae sunt una scilicet porta sancti Branchatii: *et* [6]) nomina eorum temporibus a Vitellio et postea ab Aurelio, quomodo denominatae erant per civitates Aureliam unde Aurelius dictus fuit.

Viridaria est porta sub palatio sci Petri: et nunc et semper sic nominata fuit a viridario qui his temporibus erat, nunc prata denominata est.

Melonaria est porta castelli: et quia de herbis ante eam vel viridariis habebantur boni melones, ideo melonaria tunc temporis et nunc castelli dicitur.

Viae principales urbis.

Appia via est adhuc nominata s. Accia corrupto vocabulo ab Appio Claudio et ab omnibus Appiis et tempore Proclinii et Ursi, qui sanctum Sebastianum fundaverunt, Proclinia dicta sunt.

---

1. Capania. 2. *Scr.* Syllam. 3. cujus. 4. *Scr.* Capena.
5. *Scr.* dictae *et* eam. 6. *Cod.* nec.

Latina et Lavicana idem sunt, scilicet viae portae majoris ab extra qua de Lavicanio campanio oppidum famosum veniebant, omnes scilicet Latini.

Tiburtina via est sancti Laurentii s. per Tiburini [1]) transitus et sancti Laurentii: quia sanctus Laurentius ecclesia venerabilis invenitur in ea.

Numentana via est, ut superius dictum est, a more denominationum portae per Numam qui clemens fuit, per quam itur ad eum: in qua via inveniebantur omnia bona Numae regis.

Salaria via est, ut superius dictum est, a Salario ponte rupto vocabulo, qui pons per transeuntes Alliam flumen sanctum denominatum extitit, s. pons allarius et transeuntium aliarum [2]): ut supra. Nova. Vetus.

Flaminia via est, ut superius dictum est, via portae Flamineae: et nunc populi denominata est: quia [3]) illis temporibus Flaminei veniebant per eam.

Emilia ab Aemilianis a quibus pons Aemilius nomen recepit, scilicet per eos factus, vel pro eorum possessionibus Aemiliam transiebant: et ab hoc derivatum bene credo.

Claudia via est, ut superius dictum est, scilicet Appia *a* [4]) Claudio Tiberii: et ab alia domina [4]) Claudia denominata.

Francisca via est ut denominatur apud portam Viridariam, intus autem palatium sancti Petri strata Francisca vel Ruga Francisca: quam Bonifacius nonus destruxit, quando fecit plateam ante palatium suum.

Cornelia via est, ut superius dictum est, denominata a Corneliis s. via ante eorum domos et portam, scilicet de la domina: quae sancti Valentini adhuc dicta est, et Cornelia fuit: et etiam in ipsa porta ecclesia adhuc sancti Valentini est.

Aurelia via est superius dicta ab Aurelio Comodo et a civitate Aurelia juxta Cerviternii [5]) hiis temporibus constituta, per quam ibant ad eandem civitatem.

Campana via est, ut supra dictum est, de Lavicana porta: unde campaneti transiebant et adhuc transeunt.

Tigrelia via est, ut superius dictum est, via sancti Pauli a porta Tigrelia per Tigrelium Tarchonis filium denominatum: qui primus habitavit loca sancti Pauli majoris.

Carminea via est, ut supra dictum est, a Carmentale porta: quae Portuensium vel Portese dicitur ad portum transiens et Carminea *a* [6]) Carmenta matre Euandri quae suo nomine et reverentia denominatur.

---

1. *Cod.* Tiburnii; *Tiburinus* = *Teverone.* 2. *Scr.* Alliam, *ut supra fort.* corrupto. 3. *Cod.* qui. 4. *a*] *om. cod.* — *Scr.* domo. 5. *i. e. Cervcteri.* 6. *Cod.* Carmineam, et.

Araeantia.[1] Cassia. Symira.[2] Sacra via est secundum Suetonium portae majoris veniens ad colossum[3], per quam itur ad templum Romuli quod hodie Pacis dicitur, et descendebat in forum publicum tempore bono: quod puto fuit inter sanctum Cosmam et Damianum et sanctum Adrianum.

Triumphales arcus marmorei urbis.

Arcus aureus marmoreus triumphalis qui fuit ad sanctum Celsum et Julianum sub campanile dictae ecclesiae, qui non apparet, quia cecidit tempore Urbani quinti[4]) vetustate diruptus factusque Julio Caesari de conquestu Galliae in suo reditu et triumpho: in quo reditu mater ejus mortua fuit, et in funere ipsius ipsemet voluit sermonem facere ad declarandam *g*entem[5]) unde ipse Caesar natus et mater. id est ex parte patris a Julio Ascanio et de matre ab Ancho Martio quarto Rege Romanorum.

Archus Theodosii et Valentiniani est inter mercatores ad sanctum Ursum de quo epitaphium diruptum est: tamen archus est sanus, sed non marmoreus.

Archus triumphalis marmoreus quem senatus fieri fecit Octaviano, quando voluit populus et Senatus ut deus adoraretur: ipse est in via Appia contra dicta porta, cujus memoria vix apparet respectu magnificentiae in eam ornatus. et juxta ubi fuit templum Martis et clivus Martis ad castrum Griffoli.[6])

Archus triumphalis marmoreus qui dicitur de trasi coram colosso in via per quam itur ad sanctum Gregorium, fuit factus Constantino Imperatori urbis Flavo et fundatori quietis, ut in eo apparet in epitaphio; *et*[7]) dicitur detrasi, quia in transitu viae est.*)

Archus triumphalis marmoreus qui dicitur septem lucernarum ad sanctam Mariam novam in*t*ra[8]) Palatinum et templum Romuli, fuit factus Tito et Vespasiano in forma candalabri Moysi id est cum septem brachiis: quando de Iherusalem portaverunt sudarium et multa alia magnifica: epita*ph*ium[9]) adhuc videtur: quorum corpora sunt ut dicitur in sancto Sabba Quirinalis montis sepulta in con*ch*a[10]) marmorea juxta chorum dictae ecclesiae.

---

1. *Scr.* Ardeatina. 2. *Scr.* Setina. 3. *i. e.* amphitheatro *ut ab Erchemperto (Pertz, Scriptt. III, p. 255.) amphitheatrum Capuanum colossus appellatur.*
4. *Cf. p. 92 ad v. 17.* 5. *Cod.* mentem. 6. *Fort.* giroli. 7. *Cod.* ut.
8. *Cod.* infra. 9. *Cod.* esitagium. 10. *Cod.* contra.

---

*) Mesticanza di Paolo di Liello Petrone ap. Muratori. Scriptt. XXIV, col. 1113. (an. 1436.) . . . voglio scrivere la virtù d'alcuno nostro Romano, a quali si vorria fare un simil' Arco trionfale, che fu fatto a Costantino, quando ritornò a Roma, che aveva conquistato la Cicilia, il quale si chiama *Arco de' Trasi* appresso a Coliseo.

Archus Iulii Caesaris et senatorum triumphalis marmoreus pulcherrimus et bene ornatus fuit inter equidem + [1]) et templum fatale: cujus archus non est memoria nec in alio locus patet [2]) promptus propter vetustatem et magnam temporis longitudinem.

Archus laterum parvus in via trium columpnarum et sanctae Mariae de la gratia et sanctae Mariae del inferno vetustate collapsus; in memoria fuit factus per Romulum tempore praedae mulierum Sabinarum et pacis post guerram secutam inter Romanos et Sabinos, quia in illo loco fuit facta contractio pacis et secuta [3]) inter eos, et non fuit magni dispendii, quia fuit de tuguriis Romuli tunc temporis. [4])

Archus triumphalis marmoreus ante sanct*am* Martin*am* [5]), ubi dicitur le brache sub capitolio a latere sancti Adriani, fuit factus Lucio Septimo Marco Aurelio et Antonio pio promptus [6]) multa per eos facta in urbe et etiam extra in propagatione [7]) populi: ut in [eo] epitaphio apparet in ipso archu juxta Martem fori quod vulgariter dicitur Marfuoli.

Archus tropholi triumphalis marmoreus factus Druso Germanico de gestis per eum in Germaniam factis, qui est juxta sanctum Laurentium in Lucina versus Aug. Imperatorem id est Lausca vulgariter: satis diruptus, nec in eo epitaphium non remansit. sed cum diformatione transivit posito quod de figuris et de magnificentia aliqualia vestigia adhuc appareant: et dicitur archus tropholi corrupte [8]), sed archus tropheus idem est dicere quod triumphalis.

Archus triumphalis marmoreus qui dicitur de Tosectis satis diruptus est posito quod aliqua vestigia videantur, et pars etiam epitaphii tum fuit facta Antonino promptus magnam reverentiam, quam populus ejus habuit in eum. quia Antonius praedictus vocatus fuit ab omnibus delitie populi: vetustate et incendio et ruina urbis quasi consumptus est [9]) et litterae aliquales de suo epitaphio sunt in eo, sed sine constructione.

Archus Dioclitiani triumphalis ubi dicitur Carrili est prope sanctum Marcum, ubi sancta Lucia matrona pro fide Christi cruciata fuit ab ipso Dioclitiano: qui*a* [10]) ut dicitur si sic fuit, dum posuit manum ille qui cruciabat eam s. beatam virginem, statim lapis factus est et manus carnea et vulgariter manum carne id est Carrili; non habet epitaphium.

Archus panis aurei fuit triumphalis marmoreus in Capitolino monte: de quo non invenitur vestigium nec apparet per magnum temporis lapsum et ruinas, nec locus potest imaginari ubi fuit factus.

---

1. *Scr.* edem Concordiae. 2. *Cod.* paret. 3. *an* treuga?
4. *Videtur fuisse arcus Fabianus.* 5. *Cod.* sanctum Martinum.
6. *i. e.* propter. 7. *Scr.* propugnatione. 8. *Cod.* corrupta.
9. *In cod.* quia — populi *post* est *sequuntur.* 10. *Cod.* qui.

Archus triumphalis marmoreus de quo patet adhuc satis, sed epitaphium ruptum est, inter domos magnae † cucie [1]) et domini Petri Leonis ante pontem Fabricium [2]) id est Iudeorum, fuit factus Flaminio consuli aliquando. [3]).

Archus Faustinae et Antonini triumphalis et marmoreus et nobilis fuit juxta sanctam Sabinam, cujus memoria invenitur. factus fuit per senatum in memoriam rerum factarum per dictam Faustinam [et non Faustinam praedictam] sororem divi Antonii.

Archus Titi Quinti Crispini et Publii Lentuli triumphalis et marmoreus qui est sub capella scti Thomae montis Sabellorum in via per quam itur ad scholas Graecorum, ubi nunc est ecclesia sanctae Mariae, fuit satis pulcherrimus factus per senatum in quadam restauratione per eos in rebus urbis facta, ut in epitaphio apparet quod adhuc est in eo.

Alius archus triumphalis apud sanctam Mariam in scholis Graecorum, sed non marmoreus, factus fuit pulcherrimus, sed deformatus satis fuit.

Archus marmoreus triumphalis juxta theatrum Pompeii fuit pulcherrimus factus Tiberio per senatum de quo mor. [4]) memoriam haberi, quare [5]) semper *B*iberius Mero [6]) vocatus extitit ipse Tiberius: et propter vetustatem et partes tunc temporis Rome et male tractationis Gregorii tunc temporis [et vetustatem] non est qui de eo aliquid sentiat nisi legendo: et nota multa istarum nobilitatum beatus Gregorius fecit destruere pro aedificatione ecclesiarum et descendentium ex eo, et subcedent*es* [7]) presbyteri.

Archus Pietatis ad sanctam Mariam rotundam triumphalis est versus ubi est hospitale juxta Magdalene et † Baetentium diformatus murus, ubi fuit [8]) historia Imperatoris cum paupercula, cui filius Imperatoris praedicti interfecit filium viduae, et memoria deleta est et epi*taph*ium [9]), et archus satis diruptus est et fractus.

Archus marmoreus triumphalis in platea pontis sanctae Mariae qui pons senatorum vocatur: et fuit factus cuidam Augusto pontifici maximo *ex* senatu*s* [10]) consulto propter multa quae ipse restauraverat in urbe et ponte senatorum *ad*posito [11]), ut memoria ejus adhuc appareat in epitaphio.

Archus Titi Claudii Drusi marmoreus fuit et triumphalis pulcherrimus, fuit inter sanctam Sabinam et sanctam Priscam, factus eidem Tito Claudio propter multa per eum facta in urbe et extra in restauratione decur-

---

1. *Infra p. 158* magna tuciae. *Estne ea, in qua a. 1480. Leonardus Toccus habitavit? Cf. Reumont, hist. U. III, 1, 148.* 2. *Cod.* portam *et* Fabricum. 3. *Cod.* quando. 4. *Scr.* nota. 5. *Cod.* quae. 6. Tiberius mero. 7. *Cod.* subcedentis. 8. *Cod.* fuit ubi. 9. *Cod* epiphanium. 10. *Cod.* et senatui. 11. *Cod.* at posito.

suum[1]) aquarum Curfiae[2]) et Ceruleae[3]) et Anienis[4]) novae et aquae Virginis id est trivii forma. propter vetustatem et incendia urbis non dicitur ubi inveniatur.

Archus triumphalis marmoreus juxta sanctum Gregorium vellii aurei [ut] et fuit factus Lucio Septimo *Severo* Pio[5]) et Marco Aurelio per partes contra certos latrones, qui intus Romae omnes depredabantur.

Ii sunt montes principales urbis Romae.

Mons Quirinalis ubi nunc est ecclesia sancti[6]) Sabbae: qui primus habitatus fuit.

Mons Caelius ubi nunc est ecclesia sancti Stephani et hospitale sancti Thomae in formini.

Mons Aventinus ubi nunc est ecclesia sanctae Mariae et sancti Alexii et sanctae Sabinae.

Mons Tarpejus vel Capitolinus ubi nunc est Capitolium: mons Palatinus ubi nunc est palatium maius et ecclesia sancti Caesarei.

Mons Exquilinus ubi est ecclesia sanctae Mariae Maioris et thermae Dioclitiani.

Mons Viminalis ubi est ecclesia sanctae Agathae, in quo Virgilius captus a Romanis ivit Neapolim: et ideo mons *monopoli*[7]) dicitur.

Mons Ianiculus est trans Tiberim supra portam Portuensem idest Carmentalis porta: non est de septem montibus urbis, tamen memorabilis et honore dignus. *Sequuntur*

Regiones urbis Romae.

pessime corruptae. Tum:

Thermae urbis Romae.

Thermae Antonianae ad sanctum Sixtum et Nereum et Achileum[8]).

Thermae Dioclitianae supra sanctam Mariam Maiorem versus portam de la domina.

Thermae Tiberianae sunt retro sanctam Susannam, vetustate diruptae.

Thermae *Novacianae*[9]).

Thermae Olympiadis sunt in monte . . ubi hodie sanctus Laurentius panisperna stat.

Thermae Maximianae sunt ubi hodie est sancta Prisca.

Thermae Agrippinae sunt retro sanctam Mariam rotundam a latere porcariorum.

1. *Cod.* decursum. 2. *Cod.* cursiae. 3. *Cod.* Carouliae.
4. *Cod.* Animis. 5. *Cod.* Antropio. 6. *Cod.* sanctae.
7. *i. e.* magnanapoli. 8. *Cod.* Archileum. 9. *Cod.* Flavicianae.

Thermae Alexandrinae sunt retro sanctam Mariam praedictam a latere sancti Eustachii.

Thermae Domitianae sunt ante sanctam Susannam.

Thermae Constantinianae sunt super sanctos Apostolos in loco ubi nunc est domus Corneliorum quae dicitur deli cavaleri, iuxta mensam.

Palatia urbis Romae.

Palacium maius fuit in monte Palatino, quod hodie palazo maiore e dicto.

Palacium Severi Afri fuit apud septem solia prope sanctum Gregorium in clivo tauro.

Palacium Claudii Tiberii fuit retro sanctam Susannam et *vix ap*paret.[1])

Palacium Constantini fuit in Laterano, ubi nunc est sanctus Ioannes baptista.

Palatium Velosiani fuit. . . .

Palatium Traiani fuit ubi nunc est sanctus Basilius cum oratorio suo et triumphali arcu.

Palacium aliud Constantini fuit in Laterano[2]), ubi nunc est sanctus Ioannes in la mesa apud sanctos Apostolos.

Palacium Romuli fuit retro templum Pacis: et ibi fecit duo templa, scilicet Pacis et Concordiae.

Palacium Salustii Camilli fuit ubi nunc dicitur Pinci, et in ea adhuc est sala Salustii.

Palacium Caesaris fuit in via sacra, et dicta via ut puto fuit via Merolanensis, supra quam viam adhuc sunt le cappoccie vulgariter dictae: *at*que ut creditur eius palac*ii* fundamenta *s*unt[3]) ibi iuxta carmos: quae la carnara dicuntur vulgariter.

Palacium Pompei fuit in campo Florae vel deae florum: et in sa*t*ro[4]) vulgariter nominatur.

Palacium Titi et Vespasiani fuit inter caput bobi*s*[5]) et sanctum Sebastianum.

Palacium Octaviani fuit ubi nunc sancta Maria araceli: et vocatus est locus ferferus, quia ibi fuit templum Jovis feretrei, ad quod Romulus primus spolia suspendit.

Palacium Scipionis fuit in caballo in via Cornelia, quod apparet adhuc.

Palacium Tarquini superbi fuit in Esquilino monte iuxta di*ctum*[6]) pallacium.

---

1. *Cod.* vim paret. 2. *i. e.* Quirinali. 3. *Cod.* quae n. e. fundamenta palacia fiunt. 4 *i. e. in satiro. Cod.* sacro. 5. *Cod.* bobi. 6. *Cod.* dium.

Palacium Antonini fuit iuxta pontem ruptum et sanctam Mariam in caterine.

Palacium Alexandri fuit ad thermas Alexandris.

Palacium Neronis fuit in palazolo supra sanctum Spiritum in Saxia.

Palacium Flaminii fuit ubi nunc domus magna tuciae.

Palacium Camilli fuit, ubi nunc est arcus Camiliani retro Minervam.

Palacium Appii Claudii fuit iuxta montem de acceptis[1]) in campo Martio.

Palacii Capitolii adhuc patent vestigia, et posito quod multas conditiones mutaverint, tamen satis representantur: sed templa et alia quae in eo fiunt tacemus per nunc, sed dicam inferius, posito quod in ruina totum iam *diu sit*[2]), sed volo tacere. Verbum autem per Cassiodorum dictum ubi facit mentionem de septem maioribus aedificiis mundi, qui in fine ponit quae mirifica Romae, et excelsa Capitolii inextimabilia nomina fuisse: et in suo conceptu ignorat dare figuram nec terminum.

Pontes Romae rupti et sani; nomina et loca eorum ubi sunt positi.

Pons Aemilius id est ponte molle.

Pons Adrianus id est pons sancti Petri vel sancti angeli vulgariter dictus.

Pons Neronis id est pons ruptus ad sanctum Spiritum in Saxia.

Pons Ianicularis id est p. ruptus vulgariter nominatus et tremulus et Antoninus.

Pons Fabricius id est pons Iudei a quodam Lucio Fabritio factus vel restauratus.

Pons Gratianus id est pons turris vel pulzellae vulgariter nominatus.

Pons Senatorum id est p. sanctae Mariae vulgariter nominatus.

Pons Sulpitius id est pons in Aventino iuxta ripam *Romaeam*[3]) ruptus est et marmoreus et Horatii Coclis, ut in historiis patet.

Bibliothecae quae fuerunt in urbe fuerunt viginti octo, ebore, vitro et aere mirifice ornatae: quarum memoriae et vetustate et incendiis urbis non reperiuntur.

Hec[4]) sunt aguliae quae erant in urbe et ubi et quomodo et per quam causam et quorum ornamentis.

Duae magnae, *alia*[5]) centum duodecim pedum, alia octoginta steterunt in circo prisci Tarquinii mirifice *positae*[6]), ubi nunc horti sunt caulium.

---

1. i. e. *monte Citorio.* 2. *Cod.* divisit. 3. *Cod.* Rimeriam. 4. *Cod.* hec. 5. *Cod.* millia. 6. *Cod.* posita.

Alia vero minoris longitudinis posita fuit in Vaticano cum cineribus duorum Imperatorum s. Octaviani et Tiberii.

Alia vero fuit pedum quinquaginta, quae postea fuit in Mausiolo in Pinzi prope portam Salariam et stat rupta in terra in quodam canneto, ubi a principio fuit posita coram suo pede.

Alia vero fuit posita in foro maiori sub Capitolio a latere sancti Adriani, unde per viam sacram intrabatur per eam, et ibi cum cinere et ossibus Iulii Caesaris posita fuit et fuit quadraginta pedum cum stella in vertice: propter quod in illis diebus mortis Caesaris apparuit stella comata, quae visa fuit ab omnibus, ut Suetonius ait, animam Caesaris esse in caelum ascensam.

Alia vero posita fuit in circo capitis bobis, qui fuit spectaculum ut dicitur Titi et Vespasiani: et jacet fracta coram suo pede, et pes ejus elevatus est a terra.

Alia quae nunc fracta in sancto Mauro.[1]) puto postquam secundum apparentiam alicujus tituli ibi stat, quod fuit illa in foro, ubi cinis et ossa Caesaris steterunt, quia longitudo quasi apparet cum illis aliis tribus petiis[2]) circam ipsam existentibus: et de loco ubi ipsa nunc stat nullum aliud dicitur nisi quod vulgariter dicitur schola Bruti.

Alia maxima omnium remansit cooperta ruinis et est in circo praedicto, et laboratores cum palangis saepius reveniunt eam.

Columna Traiana et Antoniana de numero dictarum aguliarum fuerunt, quae adhuc apparent, videlicet de Traiana secundum epitaphium quod est in ea. Una similis alii in altitudine et pulchritudine fuerunt et graduum et fenestrarum et grossiaci: nisi quod illa Traiana s. nova fuit majoris gesti et minorum figurarum, et ideo videtur pulchrior, quia magis nova, alia vero antiquior et prae nimia vetustate incendioque non potest bene videri. Numerus graduum specierum est ducentorum viginti octo, altitudo pedum est centum triginta octo, fenestras parvas s. spiracula quadraginta quinque, et quaelibet pars sic est.

Una fuit facta Traiano Vulpio Hispano, qui rexit annis decem et novem mensibus quinque, et corpus ejus sub dicta columna fuit positum et est ita. Sancti Nicolai sub militia dictum est palacium Nervae cum duobus foris a primordio sui, quia Nerva Traianus ibi post mortem Traiani praedicti semper mansit.

Alia fuit facta Antonio pio, qui rexit annis viginti duobus et mensibus duobus. Corpus ejus sub dicta columna in simili modo positum fuit.

---

1. *Scr. vid.* Macuto. 2. i. e. *pezzi*.

Colliseum id est colossum graece, latine rotundum amphiteatrum nominatur, id est templum Solis; fuit altitudinis pedum centum et octo in longitudine, rotunditatis fuit passuum mile, arcorum fuit centum quinquaginta: posito quod Suetonius dicat maioris situs fuisse et a Nerone Imperatore constructum bis, primo transitoriam et postea auream nominatum et mirifice constructum cum miris ornamentis intus et extra: et in medio fuit una ymago aerea deaurata, cujus caput et manus cum palla nunc stat in Laterano, et supra copert*um*[1]) celo aereo deaurato et arte mathematica compositum cum cursu omnium stellarum astronomia*m*[2]) facientium, sicut in coelo naturaliter stellae solent: et tantum forma praedicti idoli erat grandis, quae mirifico pede lapis *h*umi-*fix*a[3]) supra posita capite tangebat celum praedictum ornata mirifice, ornamentis praecipue coronata nobilissime, quia sic totum orbem representabat: sic ornamentum suum habebat simile cum palla praedicta in manus, quae beatus Silvester iussit frangi, et ea dirupta fecit poni in palatio suo in Laterano.

Equi aerei deaurati et eburnei qui fuerunt Romae.

Equi aerei deaurati fuerunt XXII° et invenitur per civitatem in locis ornatis ubi stabant.

Equi eburnei septuaginta quatuor dispersi in locis, ubi causa magnificentiae positi erant: videlicet quos Constantinus Erac*l*ii[4]) secum tulit pro majori parte *ali*quando[5]) Siciliam Syracusasque, ubi interfectus a suis familiaribus anno ejus quinto. Saraceni postea venientes de Damasco in Siciliam et in Syracusas praedictas omnia ista tulerunt portantes.

Latrinae publicae in muris urbis centum et quinquaginta tres: quae ... Cloacae quinquaginta s. Aquae decem s. Campi decem: scilicet Viminalis. Sextus Agrippinus. Marcius. Contentanus. Neronianus dequanus Satarchus. Agonis.

Templa urbis Romae et memoria locorum, ubi et quomodo stabant.

Juxta palatium Neronis fuit templum Apollinis quod hodie sancta Petronilla dicitur, et ibi iunctum[6]) est, ubi sanctus Andreas est: et fuit templum Vestae aerarium Neronis[7]): de quibus multa in scriptis et clara inveniuntur.

Apud Vaticanum mirifice nobilissimis ornamentis composita fuerunt s. vitro aere auro et aliis ornamentis, ut inferius patet in scriptis.

Vaticanum dicitur a vates graece quod latine sacerdos dicitur, et canum a cano canis s. sacerdotum locus quasi divina officia canentium,

1. *Cod.* coperto. 2. *Cod.* astronomiae. 3. *Cod.* numi dicta. 4. *Cod.* errachii. 5. *Cod.* quando. 6. *Cod.* iuntum. 7. *Cod.* aearium.

In Almachia id est juxta sanctam Mariam *transpontinam* est[1]) meta, quae ut dicitur fuit sepulchrum Remuli, qui mandato Romuli in Jano mortuus fuit: et de meta praedicta sicut iam dixi dubitoque non fuit Remuli per Romulum facta, quia illis temporibus Romulus et sui non erant tantae potentiae[2]): aliam ethimologiam sibi non invenio, de qua quidem facere *possim*[3]): sed sit quod vult, mirae pulchritudinis fuit in lapidibus marmoreis *t*abulata.[4]) de quibus tabulis ornatum et constructum fuit ornamentum sancti Petri per Constantinum confitentem Imperatorem. habuit dicta meta circa se[5]) gradus viginti et altitudinis pedum decem cum platea Tiburtina et cloaca et foro. in opposito eius fuit Laborintum[6]) Neronis, quod aedificatum fuit super vestigia templi Jovis: de quo patet conca plateae, in qua sacerdotes parassiti praedicabant illis temporibus in quibus laborintus fuit postquam[7]) destructus, et aedificatum fuit templum Dianae et moles Adriana cum parte qu*e*[8]) nunc adpraesens vocatur castrum sancti Angeli, ut inferius postea subsequetur, ut in epitaphiis apparet, usque ad Crescentium Imperatorem: qui transtulit sibi nomen praedictum in castrum Crescentii, et usque ad hodiernum pervenit nomen, quod a beato Gregorio papa sic denominatum extitit castrum sancti Angeli.

Castrum sancti Angeli, ut superius dictum est, ab Adriano Imperatore factum fuit tantae altitudinis quasi ut nunc paulo plus, et cum giris, sicut videtur: postea ornatum mire lapidibus et tabulis marmoreis et columnis, de quibus, ut superius, sanctus Petrus ornatus extitit: juxta quod Petrus apostolus martyrio coronatus est: et per totum ornatum cum cancellis et pavonibus aereis deauratus et ex diversis historiis per totum videbatur florere super dictas columnas erectas. ab uno giro ad alium erant quatuor equi aerei deaurati in quatuor angulis[9]) inferioribus, qui robusticitatem habere et custodiam videbantur dicti castri: in medio rotundi giri erat sepulchrum dicti Adriani porfiriticum, in quo et ossa posita erant maximo ornatu. quem Innocentius secundus papa levavit hinc inde et voluit sepelliri: quod sepulchrum a dicto Innocentio positum fuit in paradyso sancti Petri sub salvatore musaico et navi apostolorum. In quatuor vero angulis erant quatuor portae aereae deauratae, per quas intrabatur de dicto templo. in verticem ipsius castri erat taurus aereus deauratus qui[10]) cum multis aliis ornamentis: de quibus in brevi narrare nequeo.

---

1. *Cod.* cosmedinam et est. 2. poenitentiae. 3. poposci. 4. tubulata. 5. sex. 6. *i. e.* Terebintum. 7. *Cod.* postquam fuit. 8. qui. 9. angelis. 10. *Scr.* deauratusque.

Dompnica[1] sancti Petri in Almachia praedictus Innocentius papa ibi poni fecit *pineam*[2] translat*am a*[3] sancto Stephano in pinea, qui a dicta pinea *sumpsit*[4] nomen. et stetit in vertice cuiusdam tabernaculi unius idoli, quod erat in foramine templi Cybelis quae nunc sancta Maria rotunda vocatur, et tempestas ventorum eande*m*[5] inde levavit et ad dictam plateam sancti Stephani transportavit post mortem *Augusti*[6] Focae Imperatoris.

Augusta Imperatorum id est Lausca vocabulis corruptis qua*m*[7] ad portam Flamineam scilicet hodie populi porta inter ripam et viam Tiberis Octavianus fecit fieri tempore[8] quarti sui consulatus ad resecandum expensas maximas sepulchrorum Imperatorum, quod adhuc apparet opus mirifice ornatum et opertum tabulis marmoreis[9];

in quo postquam in eum maxima ornamenta constituit, iussit mortuo sepelliri cum tabula aenea quae inter alia per eum gesta et notata memoriae digna (*scripsit quod*) gavisus inter omnia alia maxime [gavisi] esse*t*[10] Romam reperisse latericiam et dereliquisse marmoream: quia in tempore suo Roma a quodam *motu*[11] terre iam deliquit[12] in principio et incendio ignis tota fere combusta fuit: in quo incendio ipse fuit . . . restaurationis causa cum pulchriori aedificatione ornamentorum et inde translatus per Tyberium Caesarem in agulia sancti Petri una cum eo voluit reponi in eadem palla superius: et ibi ambo jacent.

multa ibi sepulchra fecit: in quibus nullum erat aliud necessarium nisi scribere gesta funeratorum in sepulchro praedicto: quibus sepulchrum cuilibet erat statua: quae non spectabat nisi denominari nomen defuncti: et scribere gesta per eum et in medio loci ubi sacerdotes scenici stabant ad eorum pertinentiam faciendam[13] cum cathedra, in qua idem Octavianus quando intrabat posset sedere si vellet, donec sacrificia vel cerimoniae exercebantur: et ut reputaretur locus magnae nobilitatis, iussit per totum mundum portare super illum locum cyrothecam terrae plenam idem Octavianus, et tanta fuit multitudo praedictae terrae ibi iussu praedicto posita, quod mons ibi isto modo factus extitit.

---

1. *Cod.* dempnica. 2. pineam] *om.* 3. translato. 4. supersit.
5. eande. 6. Pauli. 7. quae. 8. tempora.
9. *Sic composui verba in Ms. loco mota. Ibi enim haec praecedunt:* ‚Ad portam Fl. jacent', *sequitur* ‚Augusta — extitit' *v.* ‚Octavianus' *bis posita* et *verbis* ‚ad res. — Imperatorum' *pone vv.* ‚corruptis quae Oct.' *collocatis.* 10. *Cod.* essent.
11. ignoto. 12. terream — dereliquit. 13. faciendum.

Ante palacium Alexandri fuerunt duo templa, s. Flore [1]) et Phebi, ubi nunc est concha sancti Eustachii, et fuit templum Bellonae deae, ubi scriptum litteris aureis fuit: Roma vetusta. . .

Ad concham Parionis [2]) fuit templum Gnei Pompei *mirae* [3]) magnitudinis et pulchritudinis: quae concha translata fuit, et stat nunc in colliseo coram hospitali sancti Jacobi, et memoria templi non reperitur.

Ad sanctum Ursum fuit domus secretarii Neronis Imperatoris, scilicet prope sanctum Celsum.

Ad palacium Antonini fuit templum divi Antonini et Faustinae.

Ad sanctum Salvatorem in Aquiro fuit templum Aelii [4]) Adriani pulcherrimum.

Ad campum Martis fuit templum principale Martis praedicti, ubi reponebantur rostra navium et remorum quaecunque, ut temporibus necessariis praeliaretur cum iis contra inimicos patrios, ut etiam necessaria ad bella navalia et spectaculis representationum: ubi semper eligebantur consules qui exercebant officia *a* [5]) kalendis Julii usque ad kalendas Januarii.

Etiam in campo Martio fuit templum Veneris, cuius vestigia non sunt nota, in quo fuit sepulta Julia filia Julii Caesaris. Ad quod templum cadaver Julii Caesaris fuit combustum iuxta tumulum Juliae praedictae et postea positum in agulia in foro publico, ut vult Suetonius particulariter narrando de vita morte virtutibus et viciis ipsius.

Sub Capitolio a latere sancti Adriani fuit templum asili, vel exilium primum factum in urbe per Romulum, ubi nunc dicitur la zeocha vechia, ubi Julius Caesar mortuus fuit: quod per tempora ante mortem Caesaris vocatum fuit aula senatorum propter magnam ejus pulchritudinem: et quia erat in introitu Capitolii, senatores ibi reducebantur, [quia sub capitolio erat].

Pantheon id est templum Cybelis et sancta Maria rotunda hodie vulgariter nominata, nulli dubium ut patet in historia fuit constructa per industriam Marci Agrippae et ex pecunia aerarii. Lucius Septimus M. Aurelius et Antoninus pius restauraverunt eum ex omni cultu, ut per exhibita et epitaphia litterarum patet.

Retro dictum locum Pantheonis fuit templum Minervae Calcidiae, videlicet vulgariter nunc est ecclesia sanctae Mariae in Minerva, quae area eadem et in ea manifeste patet.

---

1. *Cod.* Florii. 2. Pardonis. 3. mirae] *om.* 4. Aelii et Adriani *cod.* 5. ad Kalendas.

Ad sanctum Marcum fuit templum Apollinis videlicet retro intra sanctam Mariam viae latae [1]) et dictam ecclesiam sancti Marci: et vestigia adhuc sunt multa respicientia.

Ad Camilianum ubi sanctus Chiriacus, fuit templum Vestae, ubi adhuc apparent vestigia et epitaphium.

Ad calcari fuit templum Veneris, ubi adhuc apparent vestigia et epitaphium.

Ad monasterium dominae Rosae fuit oraculum Junonis et castrum aureum.

In Capitolio, ubi stabant patres et consules ad gubernandam monarchiam mundi, facies murorum erat alta et diu [2]) auro et argento intus et eboro mire operibus laqueata [3]) de qua nil aliud quam vestigia vilissima indeformia reprobatur [4]), cum magna diffamia civium in obprobrium famae eorum praedecessorum, quorum post obitum vigent virtute et muabili [5]) fama.

Palacium arcis fuit mire operibus constructum, scilicet muro et multis magnis operibus et ornamentis ex diversis marmoreis, ut in memoria esset omnibus venientibus Romam videre volentibus in speculum: ut Cassiodorus dicit inextimabilia fore.

Templa quae infra arcem fuerunt, quae ad memoriam reducere possumus, sunt haec:

In summitate [6]) arcis a latere portici Crinorum [7]) fuit templum Jovis optimi maximi id est sopra corte domna Micina [8]): quod adhuc satis de eo apparet et introitus vocatur Salvator in maximis.

A parte fori fuit templum Vestae et Caesaris, ubi cathedra erat pontificum Romanorum, scilicet ubi senatores posuerunt Julium Caesarem mortuum antequam sepelliretur in Iulia fori publici et portaretur comburi in introitu Capitolii: [iuxta forum fuit templum asili et aula senatorum: quod nunc apparet iuxta sanctum Chiriacum et la ceccha vechia, de quo dictum est supra.]

In alia parte arcis versus canapara fuit templum Jovis et porticus Jovis.

In foro boario fuit templum Herculis, ubi nunc sancta Anastasia, quod primum templum in partibus ubi nunc est Roma aedificatum fuit et adhuc apparet, ubi in eius morte suspensa clava est quam ipse Hercules portabat in manu, cuius olphatu dum odorabant [9]) canes et muscae

---

1. *Cod.* infra *et* violatae. 2. divo. 3. liquata.
4. *Cod.* vest. vilissimorum civium indiformium c. m. d. repr. 5. *Scr.* mirabili.
6. *Cod.* civitate. 7. certiorum. 8. Mitimá. 9. adorabant.

in templum intrantes ipso olphatu ref*ug*iebant.[1]) foris quod templum ipse fieri fecit in honorem pa*tr*is quando *C*achus fu*rav*it[2]) sibi boves ipsum sequentes *infra aram* deae Palis[3]) pastoralis Iperboreae filiae iuxta Campanam paludem.

In sancta Maria in ara coeli fuit templum Jovis feretrii, ubi Romulus primus suspendit spolia de triumphis suis et opima duxit: et ideo locus vocatus semper fuit ferreus[4]) a fero fers, et palacium Octaviani *supra*[5]) dictum fuit in eodem ferfero semper denominatum.

Postea simul iuncta ibi fuerunt duo alia templa Phoebi et Carmentis, ubi Octavianus vidit visionem adventus Christi per Sibyllam Tiburtinam sibi monstrat*am*.[6])

Ubi nunc est cameraria in Capitolio, fuit templum Jani, qui custos Capitolini montis erat, et prae omnibus locis mundi pollebat auro gemmis et sapientia ornatus refulgens.

Ubi nunc dicitur sancta Maria de porticu, ibi supra ad ecclesiam Salvatoris in maximis fuit introitus portici Jovis: ubi ut dicitur fuit pergula quae producebat uvas aureas, et *al*ia mirifica[7]) ornamenta, quae vix scribere possem.

Ubi nunc sanctus Basilius et vulgariter aquanae[8]) vocabulo corrupto, fuit arcus Nervae et templum et oratorium: sicut adhuc apparent vestigia et epitaphium.

Ubi columna mirae altitudinis et pulchritudinis, vita totius historiarum Imperatorum Traiani ad sanctum Nicolaum ubi dicitur la meli*tia* hodie[9]), ex una parte fuit templum dicti Traiani, ut in praedictis visa describitur.

In clivo argentario fuerunt duo templa Concordiae et Saturni mirifice constructa et ornata id est ad . . .

In insula Litoma[10]) fuerunt quatuor templa, videlicet in capite huius insulae templ*um*[11]) Bacchi et in fine ubi Bartholus[12]) sanctus, templum Vespasiani, ut adhuc apparent fundamenta, et templum Jovis et Esculapii.

In clivo sctae Mariae in campo fuit templum Titi mirifice ornatum et bene constructum.

Ubi nunc est sanctus B*las*ius[13]), fuit adhuc templum Carmentis Euandri matris.

In maiori foro Traiani fuit templum Sospitae deae.

---

1. intrantis. — refiebant. 2. partis. — cerachus fuit. 3. in brandeae palis. *Cf. Solin. 1, 7—15.* 4. *Scr.* ferferum. 5. semper. 6. monstratum. 7. tria mirificia. 8. *Scr.* arca Noe. 9. melitioda hodie. 10. *Scr.* Licaonia. 11. templi. 12. *Scr.* Bartholomeus. 13. Basilius.

Ubi nunc est sanctus Chiriacus, fuit templum Iunonis, ut adhuc apparent intus in eo vestigia.

In muro sancti Basilii fuit *tabula* [1]) aenea fixa, ubi scripta stabat amicitia perfecta et pertractata inter Romanos et Iudeos tempore Iudae Machabei: nunc ut vero recognoscamus eum pro fama et utilitate ac honore, nostris videre nec nocet nec prodest.

Ante privatam *Mamertinam* [2]) in adscesa partis fuit templum Martis, videlicet ubi dicitur Marfudi et scta Martina idest Martis in foro in templum. iuxta ipsum fuit templum fatale publicum, scilicet ubi scus Dionysius.

Ad sanctam Martinam fuit templum Cereris et Telluris, quod fuit duarum domorum per ornatum et circuitum partium columnatum, altissimis columnis perornatum, ut ii qui ibi sederent ad iudicium undique [3]) viderentur.

Iuxta ipsam cannapariam fuit palacium Catilinae prope ut fuit locus unde Curtius armatus descendit in foveam: quia exinde Roma maxime per intus offendebatur cum *multa* [4]) aëris corruptione, videlicet ab torre de la certa [5]) hodie dicta.

Et hic fuit templum Vestae et ibi iunctum templum Palladis: et legitur et huius memoria relata in totum [6]) in legenda beati Silvestri.

Ibi iunctum fuit forum Caesaris et templum Jani, ubi praevidebatur a principio *anni* [7]) usque in finem omnia ad argumenta [8]) officialium.

Ibi iunctum cum arcu fuit templum Minervae et locus Inferni, ubi nunc est turris de la cerra: et superius decursus [9]) dicitur profectus in eo.

Iuxta templum Faustinae et divi Antonini quod sanctus Laurentius in novamento [10]) vocatur, est adhuc ecclesia sancti Cosmae et Damiani quae fuit aerarium [11]) Imperatoris, et primo templum Latonae unde denominatur arcus Latonae et non latronae, *uti* [12]) vulgariter dicitur.

Iunctum fuit cum eo templum Pacis et sedes vel aedes senatorum et Romuli, quod cecidit, quando Christus vocatus vel natus fuit idest quando peperit virgo: ubi Caesar Augustus mortuus a senatoribus positus fuit.

Iunctum fuit cum eo templum Martis quod Romuli dictum erat: ibi infra sanctam Mariam novam fuerunt duo templa, scilicet Concordiae et Pietatis.

Ubi ibi vel iuxta arcum Titi Vespasiani qui dicitur VII lucernarum, ubi templum *Escolapii* [13]) dictum, bibliotheca: de quibus fuerunt Romae viginti octo, quarum memoria non est plus.

---

1. Blasii *et* tabla. 2. privatum momentum. 3. *Cod.* u. a. ind. cf. ad p. 169. 4. *Cod.* malcha. 5. certa *an* cerra? 6. *Vr.* et — totum] *post v.* iunctum *leguntur*. Delata *cod.* 7. *Cod.* Junii. 8. augumenta. 9. *Scr.* D. Curcius. 10. *Scr.* monumento. 11. aerarii. 12. unde. 13. edisial.

Superius fuit templum Palladis, ubi nunc dicitur la pagliara: et templum Iovis in quo fuit Silae arcus quod Diomedes respondit, quando. . .

Iuxta palatium fuit templum Iuliani apostatae Imperatoris, in quo fulgure mortuus fuit propter nequitias et tristitias quas faciebat.

In fronte palatii huius fuit templum principale Solis: ubi antiqui adcendebant *faculas*[1]), adestia, quod vocabulum non comprehendo.

In eodem palacio fuit templum Iovis, qui locus vocabatur casa maior vel casanarii.

Ad sanctam crucem in Iherusalem[2]) fuit templum Veneris et Cupidinis; de quibus templis non licet me aliter dicere nec largius extendere: quia non essent dominis presbyteris grata *ad*[3]) ostensionem, sed legentes Ovidium de fastis possent me habere excusatum in suo volumine tractantem ad plenum.

Ubi nunc est sanctus Caesarius, fuit auguratorium Caesaris.

Ante Colliseum fuit templum Solis, ubi fiebant cerimoniae simulachro adstanti[4]) in medio dicti Collisei cum corona in capite aurea et palla in manu ad representationem totius orbis, ut supra dictum est.

Ad septem solia fuit sedes omnium septem scientiarum et posito *quod*[5]) aliqui velint dicere templum Solis fuisse, vel domum Severi Afri: sed derivatio sua est septem oarium scilicet septem omnium scientiarum domus: et sic creditur et affirmatur per diaconum Aquilegiensem.

Iuxta quod fuit templum Solis et Lunae ac etiam templum Fortunae: quorum non multum scribo, quia fuerunt medieae reputationis: quia fuerant de tuguriis[6]) Romuli.

In albescon fuerunt templa Vari et Comodiani s. ad sanctam Priscam.

Ubi sanctus Sabba, fuit templum Apollinis: et ibi stetit eius archa id est Apollinis et Splenis et silva arae Apollinis: ubi fuit tugurium Faustuli, ubi Romulidae mansitaverunt.

In Coelio monte fuit templum *(sc. Scipionis)*.

Ante thermas Maximinas duae conchae et duo templa id est Isidis et Serapis.

Ad templum et palacium Lateranense fuit templum dicti Constantini, antequam esset baptizatus.

Ubi studium sancti Gregorii, fuit camera propria, et ibi est concha in qua Constantinus baptizatus fuit et stat adhuc et est paragonis; et fuit sancto Silvestro baptizatus.

Ubi est titulus sanctae Mariae in Suriano, fuit templum Herculis.

---

1. ancillas. 2. Iherusales. 3. om. 4. adstante, 5. quae. 6. tuguris.

Ad Esquilinas fuit templum Marii quod *vocatur*[1]) ad Cymbros ante sanctum Eusebium et sanctum Iulianum, cuius vestigia adhuc apparent.

Ad palacium Lucini ubi sancta Balbina, fuit templum Honoris[2]) et Dianae.

Ubi sanctus Petrus ad vincla, fuit templum Veneris et domus Octaviani.

Ad *pergulam*[3]) Dioclitiani fuerunt duo templa scilicet Alexii[4]), Saturni, Martis et Apollinis.

Ad modum capitis *trevii*[5]) fuit templum Veneris: et ibi iunctum fuit palacium Tiberii, et adhuc est memoria idolorum: et ibi fuit aliud palacium Constantini supra sanctos apostolos in loco qui dicitur la mesa cum multis vestigiis.

In Coelio monte fuit templum Iovis et Dianae, quae templa amplius non videntur propter plantationem vinearum et aedificiorum destructionem.

Ad thermas Olympiadis fuit captus beatus Laurentius ante templum Apollinis idest ad sanctum Laurentium panispernae.

Ante palacium Traiani Vulpii fuit templum Iugurtinum et templum Mercurii, ubi mercatores delectabantur in eorum auguriis, et hoc fuit in campo *carleo*[6]) a latere columpnae dicti Traiani.

Ad arcum stadii? et domos Syllae et Auriolae[7]) fuit templum Iovis et palacium Lentuli, in quo palacio multa magnalia facta fuerunt.

Ex alio latere, ubi nunc est turris Centi de Orrigo, fuit aliud templum Bacchi: ubi et plurimum omnes sacerdotes eidem deo delectabantur plus quam in aliis locis sacrificare, scilicet vinaticii sacerdotes cum magnis vasis: et ibi forum vini ad contemplationem ipsorum et dictum fuit forum vinarium, in quo proles maxima denominata vinariorum erat.

Ad gradellas fuit templum Solis, et non fuit de *eo*[8]) multa mentio facta, quia *qui*[9]) ipsum aedificavit non multum dives in eo tempore fuit et constituit illud in parvam rem: et est nunc quasi memoria.

Ad sanctum Stephanum rotundum proprie fuit templum Fauni quod a bono duce Romuli factum pro eius tempore: et adhuc multum apparet.

Ad elephantum fuit templum Sybillae et Ciceronis.

Ad Salvatorem Maximinorum, ut superius dictum est, fuit porticus Iovis, ubi pergula scilicet vitis quae producebat uvas aureas [ibi] erat ut dicitur, et templum Iovis optimi maximi, et vocabulum est corruptum: quod hodie dicitur Salvatore in Maximinis et valde representat vestigia sua.

---

1. fuit. 2. Honorii. 3. *Cod.* pergulum. 4. *Scr.* Asclepii. 5. *Cod.* trenii. 6. *Cod.* codeo. 7. *Scr.* *Aureliae Orestillae.* 8. *Cod.* ea. 9. *Cod.* per.

Ad sanctum Angelum in foro piscium fuit templum *Severi*anum [1]), ubi omnes scripturae in autenticatione reponebantur et non reputabantur autenticae, nisi primo ibi approbarentur.

Ad sanctum Georgium intr*a* vicum [2]) veli aurei fuit templum Minervae: et de eo non sunt vestigia nisi per conceptum.

Ad pontem Iudeum fuit templum Fauni aedificatum per familiam Fabiorum dom*us* [3]), quod fuit in platea Luce de Sabellis, et ubi nunc Sabellii in urbe habitant.

Ad canavari in arenula fuit templum Craticulae, ubi Mancini describebantur, et nunc dicitur lo chever: et eius introitus fuit ubi est nunc sanctus Salvator, et magnum tempus fuit dictum templum Mancinorum.

Ad sanctum Stephanum in piscina fuit templum Cromacii praefecti iunctum cum palacio suo: quod vocatum fuit oleriticum [4]) ex cristallo et auro arte mathematica compositum cum astronomia perfecta cum omnibus signis coeli: quod sanctus Sebastianus destrui fecit *cum* (*d. in cod.*) filio dicti Cromacii.

Ad sanctam Mariam transtiberim fuit templum Ravennanum, in quo remanebant omnes servientes in senato: in quo quando Christus natus fuit, oleum de terra ibi emanavit et fluxit ad flumen Tibris.

Sub Ianiculo fuit templum Gorgonis, iuxta quod vel in eo sepultus fuit Numa Pompilius II rex Romanorum.

---

1. *Cod.* stemanum. 2. in transvicum. 3. domos *cod.*
4. *Scr.* olovitreum.

Ad p. 166, ann. 3. E litteris quae Raphaeli attribui solent, ap. H. Grimm. in Zahnii annalibus (Jahrb. f. Kunstwiss. IV, p. 70):

ne senza molta compassione posso io ricordarmi che poi ch'io sono in Roma che anchora non sono dodici anni, son state ruinate molte cose belle, come la meta ch'era nella via Alexandrina e l'archo che era alla entrata delle terme Dioclitiane, et el tempio di Cerere nella Via Sacra, una parte del foro transitorio che pochi di sono fu arsa e distructa e delli marmi fattone calcina.

Appendix.

Nomina ecclesiarum saec. XIV.

E cod. misc. membr. Saec. XIV. exeuntis bibl. Univ. Taurinensis No. D. III. 38. (Catal. n. 749 codd. Latin.) a Promisio v. cl. catalogum ecclesiarum Romanarum descriptum acceperam, quem a me sibi traditum Papencordtius libro de hist. U. R. ab Hoeflero edito p. 58. inseruit. Quem, quoniam cognomina sacrarum aedium magna ex parte ad antiquam urbem et mirabilia aliquo modo pertinent, hic ita excerpam, ut quae de sacerdotibus singularum ecclesiam afferuntur, omittam.

In urbe sunt tredecim regiones, que corrupto vulgari vocabulo dicuntur Rioni, puarum prima est regio Montium et Biberate.

Secunda. Regio Trivii et Vielate.

Tertia. Regio Columpne et sancte Marie in Aquiro.

Quarta. Regio Posterule et sancti Laurentii in Lucina.

Quinta. Regio Pontis et Scortichiariorum.

Sexta. Regio sancti Eustachii et Vinea Tedemarii.

Septima. Regio Arenule et Chacabariorum.

Octava. Regio Parionis et sancti Laurentii in Damaso.

Nona. Regio Pinee et sancti Marci.

Decima. Regio sancti Angeli in foro piscium.

Undecima. Regio Ripe et marmorate.

Duodecima. Regio Campitelli et sancti Adriani.

Tredecima. Regio Transtiberim.

Secundum Rectores et paternitates urbis. Omnes ecclesie sancte Civitatis dividuntur in tres partes. Quarum prima dicitur duodecim apostolorum. Secunda sanctorum Cosme et Damiani. Tertia sancti Thome. Et quelibet istarum partium habet quatuor rectores et duos Nuczulos *).

In ea parte que dicitur sanctorum duodecim apostolorum sunt ecclesie et monasteria infrascripta, videlicet ipsa ecclesia sanctorum duodecim apostolorum. monasterium sancti Andree de Biberatica. ecclesia sancti Laurentii de Biberatica. e. s. Nicolai de Columpna. e. s. Laurentii de Ascesa. monasterium s. Urbani. ecclesia sancte Marie Campi Carlei. e. sancte Pacere de militiis. e. s. Salvatoris de militiis. [e. s. Salvatoris

---

*) *M. 2. corr.* Nuntios. Sed idem vocabulum Vuizolus reperitur in narratione ms. de puteo S. Alexii apud Martinell. Rom. ex ethn. sacra p. 28.

de divitiis*)]. e. sancte Marie (Varionspolis). e. s. Silvestri de Archione. e. s. Salvatoris de Cornutis. e. s. Stephani de Caballis. e. s. Nicolai de Olivetis. e. s. Andree de Caballis. e. sancte Agathe de Caballis. e. sancte Marie Magdalene. e. s. Ciriaci in Thermis. e. sancte Marie de Porta. monasterium sancte Agnetis extra muros. e. sancte Constantie. e. sancte Susanne. e. sancte Tatiane. e. s. Saturnini de Trivio. e. sancti Nicolai de Trivio. e. s. Ypoliti. e. s. Johannis de Ficotia. e. s. Nicolai de Archionibus. e. s. Laurentii de Archionibus. e. s. Stephani de Archionibus. e. s. Felicis in Pincis. e. s. Saturnini extra muros. e. s. Hermetis extra muros. e. s. Andree infra Ortos. monasterium s. Silvestri de Capite. e. s. Johannis infra ambitum dicti monasterii. e. sancte Lucie de Confinio. e. s. Andree de Columpna. e. sancte Marie in Via. e. sancte Marie in Sinodochno (*scr.* xenodochio). e. s. Anastasii de Trivio. e. sancte Marie de Cannella. e. s. Blasii de Curtis. e. s. Ciriaci de Camiliano. e. s. Salvatoris de Camiliano. e. s. Nicolai Forbitoriis. e. s. Maguti. e. s. Stephani de Trullo. e. s. Andree de Urso. e. sancte Marie in Aquiro. e. s. Blasii de Monte. e. s. Laurentii in Lucina. e. s. Nicolai de Tufis. e. s. Thome de Vineis. e. sancte Marie de Populo. e. s. Valentini extra portam sive muros. e. s. Blasii de Penna destructa. e. s. Georgii de angusta (*scr.* Augusta) destructa. e. sancte Marine. e. s. Martini de Posterula. e. s. Stephani de Pila. e. sancte Lucie quatuor portarum. e. s. Andree de marmorariis. monasterium sancte Marie in Campo Martis. e. s. Nicolai de Prefectis. hospitale sancte Susanne. hospitale s. Silvestri de Capite. e. s. Laurentii de Fines. e. sancte Marie in Via lata. e. s. Marcelli. e. sancte Cecilie de Mutis. e. s. Triphi. e. sanctorum Cosme et Damiani de Monte chrurato. e. s. Salvatores de Capellis. e. Nicolai de Petine. monasterium sancte Marie de Cella. hospitale s. Jacobi de Termis. hospitale s. Salvatoris de Termis. e. s. Benedicti de Termis. hospitale sancte Marie rotunde. e. s. Andree de Fordivolys. e. s. Martini de Chardonis. e. s. Salvatoris de Rogeriys. e. s. Apollinaris. e. s. Blasii de Posterula. e sancte Marie de Posterula. e. s. Salvatoris Primicereis. e. s. Symeonis. e. s. Silvestri de Palma. e. s. Salvatoris de Lauro. e. s. Angeli de Castro sancti angeli. e. s. Thome de Castro predicto. e. sancte Marie in Transpontina (*cod.* Transpondina), e. s. Jacobi de Porticu. e. s. Laurentii de Piscibus. e. s. Martini de Porticu. e. s. Jacobi de Porticu. hospitale de Ungaris. e. sancte Marie de Vergariys. e. s. Egydii. e. s. Peregrini. e. sancte Marie Magdalene. hospitale sancte Marie Magdalene. e. s. Justini. hospitale s. Nicolai. e. sancte Marie in Fala .. e (falione?). hospitale s. Petri monu-

*) Per dittographiam repetita.

sterium sancte Catherine. e. s. Vincentii. e. s. Ambrosii. e. s. Andree in ecclesia s. Petri. e. s. Gregorii in Monte duro. e. s. Stephani majoris. e. sanctorum Johannis et Pauli. e. s. Stephani de Agulia. e. s. Gregorii de Palatio. e. s. Gregorii de Certina. e. s. Zenonis. e. s. Salvatoris de Turrionis. e. s. Michaelis. oratorium s. Jacobi de Harmenis. e. sancte Marie in Palazolo. e. sancte Marie in Saxiis que est hospitale. s. Spiritus. e. s. Celsi. e. s. Angeli. e. s. Salvatoris de Impersis. e. sancte Marie de Monte Johannis Ronzonis. e. s. Thome de Pariente. e. s. Blasii de Cerclariis. e. s. Andree de Aquariatriis. e. s. Nicolai de Agone. e. sancte Agnetis de Agone. e. s. Panthaleonis de Parione. e. sancte Marie de Montarone. e. s. Eustachii. e. sancte Marie rotunde. e. sancte Marie in Minerva. e. sanctorum quadraginta de Calcariis. e. s. Johannis de Pinea. e. s. Cosme de Pinea. e. s. Nicolai de Monte. e. s. Stephani de Pinea. e. s. Anastasii de Pinea. e. sancte Marie de Astara. e. s. Andree de Paracera. e. s. Laurenti de Paracera. e. s. Marci.

In ea vero parte que dicitur sanctorum Cosme et Damiani sunt ecclesie et monasteria infra scripta, videlicet: e. sancte Marie majoris. hospitale sancti Andree in Assaro. e. s. Adrianelli. e. s. Viti in Macello. e. s. Eusebii. e. s. Luce. monasterium sancte Praxedis. e. s. Martini in Montibus. e. sancte Lucie in Silice. e. s. Johannis in Crapullo. monasterium sancte Eufemie. hospitale s. Alberti. e. sancte Pudentiane. e. s. Laurentii in Fontana. hospitale sancte Petronille. e. s. Sixti in Gallinariis est sine muris. monasterium s. Laurentii Panisperni. e. s. Ypoliti est destructa. e. s. Vitalis. sine muris. e. s. Andree de Puteo Pribe. e. sancte Marie de Puteo Pribe. e. s. Sergii de Subura. e. s. Andree de Subura. e. s. Petri Marcellini de Subura. e. sancte Agathe de Subura. e. s. Salvatoris de Subura. e. s. Salvatoris tribus ymaginibus. e. sancte Marie in monasterio. e. s. Petri ad vincula. e. s. Silvestri de Thure. e. sanctorum Quadraginta. e. sancte Marie ibidem. e. s. Clementis. e. s. Pastoris. e. s. Stephani in Caprafice. e. s. Salvatoris de Insula. e. s. Salvatoris de Rota. e. s. Salvatoris de Arcu de Trasi. e. sancte Marie de Metrio. e. sanctorum Adonensis et Geonensis. e. sancte Marie de Ferrariis. e. sancte Marie Inter duo. e. s. Nicolai Inter duo. e. sancte Marie in Cambiatoribus. e. sancte Marie Nove. e. sancte Marie in Palaria. e. sanctorum Cosme et Damiani. e. s. Laurentii in Miranda. e. s. Johannis in Campo. e. s. Marie de Arcu aureo. e. s. Andree de Arcu aureo. e. s. Blasii de Ascesa. e. s. Panthaleonis. e. sanctorum Quirici et Julicte. e. s. Basilii habet fratres hospitales s. Johannis II. hospitale ipsorum fratrum ibidem. e. sancte Marie in Foro. e. s. Adriani. e. sancte Martine. e. sanctorum Sergii et Bacchi. e. sancte Marie de ara Celi.

e. sancte Marie in Cannapara. e. sancte Marie de Inferno. e. s. Theodori. e. s. Georgii ad Velum aureum. monasterium sancte Marie in Petrochia. hospitale s. Jacobi altipassus. e. s. Laurentii de Palpitario. e. sancte Marie in Carte donne Micine. e. s. Martini de Monte Tito. e. sancte Marie de Fovea. e. sancte Cecilie de Fovea. e. sancte Marie in Porticu. e. sancte Catherine. e. s. Salvatoris de Maximis. e. s. Laurentii de Mutys. e. s. Laurentii de Mondezarie. e. sancte Marie in Tufella. e. s. Nicolai in Carcere Tulliano. e. sancte Cecilie Montis Farfe. e. s. Gregorii de Ponte Judeorum. e. s. Bartholomei de Insula. e. s. Benedicti de Pisciola. e. s. Laurentii de Pisciola. e. sancte Cecilie in Transtiberim. hospitale ibidem. e. s. Laurentii de Porta. e. s. Panthaleonis. e. sanctorum Cyri et Johannis extra portam. e. s. Francisci. e. sancte Marie in Turre. e. sancte Marie in Capella. e. s. Andree de Clavis. e. Salvatoris de Pede pontis. e. sancte Marie Secundicerei. e. sancte Marie de Gradellis. e. s. Gregorii de Gradellis. e. sancte Anastasie. e. s. Salvatoris de Ludo est sine tecto. e. s. Cesarii de Palatio. e. sancte Marie de Manu. e. sancte Marie in Cosmedin. e. s. Salvatoris de Molellis. e. s. Gregorii de Grecis. e. s. Stephani rotundi. e. s. Laurentii juxta flumen. e. s. Anastasii de Marmorata. e. s. Salvatoris de Marmorata. e. sancte Anne de Marmorata. e. s. Nicolai de Marmorata. e. sancte Marie de Episcopio est sine hostiis. e. s. Geminiani. e. s. Johannis in Orreu. e. s. Jacobi in Orreu. e. sancte Marie de Aventini. monasterium s. Alexii. e. sancte Sabine. e. sancte Prisce. e. s. Nicolai de Aqua Salvia. e. s. Blasii de Porta. e. s. Salvatoris de Porta. hospitale s. Empuli. monasterium s. Sabbe. e. sancte Balbine. e. sanctorum Nerei et Achilei. e. s. Cesarii in Turrim. hospitale in Turrim. e. s. Archangeli. e. s. Johannis ante portam Latinam. monasterium s. Sixti. e. sancte Marie in Tempore est destructa. e. sancte Lucie in Septem Soliis. e. s. Leonis. monasterium s. Gregorii in Claues Tauri (*scr.* clivus Scauri). e. sancte Trinitatis. e. sanctorum Johannis et Pauli. hospitale s. Thome de Formis. e. sancte Marie in Dompnica. e. s. Stephani in Celio monte. monasterium s. Herasmi. e. sancte Marie de Cacchabellis. e. sanctorum quatuor Coronatorum. hospitale ipsorum. e. s. Nicolai de Formis. e. s. Georgii de Formis. e. s. Antonii. e. sanctorum Petri et Marcellini. hospitale s. Mathei de Merulana. e. s. Stephani de Schola Cantoris . . est destructa. e. s. Bartholomei. e. s. Danielis est destructa. e. s. Laurentii de Palatio vel Sancta Sanctorum. e. s. Johannis in Laterano est patriarchalis, que habuit priorem et canonicos regulares, nunc habet archipresbyterum et canonicos XVIII *rell.* e. s. Silvestri. hospitale s. Nicolai de hospitali. e. s. Jacobi de Lacu. hospitale sancte Catherine extra portam. e. sancte Marie de Spatularis. e. sancte

Crucis in Jerusalem. e. s. Barnabe de Porta. monasterium sancte Viviane. e. s. Laurentii extra muros. e. s. Viti in Campo. e. s. Juliani. monasterium s. Andree de Fractis. e. sancte Marie in Parium. monasterium s. Sebastiani. e. s. Urbani. monasterium s. Anastasii. e. s. Pauli. habet abbatem et monachos XL computatis qui sunt in Castris. e. sancte Marie de Castro. s. Pauli. hospitale s. Mandati extra portam.

In ea autem parte que dicitur s. Thome sunt ecclesie et monasteria infra scripta, videlicet e. s. Petri Majoris. e. s. Ursi. e. s. Panthaleonis juxta flumen. e. s. Benedicti. e. s. Stephani de Piscina. monasterium s. Blasii de Cantusecuta. e. sancte Lucie juxta flumen. e. sancte Marie in Vallicella. e. sancte Cecilie de Campo. e. s. Johannis Magina. e. s. Nicolai de Furca. e. s. Eusterii de Campo Senensi. e. s. Andree de Azanesi. e. sanctarum Marie et Catharine. e. sancte Margarete. e. s. Laurentii in Damaso. e. s. Salvatoris de Prefectis. e. s. Nicolai de Curte. e. s. Thome de Yspanis. e. s. Andree de Unda. e. s. Salvatoris de Unda. e. s. Cesarii. e. s. Benedicti de Arenula. e. s. Salvatoris de Campo. e. s. Pauli de Arenula. e. sancte Marie in Nonticellis. e. s. Anastasii. e. s. Bartholomei. e. s. Stephani de Arenula. e. sancte Marie de Cacchabariis. e. s. Paternutii. e. s. Thome. e. sancte Cecilii de Panthaleis. e. sancte Marie a Flumine. e. s. Salvatoris de Baroncinis. e. sancte Marie dompne Rose. e. sancte Marie de Publico. e. s. Benedicti de Glusura. e. sancte Martine de Panarella. e. sancte Barbare. e. sancte Marie de Cripta pincta.. e. s. Sebastiani de Via papali. monasterium sancte Marie in Julia. e. s. Valentini. e. s. Nicolai de Mellinis. e. s. Nicolai de Calcarario. e. s. Laurentii de Calcarario. e. s. Salvatoris de Gallia de Calcarario. e. sancte Lucie de Calcarario. e. s. Blasii de Oliva. e. s. Salvatoris de Julia. e. s. Salvatoris de Sorrata. e. s. Leonardi de Albis. e. s. Angeli in Foro piscium. monasterium sancte Marie de Maxima. e. s. Stephani de Maxima. e. sancte Marie in Campitello. e. sancte Marie in Curte. e. s. Johannis de Mercato. e. s. Blasii de Mercato. e. s. Nicolai de Funariis. e. s. Andree de Funariis. e. sancte Marie de Guinizo. e. s. Laurentii de Bascis. e. sancte Marie de Macello. e. s. Nicolai de Macello. e. s. Johannis de Insula . . totaliter destructa. e. s. Salvatoris de Curtis. e. sancte Bonose. e. s. Agathe. e. s. Grisogoni. e. s. Stephani Rapigranu. e. sancte Rufine. e. sancte Marie in Transtiberim. e. s. Calisti. e. sanctorum Quadraginta. e. sanctorum Cosme et Damiani et monasterium. e. s. Johannis Mica aurea. e. s. Angeli in Janniculo. e. s. Petri Montis aurei. monasterium s. Pancratii. e. s. Laurentii. e. s. Blasii. e. s. Johannis de Porta. e. s. Silvestri. e. s. Leonardi (de Sitignano). e. s. Jacobi (de Sitignano). . .

XI sunt funditus destructae, et multe alie in parietibus tectis hostiis et aliis rebus necessariis ad cultum divinum defecerunt et deficiunt tota die propter malitiam servientium, pro quarum reparatione infinitus thesaurus non sufficiet ad reparandum ut prius fuerunt. Ecclesia Lateranensis non est inter predictas, nec ecclesia sancte Marie supra Minervam, de cujus testudine versus turrim Jordanescam satis dubitatur, nisi ex contra que incepta sunt perficiantur, et possent perfici secundum dictum magistrorum pro ducentis florenis auri.

Quo tempore conscriptus sit libellus, primum e basilicae Lateranensis constitutione consequitur, Bonifacio VIII. recentiore, tum ex eiusdem ecclesiae conditione. Quae quum destructis quodammodo adsimiletur, litterarum quas Petrarcha a. 1366. ad Urbanum V. dedit, (cf. p. 184.) aetate supparem fuisse putaverim.

His addantur e libro Petri Mallii, de quo infra loquemur, c. 136 sqq. haec ecclesiarum cognomina:

S. Ciriaci in Thermis. . . S. Mariae in Dominica. . . S. Luciae in Circo juxta Septa Solis. . . S. Mariae in Schola Graeca. . . S. Mariae in Porticu. . . S. Mariae in Via lata. S. Agathae in Equo marmoreo. S. Luciae in capite Suburrae. . . S. Caesarii in Palatio. . . S. Gregorii in Clivo Scauri. . . S. Sabae, ubi dicitur Cella nova, . . intra urbem Ravennantium, scilicet trans Tyberim est abbatia SS. Cosmae et Damiani in vico aureo. intra urbem est abbatia S. Silvestri inter duos hortos. . . Ecclesia S. Mariae in Capitolio, ubi est ara (*codd.* arca) filii Dei. S. Basilii juxta Palatium Traiani imperatoris. S. Agathae virginis, quae est Suburra monte. S. Laurentii in Panisperna, ubi positus fuit in craticula. S. Thomae juxta Formam Claudiam. S. Blasii in Cantu secuto. . . Iterum in urbe est abbatia S. Mariae in Pallaria, ubi fuit sagittatus S. Sebastianus. S. Mariae in monasterio ad S. Petrum ad vincula. S. Mariae in Castro aureo.

VI.

Varia de mirabilibus et itinerariis.

1) E Benedicti chronico saec. X. (Pertz, Scriptt. tom. III.) c. 39. (ad a. 967.).

Vê Roma! ... Omnes tua moenia cum turris et pugnaculi sicuti modo repperitur: Turres tuarum tricenti octoginta una habuisse, turres castellis quadraginta sex, pugnaculi tui sex milia octo centies, portes tue quindecim. Vê civitas Leonina! dudum capta fuistis, modo vero a Saxonicum rege relicta.

c. 26. ad a. 846. Montes Malum = *monte Mario.* ... Venerunt Francis ad arcus qui dicitur Militorum. c. 33. a prata sancti Petri, ubi dicitur arcus Militorum. — *ib.* infra cives Roma non longe ab aecclesia sancti Apolenaris a templum Alexandrini.

2) E Liutprand. antap. ad a. 932. (Pertz. Scriptt. tom. III, p. 44).

Ingressu Romanae urbis quaedam est miri operis mireque fortitudinis munitio, ante cuius ianuam pons est praeciosissimus super Tiberim fabricatus, qui pervius ingredientibus Romam atque egredientibus est; nec est alia nisi per eum transeundi via. hoc tamen nisi consensu munitionem custodientium fieri non potest. Munitio vero ipsa, ut caetera desinam, tantae altitudinis est, ut ecclesia quae in eius vertice videtur, in honore summi et celestis miliciae principis archangeli Michahelis fabricata, dicatur sancti Angeli ecclesia usque ad coelos.

3) E Bernoldi chron. (Pertz. Scriptt. V, p. 438.) ad a. 1083.

Iuxta S. Petrum quendam monticulum nomine Palaceolum incastellavit. *ad a. 1084. p. 447.* in castello S. Angeli, quod domum Theoderici dicunt. *rell.*

4) E Petri Mallii opusculo historiae sacrae ad beatissimum patrem Alexandrum III. pont. max. (1159—81.).

Libelli auctor, qui iam Eugenio III. regnante (1145—53) basilicae Vaticanae canonicum se fuisse tradidit, e prima mirabilium classe quae ad Vaticanum atque ad Sanctorum acta pertinent, exscripsit ita ut pleniore familiae BC codice usus nonnulla mutaret omitteret adderet. Editus est e codice Messanensi a. 1192. scripto *B* a Paulo de Angelis Romae 1646, tum e cod. Parisiensi *A* ab Jamningio in AA. SS. tom. VII. pp. 37 sqq. qui tertium codicem Romae extare Fontanini litteris certior factus est. Multis utrumque librum erroribus inquinari constat.

Hi autem mirabilium loci sive in utroque sive in alterutro codice leguntur:

c. 9. = c. 154. *B.*

c. 10. 11. = c. 165. 166. *A.*

c. 18. = c. 25. *AB.* praeter descriptionem aguliae p. 105, 13—23.

c. 19. = c. 127. *AB.*

c. 20. 21. = 130. 131. *AB.*

E quibus quae observatione digna videbantur, vitiis scripturae plerisque omissis haec afferam:

c. 9. p. 94, 8. et dixit ei] *cum BC om.*

Ib. p. 94, 17. In unco: Via Cornelia est illa quae vadit per pontem Milvium et exiit *(sic)* in stradam. Via Aurelia est illa quae vadit iuxta Girolum.

Ib. p. 94, 25. Laurentius, Panisperna, Palatium Tiberianum *rell.*

c. 10. p. 95, 4. Hi sunt pontes Romae qui in legendis Sanctorum inveniuntur. Pons Milvius qui est in via Flaminia. pons Adrianus qui nunc vocatur s. Petri. pons Neronianus (*cod.* Veronianus) qui nunc vocatur pons fractus a *Saxia* (*cod.* Asuria). pons Antoninus qui fuit in Arenula. pons Fabricius. pons Gratianus (*cod.* Grannus). pons Senatoris qui nunc dicitur s. Mariae. pons marmoreus. Theodosi a ripa Romaea (*cod.* ripammea). et pons Valentinianus.

c. 11. p. 95, 7. Haec sunt coemeteria quae inveniuntur in passionibus Sanctorum: — *9.* Felicis via Portuensi. — *10.* inter. — *17.* Domitillae est foris portam Pincianam, ubi est ecclesia s. Hermetis martyris. iuxta coemeterium s. Calisti est coemeterium Pontianum. — *18.* Hostiensi, ubi est ecclesia s. Ciriaci.

c. 20. p. 106, 5. ex quibus opus graduum s. Petri peractum fuit. *Vo.* pavimentum paradisi] *om.*

Ib. v. 97. terebinthum — *9.* ex quibus — fuit] *om.*

c. 21, 13. memoria Adriani imperatoris, sicut legitur in sermone s. Leonis papae de festivitate s. Petri.

Ib. 20. Adriani] *om.*

5) E Passione Sanctorum IV Coronatorum ed. Wattenbach. (Büdinger, Untersuchungen zur römischen Kaisergeschichte III, p. 336.):

Rediens vero Diocletianus ex Syrmio post menses undecim ingressus est Romam et statim iussit in termas Traianas templum Asclepii*) aedificari et in eo simulacrum fieri ex lapide proconisso. Quod cum factum fuisset, praecepit omnes curas in eodem templo in praeconias aeneas cum caracteribus infigi et iussit ut omnes militiae venientes ad simulacrum Asclepii sacrificiis seu ad thurificandum compellerentur.

6) Ex itinerario Beniamini Tudelensis (1170.).

Linguae Hebraicae nunc iam fere oblitus et vetere interpretatione Latina Bened. Ariae Montani (Antverp. 1575) et recentiore Constantini L'Empereur (Lugd. Bat. 1633) et Anglica Wrightii (early travels in Palestine. London 1848. p. 66 sqq.) et Germanica Martineti in progr. Bambergensi a. 1858. usus sum. Quas cum inter se differre intellegerem atque Asheri librum ne in Monacensi quidem bibliotheca invenirem, auditorem eundemque amicum doctissimum E. Geiger O. S. B. theol. D. ut mihi succurreret rogavi. Qui descriptionem veteris Rabbini in sermonem nostrum transtulit.

Est autem bipertita urbs ipsa Roma, quam Tiberis fluvius medium dirimit, atque una pars ab altero latere, ab altero altera sita est. In priore autem parte templum maximum est quod S. Petri Romanum vocatur. ibi est etiam magni Iulii Caesaris palatium. Ibi praeterea plurima aedificia et opera sunt ab omnibus in orbe terrarum aedificiis diversa. Atque inter partem habitatam Romae ruinae XXIV miliaria patent. ibique octoginta palatia reperiuntur regum octoginta potentissimorum, qui omnes imperatores vocantur a Tarquinii regno usque ad regnum Pipini patri Caroli qui primus Hispaniam ab Ismaëlitis occupatam expugnavit. Ibi igitur Titi palatium extra Romam**) est, qui a trecentis senatoribus exceptus non fuit, quoniam eorum mandata non exsecutus erat, Hierosolyma tertia demum anno capta, cum illi duos ei annos constituissent. Praeterea arcis instar ibi est palatium Vespasiani***) maximum et firmissimum aedificium. Ad haec ibi est palatium regis Malgalbini, in cuius palatio trecentae et sexaginta aediculae (castella) sunt ex dierum anni numero, quarum ambitus tria miliaria continet.†) Quum autem olim inter illos bellum exortum esset, inter palatium ultra centum milia hominum caesa

---

*) Cf. p. 111, 15. 133, 12. 137, quibus locis collatis thermas Traianas, i. e. palatium Tiberianum Traiani a Diocletianis non diversas esse arbitror earumque quatuor templa sanctorum quatuor coronatorum numero respondere.

**) Theatrum Titi et Vespasiani ad catacumbas (p. 94, 1.) i. e. circus Maxentii.

***) Colosseum s. amphitheatrum Flavium (p. 136.)

†) Catacumbae (p. 130, 31.). Nomen regis prava repetitione vocis Hebraicae omissa Galbin e Callisti nomine corruptum est.

sunt, quorum ossa ad hodiernum usque diem ibi suspensa sunt. Imperator autem quae in illo bello acciderant sculptura expressit, factione factioni, acie aciei opposita, viros homines equos cum armatura, omnia marmoreo lapide, ut posteris quantum bellum olim fuisset ostenderet. Praeterea ibi spelunca reperitur subterranea, ubi imperator et imperatrix eius coniux in thronis insident, iisque adstant centum fere regni proceres, omnes medicamentis conditi usque in hodiernum diem.*) Atque ibi sunt in S. Iohannis ad portam Latinam aede ad altare columnae duae aeneae ex operibus Salomonis regis cui pax sit, et in utraque insculpta est inscriptio: Salomo filius David. dictum est autem mihi ab Iudaeis Romae agentibus singulis annis nona die mensis Ab columnas illas sudorem aquae similem stillare. Est etiam ibi crypta, in qua Titus Vespasiani filius templi vasa Hierosolyma translata abscondit.**) Est etiam crypta altera in colle iuxta Tiberis fluvii ripam, in qua sepulti sunt decem iusti beatae memoriae, sub regno occisi.***) Praeterea ante basilicam Laterani sculptus est Samson lapideus, globum manu tenens †), tum Absalon filius David et Constantinus imperator qui Constantinam exstruxit, quae de nomine eius Constantinopolis appellatur. Cuius imago una cum equo eius aenea est et inaurata. Etiam alia aedificia et opera Romae exstant, quae nemo hominum recensere queat ††).

7) E Cosmae (saec. VIII.) comment. ad S. Gregor. Nazianzen. *Mai. Spicileg. Rom. tom. II, p. 221. (e cod. Vatic. s. XII.)*

τὸ Ῥώμης Καπετώλιον· ἔστι γὰρ κτίσμα μέγα περιβόλοις συνεχόμενον ἐν ᾧ πλήθη ζωδίων ἐστίν, καὶ σημεῖον ἑκάστῳ τούτων ἦν ποτέ. καὶ γάρ φασι κώδωνας ἐκ χειρὸς ἀποκρεμασθῆναι τούτων. ζωδίον δὲ κατ' ἔθνος ἦν ἅπαν, ὅπερ φασὶν ἐσήμαινεν διὰ τοῦ κώδωνος τὴν οὕπερ εἰκονίζει κίνησιν ἔσθ' ὅτε πολεμικὴν ἔθνους· πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα θαύματα (scr. θαύματος) ἄξια κατὰ Ῥώμην ἐστίν.

8) *Suidas* v. Αὔγουστος. Ὅτι Αὔγουστος Καῖσαρ θυσιάσας ἤρετο τὴν Πυθίαν, τίς μετ' αὐτὸν βασιλεύσει· καὶ εἶπε·

Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με, θεοῖς μακάρεσσιν ἀνάσσων,
τόνδε δόμον προλιπεῖν καὶ ἀΐδην αὖθις ἱκέσθαι,
λοιπὸν ἄπιθι σιγῶν ἐκ βωμῶν ἡμετέρων.

---

*) Augusti mausoleum, cf. p. 107, 4.

**) Cf. p. 117, 2.

***) Decem mischnae doctores qui inter Vespasiani et Hadriani tempora interfecti esse dicuntur, cf. Wright p. 68.

†) Cf. p. 136. Absalonis statua quae fuerit nescio. Lupae igitur simulacrum non videtur ibi fuisse.

††) Cf. p. 112, 21.

καὶ ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μαντείου ὁ Αὔγουστος ἔστησεν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπέγραψε Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν· ὁ βωμὸς οὗτός ἐστι τοῦ πρωτογόνου θεοῦ.

9) Ioh. Malalas chron. X, p. 231. ed. Bonn.

Ὁ δὲ Αὔγουστος Καῖσαρ Ὀκταβιανὸς τῷ νε' ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ μηνὶ ὀκτωβρίῳ τῷ καὶ ὑπερβερεταίῳ ἀπῆλθεν εἰς τὸ μαντεῖον· καὶ ποιήσας ἑκατόμβην θυσίαν ἐπηρώτησε, Τίς μετ' ἐμὲ βασιλεύσει τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας; καὶ οὐκ ἐδόθη αὐτῷ ἀπόκρισις ἐκ τῆς Πυθίας. καὶ πάλιν ἐποίησεν ἄλλην θυσίαν καὶ ἐπηρώτησε τὴν Πυθίαν διὰ τί οὐκ ἐδόθη αὐτῷ ἀπόκρισις, ἀλλὰ σιγᾷ τὸ μαντεῖον. καὶ ἐῤῥέθη αὐτῷ ἀπὸ τῆς Πυθίας ταῦτα·

Παῖς Ἑβραῖος κέλεταί με, θεὸς μακάρεσσιν ἀνάσσων,
τόνδε δόμον προλιπεῖν καὶ ἄϊδος αὖθις ἱκέσθαι.
καὶ λοιπὸν ἄπιθι ἐκ πρόμων ἡμετέρων.

Καὶ ἐξελθὼν ἐκ τοῦ μαντείου ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸ Καπετώλιον, ἔκτισεν ἐκεῖ βωμὸν μέγαν, ὑψηλὸν, ἐν ᾧ ἐπέγραψε Ῥωμαϊκοῖς γράμμασιν, Ὁ βωμὸς οὗτός ἐστι τοῦ πρωτογόνου θεοῦ· ὅστις βωμός ἐστιν εἰς τὸ Καπετώλιον ἕως τῆς νῦν, καθὼς Τιμόθεος ὁ σοφὸς συνεγράψατο. Cf. Cedren. p. 182. al.

10) Gesta Romanorum ed. Keller cap. 43.

In medio Romae in quodam loco aperta est semel terra & hiantia infra patuerunt foramina. Super hoc dii fuerunt iterrogati, respoderut. No claudetur haec vorago, nisi alqus voluntarie se imergat. Sed quu hoc nemini persuadere possent, dixit Marus Aurelius: Si per annum in Roma pro libitu meo me vivere sinitis, ano elapso gaudenter et volutarie me immergam. Romani hoc audietes gavisi sut, cocorditer coseserut, nihil sibi clauserut. Qui rebus & uxoribus libere utes ano elapso cu nobili equo saltu praecipiti se imergit, & stati terra se clausit.

c. 97. Legitur in chronicis, quod ano XXII ab urbe ro. codita pp. ro. coluna marmorea i foro ro. statuerunt et ibi imagine Iulii Caesaris fecerut & super caput eius nomen Iulii scripserut, quid in honore ipsius factum fuit. Sed iste I. Caesar 3 signa in morte vel antequa moreretur accepit. centesimo enim die ante mortem suam cecidit fulmen ante imaginem in foro & in nomine subscripto litteram primam abrasit *rell.*

11) E chronic. S. Pantaleonis (inde ab Ottonum aetate usque ad a. 1161. scriptis) ap. Eccard. Corp. hist. med. aev. II, 695.

(Numa) fundamenta Capitolii iecit, quod postea constructum a Romanis unum de septem mirabilibus mundi fuit. Nam ipsum Capitolium

Romae salvatio civium maior quam civitas. Ibique olim fuerunt omnium gentium a Romanis captarum statuae vel deorum imagines, et in statuarum pectoribus nomina gentium scribebantur a quibus captae fuerant, et tintinnabula in collis appendebantur. sacerdotes autem pervigiles noctibus per vices et diebus omnibus ad harum custodiam curam habentes intendebant, si quaelibet earum moveretur, sonum mox faciente tintinnabulo, ut scirent, quae gens Romanis longe vel prope militibus repugnaret. Hoc autem cognito Romanis principibus verbo vel scripto nuntiabant ut scirent, ad quam reprimendam gentem mox exercitum destinare deberent. Huius temporibus Sibylla Erictea claruit, quae ad ipsum veniens Numam Romae plurima futura ei praedixit et in pariete ipsius Capitolii hunc versum conscripsit: Non cadet ista domus, nisi virgine parturiente. Dicunt etiam quod in ipsa hora nativitatis Domini cum omnibus idolis corruerit.

Ib. p. 729. Columpnam ei (*Iulio Caesari*) solidam lapidis Numidici XX prope pedum in foro statuerunt, super quam tumulatus, quae et Iulia dicta est.

Ib. p. 785. Erat ab initio Roma domus ingenti magnitudine fabricatus, in qua panis fiebat quae universae civitati ministrabat.

12) Io. Malalas X, p. 255. καὶ ηὔξατο ὁ Πέτρος καὶ κατηνέχθη Σίμων ὁ μάγος ἐκ τοῦ ἀέρος εἰς τὴν γῆν ἐπὶ τὴν πλατεῖαν καὶ ἐψόφησε. καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ κεῖται ἐκεῖ ἕως ἄρτι ὅπου ἔπεσε, καὶ ἔχει πέριξ κάγκελλον λίθινον· καὶ ἀκούει ὁ τόπος ἐκεῖνος ἔκτοτε τὸ Σιμώνιον.

13) E Pseudo-Abdiae historia Apostolica (Fabric. cod. apocr. nov. test. vol. I.) cf. AA. SS. Iun. V, p. 427.

I, 18. Statuto die montem Capitolinum ascendit (Simo) ac se de rupe deiciens volare coepit *rell.*

14) E Pseudo-Marcello de actibus Petri et Pauli (Fabric. II, 648).

Tunc Nero praecepit in Campo Martis turrim excelsam fieri . . tunc ascendit Simon in turrim. coram omnibus extensis manibus, coronatus lauro, coepit volare . . et continuo dimissus cecidit in locum qui Sacra via dicitur, et in quatuor partes fractus quatuor silices adunavit, qui sunt ad testimonium victoriae Apostolorum usque in hodiernum diem.

15) Ex actis SS. Petri et Pauli cod. Paris. 1045. (ap. Fabric.). ἔπεσεν εἰς τὸν τόπον καλούμενον σάκρα βία, ὅ ἐστιν ἱερὰ ὁδός, καὶ τέσσαρα μέρη γινόμενος τέσσαρας σήλικας συνήνωσεν, οἵ εἰσιν εἰς μαρτύριον τῆς τῶν Ἀποστόλων νικήσεως ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

16) E Marcell. ib. p. 651. . . . abstulerunt corpus eius occulte et posuerunt eum [in] ad terebintum iuxta naumachiam in locum qui appellatur Vaticanus. *)

17) E Rodulfi historia (Pertz, Scriptt. VIII, p. 56.) ad a. 998.
Crescentius . . . conscendens cum suis turrim quae sita est extra civitatem trans Tiberim, ob altitudinem sui Inter celos vocatam, vallavit eam.

*) *De circo Neronis quem vestarii i. e. bestiarii nomine supra p. 105, 12. designari puto, ad c. 18, p. 104. haec habet Grimaldus apud AA. SS. Iun. V. in addendis, et apud Martinell. Rom. ex ethn. sac. p. 343.*

Ecclesia S. Apollinaris, ab Honorio I. aedificata, erat in loco, ubi nunc est stabulum cum pluribus domibus pertinentibus ab Archipresbyteratum S. Petri, iuxta Scalas Basilicae, quae domus insulam faciunt ante forum; ab uno latere vicus tendens ad S. Officium; ab alia via tendens ad portam Turrionis; retro via publica sancti Spiritus. Ab ista ecclesia, inquit Anastasius, Honorii decreto singulis Sabbathis Litania ad Basilicam sancti Petri exibat, et dicebatur ad Palmata, retinens antiquum nomen Circi ob victores palmatos in Circi ludibus, donis ibi honestatos. Nam Circi finis vel caput ibi erat ex quodam muro, quadratis lapidibus fabrefacto, qui in semicirculum vergebatur. Anno 1616. dum scalae sancti Petri amoverentur, apparuerunt muri antiqui reticulati crassi, qui videbantur fuisse e ruinis turrium Circi: ibi repertus fuit aereus nummus Agrippinae Aug. Dum fundaretur haec altera Vaticani templi pars sub Paulo Quinto, inspectum est, Circi longitudinem fuisse palm. 720. romanorum; latitudinem 400. Area, ubi ludi edebantur, lata p. 230. Incipiebat ab infimis gradibus Basilicae; desinebat ubi nunc est Ecclesia S. Marthae retro absidam ad occasum. Obeliscus erat in medio, qui locus nunc est retro Sacellum chori. Extremus Basilicae paries et duplex columnatum sanctissimi Crucifixi, et sancti Andreae fundamentum erat supra tres magnos parietes Circi Caij, et Neronis supradicti: similis erat circo Caracallae, qui hodie pro maiori parte extat; altis utrimque parietibus cinctus erat, ternis ab una parte super quibus extabant dictae naves Crucifixi, et sancti Andreae, et ternis ab altera, ubi nunc est Coemeterium Campi sancti, qui se in longum trahentes lateritii sustinebant olim arcuatos fornices, in quibus sedilia extabant pro spectatoribus. Inter utrumque parietem spacium latum p. 42. semis erat. A capite ad pedes nullum impedimentum, sed tanquam ambulationes, et curritoria e ruinis ipsis, conspiciebatur. Horum parietum postremum in Circum respicientem, dum terra fundamenti chori egereretur, mensurandum curavi. Altus erat paries ipse ab area palmis 31. semis latus p. 14. fundatus p. 30. Antiquae Vatic. Basil. a Constantino Max. fabrefactae facies anterior, Apsis et muri extremi, ac illi super columnis surgentes, qui tecta gravi pondere sustinebant e laterum tophorumque fragmentis, Circo, adiacentibusque aedificiis eversis, celeri opera, rudique arte aedificati fuerunt. Basilicam ipsam brevi tempore a Constantino acceleratam fuisse fides oculata testabatur. Capitella partim absoluta partim imperfecta: bases multae columnis absimiles: Fenestrae arcuatae, lateritiae primum, postea germanico opere marmoreae effictae. Limina ex magnis marmoribus, quae ablata esse ex Circi, vel alterius aedificii ruinis pars inferior terra obruta indicabat, cum sub uno ex his modice arcuato Rosae sculptae erant; in altero litterae legebantur CVM SPECVLATOR, quas, indicatum est, arcum, seu locum speculatorium ipsius forsitan Circi significasse. Haec de Circo.

18) E chronico monast. Casinensis (Pertz, Scriptt. VIII, p. 692. sqq.)

ad a. 1057. II, 91. ad Pallariam ubi hospitabatur.

ad a. 1072. III, 35. privilegium de monasterio sanctae Mariae in Palladio.

ad a. 1123. IV, 81. in monasterio sanctae Mariae in Pallaria.

19) E Thangmari v. Bernwardi ep. c. 22. (Pertz, Scriptt. IV, p. 768.).

ad a. 1001. coadunata est synodus ... praesidente domno Gerberto apostolico cum imperatore in palare in aecclesia sancti Sebastiani martiris.

ad a. 1068. III, 66. in diaconiam sanctae Luciae quae est iusta Septesolis.

ad a. 1111. IV, 37. (e registro Paschalis II. Mon. Leg. II, p. 66 sqq.; cf. Annal. Rom. Scriptt. V, p. 474.).

(Heinricus V.) . . ad Urbem tendebat . . . Altero die obviam ei pontifex misit in montem Gaudii qui et Marii dicitur, baiulos *rell.* et maximam populi multitudinem cum floribus et palmis. Duo iusta priorum imperatorum consuetudinem iuramenta, unum iusta ponticulum, alterum ante portam porticus Romanorum populo fecit. Ante portam a Iudeis, in porta a Graecis cantando exceptus est.

20) E Francisci Petrarchae epistolis (ed. Basil. a. 1554.) e familiar. epist. VI, 2. ad Iohannem Columnam, praeter alia:

Hic Pompeii arcus, haec porticus, hoc Marii cymbrium fuit, haec Traiani columna . . hic eiusdem pons qui sancti Petri nomen invenit, et Hadriani moles cui ipse quoque subiectus est, quod sancti Angeli castrum vocant, hoc est saxum mirae magnitudinis aeneisque leonibus innixum divis imperatoribus sacrum, cuius in vertice Iul. Caesaris ossa *cubare (om.)* fama est. haec Telluris aedes, haec Fortunae domus, hoc templum Pacis adventu vere pacifici regis eversum. hoc opus Agrippae, quod falsorum deorum matri veri dei mater eripuit. hic vinctus Petrus nonis Augusti, hinc rivus olei fluxit in Tyberim, hic, ut fama est, monstrante Sibylla senex Augustus Christum vidit infantem. haec insolentia Neronis et in aedificiens fervens luxus, haec Augusta domus via Flaminea, ubi sepulchrum ipsius domini quidam tradunt, haec Antonini columna, hoc eiusdem proximum Appiae palatium, hoc Severi Aphri Septizonium, quam tu sedem Solis vocas, sed meum nomen in historiis scriptum lego. hoc Praxitelis Phidiaeque extans in lapide tot iam seculis de ingenio et arte dictamen. hic Christus profugo vicario fuit obvius, hic Petrus in

crucem actus; hic truncatus est Paulus, hic assatus Laurentius, hic sepultus venienti Stephani locum fecit, hic sprevit fervens oleum Ioannes, hic Agnes post obitum vivens suos flere prohibuit, hic Sylvester latuit, hic lepram deposuit Constantinus, hic gloriosam Calixtus exercuit Libitinam . . Solebamus . . post fatigationem quam nobis immensa urbs ambita pepererat, saepius ad thermas Diocletianas subsistere, nonnumquam vero supra testudinem illius magnificentissimae domus ascendere, quod et aer salutaris et prospectus liber et silentium ac votiva solitudo . . . et euntibus per moenia fractae urbis et illic sedentibus ruinarum fragmenta sub oculis erant.

Ex eiusdem l. VIII, 1. litteris ad Stephanum Columnam (p. 764). Memento ergo . . dum ante annos decem Romae tecum agerem et forte soli hora diei iam sera essemus, deambulantes in via lata quae a domibus tuis ad Capitolii arcem ducit, constitimus tandem illic ubi transversa illam secat via quae a montibus ad Camilli arcum et inde ad Tyberim descendit, dumque in illo quadrivio nullo interpellante multa colloqueremur . . . *rell.*

Ib. ego certe sic memini, ut adhuc sepulchrum illud marmoreum antiquum quod in angulo est, et cui uterque nostrum cubito insistebat.*)

Ex eiusdem litteris ad Urbanum V. epist. rer. senil. VII, 1. (p. 901.) 1366. . . Lateranum humi iacet, et ecclesiarum omnium mater tecto carens et ventis patet ac fluviis, et Petri ac Pauli sanctissima domus tremuit, et Apostolorum quae nunc aedes fuerant, iam ruina est informisque lapidum acervus.

Ex iisdem l. X, p. 966. **) Roma tremuit usque ad ruinam turrium ac templorum (1349).

Ex eiusdem litteris ad Phil. de Vetriaco datis (1350.) Variar. p. 1135 sq.

. . Ibi Apostolorum limina et terram calcabit, sacro martyrum purpuream cruore; videbit vel muliebri linteo vel in cunctarum ecclesiarum matris parietibus extantem domini vultus effigiem; videbit ubi profugo Petro Christus occurrit et supra praeduram silicem aeternum gen-

*) Videtur fuisse lapis ille ‚ante ecclesiam XII. Apostolorum', e sepulcro Augustorum transportatus, ‚in quo sunt scriptae haec litterae: Ossa C. Caesaris Augusti f. / / Principis Iuventutis'. Signorili p. 61. apud De Rossium l. l. p. 339.

**) Alteram Petrarchae de terrae motu epistolam (ap. De Sade in vita poetae III, p. 35) inspicere non licuit, a Nibbyo Roma nel 1838 I. p. 417. laudatam. ‚forse allore cadde una parte del Colosseo'; ita Nibbyus. ‚Dass das Colosseum sehr beschädigt wurde, wissen wir aus Petrarca's Briefen'. Reumont II, 998.

tibus adoranda vestigia; ingredietur in Sancta Sanctorum, loculum coelestis gratiae plenum; Vaticanum lustrabit et beatis ossibus exstructos Calixti specus; Incunabula et circumcisionem Salvatoris aspiciet et virginei lactis vasculum candore mirabili; videbit Agnetis annulum*) et divinitus extinctae libidinis miraculum recognoscet; contemplabitur truncum Baptistae caput et Laurentii craticulam et advectum aliunde Stephanum unoque duos contentos hospitio; videbit ubi Pauli fuso sanguine dulcis aquae fontes eruperint, unde nato domino fons olei descendit in Tyberim, ubi templi pulcherrimi fundamenta aestivae nivis indicio facta sunt, et ubi partu virginis templa fortissima corruerunt. Cernet lapidem infando Simonis cerebro maculatum; monstrabitur sibi Sylvestri latibulum et visio Constantini et dicta coelitus insanabilis morbi cura; innumerabilia quoque alia, quorum partem idem ego ad Clementem VI. scribens loquaci quondam sum complexus epistola. Si quando vero a coelestibus ad terrena descendere libuerit, cernet Romanorum principum stupenda licet collapsa palatia, Scipionum, Caesarum et Fabiorum domos; videbit septem colles unius muri ambitu circumclusos; mirabitur latas vias captivorum contra agminibus angustas, et triumphales arcus subactorum quondam regum ac populorum spoliis onustos. Capitolium ascendet omnium caput arcemque terrarum, ubi olim cella Iovis fuerat, nunc est ara coeli, unde Augusto Caesari puer Christus ostensus est.

Eadem monumenta 1342. epistol. poet. ad Clementem VI. (p. 1346 sqq.) uberius describuntur, veluti Calisti funera . . cumulis surgentia miris. | osseus est paries illic ubi terra cruentis | imbribus et sacra distillant tabe cavernae. *Praeterea commemorantur* Simo magus, Arun virga, foederis arca, testamenti veteris pignora, ecclesia SS. Nerei et Achillei, S. Iohannis de pede pontis, ut videtur, iam fere collapsae. *Sequitur totum fere a graphia, paucis additis sacrorum reliquiis, pendere Petrarcham. Alia plura commentario afferenda relinquo.*

21) Gregor. Turon. de glor. martyrum I, 28.

Cuius oratione et Pauli Simonis Magi calliditas vel detecta est vel obruta. Exstant hodieque apud urbem Romam duae in lapide fossulae, super quem beati apostoli deflexo poplite orationem contra ipsum Simonem Magum ad Dominum effuderunt. In quibus cum de pluviis lymphae collectae fuerint, a morbidis expetuntur haustaeque mox sanitatem tribuunt.

---

*) *Utrum supra* p. 117, 3. *legi videtur* annuli aurei *an* amae aureae?

22) *Vita S. Silvestri* ap. *Sur.* 31. *Dec. p.* 369.

c. 7. 8. Draco maximus habitabat in profunda spelunca*) iuxta montem qui ab eis (*gentilibus*) nominatus fuerat Tarpeius, in quo etiam collocatum Capitolium *rell.* Is autem (*Silvester*) et cultum peregit et descendit et portis clavem intulit.

c. 9—14. (Dominus) malo ulcere ferit imperatorem a pedibus ad caput usque . . . et floruit lepra per universam carnem. . . Cum autem . . deplorata esset eius curatio, sacerdotes Iovis ad eum accedunt ex Capitolio dicentes fore ut non aliter curaretur, nisi facta esset piscina plena sanguine infantium eoque adhuc bulliente in ipso lavaretur. Haec cum sacerdotes suggessissent imperatori, per universam missi sunt regionem qui infantes colligerent et ferrent in Capitolium. His ablatis iam dies quoque caedis erat praestitutus et in Capitolium ascensus imperatori . . matres cum imperatori occurrissent, . . comas vellebant . . reversus est in regiam et infantes reddi iussit matribus. Noctu . . . dormienti imperatori visi sunt ei adstare duo viri. rogati autem quinam essent responderunt se esse Petrum et Paulum apostolos Iesu Christi, missos autem esse ab illo ut ei viam salutis ostenderent corporisque et animae salutis consequendae rationem docerent. . . Si haec ergo vis consequi, accerse episcopum Silvestrum qui in monte propter tui metum delitescit . . ille tibi ostendet piscinam quae et carnis purgabit vitia et animae sordes eluet. . . mittit quam primum qui beatum Silvestrum in monte quaererent *rell.* imperator ingressus est piscinam . . . Cum autem Silvester caput eius tetigisset et eum in aquam immersisset . . . lux totam domum circumfulsit, . . Exiit itaque imperator ex divino lavacro, habens carnem puram et sanam *rell.*

23) *Docum.* ap. *Marangoni, St. del Sancta Sanctorum p.* 291.

hospitale (s. Angeli) situm est in Laterano iuxta formas antiquas et arcum Basilis via mediante. Cui toti hospitali cum membris suis ante est via publica quae procedit ab arcu Basilis et ab ecclesia s. Stephani Celismonte in plateam et ecclesiam lateranensem, quae vulgo nuncupatur via maior et sancta.

Ceterum versus illos p. 105, 20. ad Henricum III. referendos esse (cf. Meyer anth. n. 828) cum de aetate mirabilium agere licebit, exequar.

---

*) E quadam Mithraei Capitolini memoria fabula orta videtur esse.

VII.

E chronicis antiquis excerpta.

1. Imperia Caesarum.

E cod. Vindobon. 3416. chart. 3416. saec. XV. exeuntis e cod. saec. VIII. vel IX. descripto.

Scriptum esse libellum a. 354. docuit Mommsenus qui post alios accurate edidit, in act. soc. Sax. II, p. 645—48. Varias lectiones et Garampii (*G*) apud Roncallium vet. Lat. chronica 1787. et Mommseni (*M*) et ab utroque annotatas addidimus.

Origo gentis Romanorum, ex quo primum in Italia regnare ceperunt.

Picus Saturni filius regnavit agro Laurentine usque ad eum locum ubi nunc Roma est ann. XXXVIII. Eo tempore ibi nec oppida nec vici erant, sed passim habitaverunt.

Faunus Pici filius eisdem locis regnavit annis XLIIII. Eo tempore Hercules cum ab Hispania reverteretur, aram quae est Romae ad forum boarium posuit et dedicavit eo quod Cacum filium Vulcani ibi in spelunca sua occiderat.

Sequuntur Latinus, Aeneas, Ascanius, *tum* Reges Albani, Reges Romanorum numero VIII, item nomina dictatorum. *E quibus haec ad urbem pertinent:* Hic (Romulus) cum natat ad paludem caprae, subito nusquam comparuit. . . . L. Tarquinius Priscus . . Hic cum fundamenta Capitolii cavaret, invenit caput humanum litteris Tuscis scriptum CAPVT. OLIS. REGIS, unde hodieque Capitolium appellatur... Servius Tullius regnavit ann. XLV (*cod.* XXV). . . Hic votum fecit ut quotquot annos regnasset tot

6. *Cod.* ara. 8. occideret.

ostia ad frumentum publicum constitueret. Tarquinius Superbus. . . Inter duos pontes a populo Romano fuste mactatus et positus in circo maximo sub delfinos.

Item imperia Caesarum:

C. Iulius Caesar imperavit annos III menses VII dies VI. Congiarium dedit XC. Occisus curia Pompeia.

Divus Octavianus Augustus imp. ann. LVI. m. IIII d. unum. Cong. ded. ter XCCCLXIIS. Hoc imp. navis Alexandrina primum in portu Romano introivit nomine Acatus, qui attulit frumenti modios CCCC, vectores MCC, piper, linteamen, carta, nitria et opoliscum cum sua sibi base, qui est in circo maximo, altum pedes LXXXVIIS. Excessit Nola.

Tiberius Caesar imp. ann. XXII m. VII d. XXVIII. Cong. dedit XLXXIIS. Hoc imp. in civitate Fidenis populo spectante amphitheater ruit et oppressit homines IIIICCV. Excessit Miseno.

C. Gallicula imp. ann. III. m. VIII. d. XII. Cong. dedit XLXXIIS et de basilica Iulia sparsit aereos et argenteos, in qua rapina perierunt homines XXXII [*mulieres*] CCXLVII. et spado. Occisus Palatio.

Tiberius Claudius imp. ann. XIII m. VIII d. XXVII. Cong. dedit XLXXV. Hoc imp. primum vene*n*arii et malefici comprehensi sunt; homines XLV, mulieres LXXXV ad supplicium ducti sunt. Hic metas in circo maximo deauravit. Excessit Palatio.

Nero imp. ann. XIIII menses V dies XXVIII. Cong. dedit XC. Hoc imp. fuit polyfagus natione Alexandrinus nomine Arpocras, qui manducavit pauca: aprum coctum, gallinam vivam cum suas sibi pinnas, ova C, pineas C, clavos galligares, vitrea fracta, thallos de scopa palmea, mappas IIII, porcellum lactantem, mani*p*ulum feni, et adhuc esuriens esse videbatur. Nero occisus via Patinaria. *)

Galba imp. m. VIII d. XII. Cong. promisit sed non dedit. Hic domum suam deposuit et horrea Galbae instituit. Decollatus foro Romano iacuit.

---

5. menses III *G.* 6. XC] *om. G.* — octisus *passim M.* 8. ter. *A.* CCCLXII S. 9. porto *G.* 10. CCCC vitria *G* — nitria *M.* 13. X. LXXII. S. *G.* 18. homines XXXII. CC. XLVII. *Corr. M; fort. scr.* mul. XLVII. 20. venerarii. 23. imperator. 27. mappos *Ronc.* — maniculum *M.* 30. decolatus.

---

*) Patenariam cum suis ascendens (Heinricus VII.) Chron. Casin. 1239. ap. Pertz. Scriptt. VIII, 781.

Otho imp. dies XC. Ipse se Brixellis interfecit.

Vitellius imp. m. VIII. d. XI. Occisus Palatio.

Divus Vespasianus imp. ann. XII. m. VIII. d. XXVIII. Congiarium dedit XLXXV. Hic prior tribus gradibus amphitheatrum dedicavit. Excessit Curibus Sabinis.

Divus Titus imp. annos . . . . Hic *in* amphitheatrum a tribus gradibus patris sui duos adiecit. Excessit Curibus Sabinis cubiculo patris.

Domitianus imp. ann. XVII. m. V. d. V. Congiarium dedit ter XLXXV. Hoc imp. multae operae publicae fabricatae sunt: atria VIII, horrea piperataria ubi modo est basilica Constantiniana et *forum* Vespasiani, templum Castorum et Minervae, portam Capenam, gentem Flaviam, Divorum, Iseum et Serapeum, Minervam Calcidicam, Odeum, Minuciam veterem, stadium, et thermas Titianas et Traianas, amphitheatrum usque ad clipea, templum Vespasiani et Titi, Capitolium, senatum, ludos IIII, Palatium, [*micam auream*], metam sudantem et Panteum. Occisus Palatio.

Nerva imp. annum unum. m. IIII. d. . . Cong. de. XLXXV et funeraticium plebi urbanae instituit XLXIIS. Excessit hortis Salustianis.

Traianus imp. ann. XIX. m. IIII. d. XXVII. Cong. dedit XDCL. Hoc imper. mulieres in thermis Traianis laverunt. VII. idus Iulias excessit Selinunte.

Adrianus imp. ann. XX. m. X. d. XIIII. Cong. dedit X ∞. Hoc imper. templum Romae et Veneris fabricatum est. Excessit Bais veteribus.

Antoninus Pius imp. ann. XXII. m. VIII. dies XXVIII. Cong. dedit XDCCC. Hoc imper. Circensibus Apollinaribus partectorum columna ruit et oppressit homines ∞ CXII. Excessit Lorio.

---

1. Bittellus *M* Bitellus *Ronc.* 3. am amph: *M.* 4. curis.
5. annos VIII. dies XII. Cong. promisit sed non dedit *e Galbae vita repetita. Lac. ind. M.* 9. multa. 10. horr̄ Vespasiani *M, qui* horrea *scripsit; sed forum Vesp. commemoratur ab A. Victore Caes. 9. et Symm. ep. X, 78. Itaque sic legendum esse putaverim.* 11. capaena *M* porta Capena *Ronc.*
13. Synodum *pro* Odeum. 15. micam auream *ex Hieronymi chron. inseruit M,' cf. libr. meum: Roem. Topogr. in Leipzig I, p. 102.* 17. *Sic scripsi; cod.* ann. V. m. IIII d. unum. — ded. *Ronc.* 18. funeraticum. *Corr. Furlanettus in Forcell. lex. et Mommsenus.* 21. termis *ut passim Ronc.* 22. Silenunti. *cod.* Selinunti *scr. M.* 24. bals *M.* 27. Appolinaribus *Ronc.*

Divus Verus imp. ann. VII. m. VIII dies XII. Congiar. ded. X CCCC. Hoc imper. scrofa porcellum peperit in effigiem elefanti. Excessit Altino.

Marcus Antoninus imp. ann. XVIII. m. XI. dies XIIII. Cong. ded. XDCCCL. Hoc imper. instrumenta debitorum fisci in foro Romano arserunt per dies XXX. Excessit Pannonia superiore.

Commodus imp. ann. XVI. m. VIII. d. XII. Cong. dedit XDCCCL. Hoc imp. thermae Commodianae dedicatae sunt. Excessit domo Victiliana.

Pertinax imper. d. LXXV. Congiarium dedit X CL. Excessit Palatio.

Iulianus imp. dies LXV. Occisus Palatio.

Divus Severus imp. an. XVII. m. XI. dies XXVIII. Cong. ded. X ∞ C. Hoc imper. Septizonium et thermae Severianae dedicatae sunt. Excessit Britanniae.

Geta imp. menses X dies XII. Occisus Palatio.

Antoninus Magnus imp. ann. VI. m. II. dies XV. Cong. dedit X CCCC. Hoc imp. ianuae circi ampliatae sunt et thermae Antoninianae dedicatae sunt. Hic suam matrem habuit. Excessit inter Edessam et Carras.

Macrinus imp. anno uno menses IIII d. II. Cong. dedit X CL. Hoc imp. amphitheater arsit.[1] Occisus Arcelaida.

Antoninus Eliogaballus imper. annos VI m. VIII. die XVIII. Cong. ded. X CCL. Eliogaballium dedicatum est. Occisus Romae.

Alexander imper. ann. XIII. m. VIII. d. IX. Cong. dedit X DC. Hoc imp. fuit polyfagus . . . natione Italus qui manducavit pauca: cistam, lactucas, vascellum sardinarium, sardas X, melopopones LXX, tallos de scopa palmea, mappas IIII, panes castrenses IIII, cistam, cardos cum suas sibi spinas, et ebibit vini grecanicum plenum et venit ad templum † Lasurae et ebibit labrum et adhuc esuriens esse videbatur. Et thermae Alexandrinae dedicatae sunt. Alexander occisus Mogontiaco.

Maximinus imp. ann. III. m. IIII. d. duos. Cong. ded. X CL. Hoc imp. magna pugna fuit cum Romanis et Praetorianis. Occisus Aquileia.

---

2. figiem. 5. instr. deb. hoc imp. 14. termes. 19. edissa. 30. graecanici cadum conj. M. 31. Scr. Larum.

Duo Gordiani imper. dies XX. Excesserunt Africae.

Pupienus et Balbinus imper. dies XCIX. Cong. dederunt X CCL. Occisi Romae.

Gordianus imper ann. V. m. V. d. V. Cong. ded. X CCCL. Hoc imp. mula hominem comedit. Agonem Minervae instituit. Excessit finibus Partiae.

Duo Philippi imper. ann. V. m. V. dies XXIX. Cong. ded. X CCCL. Hi seculares veros in circo maximo ediderunt. Occisus senior Veronae, iunior Romae in castris praetoriis.

Decius imper. annum unum m. XI d. XVIII. Cong. ded. X CCL. Hoc imperat. thermae Commodianae dedicatae sunt. Occisus praetorio Abrypto.

Gallus et Volusianus imper. ann. II m. IIII d. IX. Cong. dederunt X CCL. His imp. magna mortalitas fuit. Occisi in foro Flamini.

Aemilius imper. dies LXXXVIII. Occisus ponte Sanguinario.

Gallienus cum Valeriano imper. ann. XIIII m. IIII dies XXVIII. Valerianus occisus in Syria. Gallienus cong. dedit X ∞ CCL et binionem aureum. Occisus Mediolano.

Claudius imper. ann. unum m. IIII d. XIIII. Cong. dedit X CCL. Excessit Sirmi.

Quintillus imp. dies LXXVII. Cong. promisit sed non dedit. Occisus Aquilegia.

Aurelianus imp. ann. V. m. IIII. d. XX. Congiarium dedit X D. Hic muro urbem cinxit, templum Solis et castra in campo Agrippae dedicavit, genium populi Romani aureum in rostra posuit. Porticus termarum Antoninianarum arserunt et fabricatum est. Panem oleum et salem populo iussit dari gratuite. Agonem Solis instituit. Occisus Cenofrurio.

Tacitus imper. m. VIII. dies XII. Occisus Ponto.

Florianus imper. dies LXXXVIII. Occisus Tharso.

Probus imper. ann. VI. m. II. d. XII. Hoc imp. senatores agitaverunt in circo maximo missos XIIII. Occisus Sirmi.

Carus imp. m. X. d. V. Excessit Seleucia Babylonis.

Carinus et Numerianus imper. ann. II menses XI. d. II. Cong. ded. X D. His imper. fames magna fuit et operae publicae

---

2. pupenius. 23. Aquilegiae *Ronc.* 28. sale *cod.* sal *scr. M.*
29. reno fluvio *cod.* Caenophrurio *corr. M.* 34. Babilonis.

arserunt: senatum, forum Caesaris, patrimonium, basilicam Iuliam, et Graecostadium. Occisus campo Margense.

Diocletianus et Maximianus imper. ann. XXI. m. XI. dies XII. Cong. dederunt X ∞ DL. His imper. multae operae publicae fabricatae sunt: senatum, forum Caesaris, basilica Iulia, scaena Pompei, porticos II, nymfea III, templa II,*) Iseum et Serapeum, arcum novum, thermas Diocletianas. Sparserunt in circo aureos et argenteos. Partectorum podius ruit et oppressit homines XIII; et mulier nomine Irene peperit pueros tres et puellam. Regem Persarum cum omnibus gentibus et tunicas eorum ex margaritis numero XXXII circa templa domini posuerunt. Elephantes XIII, agitatores VI, equos CCL in urbem adduxerunt. Excessit Diocletianus Salona, Maximianus in Gallia.

Constantius et Maximianus imp. ann. XVI m. VIII d. XII. Cong. dedit bis X ∞ D. Constantius excessit in Gallia, Maximianus in Daretania.

Severus imp. ann. III m. IIII d. XV. Ipse se interfecit via Latina milliario III.

Maxentius imper. ann. VI. Hoc imp. templum Romae arsit et fabricatum est. Thermas in palatio fecit et circum in catecumbas. Fames magna fuit. Romani traxerunt militem Moesiacum et occisi sunt Romani a militibus homines VI. Romanis omnibus aurum indixit et dederunt. Fossatum fecerunt, sed non perfecit. Occisus ad pontem Mulvium in Tiberim.

Maximianus imper. ann. IX. m. VIII. d. VI. Occisus Tarso.

Licinius imp. ann. XV. m. IIII. d. XVI. Occisus Thessalonica.

---

1. patrimonium *delevit M.* 8. *Sic aut* parte itorum *cod. M.* ponte idorum (*non* itorum) *Ronc.* — XIII. 9. „gentium multarum similitudinem operamini". *Passio SS. IV. Coron. c. 5.* 11. *Domini sunt imperatores ipsi; pro genetivo habuit M.* 12. salonas *M* solonas *Ronc.* 16. *i. e. Dardania, ut legit G.* 20. fabricatum et thermas. *Corr. M.* 22. VI. 23. ferunt (feruat *Ronc.*) aperuit *scr. M.* 26. Lucinius.

*) sc. Spei et Fortunae, cf. Preller, Regionen p. 139.

2. E reliquiis chronicis.

Eusebii (*S* = Syncellus, *A* = interpr. Armenia, *H* Hieronymi) *C* Cassiodori, aliorum.

A. Abr. Ol.

1274 = Ol. 9, 2. Tarpeia clipeis Sabinorum obruta unde mons Tarpeius in quo nunc Capitolium. *H.*

„ „ Ῥωμύλος ναούς τε καὶ τείχη ἐν Ῥώμῃ ᾠκοδόμησε. *S.*

1289 = Ol. 13, 1. Templa et muros Romae exstruxit. *A* templa quoque et muros Romanae urbis instruxit. *HC.*

1300 = „ 15, 4. Romulus apud paludem Caprae nusquam comparuit. *H.*

1308 = „ 16, 3. Νουμᾶς τὸ Καπετώλιον ἐκ θεμελίων ᾠκοδόμησεν. *S.* Capitolium quoque a fundamentis aedificavit. *AH.*

1397 = „ 40, 1. Ancus Marcius . . Aventinum montem et Ianiculum urbi addidit. *H.*

1399 = „ 40, 3. Tarquinius Priscus Capitolium instruxit. *AH.*

1419 = „ 45, 3. Tarquinius Priscus circum Romae aedificavit . . muros et cloacas aedificavit. *H.*

1432 = „ 48, 4. Servius . . tres montes urbi addidit, Quirinalem Aesquilinum Viminalem, fossas circum muros duxit *H.*

1470 = „ 58, 2. Tarquinius Superbus excogitavit . . . lautumias carceres . . *AH.*

1693 = „ 114, 1. Appius Claudius Caecus Romae clarus habetur qui aquam Claudiam induxit et viam Appiam stravit. *H.* M. Valerius et P. Decius. His coss. per Ap. Claudium censorem via facta et aqua inducta est quae ipsius nomine nuncupantur. *C.*

a. U. 534. L. Veturius et C. Lutatius. His coss. via Flaminia munita et circus qui Flaminius nuncupatur. *C.*

1175 = Ol. 133, 3. Ἐν Ῥώμῃ ἱερὸν ἐνεπρήσθη τῆς Ἑστίας. *S.* Romae templum Vestae incensum. *H.*

1933 = „ 174, 1. incensum et Romae Capitolium. *H.* L. Scipio et C. = a. u. 671. Norbanus. Capitolium custodum negligentia concrematum. *C.*

a. u. 685. a Q. Catulo reparatum dedicatumque Capitolium est. *C*

A. Abr. Ol.

1971 = Ol. 183, 3. Romae basilica Iulia dedicata. *H.*

a. u. 711. C. Pansa et A. Hirtius. Caesar Octavianus forum Augustum aedificavit. *C.*

1976 = Ol. 184, 4. E taberna meritoria trans Tiberim oleum terra erupit fluxitque tota die sine intermissione significans Christi gratiam ex gentibus. *H.*

a. u. 737. = 16 a. Chr. Domitio et Enobarbo. His consul. aqua Virgo inducta est Romam. *Chronogr. a. 354. ap. Mommsen. act. soc. lit. Sax. l. l. p. 658. Roncall. II, p. 106.*

2037 = Ol. 200, 1. Τὸ Πομπηΐου θέατρον ἐπρήσθη. *S.* Pompei theatrum incensum. *AH.*

2073 = „ 209, 1. Ἐν Ῥώμῃ σεισμὸς μέγας ἐγένετο. *S.* Terrae motus Romae et solis defectio. *H.*

2079 = „ 210, 3. Thermae a Nerone aedificatae quas Neronianas appellavit. *H.* Crassus et Bassus. His coss. thermae a Nerone aedificatae, quas Neronianas appellavit, cuius odio mutato vocabulo nunc Alexandrinae nominantur. *C.*

2080 = „ 210, 4. Ἐμπρησμοὶ γεγόνασι πολλοὶ ἐν Ῥώμῃ. *S.* Incendia multa Romae facta sunt. (2079 = Ol. 210, 4.) *A.* Nero ut similitudinem Troiae ardentis inspiceret, plurimam partem Romanae urbis incendit. *HC.*

2084 = „ 211, 4. Nero . . e palatio fugiens ad quartum urbis miliarium in suburbano liberti (libertini *al.*) sui inter Salariam et Nomentanam viam semet ipsum interficit. *H.*

2085 = „ 212, 1. Capitolium Romae incensum. *H.* (2086.) Templum Capitolii Romae combustum est. *A.*

2089 = „ 213, 1. Vespasianus Capitolium aedificare orsus. *H.* (2088 *A.* Vespasianus VII. et Titus VI. *C.*).

2091 = „ 213, 3. Colossus erectus habens altitudinis pedes CVII. *H.* (Vespasianus VIII. et Titus VII. *C.*). 2090. Colosus erectus est in longitudinem CXXVIII cubitorum. *A.* Ὁ κολοσσὸς Ῥόδου ἀνεστάθη μῆκος ποδῶν ρκζ'. *S.*

2095 = „ 214, 3. Titus amphitheatrum Romae aedificavit et in dedicatione eius V milia ferarum occidit. *H.* (Domitianus II. et Rufus II. *C.*).

A. Abr. Ol.

2096 = Ol. 214, 4. ἐπ᾽ αὐτοῦ ὁ μέγας κατὰ τὴν Ῥώμην ἐμπρησμός. *S.* Magnum incendium aedium Romae fuit. *A.* Romae plurimae aedes incendio concremantur. *H.*

2101 = „ 216, 1. Τότε καὶ ἄξυλον ναὸν ᾠκοδόμησεν. *S.* Dometianus templum ligni expers construxit. *A.* Domicianus templum sine lignorum admixtione construxit. *H.*

2105 = „ 217, 1. Multa opera Romae facta, in quis Capitolium, Forum transitorium, Divorum porticus, Isium ac Serapium, Stadium, Horrea piperataria, Vespasiani templum, Minerva Chalcidica, Odium, Forum Traiani, Thermae Traianae et Titianae, Senatus, Ludus matutinus, Mica aurea, Meta sudans et Pantheum. *H.* Asprenas et Clemens. His coss. multa moenia et celeberrima Romae factae sunt, in quibus Capitolium — Odeum. Domitianus IX. et Clemens II. His coss. insignissima Romae facta sunt opera, id est Forum Traiani — Pantheon. *C.*

2113 = „ 219, 1. Nerva morbo perit in hortis Salustianis. *AH.* νόσῳ τελευτᾷ ἐν κήποις Σαλουστιανοῖς. *S.* (Senecio II. et Sura *C.*)

2120 = „ 220, 4. Εν Ῥώμῃ ἐνεπρήσθη ἡ χρυσῆ οἰκία. *S.* Romae aurea domus incendio conflagravit. *AH.*

2127 = „ 222, 3. Pantheum Romae fulmine concrematum. *H.* 2124. Pantheon, id est omnium deorum templum, fulminibus subversum est. *A.* Τὸ Πάνθεὸν ὑπὸ κεραυνοῦ διεφθάρη. *S.*

2132 = „ 223, 4. Traianus morbo — perit — Ossa eius in urnam auream conlata et in foro sub columna posita, solusque omnium inter urbem sepultus. *H.* Catilius et Fulvus. . . *rell.* cuius columnae altitudo in CXL pedes erigitur *add.* *C.*

2147 = „ 227, 3. Templum Romae et Veneris sub Hadriano in urbe factum. *H.* Pompeianus et Atilianus . . quod nunc urbis appellatur *add.* *C.*

2199 = „ 240, 3. Thermae Commodianae Romae factae. *H.* Marullus et Aelianus . . . *rell.* *C.*

2204 = „ 241, 4. Τὰς ἐν τῷ Καπετωλίῳ βιβλιοθήκας καὶ ἄλλα τούτου μέρη σκηπτὸς κατέφλεξε. *S.* In Capitolio fulmen ruit,

A. Abr. Ol.

et magna inflammatione facta bibliotheca et vicinae quoque aedes concrematae sunt. *H.* 2202. In Capitolium fulmina effusa sunt et magna incendia bibliothecas et alias quoque partes multas concremarunt. *A.*

2205 = Ol. 242, 1. Τοῦ κολοσσοῦ Ῥόδου τὴν κεφαλὴν ἀφελὼν Κόμμοδος ἰδίαν ἐπέθηκεν εἰκόνα. *Chron. pasch.* Colosi caput sustulit Comodus suamque imaginem imposuit. *A.* Commodus imperator Colossi capite sublato suae imaginis caput ei iussit imponi. *H.* (Duo Silani). *C.*

2207 = „ 242, 3. Ἐμπρησμὸς μέγας τὸ παλάτιον Ῥώμης καὶ τὴν οἰκίαν τῶν παρθένων καὶ ἄλλα πλεῖστα ἐνέπρησε. *S.* Vehementia incendia aedificiorum facta sunt et palatium et domum virginum multaque alia Romae devastarunt. *A.* Incendio facto Palatium et aedes Vestae plurimaque urbis pars solo coaequatur. *H.*

2208 = „ 242, 4. Κόμμοδος αἰφνίδιον ἐτελεύτησεν ἀποπνιγεὶς ἐν οἰκίᾳ Βεστιανοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ καὶ Ἀτταλιανῆς τῆς ὑπατίσσης ἐν Ῥώμῃ. *Chron. pasch.* Comodus ex improviso obiit dilaceratus in palatio Bestiliani. *A.* Commodus strangulatur in domo Vestiliani. *H.* (Commodus VII. et Pertinax) *C.*

2216 = „ 244, 4. Severo imperante thermae Severianae apud Antiochiam et Romae factae et Septizonium exstructum. *H.* Fabianus et Mucianus. — *rell.* .. . Septezodium instructum est. *C.*

2231 = „ 248, 3. Antoninus Romae thermas sui nominis aedificat. *H.* (Sabinus II et Vetustus.) *C.*

2234 = „ 249, 2. Κιρκησίοις Ἡφαιστίοις ἐκάη τὸ ἀμφιθέατρον ἐν Ῥώμῃ. *S.* Circesium Romae amphitheatralium loca succensa sunt. *A.* Circensibus Vulcanaliorum Romae amphitheatrum incensum. *H.*

2236 = „ 249, 2. Eliogabalum templum Romae aedificatum. *H.* (Gratus et Seleucus). *C.*

2243 = „ 251, 3. Thermae Alexandrinae Romae aedificatae. *H.* Albinus et Maximus. His coss. thermae Neronianae Alexandrinae vocatae sunt. *C.*

A. Abr. Ol.

2262 = Ol. 256, 2. In principio regni Philippi cum filio millesimus annus Romae completus est, et bestiae in circo magno interfectae, ludique theatrales in campo Martio per noctem tribus diebus celebrati sunt, peragebant autem tres dies per noctem. Theatrum Pompeii vocatum (*lege* incensum) et Hecatostylon, Stadia in encaeniis Romae urbis incedebant *A*. Regnantibus Filippis millesimus annus Romanae urbis expletus est, ob quam solemnitatem innumerabiles bestiae in circo magno interfectae, ludique in campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus populo pervigilante celebrati. 2263 = Ol. 256, 3. Theatrum Pompei incensum et Ecatonstylon. Athla + mos*) natali Romanae urbis cucurrit et agon mille annorum actus. *H*. Aemilianus et Aquilinus. His coss. millesimus annus urbis Romae expletus est, ob quam solemnitatem innumerabiles Philippus cum filio suo bestias in circo magno interfecit ludosque in campo Martio theatrales tribus diebus ac noctibus populo pervigilante celebravit; quadraginta etiam missus natali Romanae urbis concurrerunt, et agon mille annorum actus. *C*.

a. u. 1004. Gallus et Vespasianus. His coss. Decius lavacra publica aedificavit, quae suo nomine appellari iussit. *C*.

2268 = Ol. 257, 4. Romae amphitheatrum incensum. *H*. a. 2269. *A*.

2291 = „ 263, 3. Τούτοις τοῖς ὑπάτοις Αὐρηλιανὸς Αὔγουστος ἤρξατο τὰ τείχη Ῥώμης ἀνανεοῦν· ἦν γὰρ τῷ χρόνῳ φθαρέντα. *Chr. pasch.* Ὁ δ' αὐτὸς καὶ Ἡλίου ναὸν ἐν Ῥώμῃ κατεσκεύασε χρυσῷ καὶ λίθοις ἀξιάγαστον. *S*. Aurelianus templum Soli aedificat et Romam firmioribus muris vallat. *H*. (Aurelianus II. et Marcellus.) *C*. Primus agon Solis ab Aureliano institutus. *H*.

2318 = „ 270, 2. Thermae Romae Diocletianae factae et Maximianae Carthagine. *H*.

2337 = „ 275, 1. Licinius Christianos de palatio suo pellit. *H*.

---

*) *Sic B*. XL. missus *APF*. *Videtur fuisse:* athla XL missos, *nam* athla *in interpr. Arm. sunt* stadia. *Verba* Th. P. i. e. H. *ad a. 2262., reliqua ad a. 2263. pertinent.*

A. Abr. Ol.

2347 = Ol. 277, 3. Edicto Constantini gentilium templa eversa sunt. *H.*

2361 = „ 281, 1. Dyrracium terrae motu corruit, et tribus diebus ac noctibus Roma nutavit (natavit *ABS*[1]), plurimaeque Campaniae urbes vexatae. *H.*

a. u. 1159 = a. p. Chr. 408. Basso et Philippo coss. Romae in foro Pacis per dies septem terra mugitum dedit. *Marcellin. com. ap. Roncall. II, p. 277.*

443. Maximo et Paterio. His consulibus terrae motus factus est Romae et ceciderunt statuae et portica nova.*) *Chronogr. Mommsen. p. 665. Ronc. II, p. 157.*

500. Theodericus . . Romam . . advenit . . atque admirandis moeniis deputata per singulos annos maxima pecuniae quantitate subvenit. *C.*

548. Totila . . evertit muros, domos aliquantas igni comburens. . . Post quam devastationem XL aut amplius dies Roma fuit desolata, ut nemo ibi hominum nisi bestiae morarentur. . . Belisarius murorum partem restaurat. *Marcellin. Ronc. II, p. 331.*

---

*) Videntur fuisse porticus maximae, supra p. 61, 17.

VIII.

Litterae pontificiae.

E Marini libro qui inscribitur I papiri diplomatici. Roma 1805. fol. *)

1) In Roma nella chiesa de' Ss. XII. Apostoli. (P. 1.) c. a. 570.

Joannes**) Episcopus Servus Servorum Dei dilectis Filiis Cardinalibus et Clericis Ecclesiæ Apostolorum perpetuo in Christi servitio manentibus. Quoniam primitivam Ecclesiam post incarnationem Christi duodecim Apostoli prædicatione illustraverunt, et operibus stabiliverunt, sicut in Actibus eorumdem legitur, quibus erat cor unum, et in eisdem erant illis omnia communia, ac pro Christi fide legitime decertantes gloriose coronati sunt. Placuit mihi Joanni urbis Romae humillimo Pontifici Ecclesiam XII. Apostolorum consumare, quam Pelagius Papa bo. me. prædecessor meus ante palatium Constantii initiaverat, sed morte præventus inchoatam reliquit: deinde prædecessoris nostri incepta captantes, quod ipse dimisit, divina gratia opitulante ad perfectum usque finem adduximus; hanc etiam et in Natali Apostolorum Philippi et Jacobi, quod est in Kalendis Maii ad honorem omnium Apostolorum decenter dedicatam Titulum Cardinalem illam constituimus, nec non et Parochiam sicut ceteri Tituli urbis habent, de aliis et de aliis colligentes sicut tantæ et tam honorabili Basilicæ ratam et inconcussam deliberamus. Non enim laudaremur si solum in aedificiis extollendis laboravissemus, et alias dignitates

---

*) Romae maiori quam hic terrarum librorum copia usurus reliqua quae ad veterem Urbem pertinent, medii aevi documenta colligam. Ceterum supposititias non paucas litteras esse, et saeculo fere XII. confictas non est quod moneam. Aliae ex eodem libro tabulae additae sunt.

**) tertius, ab a. 560—573.

Ecclesiasticas ei non provideremus. Idcirco præsente, & consentiente Fratrum nostrorum coetu novæ Basilicæ concessam et attributam Parochiam determinamus; ita sane ut omnes Cappellæ constitutæ, vel constituendæ, & Populus, qui infra terminos istos comprehenduntur, Apostolicæ Basilicæ de parochali jure deinceps penitus respondeant, videlicet a via ubi est calix marmoreus, & lapis marmoreus magnus in gradibus excavatus cum omnibus domibus ante se, & inde itur juxta Ecclesiam S. Marcelli, & declinatur ad laevam ante Ecclesiam S. Mariæ, quæ est in via lata, & inde recto itinere producitur per viam, quæ est sub monte Tarpejo usque ad Arcum Argentariorum, & inde itur in viam ad lævam per viam secus hortum, qui dicitur mirabilis, atque per scalam mortuorum fit ascensus per cavam montis usque ante Caballos marmoreos recta via, ac inde vertitur ante Arcum Latis, dein ad dextram extenditur juxta latus montis super Catricam; & exinde derivatur per Callem montis usque ad hortum Veneris, & deinde itur in viam Salariam, & exitur in Pincianam, deinde descenditur per silicem, & fit transitus super formam Virginem juxta monumentum; & deinde convertitur citra eandem formam continuo usque illuc, ubi dicitur Cannella ejusdem formæ, & exinde recolligitur per viculum Capralicum cum insula et casis ex utroque latere viæ ad præfatum calicem marmoreum, & lapidem in gradibus excavatum.

2) Ib. n. 2, p. 2. In S. Gregorio al Clivo di Scauro. c. a. 590.

Abbati monasterii S. Andreae apostoli, qui appellatur Clivus Scauri ...

3) Ib. n. 13, p. 14. e litteris Leonis IV. a. 854, confirmatis et suppletis litteris Leonis IX. a. 1053. Nell' Archivio della basilica Vaticana.

Ecclesia Sancti Salvatoris Domini Nostri ac sepeliendos omnes *Peregrinos, Ecclesia* Sancte Dei Genitricis *Virginis Marię que vocatur Scola Saxonum,* Ecclesia Sancti Michaelis q. a. Scola Frisonorum . . Infra hanc nostram novam Civitatem Leoniana, et inter affines a primo latere . . . . et a secundo latere terra de Ven. Monasterio Sanctorum Johannis et *Pauli et hortum Sanctę Marię in Oratorio,* qui est in capo de portico. Et a tertio latere ipso portico usque in silice, qui est ad arco majore, et per ipsa silice et via usque in fluvio . . . . dicto loco, qui dicitur Spellari, et a quarto latere jam dicto fluvio Tiberis. Pariter *concedimus et confirmamus Fundora in Integro,* . . . . posit. foris porta Sancti Petri Apostoli via Claudia miliario ab Urbe Roma plus minus quarto *vel quinto* . . . . a quarto latere forma a Sapatina que mittit usque in via *Cornelia, quę ducit in Basilice* Sancte Rufine . . . Nec

non et fundum Adtalianum . . . sicuti *** *) designato esse videtur, cum thermis, criptis et monumentis. Posit foris *porta SC. PE*** Apostoli Via *Aurelia* . . . Porro et fundos. . . Palmis & Vivarium. . . . Posit. via Clodia miliario ab Urbe Roma plus minus quinto . . . simulque . . . et, con**** Capitales duos sibi invicem coher****, ven. Monasteria, qui conjuncto esse videtur cum Ecclesia Sancti Petri Apostoli cum Oratorio Sancti Sisti, qui est juxta ferrata, atque Leoni PP., et sancti Adriani una cum r**** no, qui exit in Ecclesia Sancti Petri inter Oratorio Sancti Leonis, et Sancti Adriani, qui sunt juxta Oratorio dominico. . . .

4) *Ib. n. 23, p. 30. sqq. e litteris Sergii III. (a. 905.). In Roma nell' Archivio delle monache di S. Sisto.*

Sergius Episcopus . . . *confirmo et dono te* . . . una cum Ecclesia S. Nicolai, vel cum omnibus . . . pertinentibus positis foris Portam Sancti Pauli Apostoli milliario ab Urbe Roma plus minus sexto , . . . per ipsam silicem . . .

5) *Ib. n. 28, p. 38. sqq. e litteris Agapiti IV. a. 955. In Roma nel monastero di S. Silvestro in capite. Confirmatae a Johanne XII. a 962. ib. n. 29, p. 45. sqq.*

Agapitus . . Leoni . . . Abbatem venerabili Monasterio . . Martirum Stephani et Dionisii et Confessoris Silvestri qui appellatur Cata Pauli **) quondam Papae. . . Igitur quia tua religiositas nostro Apostolatui humiliter petiit. quatinus **** ederemus & confirmaremus vobis & vestris successoribus in perpetuum praenominatum Monasterium cum Ecclesiis omnibus suis hedificiis & pertinentiis tam infra se quamq. etiam simulque circa se. & Montem quem Agustum Sancti Angeli in Cacumine ip*** Montis una cum vineis & terris circa eumdem Montem & Ecclesiam Sancti Nicolai in integrum cum omnibus suis pertinentiis sicut affines signant. ab uno latere via publica. que ducit sub arcora forma, que appellatur Virginis, & a s*** latere ipsa forma. [ipsa forma] Virginis & Montem que Pinzi. & a tertio latere muro istius Civitatis Rome. & portam Sancti Valentini, & a quarto latere muro istius Civitatis remeante usque in Posterulam que Sancte Agathe. & via justa Posterulam que pergit justa suprascriptam Ecclesiam in viam publicam . . . nec non & via publica que pergit in Posterula a Pigna. cum Ecclesia Sancti Blasii & pergit ad suprascriptam formam Virginem cum terris *** hedificiis. Nec non & confirmamus vobis Monasterium integrum Sancti Valentini . . . . foris porte Sancti Valentini . . . verum etiam & concedimus atque

*) *Signis *** lacunae codicis indicantur.*

**) *sc. prope domum Pauli I.*

confirmamus vobis Pontem Molvium in integrum cum omni ejus ingressu & egressu . . . cum omnibus ad eas pertinentibus sita ante suprascriptam portam Sancti Valentini justa sepedicto muro hujus Civitatis Rome. & affines. ab uno latere Fossat id est Carbonaria inter ipsum murum & eadem terra exinde tendit usque in fluvio majore *** via publica que ducit & reducit ad Sanctum Valentinum. . . . Immo & alia terra sementicia . . . posito ipso manus destra ibi euntem ad Sanctum Valentinum cum arco majore infra eam. q appellatur Passarana *** in loco que orto Pisce. inter affines ab uno latere jam dicta via publica. & a secundo latere Fontana aque vive que est communalem inter . . . & reducentem usque in capud de pariete antiqua. & a tertio latere terram de ven. Monasterio Ciriaci Sancti quod appellatur Via Lata & recte per limitum ducente sursum per planum Montis que Bussitulo. & a quarto latere. via publica que descendit per vallem qui ducitur a suprascripto Bussitulo. et exiit in viam Flaminiam. Nempe & confirmamus vobis Casalem integrum que Girulo . . . inter affines ab uno latere via publica. in quo est silice antiqua. que descendit in Sanguinaria. . . . . Itemque Columpnam majorem unam in integram quam Antonino *) cum Cella sub se & terram vacantem in circuitu suo sicuti undique a via publica circumscripte esse videntur. sita intro hanc Civitate. pari modo & foris Pontem Numentano Casalem unum . . . inter affines a tribus lateribus fluvium qui Tiverone circumdatur. & a quarto latere Fossatum & via publica juris Monasterii Sancti Laurentii q appellatur Palacina. Nec non & Cesina una . . foris portam sancti Johannis . . . inter affines . . . a quarto latere forma aqueductio . . . foris sepedictam portam Sancti Johannis que via Latina nuncupatur miliario ab Urbe Roma plus minus nono. & inter affines ab uno latere suprascripta forma aqueductio que appellatur Claudia. & predicto Ponte que Nono. & a secundo latere jam prefata forma que dicitur Abeberatiorum. . . Itemque & alium fundum . . . justa prenominatum fundum q a Ponte de Nono inter affines . . . a tertio latere via publica cum silice antiqua. & a quarto latere forma majore & fundum que Septem vassia. . . *Tum in territorio Albanensi commemoratur locus* a silice majore, *item (in agro Vaticano) locus* que Campo Malo; *tum* . . . confirmamus vobis aquimolum molentem . . . in Fluvium Tyberis justa Scola Saxonum posit . . . inter affines. ab

*) ‚Columpna majure marmorea in integra qui dicitur Antonino sculpita' *dipl. Johannis. Commemoratur etiam monasterium* S. Basilii situm in Scala Mortuorum. (*suntne Gemoniae?*)

uno latere * aquimolum *** & a secundo latere aquimolum Benedicti Virgarii porte Sancti Petri cum aliis consortibus suis. & a tertio latere Portum majorem ipsius Fluminis & a quarto latere via publica unde descenditur ad ipsos aquimolos cum ligamentorio et introytu suo . . . in supradictum Fluvium Tyberis ante Cloaca. cum aqua post se. ad alium aquimolum faciendum. & inter hos fines ab uno latere. Aquimolum . . , & a secundo latere medietatem ipsius Fluminis & a tertio latere aquimolum . . . & a quarto latere via publica . . *Inter testes nominantur* presbyteri et rectores Sancti Apolinaris. Sancte Marie de Caccabar. Sancte Marie in via. Sancte Lucie de Confinio. Sancti Andree de Urso. Sancti Andree de Columpna. Sancti Laurentii in Lucina.

6) Ib. n. 42. p. 65. (Una volta nell' archivio dell' Ecclesia Portuense). E litteris ad episcopum Portuensem Benedicti VIII. a. 1018. A. Johannis XVIII. c. a. 1025. B. Leonis IX. a. 1049. C. in stauratis et confirmatis a Gregorio IX. a. 1236. ib. n. 42, p. 68. n. 43, p. 70. n. 49, p. 84.

. . Etiam & confirmamus vobis vrisque successoribus in perpetuum totam Insulam, que vocatur Licaonia, in qua est Ecca beati Johis Bapt. Et Eccl. Sancti Adalberti cum casis et oratoriis infra eadem Curte [1]), cum ortis & aquimolis [2]) & pertinentiis suis, infra hanc Urbem Romam sitam sicuti extenditur ab uno capite usque in aliud caput [3]) ipsius Insule, ubi Flumen dividitur. Pari modo concedimus & confirmamus vobis . . . omnem ordinationem Epalem . . . que in tota Transtiberi necessaria fuerit fatiendum . . . et ne Parochia vra ab aliquo [4]) pervadatur Epo, fines ejus . . . intimare . . curamus, incipiente quoque [5]) primo termino a fracto Ponte, ubi unda dividitur [6]), per murum videlicet [7]) Transtiberine Urbis per Septinianam [8]) Portam, & per Portam Scj Pancracii, per Silicem vero ipsius Porte usque ad Pontem marmoreum,

---

1. Bapt. cum turre et oratorio infra eandem curtem cum ortis *B.* — tibi . . . confirmamus querimonia . . . perpetuo interdicta de eadem Ecca *) sita in predicta Insula cum Curtibus & Oratoriis infra easdem Curtes *C.* 2. aquiniolis *A.*
3. sicuti a plantone Pontis extenditur usque in aliud *B.* ab uno capite ubi dividitur Flumen & usque in alterum capud ipsius Insule ubi adunatur *C.* 4. ab aliquo *C.* ab *om. AB.* 5. incipiente igitur primo *B.* incip. primo *C.*
6. ubi unda Antonina dicitur *B* ubi unda ducitur *C.* 7. videlicet] *om. C.*
8. Siptinianam *C.*

---

*) s. Adalberti, quam Crescentius Silvae Candidae episcopus vindicaverat. Propter hanc litem omissa est, cf. n. 8.

qui est super Arronem, et ducente [1]) per ipsam Silicem usque ad Paritorum, indeq. revolvente [2]) per paludes usque in Mare, indeq. veniente [3]) per Mare usque ad [4]) duo miliaria ultra Farum, & usque in Focem majorem. [5]) Indeq. remeante [6]) per medium Flumen majus venit usque ad Ramum fracti Pontis [7]), qui est juxta Marmoratam, indeque ad medium Pontem Sce Mariæ, & ad medium Pontem, ubi Judei habitare videntur [8]), & redit per medium Pontem predictum fractum, ubi jam de unda [9]) diximus, qui est primus affin. *) . . Itemque concedimus & confirmamus in jam dicto Epio Plebem Sce Marie, & Sci Appollinaris in Mola rupta, & Plebem Sci Stephani in Panzi, & Plebem Sce Marie in Apruniana [10]) *rell.*

7) E litteris Johannis XVIII. a. 1025. a Gregorio IX. instauratis ib. n. 43, p. 70. nel medesimo archivio.

. . pomar. vel olivar. posit. Rome Regione septima **) in loco, qui vocatur Proba juxta Monasterium Sce Agathe super Sobora, affin. vero ab utroq. latere Vie publice. Preterea confirmamus vobis orta ceparia, seu oleraria, una cum terra seminaritia, que ponitur in Monte Albino ***), & aliam terram sementaritiam . . . positam foris Portam Salariam ad Clivum Cucumeris.

8) E litteris Johannis XIX. ad episcopum Silvae Candidae a. 1027. instauratis a Gregorio IX. (nel medesimo luogo). ib. n. 46, p. 76.

Et concedimus & confirmamus vobis. . . Eccam S. Marie . . infra hanc Civitatem Romaeam non longe a Monte qui Augustus dicitur. . . Paterentatum autem . . Ecce S. Petri, et . . suorum Monasteriorum . . seu tocius Civitatis Leoniane vobis . . concedimus & confirmamus . . . etiam Eccam S. Adelberti, & Paulini cum E. S. Benedicti . . . posi. infra hanc Civitatem Romanam in Insula Licaonia . . ., quemadmodum habere videtur Portuen. Ecca Scm Johem inter duos pontes.

---

1. ducet *C.* 2. revolvit *C.* 3. veniente] *om. C.* 4. usque ad] *om. C.* 5. fontem majorem *A.* 6. inde autem per Flumen *C.* 7. usque ad Romam in medio fracti pontis *B.* 8. habitare solebant *B.* usque Romam in fracto Ponte juxta Marmoratam per Pontem Sce Marie usque ad Pontem Judeorum medium Flumen, et recte ad medium Pontem fractum ubi de Unda diximus *rell. C.*
9. undam Antoninam *B.* 10. Apromena *B.* Apuniana *C i. e.* Apronlana.

---

*) De hoc loco egi in comment. acad. Monac. Berichte 1870. p. 463.

**) sc. ecclesiastica.

***) videtur idem esse ac Mons Albiston, qui in mirabilibus supra p. 94, 20. commemoratur. Nam intra urbem situm fuisse, e proximis verbis consequitur.

9) E litteris Benedicti IX. ad episcopum Silvae Candidae a. 1037, instauratis a Gregorio IX. (nella chiesa Portuense). ib. n. 48, p. 82 sq.

. . Preterea concedimus & confirmamus vobis infra hanc Civitatem Rom. terram ubi olim fuit Domus major cum omnibus sibi pertin. pos. in loco qui voc. Diburo. Inter affin. ab uno lat. terra in qua fuit Domus de Martezza conjuge Stephani Senescalci ab alio lat. terra in qua fuit Domus de Berno de Simeone a tercio lat. Via pub. & a quarto lat. Arcus major & Via que ducit ad Monasterium S. Ciriaci . . Itemque concedimus et confirmamus vobis . . . Eccam Scarum Martirum Rufine & Secde. pos. juxta Palatium nrum & locum qui voc. Cellarium sive Lardarium in int. cum diversis criptis parietis vel edificiis eorum nec non vineis & ortis cum arboribus olivarum & ceteras arbores pomorum sive diversis criptis & parietinas ac terras quemadmodum determinare videntur. Incipient. juxta nrum Palatium quod Scuta dicitur & inde post Vestarium recte ad supradca*) vram Basilicam Ulpiam. & inde juxta parietem Crisniarii **) nri per terram ubi columpne jacere videntur recte in via & per ipsam viam descendentem ad limitem qui est in terram vram & terram Pbrorum Monasterii S. Pancratii & ipso limite revolvente Perellium supradcum*) & parietes juxta terram predictor. Pbrorum ubi olive stare videntur recte in parva turricella muri hujus alme Rome cum ipsa turricella & muro seu turre Sarracen. cum criptis & parietinis sub se juxta se & vel alias turres que extense sunt ab una parte juxta terram vram & pantanum cum eodem ipso integro pantano saliente ad viam publicam que ducit ad Eccam S. Johis Baptiste sive ad Palatium nrum & inde revertente juxta terram que fuit Elperini & Azonis germanorum fratrum & vineam Ecce S. Nicholai sive terram heredum de Majo Capuano sive orticellum qui fuit quondam Angeli sive domum terrineam que est juxta aliam viam publ. ducens ad nrum memoratum Lateranense palatium. Itemq. confirmamus vobis Eccam S. Martine . . pos. Rome prope Montem qui dicitur Augustus nec non Eccam Scorum Adelberti & Paulini . . . pos. infra hanc Civitatem Romam in Insula Licaonia . . quemadmodum habere videtur Portuen Ecca Scum Johem in duos Pontes.

---

*) Non reperio.

**) scriniarii?

10) E litteris Caroli Magni falsis S. Leonis aetate recentioribus, conscriptis medio saeculo XII. (nell' archivio della basilica Vat. Caps. XI. Fasc. 18) ib. n. 71. p. 105 sqq.

. . . Ecclam q sita est in Civitate nova que Dopnus Leo Papa edificavit juxta murum. In predium qui dicitur Magelli non longe a Monte qui voc. Baticano. . . Et est ipsa Eccla dedicata in honore ven. Salvatoris Dni not Jhu Xpi . . Constituimus etiam in ipsa supradicta Eccla in circuitu ipsius totum predium ubi sita esse videtur in in. cum terminos. A primo lato Porticu majore pergente juxta Baticano usq. ad Scam Agathe q dr. in Lardario, venientem ad murum civitatis Leoniana usq. in ipsa Eccla Sci Salvatoris. videlicet de ipsa munitione quatuor turres. A scdo lat. monumenium q stat sup sepulchrum Marci fr. Aurelii. A tertio lat. forma Trajana usq in Porta Aurelia. & a quarto lat. descendente de predic. monumto usque in alveu Fluminis locum quod dr. Septe Venis in Flumine qui dicitur Tiberis, pergentem p Cpta rubea ad muru Civitatis & ab ipso loco p aquam venientem in jam predicto Portico majore.

11) Ex instrumento suppositicio donationis ab Eufimiano factae in tabula a. 1003. (nell' archivio del monastero di S. Alessio) ib. n. 81, p. 127.)*

. . Ego Eufumianus . . . dono . . **turum idest palatium cum stivale ** est orrea pu**ca in extrema parte predicti Montis **ntini juxta vestram Ecclesiam, & palatium **cum jemale eodem Montem ** ventinum ante vestram Ecclesiam cum ** lonis **nabus . . . a**nes ab uno *atere viam publicam, quae venit ** porta Hostiense, & exinde **sque in septem viis & exinde supra circum *aximo *sque insulam**) Grecorum * inde per Mamoratam, & usque in predictam porta * Ostiense; nec non * no* bi* clusuram **am cum arboribus & ortuis positam ** portam * dictam manu dextera ** latere **ros Urbis Rome **o Fluvius, a tertio **tere rivus ** descendit per dimidium porticum ad Fluvium, a IIII **tere viam per ** orticum redeunte **psa porta *rell.*

12) E litteris S. Gregorii a. 587. ib. p. 137.

Monasterio Sancti Andree Apostoli nostro loco constituto, quod appellatur Clivus Scauri.

*) A Marinio laudantur de palatio Eufimiano monumenta Ottonis III. et Honorii III. ap. Nerini. de templo et coenobio SS. Bonifacii et Alexii p. 226. et 373.

**) *Scr.* in scolam.

13) *In charta donationis saec. VI. vel VII. (nella biblioteca Vaticana, id. n. 92, p. 143.*

Ego Theodosius uh. Tabell. Urb. Rom, habens stationem in porticum de Subora reg. quarta. *Marinius p. 303. porticum absidatam et Suburam (supr. p. 6.) indicari monuit, allata e frat. Arval. p. 347. inscriptione Donati,* qui manet in Sebura maiore ad Nimfas.*)

14) *E charta donatianis Alberici a. 945. (nell' archivio di S. Gregorio al clivo di Scauro) ib. n. 100, p. 156.*

. . casale . . quod vocatur Monsaureus . . . foris porta Portuensi juxta murum ejusdem porte.

15) *Nell' archivio del monastero di S. Cosimato a. 945. ib. n. 101, p. 159.*

. . aquimolum ipsum . . . pos. *in insula* Lycaonias, Mons Scorum Cosme & Damiani qui vocatur Mica aurea.

16) *Nel detto monastero di S. Andrea al Clivo di Scauro. a. 961. ib. n. 102, p. 160.***)

. . Monasterii Sanctorum Petri Apostolorum & Martini Confessoris situm Rome in regione secunda sub Aventino in loco qui vocatur Orrea.

17) *Nel medesio monastero a. 998, ib. n. 106, p. 167.*

In Roma portionem suam, quod est quarta pars de aquimolo molente unum in integrum . . positis in Fluvium Tiberis . . . & medietate de hortuo . . . posita in regione, que dicitur Valneo Pelagii, simulque & hortuo . . . posito Rome in regione secunda juxta domum de Johanne Primicerio.

In Annal. Camaldul. t. I, p. 96. a. 975. in regione secunda nominatur templum septem solia minor et balneum Imperatoris; *cf. Marini p. 323.*

18) *Nell' archivio di S. Maria in Trastevere (a. 879.) ib. n. 136, p. 202.*

. . Positam Via Flaminea que vocatur Campana. ***)

---

*) Iohs de Dulcizza. qui residet a Macello (a. 993). Servus sum Donati exceptoris Senatus qui manet in regione quinta in area Macari. — Gemmarius: pos. aed. Cas. — Gemmarius de sacra via ap. Marin. p. 354, qui laudat Martorellium theca calamaria p. 250. Walch. in annot. ad insc. Strozzianas.

**) Sc. trans Tiberim, ab aedificio Domitiani diversa.

***) Idem territorium Collinense, quod hic nominatur in ‚via Campana vetere' collocatur ab Innocentio III., cf. Marin. p. 369.

Spatii explendi causa hic ad c. VI. et IX. quae pertinent inseruntur.

19) Inscriptiones in arcu porticus quae a Castello ad Vaticanum ducit (Marini pap. diplom. p. 240.).

a) † Hanc turrem | et pagine una. f | acta. a militiae | Capracorum | tem. dom. Leonis | quar. pp. ego Agathoe. . .

b) Civitas | Leoniana | † temporib. dom. Leonis. Q. P. P. Hanc pagine et du | as turres saltisne militia construxit †.

20) E Poggii libro de varietate fortunae III, p. 86 sqq.

Nec vero secus Eugenii IV. qui Martino successit*), dura et turbulenta tempora, compluribus ad ruinam et vastitatem spectantibus prodigiis, portenta. . . Urbis deinde moenia, inter Pincianam ac Salariam portas, amplius ducentis passibus, a solo noctu corruere. Haud multo post sepulchri Hadriani, quae nunc arx est praecipua, quarta pars ambitus exterioris ad septentrionem vergens, integra ad eam diem, nullo impulsore, collapsa est. Res admiratione admodum digna; speciosum quippe erat inspicere marmoreos lapides instar molis ad terram stratos, quos postea indignari sum solitus frangi ac comminui, ad usum calcis ob ejus muri instaurationem. Bobus compluribus, iisdem ferme diebus, Viridaria porta prope Petri Basilicam e pascuis redeuntibus, unus, relictis caeteris, extremo cursu veluti asylo ductus, Basilicam ingressus est. . . Alter insuper inter caeteros a cultura agri vesperi redeuntes boves, cum templo M. Agrippae appropinquasset, seorsum digressus, marmoream columnulam terrae affixam, in qua Romani populi signa sculpta sunt, erectis anterioribus super eam pedibus coëuntibus subagitavit.

21) Flav. Blondus, historiar. decadis IV. lib. primus. p. 564. ed. Basil. 1559 fol.

. . . et cardinalis (*Joannes Vitellescus*) . . . inter promuralium septa, ubi imperatoris Adriani titulos literis cubitalibus marmore excisos habentes cernuntur parietes est perductus. (*a. 1440.*)

*) a. 1431.

IX.

Excerpta ex Anastasii bibliothecarii aliorumque vitis Romanorum pontificum.

De libris pontificalibus post Blanchinium, Schelestratum alios egit Roestell. in Descr. U. R. I, p. 217 sqq.; de codicibus Anastasii cf. Pertz. Archiv. III, p. 508. 668. 671. IV, p. 480. 501. V, 68. VI, 423. VIII, 291. Kist. in Illgenii ephemerid. (Zeitschrift für histor. Theologie 1844. II, p. 22.) Mihi praeter Muratorii Scriptt. tom. III. Mignei edit. Parisina 1852. uti licebat, id est praeter Anastasii qui fertur librum catalogis Veronensi saec. VII. ex. (Migne II, p. 1405.) *A*, Palatino saec. IX. (ib. I, p. 134.) *B*, Bucheriano chronogr. a. 354 (ib. I, p. 121.) *C* (reliqui enim ad topographiam non pertinent); Anastasii codicibus, de quorum tribus familiis quae a Pertzio eiusque amicis disputata erant," in museo classico (the classical museum VIII, p. 198.) excerpsi, iis qui a Muratorio et in ed. Mign. afferuntur.

Regiones ecclesiasticae VII., de quibus cf. Nardin. II, 4. Martinell. Roma sacra p. 13 sqq. Bunsen. Descr. U. R. I, p. 217 sqq.

91. **Clemens.** Hic fecit septem regiones dividi (*Anast.* divisit *rell. om. A*) notariis fidelibus ecclesiae qui gesta martyrum curiose unusquisque per regionem suam diligenter conquirerent. *A* (*An. c. 4.*).

96. **Evaristus.** Hic titulos in urbe Roma divisit presbyteris et VII diaconos ordinavit qui custodirent episcopum praedicantem propter stilum veritatis. *A.*

238. **Fabianus.** Hic regiones divisit diaconibus *AC* et fecit VII subdiaconos qui VII notariis imminerent, ut gesta martyrum fideliter [feliciter] colligerent. *A. An. 21.*

261. **Dionysius.** Hic presbyteris ecclesias divisit et coemeteria et parochias [dioeceses] constituit. *A. An. 26.*

283. **Caius.** Hic divisit regiones diaconibus. *A. An. 29.*

Ordo Rom. ap. Mabillon. mus. Ital. II, p. 3.

Primo omnium observandum est septem esse regiones ecclesiastici ordinis urbis Romae.

467. Simplicius constituit ad sanctum Petrum et ad sanctum Paulum et ad sanctum Laurentium hebdomadas, ut presbyteri manerent propter baptismum et poenitentiam petentes: de regione tertia ad sanctum Laurentium, de regione prima ad sanctum Paulum, de regione VII.*) ad sanctum Petrum *A. An. c.* 72.

Regio I. Adventinensis.

652. *An. 134.* Eugenius de regione prima Adventinense.

Gregor. M. ep. XII, 19. hortum . . positum in regione prima ante gradus s. Sabinae.

Regio II.

398. *An. c. 56.* Anastasius fecit basilicam quae dicitur Crescentia. (*sic a Mur.* Crescentiana *al.*) in regione secunda in via Mamertinia (Mamortina *al.*).

742. *An. c. 224.* Zacharias . . sacratissimum beati Georgii martyris . . caput . . in venerabili diaconia eius nominis sita . . . regione secunda ad Velum aureum . . deduci fecit.

Regio III.

314. *ad An. c. 48.* Eisdem temporibus constituit b. Sylvester urbe Roma titulum suum in regione tertia (Testia *codd.*) iuxta thermas Domitianas quae cognominantur Traianas. *Cod. a.*

Gregor. M. ep. II, 58. ecclesiam positam iuxta domum Merulanam regione tertia.

752. *c. 235.* Stephanus II. . . restauravit basilicam sancti Laurentii super sanctum Clementem sitam regione tertia, quae a diuturnis temporibus diruta manebat.

772. *c. 353.* Adrianus I. Tectam . . tituli beati Clementis quod etiam casurum erat et in ruinis positum regionis tertiae noviter restauravit.

Regio IV.

Gregor. M. ep. II, 5. . . . regione quarta iuxta locum qui dicitur Gallinas albas.

844. *c. 479.* Sergius . . regionis quartae.

Regio V.

121. *c. 7.* Alexander de regione Caput tauri *A. An.*

497. *c. 75.* Anastasius de regione quinta [Tauma *om. pler. codd.*] Caput tauri *An.*

---

*) regionem sextam vel septimam *a. s.* P. *An.*

Regio VI.

536. *c. 101.* Silverius. In palatio Pinois ingressus Ioannes subdiaconus regionarius primae regionis. . . . Tunc Sixtus subdiaconus regionarius regionis sextae *rell.*

Regio VII. v. *supra.*

Cum igitur regio I. Aventinum et s. Pauli ecclesiam, VII. s. Petri ecclesiam comprehenderit, sequitur regiones ecclesiasticas a flumine atque ab extrema ripae sinistrae parte initium cepisse et ad dextrum usque latus pertinuisse. Praeterea regione secunda partem regionis XIII. eam quae sub colle sita erat (cf. 207, 16.), viam Mamertinam et Velabrum id est regiones antiquas VIII. XI., tertia thermas Traianas i. e. regionem III., quarta Gallinas albas i. e. regionem VI. contineri certum est, et quintam cum porta s. Laurentii, non quod plerique putarunt, cum reg. X. coniunctam esse p. 141, verisimile redditur. Itaque hoc fere modo, cum Vaticanus ecclesiae dignitate situque locorum a reliquis distingueretur, antiquas regiones inter Christianas distributas esse arbitror:

Regio I. = I. XII. } XIII.
" II. = VIII. XI. }
" III. = II. III.
" IV. = IV. VI.
" V. = V. VII. (?)
" VI. = IX. X.
" VII. = XIV.

Veterum enim regionum neque memoriam neque nomina novis statim fuisse oblitterata hoc catalogi Bucheriani *C* loco efficitur; (ap. Migne. I, p. 122.)

337. Iulius fecit basilicam Iuliam quae est regione septima iuxta forum divi Traiani, basilicam trans Tiberim regione quarta decima iuxta Callistum *rell.* Cui adde tabulas a. 1017. (ap. Migne. II, p. 23.) . . ,domos . . positas Romae regione nona in Scorticlari inter thermas Alexandrinas'.

Quae praeterea nominantur regiones, partim antiquis vel recentioribus respondent, veluti:

91. Clemens . . de Caelio monte *B.* (*Migne. I, p. 133.*)

119. Xystus . . de regione Via lata. *ib.*

218. Calistus . . ex regione Ravennatium (= XIV.) *ib.* (ex reg. urbe Rav. *male A*),

partim minus proprie appellantur, cum vici potius indicandi essent. Ita vicis supra p. 58, enumeratis addenda videntur esse haec fere nomina: ex Anastas. c. 34, in vita Silvestri (314).

Regio V. . . domum in urbe cum balneo in Sicinini regione. *Sic a.*
in regione: ad duo amantes. *Sic a.*
regione Orfea.

Minus certa nomina reperiuntur in catal. Cavensi saec. XI. ap. Migne. I, p. 1011., quippe cum barbaris mixta:

964. Leo . . de regione Clius argentarius.
985. Iohannes . . de regione Albas gallinas.
1003. Iohannes . . de regione Biberatica.
1003. Iohannes . . de regione secus porta Metrovi.

Muri, portae, viae, aquaeductus, inundationes.

54—65. Petrus *c. 1.* sepultus est via Aurelia in templo Apollinis iuxta locum ubi cruci fixus est, iuxta palatium Neronianum in Vaticano, iuxta territorium triumphale.

254. Cornelius *c. 22.* Hic rogatus a quadam matrona Lucina corpus apostolorum Petri et Pauli de catacumbis levavit noctu. Primum quidem corpus beati Pauli beata Lucina posuit in praedio suo via Ostiensi ad latus, ubi decollatus est, beatus vero Cornelius episcopus accepit corpus beati Petri apostoli et posuit iuxta locum ubi cruci fixus est, inter corpora sanctorum episcoporum in templo Apollinis in Montem aureum in Vaticano palatii Neroniani VI. Kalend. Iulii.

314. Silvester *c. 43.* Constantinus . . fecit basilicam beato Laurentio martyri via Tiburtina in agrum Veranum, *c. 44.* basilicam beatissimis martyribus Marcellino presbytero et Petro exorcistae inter duas lauros et mausoleum, ubi beatissima mater ipsius sepulta est Helena Augusta in sarcophago porphyretico via Lavicana, miliario ab urbe Roma tertio . . dedit . . fundum Laurentium iuxta formam cum balneo et omnem agrum † a porta Sossorianea via etinerarium usque ad viam Latinam ad montem Gabum. *)

355. Felix II. *c. 53.* . . occulte iuxta muros urbis ad latus formae Traiani.

556. Silverius. *c. 98.* . . Ingressus . . Belisarius in urbem . . custodiis et munitionibus vel fabricis murorum et reparatione fossati circumdedit civitatem Romanam et munivit.

*) *Locus corruptus. Sic a Mur.* a porta Sesoriana usque ad viam latinam ad montem Gabum *b.* ad portam sosorinam uiam etinerariam usque ad viam latinam ad montem gabum *Darmst. 164.* a porta Sensuriana usque ad viam Praenestinam, a via Latina ad montem Gabium *B Fabrett.* omnes agros a porta Sessoriana ad viam Praenestinam et usque ad viam Latinam et usque ad m. G. 3 *Paris.* Portae Sessorianae et viae Praenestinae mentionem fieri manifestum est.

ib. c. 100. *e litteris ad regem Gothorum:* veni ad portam quae appellatur Asinaria iuxta Lateranas.

626. Honorius. *c. 120.* . . . fecit basilicam beato Pancratio martyri via Aurelia miliario secundo . . [et ibi constituit mola in murum in loco Traiani iuxta murum civitatis et formam quae deducit aquam in lacum Sabbatinum, et sub se formam quae conducit aquam Tyberis.*)]

772. Adrianus. *c. 326.* muros atque turres . . quae dirutae erant et usque ad fundamenta destructae, renovavit atque utiliter omnia in circuitu restituit. *331.* Per iam evoluta viginti annorum spatia forma quae vocatur Sabbatina nimis confracta existens, per quam decurrebat aqua per centenarium in atrio ecclesiae beati Petri apostoli simulque et in balneo iuxta eandem ecclesiam sito . . et ex qua diversae molae in genuculo (*al.* gemiculo *scr.* Ianiculo) macinabant (*al.* machinabantur) aqua ex eadem forma, neque in atrium beati Petri neque infra civitatem decurrebant, dum ipsa forma . . diruta extitit, ob centum arcus ipsius formae magnae altitudinis constructos et a fundamentis demolitos atque destructos, ut iam nulla spes videretur esse eosdem arcus vel fractam formam reaedificandi atque restaurandi: ipse . . praesul . . tantam curam ac sollicitudinem in eiusdem formae fabrica exhibuit, quod etiam noviter a fundamento eam renovavit atque restauravit, et confestim centenarium illud quod ex eadem forma in atrio ecclesiae beati Petri decurrebat, dum per nimiam neglectus incuriam plumbum ipsius centenarii furtim iam plurima ex parte exinde ablatum fuisset, reliquum plumbum conquassatum, protinus isdem praecipuus pastor addita multitudine plumbi ipsum centenarium noviter fecit et Deo auspice aquam in atrio beati Petri simulque et in praefato balneo, verum etiam et intus civitatem, id est in genuculo, ubi molae machinabantur, sicut antiquitus abundanter decurrere fecit.

Ib. 346. Item per nimis solertem curam atque industriam aquaeductus Sabbatinae a novo formatae a fundamento aedificans fautori suo beato Petro apostolo fluentem aquam perduxit, tam in fontem basilicae qui per vehicula implebatur, quam in atrium eiusdem basilicae et simul balneum in utilitatem peregrinorum ibidem servientium procurans.

Ib. 332. Item isdem sanctissimus praesul formam quae Iobia vocatur, quae per evoluta viginti annorum spatia nimis confracta iacebat, a fundamentis restaurari fecit.

Ib. 333. Dum vero forma quae Claudia vocatur per annorum spatia demolita esse videretur, unde et balneis Lateranensibus de ipsa

---

*) Verba suspecta. *Des. in abc Mur.*

aqua lavacri solebat . . et dum modica aqua de praenominata forma intus civitatem decurrebat . . praesul . . ad fabricandum atque restaurandum eandem formam totis viribus properavit et tantam curam exhibuit quod etiam noviter eam renovavit atque restauravit et confestim ex eadem forma aquam in praefata balnea etiam et intus civitatem sicut antiquitus abundanter decurrere fecit.

c. *442.* monast. ss. Sergii et Bacchi post formam aquaeductus patriarchii Lateranensis. . .

Ib. *336.* Idem . . formae quae Virginis appellatur . . prospiciens . . noviter eam restauravit. . . Tectum denique basilicae beati Ianuarii martyris sitae ad portam beati Laurentii martyris . . noviter restauravit. *)

847. Leo IV. *c.* *515.* Omnes muros civitatis Romanae duodecima instante indictione renovare atque ad priorem cultum decusque . . curavit . . sed et portas quibus omnibus saepe clauditur civitas, . . reaedificari . . iussit . . et XV ab ipso solo turres quas funditus dirutas per circuitum urbis reperit, novis fabricis restaurari praecepit. *516.* Quarum denique duas iuxta Portuensem portam ita prudenter . . ad ipsam oram Tyberis id est iuxta litus fluminis aedificari disposuit, ut nullus prius hominum vel cogitare vel considerare valebat; . . Ipsas igitur turres non solum lapidibus sed etiam ferreis muniri curavit catenis, quatenus si necessitas fuerit per eundem locum nulla valeat navis transire. *532.* . . consilium sumpsit . . quatenus . . civitatem illam quam praedecessor eius Leo papa tertius erga ecclesiam (*beati Petri*) . . apostoli aedificare coeperat . . ad effectum posset perducere . . tunc omnibus ita visum est, ut de singulis civitatibus massisque universis publicis ac monasteriis per vices suas generaliter advenire fecisset **) . . *533.* Quam ob rem secundo praesulatus illius anno praefata civitas aedificandi sumpsit exordium, et in sexto consecrationis suae . . est . . civitas undique consummata . . quae a proprio conditoris sui nomine Leoniana vocabatur. . . *534.* Primam . . orationem fecit super portam quae respicit ad s. Peregrinum . . secundam . . super posterulam, ubi mirum in modum castellum praeeminet, quae vocitatur s. Angeli . . . tertiam . . super posterulam aliam, quae respicit ad scholam Saxonum, quae ex eorum vocabulo Saxonum posterula appellatur. . .

c. *499.* basilica sanctae Dei genitricis quae ponitur in vico qui nuncupatur Sardorum. *505.* Saxonum vicum validus ignis invasit . .

---

*) *Gregor. Magn. Dial. IV, 26.* Deliberatum fuerat ut apud S. Ianuarium martyrem Praenestina via eius corpus poni debuisset.

**) Cf. supra p. 208, 19.

Saxonum, Longobardorum domos ac porticum concremans. 507. monasterium Corsarum iuxta basilicam s. Sixti.

714. Gregorius II. c. 186. Liutprandus rex cum tota sua cohorte in Neronis campum secessit.

855. Benedictus III. c. 561. Neronis campum prope moenia *situm esse legitur.*

858. Nicolaus I. c. 584. formam aquae quae vocatur Tocia (*scr.* Iovia) at vero iam per evoluta annorum spatia nimis confractam existentem, per quam decurrebat aqua per centenarium in urbem Romanam, a fundamentis ad fabricandum atque restaurandum eandem formam praeparavit.

Ib. c. 607. Iussit formam aquaeductus qui multis a temporibus ruerat et ad beatum Petrum apostolum ob hoc aqua non ducebatur, in meliorem quam fuerat revocari statum . . . sicut hactenus ad decorem Leonianae urbis luculenter conspicitur ac habetur.

714. Gregorius II. c. 180. Tiberis . . intumuit etiam inundatione aquarum multarum et per portam quae Flaminia dicitur ingressus est. transcendit interea aliquibus in locis et muros urbis atque ultra basilicam sancti Marci per plateas se extendit, ita ut in via lata ad unam et semis staturam aqua eiusdem fluminis excrevisset atque a porta beati Petri apostoli usque ad pontem Milvium aquae se distenderent.

772. Adrianus. c. 356. In vicesimo pontificis anno, mense Decembrio, indictione XV. fluvius Tiberis a suo egressus alveo intumescens sese per campestria dedit, qui etiam prae nimia inundatione portam quae dicitur Flaminia ingressus ipsam a fundamentis evellens portam usque ad arcum qui vocatur Tres facicelas (*al.* faccicelas *bc Mur.* saccidas) eam deduxit, interea et muros in aliquibus transcendit locis atque ultra basilicam sancti Marci evertens porticum quae vocatur Palatina*) et per plateas se extendens usque ad pontem Antonini ipsumque evertens murum egressus in suo se iterum univit alveo, ita ut in via lata amplius quam duas staturas eiusdem fluminis aqua excrevisset atque a porta beati Petri usque ad pontem Milvium aquae descenderent. . .

855. Benedictus III. c. 568. In mense quinto consecrationis . . id est mense Ianuario die ** fluvius qui appellatur Tyberis alveum egressus . . et ingressus est per posterulam quae appellatur sanctae Agathae . . transcendit interea aliquibus locis et ingressus est in ecclesiam beati Silvestri, ita ut et gradus omnes ascenderet ad basilicam beati Dionysii . . excepto uno qui superius erat, et exinde expandit se

*) regirans per porticum Palatinis per plateas *rell. bc.* 3 *Pabb.* *al.* Pallacinis *d.*

super plateam quae vocatur via lata et ingressus est in basilicam sanctae Dei Genitricis Mariae . . ac inde ascendit per plateas et vicos usque ad clivum argentarii: exinde vero reflexus ingressus est per porticum quae est posita ante ecclesiam sancti Marci mense supradicto die sexto apparitionis domini nostri . . id est theophaniae . . inde autem impetum faciens coepit decurrere in cloacam quae est iuxta monasterium sancti Silvestri et sancti Laurentii martyris quod vocatur Pallacini. et ab ipso die et deinceps coepit paulatim aqua minui.

858. Nicolaus I. *c. 583. altera Tiberis inundatio iisdem prorsus verbis describitur, nisi quod rectius scriptum est:* ingressus est in ecclesiam beati Laurentii quae appellatur Lucinae. inde se extendit et ingressus est in monasterium sancti Silvestri, ita ut *rell.*

Viae intra urbem. Aedificia antiqua et nova.

158. Pius. *c. 12.* Hic ex rogatu beatae Praxedis dedicavit ecclesiam thermas Novati in vico Patricii in honorem sororis suae sanctae Potentianae.

254. Cornelius. *c. 22.* . . Decius adduxit beatum Cornelium, quem tamen iussit sibi praesentari cum praefecto Urbis in Tellude de nocte*) [ante templum palatii]**) . . et praecepit duci eum ante templum Martis ut adoraret.

257. Stephanus. *c. 24.* missus est in carcerem . . ibidem in carcere ad arcum stellae fecit synodum.

314. Silvester. *c. 34.* Hic fecit in urbe Roma ecclesiam in praedio cuiusdam presbyteri sui qui cognominabatur Equitius . . iuxta thermas Domitianas. *cod. a et codd. Freh. ap. Fabrott. in fine vitae addunt:* constituit . . titulum suum in regione tertia iuxta thermas Domitianas quae cognominantur Traianae (Traianas *a.*).

Ib. c. 41. . . fecit Constantinus Augustus basilicam in palatio Sessoriano . . . et nomen ecclesiae dedicavit, quae cognominatur usque in hodiernum diem Hierusalem.

c. 43. . . basilicam beato Laurentio martyri via Tiburtina in agrum Veranum.

336. Marcus. *c. 49.* Hic fecit duas basilicas, unam in via Ardeatina ubi requiescit, et aliam in urbe Roma iuxta Palatinis.***)

---

*) intellu de nocte *a Thuqn. 2.* — in tellure noctu *c 3 Paris.* — in interludem *d.* — in tellude noctu *Fabr. cod. Freher. B.*

**) *Sic b Mur.* — Palladis *recent.*

***) *sic a* Palatinas primi (*scr.* id est) prope Capitolium *bc* palatinas id est pr. C. *Max.* palatinas *Reg. Thuan. Gregor. M. epist. V, 44:* tabernam in hac urbe quae est posita iuxta Palacenis.

352. Liberius. c. 52. Hic fecit basilicam nomini suo iuxta macellum Libiae.

367. Damasus. c. 54. Hic fecit basilicas duas, unam iuxta theatrum sancto Laurentio et aliam via Ardeatina, ubi requiescit in catacumbis.

398. Anastasius. c. 56. . . sepultus est in coemeterio suo ad Ursum pileatum.

402. Innocentius. c. 27. . . obtulit . . domos iuxta basilicam Libyanam . . domum in clivium*) Salutis, balneum in eodem loco iuxta templum Mamuri**) . . domos Emeriti in clivo Mammori intra urbem iuxta basilicam, domum in clivium Patricii orbitatam***), domum iuxta basilicam in vico longo quae cognominatur ad lacum . . domum ad cathedram lapideam Florianam . ., pristinum in vico longo quod cognominatur Castoriano . ., balneum in vico longo quod cognominatur templum (**). . . Hic constituit basilicam beatae Agnetis martyris portae Numentanae†) . . a presbyteris gubernari.

432. Sixtus III. c. 64. Hic fecit basilicam sanctae Mariae quae ab antiquis Liberii cognominabatur iuxta macellum Libyae, ubi et obtulit . . domum Palmati intra urbem iuxta ibi basilicam cum balneo et pristino . . coenacula regione gradorum††) adhaerentia basilicae.

461. Hilarus. c. 71. fecit monasterium intra urbem ad Lunam.

467. Simplicius. c. 72. dedicavit . . basilicam intra urbem iuxta palatium Licinianum beatae martyris Bibianae, ubi corpus eius requiescit.

498. Symmachus. c. 80. Intra civitatem Romanam basilicam sanctorum Silvestri et Martini a fundamentis construxit iuxta thermas Traianas.

526. Felix IV. c. 90. Hic fecit basilicam sanctorum Cosmae et Damiani in urbe Roma in loco qui appellatur via sacra iuxta templum urbis Romae.†††)

536. Silverius. c. 100. abiit Vilisarius patricius in palatium Pincianum. c. 101. fecit beatum Silverium papam venire ad se in palatium Pincis. . . Silverius cum Vigilio soli in Mausoleo.†*)

---

*) *sic a* clivo *plerique.*

**) *In deterior. codd. om.*

***) arbitata *a* arbitrata *plerique.*

†) Nuntanae *a. Vv.* port. Num. *in codd. alieno loco inter* uncias tres *leguntur.*

††) regiae gradorum *a* e regione graduum *bc.*

†††) Romae vel Romuli *3 Pariss.*

†*) Mausole *a ut alii,* mausuleo *bc.*

540. Vigilius. c. 102. Fecit etiam Belisarius patricius xenodochium in via lata.

590. Gregorius. c. 113. . . dedicavit ecclesiam Gothorum quae fuit in Suburra, in nomine beatae Agathae martyris.

607. Bonifacius IV. c. 116. petiit a Phoca principe templum quod appellatur Pantheon, in quo fecit ecclesiam sanctae Mariae semper virginis et omnium martyrum.

626. Honorius. c. 119. Hic cooperuit ecclesiam (b. Petri) omnem ex tegulis aereis quas levavit de templo quod appellatur Romae *) ex concessu **) Heraclii imperatoris.

655. Vitalianus. c. 136. Constantinus Augustus . . . omnia quae erant in aere ad ornatum civitatis deposuit, sed et ecclesiam beatae Mariae ad martyres quae de tegulis aereis erat cooperta, discooperuit et in regiam urbem cum aliis diversis quae deposuerat direxit.

669. Adeodatus. c. 137. . . venientes Saraceni in Siciliam . . aes quod ibidem a civitate Romana delatum fuerat, secum tollentes Alexandriam reversi sunt.

683. Leo II. c. 149. Huius almi pontificis iussu ecclesia iuxta Velum aureum in honorem beati Sebastiani aedificata est, nec non in honorem martyris Georgii.

687. Sergius. c. 158. . . in titulo sanctae Susannae quod ad Duas domos vocatur (cf. c. 339. . . iuxta s. Quiriacum) . . basilicam domus Iuliae quae super campum respicit (*sc. Lateranensem*).

708. Constantinus. c. 176. . . bellum civile exortum est, ita ut in via sacra ante palatium ***) se committerent.

757. Paulus. c. 261. Hic fecit noviter ecclesiam infra hanc civitatem Romanam in via sacra iuxta templum Romae †) in honore apostolorum Petri et Pauli, ubi ipsi beatissimi principes apostolorum tempore quo pro Christi nomine martyrio coronati sunt, dum redemptori nostro funderent preces, propria genua flectere visi sunt. in quo loco usque hactenus eorum genua pro testimonio omnis in postremo venturae generationis in quodam fortissimo silice esse noscuntur designata.

768. Stephanus III. c. 271. Christophorus primicerius alia die aggregans in tribus Fatis sacerdotes ac primates cleri et optimates militiae atque universum exercitum et cives honestos omnisque populi

---

*) sic *a* et *F* (*Farnesianus antiquissimus*) *al.* Romuli *bc 3 Pariss.*

**) *Sic F* consensu *a rell.*

***) Palladium *3 Pariss.*

†) *Sic d Cav.* Rome *F* Romuli *rell.*

Romani coetum, a magno usque ad parvum, pertractantes pariter concordaverunt omnes una mente unoque consensu in persona praefati beatissimi Stephani.

c. 273. exercitus Romanae civitatis . . abstulerunt Gracilem et huc Romam attulerunt, quem arta custodia retrudentes . . postmodum . . quidam . . eumdem Gracilem ex ipsa custodia abstollentes et quasi eum in monasterium deportantes, dum ad Colloseum advenissent, illic eius oculos eruerunt. 274. Waldipertus presbyter . . . fugit in ecclesiam sanctae . . . Mariae quae vocatur ad martyres, quem exinde . . vicedominus abstraxit . . . eumque in teterrimam retrudi fecerunt custodiam quae vocatur Ferrata, in cellario maiore . . et post modicos dies ipsum de eadem custodia eiicientes . . iuxta transendam campi Lateranensis eius effoderunt oculos.

772. Adrianus. c. 298. propcrantes venerunt in Merulanam ad arcum depictum qui est secus viam quae ducit ad ecclesiam sanctae Dei Genitricis ad Praesepe, ibique iuxta eundem arcum aperientes unam sepulturam demonstraverunt corpus illius Sergii repositum . . deductique (*sc.* homicidae) Elephanto*) in carcerem publicum illic coram universo populo examinati sunt.

c. 325. In ecclesia . . Cosmae et Damiani in tribus Fatis vestem . . fecit. 335. basilicam b. Silvestri sitam in Orphea . . . renovavit. 337. constituit diaconias tres foris portam beatorum apostolorum principis, id est unam quidem sanctae . . Mariae . . quae sita est in Adriano**) aliam . . supra scriptae dominae nostrae quae sita est foris portam beati Petri apostoli in caput porticus, nec non et aliam . . sancti Silvestri iuxta hospitale sancti Gregorii. 339. monasterium sancti Laurentii quod in Palatinis in desertis reperit noviter restaurans . . coniunxit cum alio monasterio iuxta ipsum posito scilicet sancti Stephani quod cognominatur Baganda.***)

341. super ripam fluminis porticum quae ducit ad beatum Petrum apostolum . . usque ad gradus beati Petri restauravit. Diaconiam vero sanctae. . . Mariae scholae Graecae quae appellatur Cosmedin, dudum brevem in aedificiis existentem sub ruinis positam restauravit; nam maximum monumentum de Tiburtino tufo super eam dependens per anni circulum plurimam multitudinem congregans multorumque lignorum struem incendens demolitus est simulque collectionem ruderum mundans a fun-

---

*) *Sic Mur. i. e. ad elephantum, vulgo* deductique e eleph.

**) Atriano *codd. plerique.*

***) Vaganda *vel* Vaganda *al.* (b = v).

damentis aedificans, praedictamque basilicam ultro citroque spatiose largans . . reparavit. *343.* pariter et basilicam sanctorum Cosmae et Damiani sitam in tribus Fatis . . et ecclesiam beati Iohannis Baptistae sitam iuxta portam Latinam . . et basilicam sancti Theodori sitam intra Velum iuxta domum cultam Sulpitianam . . et basilicam sancti Petri positam in massa Merulana. . .

345. . . itemque titulum sanctae Mariae quae vocatur Calixti trans Tiberim . . et titulum sancti Marcelli via lata situm. . . *353.* direxit . . abbatem . . monasterii sancti Sabae quod appellatur Cella nova . . ad imperatorem Constantinum. *354.* . . diaconiam sanctorum Sergii et Bacchi eiusdem ecclesiae dispensator propter metum templi quod situm super eas videbatur, evertens super eandem ecclesiam*) a fundamentis ipsam basilicam exterminavit. quam . . antistes . . restauravit.

795. Leo III. *c 362.* (renovavit) . . ecclesiam sanctae . . Mariae . . sitam in Fonticana**). *Commemorantur praeterea inde a c. 382.* ecclesiae s. Luciae in Renatis *et* in septem viis *et* in Orphea, s. Laurentii in Formoso, s. Angeli in Fabiano, s. Archangeli in Septimo *et* in vico Patricii, s. Agathae super Suburram, s. Mariae antiqua, Dominica, via lata, in Gyro, in Adriano, in xenodochio Firmis, s. Viti in macello, ss. Silvestri et Martini iuxta Orphea, monasterium s. Andreae in Clibus cauri (*scr.* Scauri), Laurentii quod voc. Pallacini, Andreae et Bartholomaei q. ap. Honorii, Andreae q. a. massa Iuliana, Mariae q. a. Iuliae, oratorium s. Stephani quod ponitur in Dulciti, ss. Sergii et Bacchi q. ponitur in Callinico, monast. Duo Furna, de Sardas, de Renati, capud Africi, Tempuli, de Corsas, de Lutara, xenodochium q. a. Tucium, oratorium s. Peregrini q. ponitur in hospitali dominico ad Naumachiam *vel* b. Petri in loco qui Naumachia dicitur, basilica s. Martinae sita in tribus Fatis, Basilidis in Merulana *al.*

817. Paschalis. *c. 438.* monasterium in honorem virginum . . Agathae et Caeciliae iuxta ipsius (*Caeciliae*) ecclesiam in loco qui dicitur Colles iacentes. *446.* eccl. b. Quiriaci martyris in Thermis.

824. Eugenius. *c. 452.* eccl. b. Sabinae posit. in Aventino monte.

827. Gregorius IV. *c 463.* eccl. b. Abbacyri atque Archangeli ad elefantum. *465.* Adriani in tribus Fatis. *466.* diaconia q. v. Cyro. *478.* monast. . . Laurentii q. dic. Pallacinis.

---

*) *Locus corruptus.* ecclesiarum *Mur.*

**) Fontuana *vel* Fontiana *al. scr.* Fontana.

847. **L e o IV.** *c. 529.* diaconia s. Mariae Virginis quae ponitur in Cyro (gyro *al.*).

855. **B e n e d i c t u s III.** *c. 568.* basilica Dei Genitricis quae vocatur antiqua, quam a fundamentis Leo papa viam iuxta sacram construxerat. *c. 592.* quae primitus antiqua, nunc autem nova vocabatur.

983. **I o h a n n e s XIV.** *E catal. pontificum saec. XI. in cod. Cavensi, a Penia in cod. Ottob. descripto, ap. Migne. I, p. 1012.* . . . Bonifatius . . comprehendit supradictum Iohannem papam ac deposuit et in castellum s. Angeli in custodiam misit . . ac mortuus est et ut fertur occisus est. Qui ipse Bonifatius post mortem eius sedit menses XI, qui repentina morte interiit et in tantum eum odio habuerunt sui, ut post mortem eum caederent et lanceis vulnerarent atque per pedes traherent nudato corpore usque in campum, ante caballum Constantini proiecerunt atque dimiserunt.

1053. *Bulla Leonis IX. canonicis basilicae Vaticanae confirmatur fundus, in cuius* tertio latere alia via venit ab Agulia quae vocatur Sepulcrum Iulii Caesaris. *(Coll. bullar. basil. Vat. Rom. 1747. t. I, p. 25).*

X.

Excerpta ex antiquis inscriptionum collectionibus.*)

1. E libro Nicolai Signorilis, quem contuli cod. Vatic. 3851. membr. 8. saec. XV. Chisiano I. V. 168. chart. saec. XV. ex. vel XVI. in. Ottobon. 2970. chart. saec. XVI. Rossius in doctissima dissertatione ephemerid. Rom. (Giorn. Arcad. tom. CXXVII., p. 254 sqq.) inserta a. 1389. conscriptum et omnium praeter Einsidlensem collectionum antiquissimam ac sincerissimam esse demonstravit.

2. E Poggii sylloge (cf. p. 236.) e codd. bibl. Vaticanae et Angelicae a Rossio l. l. tom. XCCVIII., p. 9 sqq. editae. Cll. p. 76, 77.**)

1. E sylloge Signorilis.

Epitaphia in aliquibus arcubus triumphalibus ac pontibus aquarumque ductibus atque sepulcris et aliis nonnullis locis, tam in alma urbe quam in aliis partibus, ad commendationem famamque senatus populique romani ac pontificum et imperatorum aliorumque virorum illustrium commendatione dignorum, facta in praesenti libello, prout potui ego N. Signorilis de urbe ad delectationem legentium recollegi.

---

*) Integram titulorum huc pertinentium quarum partem ipse exscripseram, collectionem, donec iterum Romae versari licebit, seposui. Cod. Riccardianum chart. 767. Florentiae descripsi, sed quoniam nullius pretii esse e Rossii dissertatione didici, omitto. Cyriaci aliorumque libros nondum contuli. Inscr. nn. 43. 49. 58. Signorilis non vidit.

**) Inscriptiones p. 64, n. 37. a Poggio p. 23—25. et in cod. Riccard. ita dirimuntur:

Senatus — augusto.
S. P. Q. R. — restituerunt.
S. P. Q. R. — restituerunt.

1—3. Epit. scriptum in porta maiori ad commendationem divi Titi Claudii aquas de dictae urbis longinquis partibus conducentis.

Aliud in eodem loco ad commendationem Titi Vespasiani, qui dictas aquas per novem annos dilapsas restituit.

Pogg. 39—41. Grut. 176, 1. Orell. 54—56.

4. Epit. in formis quae dicuntur caelimontanae, idest in monte Caelio sitis, ante hospitale sancti Angeli prope Lateranum, factum ad commendationem Lucii Septimii et M. Aurelii Antonini, qui dictas formas vetustate corruptas restauraverunt.

Pogg. 58. In aquae ductu prope basilicam Laterani ex opposito hospitalis *Vat.* . . opposito hospitali s. Salvatoris *Ang.* — Grut. 187, 3.

Bis in aquaeductu eundem fuisse titulum, et prope portam maiorem et apud Lateranum, docuit Rossius.

5. Aliud in eodem loco ad commendationem Titi Vespasiani, qui aquam praedictae formae, quae inde exierat, reduxit ad urbem.

Grut. 177, 1. Orell. 53.

6. Epitaphium scriptum in porta s. Laurentii ad commendationem Octaviani, qui rivos aquarum cursium refecit. *(5. post 6. collocandam esse, Rossius monuit.)*

Grut. 177, 1. Orell. 51.

8. Aliud epitaphium Romae.

Grut. 177, 1. Orell. 52.

Ad 5. 6. 8. = Poggi 35—37. In porta tiburtina *Ang.*

7. Epitaphium scriptum in forma trivii in horto filiorum Iannutii Palombariae ad commendationem Tiberii Claudii, qui dictam formam disturbatam (*cod.* distributam) restituit.

Grut. 172, 5. Orell. 703.

Pogg. 47. In ductu aquae virginis *Ang.* In aqueductu, [qui hodie dicitur traxo] *Vat.*

9. Epitaphium scriptum in porta portuensi in transtiberim ad commendationem Arcadii et Honorii, qui muros turres et portas urbis gothorum factione ruinatos restauraverunt.

Grut. 165, 1. Orell. 2.

10. Aliud in ponte Neronis, qui dicitur ponte rocto*) ad commendationem Deresii Rustici curatoris veletriarum (*sic!*) Tiberis et cloacarum urbis.

---

*) i. e. in ponte prope s. Spiritum in Sassia olim sito.

Grut. 157, 5. emend.

Signorili rectius Pogg. 60. Prope pontem qui est interruptus *Vat.* Apud pontem interruptum *Ang.*

11. Epitaphium scriptum in templo monetae*) sito retro capitolium ad commendationem senatus populique romani, qui dictum templum incendio consumptum restituit.

Senatus populusque romanus incendio consumptum restituit.

Pogg. 52. In portica prope capitolium *Vat.* sub capitolio *Ang.*

12. Aliud scriptum ante ecclesiam s. Angeli in foro piscium, ubi fuit templum** ad commendationem Lucii Septimii et Marci Aurelii Antonini Pii, qui dictum templum**) incendio consumptum restauraverunt.

Grut. 172, 5.

13. In clivio caballi sub figuris

Constantinus Aug.
Constantinus Aug.
Constantinus Caes.

Prima statua nunc in atrio basilicae Lateranensis, reliquae in area Capitolina positae.

14. 15. Epit. scriptum in frontispitio templi pantheon, quod hodie dicitur s. Maria Rotunda.

In eodem loco ad commendationem Lucii Septimii et Marci Aurelii Antonini Felicis, qui dictum templum vetustate corruptum restauraverunt.

Pogg. 59. In S. Maria Rotunda *Vat.* In Panteon *Ang.* posteriorem habet, utramque Grut. 1, 1. Orell. 34.***)

---

*) i. e. in aedificio octo columnarum. Idem Signorilis in libello inedito ap. Ross. l. l. ‚Templum Concordiae ubi est ecclesia ss. Sergii et Bacchi retro capitolium. Templum Monetae prope dictum locum, qui dicitur la Cecha' cum inscriptione *ut supra.* Propius s. Adrianum aerarium collocatur a Poggio p. 238., vetus moneta ab anon. Magl. p. 163. 164., aerarium prope s. Laurentium in novamento (*sic*) ib. p. 166. Dondius ap. Rossinum p. 294: ‚In fronte unius palacii marmorei cum magnis columnis marmoreis, quod stat ad pedem montis capitolii sunt litterae huiusmodi: SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT. In fronte alterius palacii prope herarium eundo ad sanctum Iohannem lateranum sunt litterae huiusmodi: DIVO ANTONIO ET DIVAE FAVSTINAE EX. S. C.'

**) sc. Severianum, cf. p. 112, 6. 123, 4. 169.

***) Male ibi scribi TRIB. POT. XI. COS. III pro TRIB. POT. X. IMP. XI. COS. III. post alios observavit Rossius.

16. Epit. scriptum in facie cuiusdam templi siti ubi est ecclesia s. Laurentii in Miranda ad honorem Antonini et Faustinae.

Grut. 257, 5. Orell. 868.

17. Epit. scriptum in oratorio Nervae in loco qui dicitur corrupto vocabulo Arca Noe*), ad honorem Nervae.

Imp. Nerva. Caes. Aug. pont. max. trib. pot. IIII. imp. IIII. cos. IIII. procos. Nervae fecit.**)

Grut. 185, 4. Orell. 19.

18. Epitaphium scriptum sub figura Marci Antonii Exochi reperta in muro clivii domorum de Archionibus facta ad commendationem dicti Marci; et primo in capite figurae,

M. Antonius Exochus *rell.*

Grut. 335, 5. in Quirinali iuxta turrim militiarum.

19. Epitaphium scriptum in quodam lapide marmoreo sito ante ecclesiam s. Mariae novae, in qua Simon Magus dicitur cecidisse dum portaretur a spiritibus factum in honorem Castallii Innocentii qui sacra barbarica incursione sublata restituit (*sic*) *c. a. 474.*

Grut. 193. 9.

20. Epitaphium scriptum in arcu triumphali situm retro Capitolium, factum in honorem L. Septimii et Marci Aurelii Antonini per S. P. Q. R.

Pogg. 49. In arcu prope Capitolium. Grut. 265, 1. Orell. 912.

21. Aliud pro eisdem in arcu eis facto per artifices urbis in foro bovario prope s. Georgium ad velum aureum, in honorem dictorum imperatorum et Iuliae Augustae.

Pogg. 54. In arcu prope sanctum Georgium *Vat.* in arcu apud ecclesiam s. Georgii. *Ang.*

Grut. 265, 2. Orell. 913.

22. Aliud in arcu triumphali sito apud s. Mariam novam, quem S. P. Q. R. fabricari fecit in honorem Titi Vespasiani.

Pogg. 43. In arcu Titi Vespasiani. *Ang.*

Grut. 244, 3. Orell. 758.

23. Aliud in arcu triumphali sito prope Coliseum fabricato per S. P. Q. R. in honorem Flavii Constantini.

Pogg. In arcu Constantini, *qui hodie dicitur traxo.* ***)

Grut. 282, 2. Orell. 1075.

---

*) p. 140.

**) Egregie Rossius sic restituit:

IMP. NERVA. CAESAR. AVG*ustus*. *Germanicus*. PONT. MAX TRIB. POTEST. II (I?) IMP. II. (PROCOS?) *P. P. aedem*. MiNERVAE. FECIT

***) In cod. Vat. haec verba male ad n. 47. adscripta sunt. Corr. Ross.

24. Epit. scriptum in arcu sito prope ecclesiam s. Mariae in Cosmedin, quae dicitur schola graeci.

P. LENTVLVS. CN. F. SCIPIO
T. QVINCTIVS. CRISPINVS. VALERIANVS. COS
EX. S. C. FACIENDVM. CVRAVERVNT
IIDEMQVE. PROBAVERE

Pogg. 42. In arcu juxta Tiberim ultra scholam graecam. 2. QVINCTIVS *Ang.* QVINTIVS *Vat.* COS *om. Vat.* 3. FACIVNDVM CVRARVNT. 4. IDEMQ.

Grut. 187, 4. et 12. Cf. supra p. 112, 1. 155.

25. Epitaphium scriptum in quodam arcu sito in platea pontis s. Mariae, quem non puto triumphalem propter continentiam dicti epitaphii.

DIVVS. AVG. PONT. MAX. EX. S. C. REFECIT

In cod. Riccard.: ‚in arcu pontis sanctae Mariae in platea laboratorum'. Divi f. Aug. pont. max. ex senat. con. refecit, *in cod. Ferrarini f. 94.*; ‚in quadam platea s. Mariae' ut hic, *ib. f. 89, t.* Caesar divi Aug. pont. max. ex S. C. refecit; *ap. Mazocch. p.* CIL. DIVI AVGVSTVS PONTIFEX *rell.* (Grut. 187, 8.), *unde Rossius restituit:*

IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS. PONT. MAX
EX. S. C. REFECIT

Cf. p. 155. ‚propter multa, quae ipse restauraverat' *rell.*

26. Epitaphium scriptum in arcu s. Viti factum ad honorem Gallieni clementissimi principis.

Pogg. 67. In arcu s. Viti in macello *Vat.* juxta ecclesiam s. Viti *rell. Ang.*

Grut. 274, 5. Orell. 1007.

27. 28. Epitaphium scriptum in arcu pontis iudaeorum ad memoriam L. Fabricii qui viam cursus fluminis facere curavit.

L. Fabritius C. F. Cur. viam
faciundum curavit.
(*cod. Ottob.* VIA. FACIENDVM).

Aliud in alio arcu dicti pontis in memoriam Q. Lepidi et M. Ovii qui illum fecerunt

Q. Lepidus M. F. M. Qvius (*sic*) M. F. cos. IIII.

Pogg. 51. L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIVNDVM. CVRAVIT *alteram inscr. om.*

Grut. 160, 3. Orell. 50. Cf. p. 155. et dissert. m. d. pontibus l. l.

29. 30. Aliud in alio ponte sito ultra insulam qui dicitur pons senatorius scriptum ad commendationem Fl. Valentiniani et Fl. Valentis ac Fl. Gratiani impp., qui illum fecerunt.

Aliud in eodem ponte ad laudem Benedicti senatoris urbis qui dictum pontem fere diruptum restaurare fecit.

Grut. 160, 4. Cf. dissert. m. l. l.

31. Versus in ponte salario in honorem Iustiniani imperatoris, qui illum construi fecit.

Grut. 161, 2. Orell. 1162.

32. Epitaphium scriptum in pede columnae sitae in foro Traiani, ubi hodie est ecclesia s. Nicolai prope arcum Fuscorum de Berta factae, p. (*sic*)

Pogg. 86. Grut. 247, 4. Orell. 29.

33. Aliud in introitu castri s. Angeli factum per Titum Aelium Adrianum in honorem Traiani imperatoris et Sabinae Augustae.

Pogg. 48. In castro s. Angeli *Vat.* In mole Adriani *Ang.* Grut. 252, 7. E libro Bern. Oricellarii (Rucellai) de urbe Roma (Becucci, Rer. ital. script. Flor. 1770. tom. II, p. 1129.) suppletam inscriptionem restituit Rossius:

IMP. CAES*ari*. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F*ilio*
DIVI. NERVAE. NEPOTI. TRAIANO. *Hadriano*
AVG*usto*. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII.
IMP. II. COS. III. P. P. ET. DIVAE. SABINAE
IMP. CAES*ar*. T. AELIVS. HADRIANVS
ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT*ifex*. MAX
TRIB*un*. POT*es*. II. *Cos*. *II*. DESIGN. III. P. *p*.
PARENTIBVS. SVIS

Pogg. 2. ADRIANO. 3. PONTIFICI MAXIMO. 6. ANTONINI. 7. POT. II. DESIG. III. COS. II. P. P.

34. Aliud in eodem castro versus flumen in honorem T. Aelii imperatoris.

IMP. CAES. TITO. AELIO. HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO. PONT. MAX.
TRIB. POT. XXIIII. IMP. II. COS. IIII. P. P.

Grut. 257, 4. cf. p. 67, 62.

35. Aliud in eodem castro versus portam brunsi, factum ad memoriam L. Aelii Aurelii Commodi imperatoris.

Grut. 258, 3. Orell. 867. supra p. 60, 4. 66, 59.

36. Aliud iuxta praedictas superiores in honorem L. Aurelii Veri.

Grut. 253, 2. Orell. 875. supra p. 60, 5. 67, 60.

37. Aliud iuxta praedictum in eodem loco pro L. Aelio.

L. AELIO. CAES. DIVI. HADRIANI

AVG. F. COS. II

Grut. 253, 1. Orell. 830. supra p. 60, 5.

43. Dicitur fuisse scriptum in sepulcro Iulii Caesaris, quod hodie non invenitur, hoc breve epitaphium graecis litteris PATERTERRA *), quod latine interpretatur Pater patriae. Est tamen in quodam lapide marmoreo sito in loco qui dicitur lo perso **), in quo est sculpta figura unius hominis equestris, sic litteris graecis scriptum. (*Inscr. om.*)

44. 45. Epitaphium scriptum in pede magni lapidis Numidici, quod dicitur la Guglia, stantis erecti in vaticano, ubi est ecclesia s. Petri, in cuius summitate est vas aereum ubi sunt cineres corporis Octaviani imperatoris.

Divo Caesari *rell.*

In alia parte dicti lapidis

Divo Caesari *rell.*

Pogg. 53. In obelisco qui est in vaticano *Vat.* In obelisco Vaticani *Ang.*

Gruter. 228, 6. Orell. 37. Zoega, de orig. et usu obel. p. 51.

46. In quodam pilo marmoreo posito in cisterna monasterii s. Andreae de Liberatica (*scr.* Biberatica) retro basilicam XII. Apostolorum, quod fuit sepulcrum Tiberii imperatoris.

Ossa Tyberii Caesaris divi Aug. F. Augusti pontificis maximi trib. pot. XXXII. imp. VIII. cos. V.

Grut. 236, 1. Orell. 691.

47. In alio lapide marmoreo sito in pede capitolii portato de sepulcro Augustorum, seu de monte, qui dicitur Lausta, et ordinato pro mensuris,

---

*) PATER PATRIAE Mazocch. p. IX. t. laudatus a Rossio.

**) Idem e codd. Angel. f. 29, 1. et Paris. 1833. hanc Mithraei Capitolini, cuius monumentum olim Burghesiorum in museo Luparae conspicitur, descriptionem attulit:

Ang.	Paris.
In loco subterraneo sub capitolio, quem aiunt fuisse locum secreti consilii et in quo C. Caesar interemptus fuit, super imagine quadam marmorea ubi nunc dicitur lo Perso. C. IVLIVS. CAESAR. DEO. SOLI. INVICTO. ALTERE (*scr.* MITHRAE)	In loco sub capitolio qui nunc dicitur Cperso: C. IVLIVS. CAESAR. DEO. SOLI. INVICTO
De loco ipso cf. p. 159. 168.	

in quo fuit sepulcrum Neronis imperatoris, et nominatur per litteras infrascriptas.

Ossa Neronis Caesaris Germanici Cesaris f. divi
Aug. pronep. flamin. augustalis. quaestoris.

Grut. 237, 3. Orell. 665.

48. In eodem loco in alio lapide in quo fuit sepulcrum Agrippinae matris Neronis.

Grut. 237, 4. Orell. 659.

49. Est in alio loco, videlicet in turri de campo, unus lapis in quo scriptum est:

Iunia Sillani et ossa
Neronis Caesaris.

Cod. Ottob. SILIANI. *Ferrarin. f. 98, t.* SILANI.*)

61. Est ante ecclesiam XII. Apostolorum unus lapis marmoreus portatus, ut opinor, de monte ubi sepeliebantur imperatores, qui dicebatur sepulcrum Augustorum et hodie dicitur corrupto vocabulo Lausta, in quo sunt scriptae haec litterae.

Ossa C. Caesaris Augusti. F.
Principis Iuventutis.

Grut. 235, 4. Orell. 636.

50. In meta quae est in moeniis urbis prope portam sancti Pauli sunt infra scriptae litterae:

Opus absolutum *rell.*

et sequitur ab alia parte infra muros *rell.*

Arbitratu Ponti *rell.* G. Cestius *rell.*

Pogg. 57. In meta juxta portam S. Pauli.

Grut. 185, 1. Orell. 47.

51. In ascesa in quibusdam lapidibus tiburtinis sitis in fundamentis domus quondam Lucae Cecchi Lucensis.

C. Poelitio (*sic*) L. F. Bibulo *rell.*

Pogg. 55. In aedificio prope capitolium. *habet* POBLICIO.

Grut. 455, 1. Orell. 4698.

---

*) E coniectura Rossii alter titulus ad n. 47. referendus, alter sic explendus est:

Iunia. M. Silani. f.
Claudilla (?)
uxor. C. Caesaris
Germanici
hic. sita. est

52. In alio lapide sito in clivio de Sabellis iuxta ecclesiam s. Nicolai in carcere Tulliano.

M. Ovius M. F. *rell.*

Grut. 567, 3.

53. Est scriptum in quodam lapide marmoreo murato in quodam pariete sito prope domum Cecchi Rapilatii.

Consiliis publicis consules *rell.*

Grut. 493, 2. Orell. 538.

54. In turri castri Capobovis prope sanctum Sebastianum.

Grut. 377, 7. Orell. 577.

55. In monte Caballi subtus Caballos marmoreos.

Opus Praxitelis. Opus Fidiae.

Supra p. 96, 19 sqq.

57. In porticula carceris sanctorum Petri et Pauli.

C. Vibius *rell.*

Grut. 187, 5.

58. Erat in s. Iohanne in fontibus apud Lateranum sepulcrum in quo erat scriptum

Martia Marci Catonis

Rossius e Lucan. II, 342. fictum esse arbitratur.

70. Aliud in tabula aenea fixa in dicta ecclesia (*Lateranensi*) prope aquam benedictam.

Foedusve cum quibus *rell.*

Grut. p. 242. Orell. I, p. 567.

72—76. *inscriptiones Christianae portae Castelli. portae viridariae. portae burgi sancti Pauli. secundae portae capitolii. in claustro cancellariae Capitolii super columnas.*

77. In fundamentis Capitolii ubi nunc Salare maius.

Q. Lutatius Q. F. Q. Catulus Cos
Substructionem et tabularium (de) S. S.

faciundum curavit de aq. pro.

V. de *deest in cod. Chis. exstat in cod. Ferrarin. f. 94.*

Pogg. 56. In antiquo capitolio ubi sal reponitur.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS
COS. SVBSTRVCTIONEM *et tabularium*
DE. S. S. FACIVNDVM COERAVERE.

Vo. et tabularium *om. codd. Vat. Ang., habet Pogg. infra p. 236.* v. 2. et 4. male a Poggio suppletos esse monuit Rossius, qui adhibita inscr. in architravio reposita titulum sic restituit:

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. N. CATVLVS. COS
SVBSTRVCTIONEM. ET. TABVLARIVM
DE. S. S. FACIVNDVM. COERAVIT
EIDEMQVE. PROBAVIT

Grut. 170, 6. Orell. 31. 3267.

79. In sepulcro M. Anto. Ancii via ostiensi prope pontem de larcha *(l'arca)*

D. M. M. Antonii Antii Auguris *rell.*

Pogg. 65. In sepulcro prope s. Paulum in via hostiensi *Vat.*
In sep. apud basilicam Pauli *Ang.*

D. M.
M. ANTONII. ANTII. LVPI *rell.*

Grut. 356. 1. Orell. 890.

83. Iussu Car. in lucem revocatae tabulae. Repperi in viridario palatii s. Petri ad Vincula in tabulis marmo. in pariete muratis prope quamdam Apolinis statuam haec quae sequuntur, sed inter utrumque epita. est crates ferrea fenestrae.

Ex auctoritate Turci Aproniani V. C. Praefecti urbis
Ratio docuit *rell.*

Grut. 647, 6. Orell. 3166.

84. Alia tabula

Imp. Cesare *rell.* Grut. p. 126.

2. E sylloge Poggii:

44. NVMINI. DEORVM. AVG. SACRVM
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. SALVTARI
EDEM. VOTO. SVSCEPTO.

Duas inscrr. conflatas esse, quarum prior titulum in horreis Galbae dicatum (Grut. 75, 1. 2. Orell. 45.) ita corruptum exhibeat, ut pro DEORVM scribendum sit DOMVS, sagaciter suspicatur Rossius.

61. In lapide prope Capitolium *Vat.* In lapide magno a summitate fracto juxta Capitolium. *Ang.*

VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. P O T.*
IMP. XVII. PP. COS. VIII. DESIG. VIIII. CENSORI
CONSERVATORI. AEDIVM. PVBLICARVM
ET. RESTITVTORI. AEDIVM. SACRARVM
SODALES. TITI.

E Smetii apogr. Grut. 270, 2. v. 3. CAEREMONIARVM. PVBLICARVM corrigendum esse monuit Rossius.

62. In lapide fracto in ecclesia prope capitolium. *Sunt fasti sacerdotales* Grut. 300, 2.

63. In ecclesia s. Martini juxta s. Adrianum. (s. Mariae *male Ang.*)
SALVIS DOMINIS NOSTRIS *rell.*
Grut. 170, 5.

64. In lapide quadrato juxta thermas Constantini.
PETRONIVS PERPENNA *rell.*
Grut. 177, 7.

66. AMPLIFICATORI. VRBIS. ROMAE.
DOMINO. NOSTRO. CONSTANTINO
MAXIMO. PIO. FELICI. VICTORI
AC. TRIVMPHATORI. SEMPER AVG.
ANICIVS. PAVLINVS. IVN. V. C.
CONS. ORD*in*ARIVS. PRAEF. VRB.
ET. IVDEX. SACR. COGNITIONVM
PIETATI. EIVS. SEMPER. DICATISSIMVS
Cyriac. Ancon. f. 61. t.
Grut. 282, 3. in frontispicio cuiusdam domus prope s. Silvestrum.

68. BETITIO. PERPETVO. ARÇVGIO. V. C.
CONSVLARI. THVSCI*a*E. ET. VMB.
OB. SINGVLARIA. EIVS. ERGA
PROVINCIALES. BENEFICIA
ET. OB. MODERATIONEM. PRO
DOCVMENTO. ETIAM. POSTERIS
RELINQVENDAM. AETER*n*VM
STATVAE. MONVMENTVM
THVSCI. ET. VMBRI. PATRONO
PR*a*ESTANTISSIMO. COLLOCAVERVNT
Mazocch. p. XLVIII. t. *apud s. Basilium*. Grut. 474, 3. Orell. 3648.
V. 1. legendum esse ARGVRIO docuit Ross. C. a. 370. titulus in foro Traiani positus esse videtur.

XI.

Descriptiones Urbis

a mirabilium auctoritate liberae.

*I. E libelli Ioh. Dondii manu scripti cod. Veneto ap. Morell. operette. Venezia 1820. vol. II, p. 294.**)

Haec retuli dum de Roma *(c. a. 1375.)* redii in tabellis scripta.

IN ROMA.

Columna Iulia quadrilatera quae est prope Sanctum Petrum, apud interiorem extremitatem est spissa secundum singulum latus pedes circa octo, longa vero est bona aestimatione pedes 60, sive perticae decem. Dixit autem presbyter qui habitat prope eam, quod mensuraverat eam quidam cum instrumento ad umbram, et invenit brachia 45. Martinus in Chronica dicit quod longitudo eius est centum viginti prope pedum; et Eutropius idem dicit. Suetonius vero dicit quod est de lapide Numidico. Litterae vero sunt insculptae in duobus lateribus eius huiusmodi.

DIVO CAESARI DIVI IVLII F AVGVSTO
TI CAESARI DIVI AVGVSTI F AVGVSTO
SACRVM

Supra medium huius columnae Iuliae sculpta sunt haec duo carmina:

INGENIO BVZETA TVO BIS QUINQUE PVELLAE
APPOSITIS MANIBVS HANC EREXERE COLVMNAM**)

---

*) Schanzium collegam coniunctissimum ut codicem bibliothecae Marcianae exscribat, rogavi.

**) Cum epigrammate Pisano quo Buscheti artificium celebratur, comparavit Morellius.

II. E Manuelis Chrysolorae litteris ad Iohannem regem Manuelis imperatoris filium datis (inter a. 1404. et 1414.) post Codini excerpta de antiquitatibus Constantinopolitanis. Venet. 1792. fol. p. 81 sqq. (de arcubus triumphalibus loquitur.)

1. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις γράμματα μεγάλα λέγοντα· Ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων καὶ ὁ δῆμος Ἰουλίῳ εἰ τύχοι Καίσαρι ἢ Τίτῳ ἢ Οὐεσπασιάνῳ ἀρετῆς καὶ ἀνδραγαθίας ἕνεκεν, νικήσαντι ἀπὸ τῶν δεινῶν ἢ φυλάξαντι τὴν πατρίδα ἢ ἐλάσαντι τοὺς βαρβάρους ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον τῶν ἐπαινουμένων. Τί δὲ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους, Μελεάγρους καὶ Ἀμφίονας καὶ Τριπτολέμους, καὶ δὲ βούλει Πέλοπας καὶ Ἀμφιάρεως καὶ Ταντάλους, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐπὶ τῆς μυθικῆς καὶ ἀρχαίας ἐκείνης τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας λέγεται, μεσταὶ μὲν τούτων ὁδοὶ, μεστὰ δὲ μνήματα καὶ τάφοι παλαιῶν, μεστοὶ δὲ οἰκιῶν τοῖχοι πάντα τῆς ἀρίστης καὶ τελεωτάτης τέχνης, Φειδίου τινὸς ἢ Λυσίππου (NB!) ἢ Πραξιτέλους ἢ τῶν ὁμοίων ἔργα· ὥστε ἀνάγκη διὰ τῆς πόλεως ἰόντι ποτὲ μὲν πρὸς τοῦτο ποτὲ δὲ πρὸς ἐκεῖνο ἕλκεσθαι τῷ ὀφθαλμῷ. . . .

2. ἦν δὲ οὐδὲ λιμένων ἄμοιρος ἡ πόλις, οὐδὲ νεωρίων ἢ νεωσοίκων, τῶν μὲν εἴσω τειχῶν τῶν δὲ ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς αὐταῖς τοῦ ποταμοῦ τῶν δὲ ὀλίγῳ πρὸ τῶν τειχῶν, ὧν ἔτι καὶ νῦν λείψανα ὁρᾶται, ἃ καὶ τὸ καθελεῖν οἶμαι ἔργον ἂν ἦν.

3. ὅπου ὧδε μὲν Νέρωνος τοῦ σφαγέως ἐκείνου καὶ ἀνοσίου, ἐνταῦθα δὲ Διοκλητιανοῦ, ἐκεῖσε δὲ Μαξιμιανοῦ τῶν διωκτῶν καταπεπτωκότες ἤδη καὶ κατασκαφέντες θάλαμοι καὶ λελωβημέναι καὶ ἡμιῤῥαγεῖς στῆλαι ὁρῶνται.

4. νῦν δὲ πάντα ἐκεῖνα ἐν ἰσότητι πάντα δὲ ἐν κόνει· καὶ οὐ μᾶλλον ἂν γνοίης τὴν τοῦ Πομπηΐου ἢ Λουκούλλου ἢ τὴν Μιθριδάτου καὶ Τιγράνου τύχην· καὶ αὐταὶ δὲ αἱ οἰκίαι καὶ αἱ στῆλαι καὶ αἱ οἰκοδομαὶ ἐν κόνει παρὰ τοσοῦτον ὑπερέχουσαι παρ᾽ ὅσον ἡ δεξαμένη ταῦτα γῆ οὐκ ἰσόπεδος ἀλλ᾽ ἀνεστηκυῖα. καὶ πολλοὺς τῶν ἀνδριάντων τῶν εὐδαιμόνων ἐκείνων καὶ μακαρίων ἐκείνων νικητῶν αὐτοῖς τροπαίοις καὶ στεφάνοις ἔστιν ἰδεῖν ἐν βορβόρῳ καὶ πηλῷ καλινδουμένους καὶ ἐῤῥιμμένους, ἄλλους δὲ ἠκρωτηριασμένους καὶ διεσπαρμένους, οὐκ ὀλίγους δὲ τίτανον ἢ κονίαν ἢ τῶν οἰκοδομιῶν ἄλλως λίθους γενομένους, ὅσοι δὲ βελτίονος τύχης ἔτυχον . . ἵππου ἀνάβαθρον πρὸς ἀνάβασιν ἢ κρηπῖδα τοίχου ἢ ὄνου φάτνην ἢ βοὸς πληροῦντας, ἐσπασμένους, ὥσπερ εἶπον, τοὺς πολλοὺς καὶ διεῤῥηγμένους, τινὰς δὲ ἄκανθαι καὶ ῥάμνοι τινὲς ἢ θάμνοι ἀνασχοῦσαι καὶ περιχοῦσαι οὐκ ἐῶσι φαίνεσθαι. μύριοι δὲ εἰσὶν ὑπὸ γῆς, πρὶν ἐπὶ λαμπροῦ καὶ μετεώρου, ὥστε τοῖς πολλοῖς φαίνεσθαι, ἐν Καπιτωλίῳ ἢ ἐν ἀκροπόλει ἢ ἐν ἀγορᾷ σταθεῖσαι. . .

5. *Ex eiusdem litteris ad Iohannem Chrysoloram ib. p. 97.*

. . καὶ αὐτῶν δὲ τούτων τῶν ἀγαλμάτων καὶ τῶν θηκῶν πλεῖστα ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, Φειδίου καὶ Πραξιτέλους καὶ τῶν ὁμοίων ἔργα, ὡς ἔστιν ἀκριβῶς ἰδεῖν ἀπὸ τῶν ἐγκεκολαμμένων ἐν αὐτοῖς γραμμάτων, τῶν τεχνίτην ἐπιβοωμένων . . . καὶ πολλὰ καὶ αὐτὸς εἶδον ἐνταῦθα ἐπὶ μαρμάρων γράμματα Ἑλληνικὰ τοῦ ἀρχαίου τύπου, ἃ πᾶς τις ἂν βεβαίως ἀπὸ τῶν γραφομένων εἴποι ἐξ Ἀθηνῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος δεῦρο κεκομίσθαι. καὶ ἄλλα δὲ μύρια εὑρίσκω ἐνταῦθα Ἑλληνικῶς γραφέντα καὶ τυπωθέντα, οἷον ἐφ᾽ ἑνὸς τάφου μετὰ πολλὰ Λατινικῶς τετυπωμένα ἔτι προσκείμενον Ἑλληνιστὶ τουτὶ τὸ ἔπος· εὐψύχει Πρισκιανὲ, οὐδεὶς ἀθάνατος*), καὶ γυναικῶν δὲ παλαιῶν μέχρι καὶ ἀπελευθέρων τάφους, καὶ λιθοξόων δὲ τῇ τέχνῃ σεμνυνομένων ἐπὶ τῶν μιμημάτων αὐτῶν ὀνόματα γράμμασιν Ἑλληνικοῖς ἐγκεχαραγμένα, ὧν λέγειν εἰς τὸ παρὸν πολλὰ μὴ γελοῖον ᾖ.

6. *Ex eiusdem litteris ad Manuelem Chrysoloram ib. p. 98.*

πολλοὶ πολλοὺς ἂν ἵππους ζῶντας καὶ ἀκεραίους ἀσμένως ἔδωκαν, ὥστε ἕνα λιθίνον τὸν Φειδίου ἢ τὸν Πραξιτέλους, καὶ τοῦτον εἰ τύχοι διεῤῥωγότα καὶ λελωβημένον ἔχειν.

III. Poggii descriptio Urbis.

E libro qui inscribitur: Poggii Bracciolini Florentini historici de varietate Fortunae libri quatuor, ex Ms. Codice Bibliothecae Ottobonianae nunc primum editi, et Notis illustrati a Dominico Georgio. Lutetiae Parisiorum 1723. 4.

(Ad Nicolaum V. 1447—55.)

P. 5. sqq.

Nuper cum Pontifex Martinus, paulo ante quam diem suum obiret, ab urbe in agrum Tusculanum secessisset valetudinis gratia, nos autem essemus negotiis curisque publicis vacui, visebamus saepe deserta urbis, Antonius Luscus vir clarissimus, egoque, admirantes animo, tum ob veterem collapsorum aedificiorum magnitudinem et vastas urbis antiquae ruinas, tum ob tanti imperii ingentem stragem, stupendam profecto ac deplorandam fortunae varietatem. Quum autem conscendissemus aliquando Capitolinum collem, Antonius obequitando paulum fessus, cum quietem appeteret, descendentes ex equis consedimus in ipsis Tarpeiae arcis ruinis, pone ingens portae cujusdam, ut puto, templi marmoreum limen, plurimasque passim confractas columnas, unde magna ex parte prospectus urbis patet. Hic Antonius, cum aliquantum huc illuc oculos circumtulisset,

---

*) De hac acclamatione cf. Hagenbuch. ap. Orell. Inscr. Lat. II, p. 368.

suspirans stupentique similis: O quantum, inquit, Poggi, haec capitolia ab illis distant, quae noster Maro cecinit,

Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.

Ut quidem is versus merito possit converti. Aurea quondam, nunc squalida spinetis vepribusque referta.

P. 7. post alia:

Tum ego: Merito, inquam, admiraris, Antoni, fortunae injuriam in hac urbium parente tam foede vexanda excitatam, quam ipse quotidie inspiciendi causa perlustrans non mirari solum, sed etiam queri cogor, nihil fere integrum, paucas admodum reliquias ex prisca illa urbe, et eas semesas ac corruptas apparere. Nam ex omnibus aut publicis aut privatis operibus liberae quondam civitatis, interrupta quaedam et ea parva vestigia visuntur. Extant in Capitolio fornices duplici ordine novis inserti aedificiis, publici nunc salis receptaculum, in quibus scriptum est literis vetustissimis, atque adeo humore salis exesis, Q. Lutatium Q. F. et Q. Catulum Coss. substructionem et tabularium de suo faciundum coeravisse, opus ipsa vetustate venerandum: sepulchrum quoque Capitolium juxta C. Poblicio, quo ipse posterique ejus inferrentur, virtutis honorisque causa Senatus consulto jussuque Populi datum. Item pons supra Tiberim, quo itur in insulam, vetustissimi operis, quem L. Fabricium C. F. curatorem viarum faciundum coerasse epigramma testatur, et M. F. Cos. approbasse. Arcus insuper supra viam inter Aventinum montem et ripam Tiberis ex lapide Tiburtino, quem ex literis incisis constat, P. Lentulum Scipionem et T. Quintium Crispinum ex S. C. faciundum curasse, atque approbavisse. Sunt et monumenta quaedam prisca quae hodie Cimbron appellant; templum ex manubiis Cimbricis a C. Mario factum, in quo adhuc ejus trophaea conspiciuntur. Adjiciunt et Pyramidem prope Portam Ostiensem moenibus urbis insertam, nobile sepulchrum C. Cestii VII. viri epulonum, quod opus absolutum ex Testamento Ponthi Clamelae diebus CCCXXX. literae in eo incisae referunt. Quo magis miror, integro adhuc epigrammate, doctissimum virum Franciscum Petrarcham in quadam sua epistola *) scribere, id esse sepulchrum Remi; credo, secutum vulgi opinionem, non magni fecisse epigramma perquirere fruticetis contectum, in quo legendo, qui postmodum secuti sunt, minore cum doctrina majorem diligentiam praebuerunt. In hoc laudo, inquit Antonius, curam et diligentiam tuam, Poggi, qui ista tum publicorum, tum privatorum operum epigrammata intra urbem et foris quoque multis in locis conquisita atque in parvum volumen coacta, lite-

---

*) Epistol. famil. VI, 11. loco p. 184. addendo.

rarum studiosis legendas tradidisti. Utcumque id caeteri accipiant, inquam, ad utilitatem certe communem diligenter omnia, nonnulla vero inter virgulta et rubos latentia ex tenebris eruens, ut aliis paterent, ad verbum integra expressi: ut si, quod persaepe vidimus, ea Romani everterint, saltem titulorum extet memoria. Haec sola ex tam multis nondum servitute oppressae civitatis ornamentis, fortunae injuria, ad nostram aetatem usque perdurant. Quid loquar de sequentium temporum, in quae similis clades pervasit, aedificiorum magnificentia? Plurima et praestantissima memorantur per varios Imperatores, privatosque tunc civitatis Principes magno sumptu constructa, tum ad publicum, tum ad privatum usum. Gloriari solitus erat Divus Augustus urbem, se marmoream reddere, quam lateritiam accepisset: cuius suasu quum gener Agrippa, Asinius Pollio, Plancus, Cornelius Balbus, reliquique amici eam variis operibus exornassent, ipse etiam suo nomine nonnulla addidisset, praeter Pantheum cum porticu, cujus tectum trabes, et tigna aenea pro ligneis habet, M. Agrippae opus insigne, et fornicem ex Tiburtino lapide minime conspicuum inter Palatium et Tiberim, in quo Divi Augusti nomen est sculptum; caetera demolientis fortunae saevitiam subierunt. Erat civitas referta templis, delubris, aedibus deorum dearumque, quos cives superstitioni dediti colebant: ex his paucorum vestigia supersunt. Templi Pacis conspicui, quondam a Divo Vespasiano constructi, tres tantum arcus super ingentem reliquorum, qui sex erant, ruinam eminent ferme integri; ex pluribus vero mirae magnitudinis, unam tantum stare vides marmoream columnam, reliquis tum disjectis, tum inter templi ruinas sepultis. Erat pone, Capitolium versus, Romuli templum, cujus pars muri vetustissima quadrato lapide nunc quoque mirandam speciem sui praebet, hodie Cosmae et Damiano consecratum. Huic proximum fuit Antonini, divaeque Faustinae templum, nunc Beato Laurentio dicatum; cujus porticus plures marmoreae columnae ruinam effugerunt. Castoris insuper et Pollucis aedes contiguae loco edito in via sacra, altera Occidentem, altera Orientem versus (hodie *Mariam novam* appellant), inclytus quondam cogendi Senatus locus, majori ex parte collapsae parvis vestigiis haerent, in quas me saepissime confero, revocans, stupore quodam oppressus, animum ad ea tempora, quum ibi senatoriae sententiae dicerentur, et aut L. Crassum mihi, aut Hortensium, aut Ciceronem orantem proponens. Extat et Vestae templum juxta Tiberis ripam ad initium montis Aventini rotundum ac patens undique nullo muro, frequentibus tantum suffultum columnis, id posteri Martyri Stephano dedicarunt. Aedis Minervae portio conspicitur, ubi nunc domus est Praedicatorum, unde et loco *Minervae* est inditum nomen, juxtaque eam porticus ingens

ruderibus oppressa, quam nuper ad saxa in usum calcis perquirenda, effossa humo, multis prostratis ad terram columnis prospexi. Prope porticum Minervae, statua est recubantis, cujus caput integra effigie, tantaeque magnitudinis, ut signa omnia urbis excedat, quidam, ad plantandas arbores scrobes faciens, detexit. Ad hoc visendum cum plures in dies magis concurrerent, strepitum adeuntium, fastidiumque pertaesus horti patronus congesta humo texit. Capitolio contigua forum versus superest porticus aedis Concordiae, quam, cum primum ad urbem accessi, vidi fere integram, opere marmoreo admodum specioso; Romani postmodum, ad calcem, aedem totam et porticus partem, disjectis columnis, sunt demoliti. In porticu adhuc literae sunt S. P. Q. R. incendio consumptam restituisse. Ex adverso aedes erat Telluris cujus nulla extant vestigia, *Salvatorem in Tellume* hodie vocant, pro *Tellure Tellumen* corrupto verbo dicentes. Placet quibusdam, neque abest a vero conjectura fuisse Saturni templum juxta forum, Prisci aerarium vocabant, nunc Adriano Pontifici sacratum. Stat ad hanc diem nobilis porticus aedis Mercurii, eam religio nostra ad Angelum Michaëlem transtulit, ubi nunc est piscatorium forum. Templum Apollinis in Vaticano juxta basilicam Beati Petri translatum in Dei cultum, servavit Religio nostra. Cernitur in radicibus Tarpeiae arcis, Aventinum versus, aedes vetustissima unica testudine ex lapide Tiburtino, quam nostri sanctum Nicolaum in Statera appellant, quod nonnullos monet ut existiment id Jovis Statoris templum fuisse, motos verbi similitudine, quod procul a vero abest. Nam in radicibus Palatini montis id templum votum atque aedificatum Livius refert. Junonis Lucinae aedis nihil, praeter nominis memoriam, conservatum est, ubi Ecclesiam aedificarunt nostri Laurentio Martyri, quam Lucinam cognominarunt. Thermas publicas septem fuisse accepimus (*lavacra plebis in modum Provinciarum*, ut Ammianus Marcellinus refert, *extructa*) quae ita a priori facie commutatae sunt, omni decore amisso, ut nihil sit quod affirmare queas alicui certo usui deputatum. Diocletiani et item Severi Antonini, servato ad hanc diem conditorum nomine, permaxima vestigia et caeteris incorruptiora, majorem in modum aspicientes movent; non sine admiratione quadam quid sibi voluerit ad tam vilem usum tanta aedificiorum moles, tot tantarumque columnarum, tam varii generis marmorum apparatus. Constantinae in colle Quirinali sitae reliquias suas haud pares superioribus ostendunt. Constantini id esse opus testis est epigramma, in quo Petronium Perpennam urbis praefectum illas reparasse legimus. Alexandri Severi thermas scimus fuisse prope M. Agrippae Pantheum, quarum plura extant, et praeclara vestigia. Domitianas, quarum perpauca rudera conspiciuntur, fuisse in iis locis, ubi nunc Sylvestri

Ecclesia est, scriptum in vita Pontificum adverti. Reliquarum obscura oblivio nihil certi nobis reliquit, ne ad conjecturam quidem, quibus in locis fuerint, adeo aetas longinqua nomen earum obliteravit, quamvis tanta impensa, tanto robore aedificatas. Legisse memini in Martyrum libris quum Diocletianae fabricarentur, qui fuit fidei nostrae hostis acerrimus, centum et quadraginta Christianorum millia ad id opus pluribus annis in modum servitutis addicta. Arcus triumphales, quot fuerint numero, nequaquam memoriae, quod sciam, proditum habemus; sed pro multitudine Imperatorum, caeterorumque ad quorum gloriam constituebantur, plurimos fuisse crediderim. Extant salvis titulis Septimii Severi, T. Vespasiani, Constantinique fere integri: pars Nervae Trajani quaedam praecipui operis residet juxta Comitium, in qua sculptae literae Trajani arcum fuisse dicunt. Duo sunt insuper via Flaminia, titulo in altero penitus deleto, in altero corrupto, quorum eum, qui est prope Laurentium in Lucina, ubi plura signa marmorea insunt, vulgo ob victoriam trium Civitatum, prout antiquum epigramma seniores se legisse referebant, *Tripolim* hodie quoque Arcum appellant: alterius nomen (perpaucae enim literae superextant, et antiquae caelaturae tabulae quaedam e marmore, quas saepe miror insaniam demolientium effugisse) penitus obsolevit. Est alter praeterea Gallieno Principi dicatus, prout superscriptio indicat, via Nomentana; legi quoque titulum ejus Arcus, quem, devictis Judaeis, et Hierosolymis deletis, Tito Vespasiano in Circo maximo, ubi nunc horti sunt, gentilitas dicavit. Ductus aquarum novem fuisse refert Julius Frontinus (quem libellum ipse paulo ante reperi absconsum abditumque in Monasterio Cassinensi) Appiam, Anienem veterem, Martiam, Tepulam, Juliam, Virginem, Alsietinam, Claudiam, Anienem novam, adeo sumptuoso opere et structura mirabili, ut idem Julius qui a divo Nerva curatorem aquarum se factum scribit, Aegypti Pyramidibus censeat aequandos. Anio novus e milliario LXII., Claudia ultra milliarium quadragesimum quartum, Martia a milliario trigesimo sexto, et opere arcuato partim excisis, partim effossis, qui intercedebant, montibus in urbem deducebantur. Sola ex his Virgo hodie in urbem fluit, quae a milliario octavo conspicitur; caeterae intermissae, collapsaeque sunt; nonnullis solo aequatis, amissaque non solum forma, sed etiam dignoscendi conjectura. Videntur reliquiae omnium magnificentissimi aquaeductus, qui a Divo Claudio in urbem ad Coelium usque montem perductus est; unde et *Coeli-montanum* nominabant, et a L. Septimio Severo, et a M. Aurelio Antonino Pio, cum vetustate collapsus et corruptus plurifariam esset, a solo, ut refert sculptum in marmorea tabula epigramma, restitutus. Theatris atque amphitheatris urbs referta erat ad ludos populis edendos.

Ingens pulcherrimumque omnium fuisse dicunt, quod est media fere urbe ex lapide Tiburtino, opus Divi Vespasiani, *Coliseum* vulgo appellatum, atque ob stultitiam Romanorum, majori ex parte ad calcem deletum. Alterius portio est inter Tarpeium collem Tiberimque, ubi ad praesens macellum patet, quod olim C. Julium Caesarem destinasse scribunt. Ex adverso, via intermedia, sunt plures columnae marmoreae, pars porticus templi, ut aiunt, Jovis, cujus portio rotunda novis aedificiis, interius vero hortulis est occupata. Tertium ex latere cocto juxta Ecclesiam, quam *Hierusalem* appellant, his novis insitum moeniis partem efficit ambitus murorum urbis. Est et locus ingens, plebis receptaculum (hodie *Agonem* appellant) ad venationes et spectacula editus, in quo et hodie quoque Romani quotannis ludos licet insulse quosdam exercent. Circi maximi, celeberrimi quondam spectaculi, nunc hortis deputatus locus, in quo et obeliscum ingentem, et Arcum triumphalem T. Vespasiani fuisse legimus: parum quid visu reliquit vetustas. Pars theatri Pompeii haud procul ab eo, quem *Campum Florum* appellant, superextat, etiam ipsa privatis aedificiis occupata. Id ut credam, literae quaedam adducunt, effossis nuper marmoribus, quae in ejus collapsa portica columnis immixta reperta sunt, incisae. Alterae, epigrammate effracto, genium theatri a quodam Praefecto urbis instauratum ferunt, alterae a Symmacho urbis Praefecto Honorio Augusto dicatum; vulgo antea theatrum Pompeii dicebatur: sed Romanorum inscitia falsa pro veris affirmantium detrahebat verbis fidem. Sepulcra tum civium, tum imperatorum miro opere permulta historiae tradunt: Mausoleum a Divo Augusto in quo et conditus fuit, inter Flaminiam viam et Tiberis ripam constructum, duobusque ornatum obeliscis: et Divi Hadriani ac Divae Sabinae molem in primis conspicuam juxta pontem, quem suo quoque nomini dicavit; alterum disjectum vineis occupatur, licet locus in morem collis editus conditoris (*Augusta* enim appellatur) nomen servet: alterum, quod *Castrum Angeli* vulgo dicunt magna ex parte Romanorum injuria, licet adhuc titulus supra portam extet integer, disturbavit, quod certe funditus evertissent, id enim publice decreverant, si eorum manibus pervia, absumptis grandibus saxis, reliqua moles extitisset. Trajani, et item Divi Antonini Pii de coelo tacta Cochleae Columnae marmoreae speciosa sepulchra, in quibus conditorum gesta sculpta sunt, multos magnitudine sua ad spectaculum trahunt. Prior ex parte titulum servat: alterius nullae resident literae. Juxta viam Appiam, ad secundum lapidem, integrum vidi sepulchrum Q. Caeciliae Metellae, opus egregium, et id ipsum tot saeculis intactum, ad calcem postea majori ex parte exterminatum. Illud quoque via Ostiensi, secundo milliario, juxta Tiberim adhuc integrum

manet M. Antonii Lupi cum inscriptione egregia rerum a se gestarum, quod tribus tantum praegrandibus saxis altero super alterum positis constat. Pyramis est praeterea in Vaticano grandis operis, instar molis, omni ornatu ablato. Quid referam obeliscos, quos magno cum labore et sumptu ex Aegypto advectos Plinius meminit. Unum tantum urbs retinet, qui est in Vaticano a C. Caesare Caligula positus Divo Augusto, et Divo Tiberio sacer. Vidi alterum paulo minorem variis animalium, aviumque figuris, quibus prisci Aegyptii pro literis utebantur, jacentem in Hyppodromo via Appia quatuor frustis confractum. Sunt et aliorum particulae quaedam erectae, altera in Capitolio, altera in Regione quae hodie *Pinea* appellatur, reliquis non solum contritis, sed omni insuper memoria deletis. Hoc videbitur levius fortasse, sed me maxime movet, quod his subjiciam, ex innumeris ferme Colossis, statuisque tam marmoreis, tum aeneis (nam argenteas atque aureas minime miror fuisse conflatas) viris illustribus ob virtutem positis, ut omittam varia signa voluptatis atque artis causa publice ad spectaculum collocata, marmoreas quinque tantum, quatuor in Constantini Thermis; duas stantes pone equos, Phidiae et Praxitelis opus, duas recubantes; quintam in foro Martis statuam quae hodie Martis fori nomen tenet; atque aeneam solum equestrem deauratam, quae est ad Basilicam Lateranensem Septimio Severo dicatam, tantum videmus superesse: ut partem maximam stragis urbis, si quis numerum advertat, hoc solum fuisse fateatur. Id vero gravissimum et haud parva cum admiratione recensendum, hunc Capitolii collem, caput quondam Romani Imperii, atque orbis terrarum arcem, quem omnes Reges ac Principes tremebant, in quem triumphantes tot Imperatores ascenderunt, donis ac spoliis tot tantarumque gentium ornatum, florentemque, ac universo orbi spectandum adeo desolatum atque eversum, et a priori illo statu immutatum, ut vineae in Senatorum subsellia successerint, stercorum ac purgamentorum receptaculum factum. Respice ad Palatinum montem, et ibi fortunam incusa, quae domum a Nerone post incensam urbem totius orbis spoliis confectam, atque absumptis Imperii viribus ornatam, quam silvae, lacus, obelisci, porticus, colossi, theatra varii coloris marmorea admirandam videntibus reddebant, ita prostravit, ut nulla rei cujusquam effigies superextet, quam aliquid certum, praeter vasta rudera queas dicere. Caeteros urbis colles perlustra, omnia vacua aedificiis, ruinis, vineis oppleta conspicies. Forum jure dicundo, ferendis legibus, plebe ad concionem advocanda celeberrimum urbis locum, et juxta Comitium creandis magistratibus insigne, deserta squallent malignitate fortunae, alterum serendis oleribus cultum. Extat tamen Comitii portio quaedam murorum insigni

structura, in quibus adhuc duo signa marmorea togata in summo collocata resident. Est etiam murorum fabrica admodum insignis, quem locum S. Basilium vocant, haud longe ab Trajani columna cochlea, ubi forum Trajani fuisse, ut credam, Ammianus Marcellinus monet, cujus structuram singularem sub omni coelo fuisse tradit, et in ejus medio atrii equum aeneum magnitudine insigni: hodie quoque illius etiam desolati magnificentia multum eminet caeteris, in qua et nunc supersunt reliquiae nobilis porticus ingentibus columnis subnixae. Nihil tota urbe praeclarius fuit ponte, quo C. Caligula Capitolium Palatio conjunxit. At ex eo sex tantum marmoreae columnae, tres ad Capitolii, et item tres ad Palatii radices visuntur. Servavit Religio nostra locum in foro dicatum Martinae Martyri, quem quondam sacrarium Senatus Theodosii tempore fuisse, literae incisae significant, ubi adhuc tabulis marmoreis antiquae caelaturae parietes undique exornantur. Quid jam querar, quod etiam stuporem recensenti mihi affert, urbis moenia ita multiplici clade afflicta, ita a fundamentis eruta, ut ne dum locus eorum pristinus, sed ne vestigium quidem ullum aspiciatur omni veterum murorum sublata memoria? Nam ea quae cernis lateritia, nova sunt et post octingentesimum annum, deletis prioribus, primum ab Hadriano inchoata collatis ab Etruriae populis centum auri pondo, tum a Gregorio uno, et item altero Pontificibus perfecta, unde et diversorum Pontificum opus variam reddidit murorum formam. Antiqua moenia ex quadrato lapide, post incensam a Gallis urbem, consummata Livius tradit. Dionysius Halicarnasseus XVI. millibus passuum scribit patere murorum ambitum, quos ita insertos privatis aedificiis refert, ut raris in locis internosci moenia aut discerni possent. Livius quoque vulgo privatis aedificiis conjuncta ea esse scribit, quo minus mirandum est, dissipatis aedificiis, et moenia esse deleta. Horum ambitus murorum eam partem, quam Leo Pontifex in Vaticano moenibus cinxit, excipio: haud decem millia passuum protenditur. Hunc ego diligentissime sum dimensus, annumeratis turribus ad quamque portam, ac spatio inter singulas notato. Turres sunt numero trecentae septuaginta novem. Portas triginta septem fuisse Plinius testis est; hodie tredecim tantum usus servavit; quarum pars Transtiberina tres continet, Portuensem, Aureliam, et Cassiam: tres in usu esse desierunt, muro obductae: earum duae antiquae sunt structurae, quarum alterius inter Ostiensem et, ut dicitur, Appiam, quam multis de causis Capenam fuisse reor, portas, sicut in Ostiensi literae Arcadium et Honorium, muros, portas et turres urbis instaurasse, sunt documento: altera inter portam Latinam atque Asinariam literis caret: tertia inter Tiburtinam est, et quae hodie dicitur S. Agnetis, Nomentana. Adjicitur his

quarta etiam haud procul ab ea, Nomentanam versus, exterius moenibus contigua, a qua ducitur murus amplioris ambitus per quingentos passus: ut plane suspicer etiam post priscorum murorum ruinam, eorum ambitum aliquando ab ea parte imminutum. Portas antiqui operis tres tantum cis Tiberim in usu antiquitas servavit, Praenestinam, quae *major* vulgo dicitur, Tiburtinam (hanc *S. Laurentii* appellant) ac Nomentanam. Reliquae omnes recentioris sunt aedificii. In Tiburtina Divum Augustum rivos aquarum omnium refecisse, M. Aurelium Antoninum Pium aquam Martiam excisis et perforatis montibus restituisse, et Vespasianum rivum aquae Martiae, qui in usu esse desierat, refecisse; in Praenestina vero Ti. Claudium aquam Claudiam et Anienem novam in urbem perduxisse, et eas post modum Vespasianum, ac deinde Titum filium urbi restituisse, literae portis incisae memoriae produnt. A Flaminia porta murus, qui est ad eam, quae dicitur *Pinciana* ad ducentos et sexaginta passus, quoniam priscis constat aedificiis, turribus deficit. Muros, qui nunc sunt, non esse antiquos argumentis monstratur; nam pluribus in locis publica privataque aedificia, sacella quoque complectuntur, et fundamenta quandoque veteribus ruinis superaedificata sunt. A porta quidem Praenestina longo spatio aquaeductus Divi Claudii pro muro habetur; inter Tiburtinam et Nomentanam murus ad mille amplius passus circumducitur supra publicum quadratum aedificium (*Piscinam* moderni vocant), cujus ex tribus partibus testudines pulcherrimae apparent variis coloribus pictae. A porta Flaminia ad Tiberim sacellum moenibus continetur; conspiciuntur et multis in locis fenestrae, portaeque privatorum resarcitae, quae pro moenibus sumpsere. Sunt praeterea muri fragiles ac putridi, ut, nullo impellente, labantur, quorum structura ex variis marmorum contritorum ac tegularum frustis conglutinata est. Vidi ego partem murorum collapsam, in qua licet conspicere ex variis collectitiisque lapidibus, marmorum quoque fragmentis materiem aedificandi sumptam; exterius interiusque ob decorem lateribus politis, in modum testarum, moenia ornata. Prisca vero aedificia ita compacta sunt, ut, ne viribus quidem hominum, disturbari absque summo labore queant. Non est insuper unica aedificandi ratio, sed multis in locis varia; ut plane constet nec uno tempore, neque ab eodem Architecto muros factos. Haec de urbis moenibus, quoniam ea a multis antiquiora existimantur, dixisse velim. Reliquit praeterea fortunae negligentia partem speciosissimae porticus inter M. Agrippae templum et collem Quirinalem, cujus auctor et nomen incertum est.

XII.

Versus Fatii de Ubertis.

Eorum autem qui a graphia et mirabilibus toti pependerunt, agmen claudat poetae saec. XIV. clarissimi, Fatium dico ex Ubertorum gente ortum, descriptio elegantissimis versibus composita, qui c. a. 1356. eam carminis quo Dantem*) aemulatus est**) partem scripsisse putandus est, in qua Roma vidua moesta et sordida postquam usque ad Carolum IV. imperatorem***) quae populus suus et fecerit fortiter et misere perpessus sit narravit †), his verbis tandem Fatium alloquitur ††):

Già si sentivan su per gli arboscelli
  Li rosignuol cantar intorno intorno
  Con dolci versi di più altri uccelli;
E l'oriente lucea tutto adorno
  De' raggi bei dell' amorosa stella,
  Ch' annunzia in primavera sempre il giorno;

---

*) S. Petri ecclesiam parad. 9, 140., pineam inf. 31, 58, castellum s. Angeli et montem Iordanum inf. 18, 28, Cacum Aventinumque inf. 25, 25, Lateranum parad. 31, 31. a summo poetà commemorari notum est. urbem qualem viderit, eleganter nuper exposuit Reumontius (Rom in Dante's Zeit. Jahrb. d. deutschen Dante-Gesellsch. III, p. 369 sqq.)

**) Il Dittamondo di Fazio degli Uberti. Venezia. 1835. 8.

***) Carlo il figliuol incoronai dappoi
Nel mille con trecento e cinquantuno
E cinque più, e questo vive ancoi. II, 30.
In fra gli altri dolor m'è, che ora veggio
Tal*) far tribuno ch'uom non sa dir cui. II, 2.

†) I, 12. sqq. graphiae p. 113 sq. simillima sunt. Praeterea visionis Octaviani, Constantini morbi, aliarum rerum quae in mirabilibus narrantur mentio fit.

††) II, 31.

---

*) Nicolaum Laurentii filium.

Quando con chiara e pulita favella
   Ella mi disse: Or su, chè 'l giorno è giunto,
   Che comprender potrai quanto fui bella.
Ond' io, che dal disio era sì punto,
   Che mi parea mille anni l'esser mosso,
   Levaimi in piedi, ch' io non stetti punto.
E per quello che ancor ricordar posso,
   Noi ce n'andammo senza altro sermone,
   In fin ch'io vidi il muro con un fosso.
Ecco la fibbia ch' è sanza ardiglione,
   Ecco la ricca e bella mia cintura,
   Che per gli antichi sì cara si pone.
E perchè sappi il ver di sua misura,
   Per poi notarlo a gente peregrina,
   Venti due miglia certamente dura.
Un' altra n' ebbi in città Leonina,
   E fra Tevere un' altra, entrambe tali,
   Qual è quest' una ch' è tra noi vicina.
Omai vien oltre, e potrai veder quali
   Furono i miei castelli e l'alte torri,
   E i gran palagi, e gli archi trionfali.
E dico ben che se tu non trascorri,
   Maraviglia sarà se riguardando
   La mente in tante cose non abborri.
Io la seguii secondo il suo comando,
   Tanto che giunti fummo al pie' d'un monte,
   Dove salìo ed io dietro lei andando.
Le cose quinci saranno più conte,
   Mi disse, ed additommi un gran palagio
   Ch' era dinanzi dalla nostra fronte.
E sopraggiunse: Pensa s'io abbragio.
   Dentro a quel vidi re e più baroni
   Tutti albergar e bene star ad agio.
E vidil pien delle mie legioni
   Posto per segno qui di monarchia,
   In quella parte ove il bellico poni.
E guarda dove per gran profezia
   Poner già fece una gran statua d'oro
   Colui che mi nomò e sposò pria.

E guarda là, ove fece dimoro
  In colle Quirinal coi suoi Pompilio,
  Benchè per lunga età manchi il lavoro.
E guarda in Velia là, ch' è Tullo Ostilio;
  L' altro edifizio di poi guarda ancora
  In Esquilin, che là visse Servilio.
E guarda l'arco ove Decio si onora,
  Quel di Camillo, di Fabio e di Scipio,
  E dove Paulo, e Pompeo dimora.
Vedi 'l loco di Sergio**), che al principio
  Che Enea passò di qua venne con lui,
  L'antica loggia tratta d'alto incipio.
Là si noma l'Inferno e là già fui
  Per Marco Curzio dal fuoco difesa,
  Come io t'ho detto*), e puoi saper d'altrui.
E benchè ricordarlo ancor mi pesa,
  Ivi discese quel, per cui disfatta
  Fiesole fu**), ed io sovente offesa.
Da me sbandita udii poi che sua schiatta
  Ad abitar si mise sopra l'Arno,
  Nel più alto luogo, ove Fiorenza è fatta.
Solin***) non prese le parole indarno,
  Ma rivolto vêr me mi fece un riso
  Tale, che l'atto ancor nel cuor incarno.
Vedi là il pome ove il cener fu miso
  Di colui che già fe' tremar il mondo
  Più che altro mai, secondo il mio avviso.
Vedi come un castel, ch' è quasi tondo,
  Coperto fu di rame e d' alti seggi
  Dentro a guardar chi combattea nel fondo.
E perchè più ciò, ch' io dico, vagheggi,
  Vedi i cavai di marmo, e vedi i due
  Che gli intagliaro appunto come leggi.
E vedi l'altro, là dove sta sue
  Quel gran ricinto appresso al Laterano,
  Chi'l dice Costantin, ma quel non fue.

*) I, 21.

**) Et Iulium Caesarem (cf. Io. Villani I, 37.), et Catilinam videtur indicare cuius palatium in mirabilibus p. 109. commemoratur.

***) polyhistor et dux poetae.

Vedi là dove parve ad Ottaviano
Veder lo cielo aperto, ed un bel figlio
Una vergin tener nella sua mano.
Vedi là dove all' olio die' di piglio
Trastevere qualunque aver ne volse,
Quel dì che nacque dalla rosa il giglio.
Vedi l'arco di Prisco, onde già tolse
Costantin i cavalli, allora ch' ello
Lasciando me a Bisanzo si volse.
E vedi i termi di Dioclezian bello,
E guarda l'Obelisco, e Settesoglio,
Li quai fur tali che ancor ne favello.
Vedi l'antico e ricco Campidoglio;
Quello era il capo mio, e dir potrei
Di tutto il mondo l'altezza e l'orgoglio.
Qui si tacette, ed io posto ai suoi piei
Dissi: Madonna, quanto son contento
Del vostro ragionar, dir nol saprei.
Omai, quando a voi fosse in piacimento,
Volentieri io troverei la via,
Per la qual viver, morendo, argomento.
Ed ella a me con voce onesta e pia:
Non ti dispiaccia far lo mio cuor sazio
Del nome tuo, e dove tu va' in pria.
Madonna, rispos' io, l'antico Fazio,
Conte di Pisa e nato di Gerardo,
Del qual voi dite che Carlo fe' strazio,
Mi diè il suo nome, e bench' il tempo è tardo,
Mosso mi son per veder peregrino
Del mondo quanto 'l sol n'ha in suo riguardo.
L'antico mio fu vostro cittadino,
Uberto Sergio. Ed ella: Or va con Dio,
Chè lui conobbi, e già 'l vidi orfanino.
E così lagrimando mi partio.

Index rerum.

V.

Addenda et Corrigenda.

P.	30	V.	1	*scribe:* recentioris cuiusdam poetae, quod iam saec. XIV. a Caballino de Cerronibus laudatum reperi.
„	35	„	11	*pro:* 3) *scribe:* 2)
„	36	„	15	„ Plutiani *scribe:* Plautiani.
„	„	„	1	a. i. *pro:* 8. *scribe:* 9.
„	41	„	3	*pro:* aedes *scrib. videtur:* sedes, cf. graph. p. 115, 26.
„	43	„	5	a. i. *pro:* inter polatum *scribe:* interpolatum
„	45	„	23	*pro:* Latinae *scribe:* Latrinae
„	60	Nr.	12	*pro:* ALERA *scribe:* ALTERA
„	63	„	32	*pro:* SEPTIZONIO. *scribe:* SEPTIZONIO
„	„	„	33	*pro:* insrcipsero *scribe:* inscripsero
„	„	„	35	*pro:* urbi *scribe:* urbi.
„	„	„	36	*pro:* cæs *scribe:* c̄æs.
„	64	„	38	*pro:* maximo *scribe:* maximo.
„	65	„	49	*pro:* IOAN *scribe:* IOHAN
„	„	„	„	*pro:* PAULI. *scribe:* PAULI
„	„	„	50	*pro:* PAŪLI. *scribe:* PAULI.
„	„	„	52	*pro:* et *scribe:* &
„	66	„	53	*pro:* ordiue *scribe:* ordine
„	„	„	57	*pro:* FICI *scribe:* FECI
„	„	„	59	*pro:* ADRIANIO. *scribe:* ADRIANIO
„	67	„	62	*pro:* antouino *scribe:* antonino
„	„	„	64	*pro:* *M.* *scribe:* M.
„	68	V.	6	*pro:* *PAULUM.* *scribe:* *PAULUM*
„	„	„	8	*pro:* *IND* *scribe:* *IND*
„	88	„	3	al. Seracusana] *del.*
„	91	„	9	*pro:* quos. *scribe:* quos:
„	„	„	6	a. i. *pro:* *c. 12* *scribe:* ed. Alberti. 12.
„	94	„	25	*pro:* Laurentius. in panisperna *scribe:* Laurentius in panisperna.
„	117	„	22	*pro:* fccit *scribe:* fecit
„	„	„	9	a. i. *pro:* vitrineas *scr. vid.:* viteas *vel* vitineas, *agitur enim de columnis in orbem striatis.*
„	123	„	1	*pro:* iuceditis. *scribe:* inceditis.

P.	126	V.	3	*pro:* Argoniensem *scribe:* Aragoniensem.
„	„	„	8	a. i. *pro:* Montealconio *scribe:* Montefalconio
„	134	„	10	*pro:* viae) *scribe:* viae‘
„	„	„	„	*pro:* ‘equi *scribe:* ,equi
„	135	„	22	*pro:* teatro *scribe:* satiro *vel* teatro
„	137	„	6	a. i. *pro:* monastario *scribe:* monasterio
„	138	„	6	*pro:* *ponere* *scribe:* *ponere*
„	139	„	2	a. i. *pro:* Capagallo *scribe:* Capogallo
„	147	„	5	*pro:* Analceti *scribe:* Anacleti
„	„	„	6	a. i. *pro:* ie *scribe:* in
„	149	„	2	a. i. *pro:* saltim *scribe:* saltem
„	160	„	8	a. i. *pro:* Vestae aerarium *scribe:* vestarium
„	166	„	2	a. i. *pro:* ind. *scribe:* iud.
„	170	„	10	*pro:* puarum *scribe:* quarum
„	178	„	9	*pro:* Tudelenis *scribe:* Tudelensis
„	187	„	5	*pro:* libellam *scribe:* libellum
„	204	„	3	a. i. se. ecclesiasticae] *del.*
„	206	„	12	*pro:* monumenium *scribe:* monumentum
„	207	„	7	*pro:* donatianis *scribe:* donationis
„	„	„	20	*pro:* medesio *scribe:* medesimo
„	„	„	29	*pro:* arehivio *scribe:* archivio
„	228	„	20	*pro:* quodi *scribe:* quod